

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

DOKTORA TEZİ

ECEM AYDIN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. İBRAHİM TAŞ

BİLECİK, 2024
10332808

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

DOKTORA TEZİ

ECEM AYDIN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. İBRAHİM TAŞ

BİLECİK, 2024

10332808

BEYAN

“SÜHEYL Ü NEVBAHÂR’DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME” adlı doktora tezi hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	
		x	
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		/.....	

Ecem AYDIN

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

Bu doktora tezinde *Süheyl ü Nevbahâr*'daki birleştirme yoluyla oluşan söz varlığı incelenmiştir. Tezin temel amacı, ekleme dışında birleştirmenin de Türkçenin söz varlığını zenginleştirmede önemli bir söz yapımı aracı olduğunu ortaya koymaktır. Dilin yapısı hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlamak, tarihî metinlerin anlaşılmasına katkı sunmak, eserin döneminin kültürel ve sosyal yapısı hakkında bilgiler vermekten dolayı da çalışma önem kazanmaktadır. Okuyucular tez çalışmasıyla eserde hangi tür birleştirme yapıları kullanıldığına, birleştirme hakkındaki görüşlerin zaman içindeki gelişimine, söz varlığının Türkçenin farklı dönemlerindeki benzer yapılarını bulabilecektir. Söz varlığının yapı ve anlam yönünden anlaşılır olması için sınıflandırma yönteminden, birleştirmenin etkinliğini göstermek için kullanım sıklığından yararlanılmıştır. Doktora tezinin dil alanında yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlamasını dilerim.

Doktora öğrenimi sürecinde her hususta ve aşamada desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. İbrahim TAŞ'a, savunma esnasında değerli görüş ve önerileriyle tezin mevcut hâlini almasını sağlayan jüri üyeleri Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALİN, Doç. Dr. Zemire GULCALI, Doç. Dr. Tarık SEMİZ ve Dr. Öğr. Üyesi Metin SAMANCI hocalarıma; ayrıca kardeşim Gizem'e destek ve katkıları için teşekkürlerimi sunarım.

Ecem AYDIN

2024

ÖZET

SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

Tezin giriş bölümünde (1. bölüm) çalışmanın konusu, amacı, yöntemi, kapsam ve sınırlılıkları belirlenmiş; çalışmanın asıl malzemesini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi (13-15. yy.) metinlerinden Süheyl ü Nevbahâr ve dili hakkında bilgi verilmiştir. Giriş bölümü konunun temel kavramlarından olan söz yapımı ve söz yapımı türleri hakkında genel bilgiler ile konuya ilişkin literatür ile sınırlandırılmıştır. İkinci bölümde çalışmanın teorik kısmına ayrılan söz yapımı türlerinden olan birleştirme yöntemi ayrıntılı olarak ele alınmış; bu konudaki görüşler analitik olarak irdelenmiştir. Son olarak bu bölümde değerlendirilen bilgilerin ışığında asıl bölüm için geliştirilen tasnif ortaya konmuştur. Tezin asıl ve üçüncü bölümünü oluşturan “Süheyl ü Nevbahâr'da Söz Yapımı: Birleştirme” başlığı altında eserdeki tüm beyitler tetkik edilmiş; söz varlığı üyesi olarak birleştirme yöntemiyle türemiş sözcükler belirlenen tasnif doğrultusunda tasvir edilmiş ve örneklendirilmiştir. Ayrıca listelenen birleşik sözcükler eski-yeni Türk dil ve lehçelerindeki benzer örneklerle de karşılaştırılmıştır. Son olarak çalışma esnasında yararlandığımız kaynaklar ve eserin kullanılmasında kolaylık sağlamak amacıyla hazırladığımız dizin ile çalışma sona ermiştir. Dizin özellikle çalışmada işlenen söz varlığı üyelerini toplu olarak görmek açısından da faydalı olmuştur. Bu çalışmada genel olarak Türkçede en işlek türetim aracı olan ekleme dışında birleştirme adı verilen türetim aracının da işlek olarak kullanıldığını göstermek amaçlanmış ve bunun için belirlenen tasnif Süheyl ü Nevbahâr üzerinde uygulanmıştır. Buna göre eserde bu yolla türemiş 1649 söz varlığı üyesi tespit edilmiştir ki bu rakam belirlenen amacın gerçekleştiği anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Süheyl ü Nevbahâr, Söz Yapımı, Birleştirme, Söz Varlığı.

ABSTRACT

WORD FORMATION IN SÜHEYL Ü NEVBAHÂR: COMPOUNDING

In the introduction chapter (Chapter 1), the subject, aim, method, scope, and limitations of the study are outlined, and information is provided about *Süheyl ü Nevbahâr* and its language, which is one of the texts from Old Anatolian Turkish (13th-15th centuries) that forms the main material of the study. The introduction is limited to general information about word formation, a fundamental concept of the topic, and the types of word formation, as well as a review of the relevant literature. In the second chapter, compounding, one of the types of word formation, is discussed in detail as part of the theoretical framework of the study, and the opinions on this topic are analyzed analytically. Finally, based on the information evaluated in this section, the classification developed for the main part of the study is presented. The third chapter, which constitutes the main body of the thesis and is titled “Word Formation in Süheyl ü Nevbahâr: Compounding” examines all the couplets in the work; words formed through compounding, as members of the lexicon, are described and exemplified based on the established classification. Additionally, the compounded words listed are compared with similar examples in older and newer Turkic languages and dialects. Finally, the study concludes with the sources used and an index prepared to facilitate the use of the work. The index is particularly useful in providing a comprehensive view of the lexicon covered in the study. This study primarily aims to demonstrate that, besides suffixation, which is the most productive word-formation tool in Turkish, compounding is also actively used as a word-formation tool. The classification developed for this purpose is applied to *Süheyl ü Nevbahâr*. Accordingly, 1649 lexicon members formed through this method were identified in the work, which indicates the fulfillment of the study’s objective.

Keywords: Süheyl ü Nevbahâr, Word Formation, Compounding, Vocabulary.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	vii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Konu.....	1
1.2. Amaç	1
1.3. Yöntem.....	1
1.4. Kapsam	2
1.5. Sınırlılıklar	2
1.6. Eser Hakkında	3
1.6.1. Eserin Yazarı.....	3
1.6.2. Eserin Konusu	3
1.6.3. Eserin Dili ve Üslubu	4
1.6.4. Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar.....	5
1.7. Temel Kavramlar	7
1.7.1. Söz Yapımı.....	7
1.7.2. Söz Yapımı Türleri	8
1.8. Literatür	11
2. SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME	15
2.1. Birleştirme Hakkındaki Görüşler	15
2.2. Tasnif	22
3. SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME.....	27
3.1. Sıralama Birleşikleri.....	27
3.1.1. Bağlaçsız İsimli Sıralama Birleşikleri	27
3.1.2. Bağlaçlı İsimli Sıralama Birleşikleri	35
3.1.3. Bağlaçsız Fiilli Sıralama Birleşikleri.....	45
3.1.4. Bağlaçlı Fiilli Sıralama Birleşikleri	48

3.2. Bağımlı Birleşikler	49
3.2.1. Birleşik İsimler	49
3.2.2. Birleşik Sıfatlar	61
3.2.3. Birleşik Zarflar	66
3.2.4. Birleşik Fiiller	70
KAYNAKÇA	243
DİZİN	249

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2. 1. Kelime Grupları ve Birleştirme Örnekleri	16
---	-----------

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

AD	: Anadolu diyalektleri
Alt.	: Altay Türkçesi
Ar.	: Arapça
ay.	: aynı anlam
Az.	: Azeri Türkçesi
bel.	: belirtme eki
bk.	: bakınız
Bşk.	: Başkurt Türkçesi
çev.	: çevirmen
dey.	: deyim
DKK	: Dede Korkut Kitabı
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk
Drs.	: DKK Dresden yazması
Ed.	: editör
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
esk.	: eski döneme ait biçim
ET	: Eski Türkçe
EUES	: Eski Uygurcanın El Sözlüğü
EUyg.	: Eski Uygur Türkçesi
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
Gag.	: Gagavuz Türkçesi
haz.	: hazırlayan
Hks.	: Hakas Türkçesi
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
KB	: Kutadgu Bilig
Kmk.	: Kumuk Türkçesi
Krç.-Malk.	: Karaçay-Malkar Türkçesi
Krg.	: Kırgız Türkçesi
krş.	: karşılaştırınız
Kzk.	: Kazak Türkçesi

Nog.	: Nogayca
Osm.	: Osmanlı Türkçesi
Özb.	: Özbek Türkçesi
s.	: sayfa
SN	: Süheyl ü Nevbahâr
Tat.	: Tatar Türkçesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
Tkm.	: Türkmen Türkçesi
TTü.	: Türkiye Türkçesi
Tuv.	: Tuva Türkçesi
Uyg.	: Uygur Türkçesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
yy.	: yüzyıl
[=]	: beytin Türkiye Türkçesindeki anlamını gösterir
<	: bu biçimden geldiğini gösterir
>	: bu biçime dönüştüğünü gösterir
-	: 1. fiil kök veya gövdesini gösterir; 2. fiile gelen eki gösterir
+	: 1. isme gelen eki gösterir; 2. birleşmeleri gösterir
()	: birleşğin geçtiği beyit numaralarını gösterir
~	: ses çeşitlenmesini gösterir
//	: fonemi gösterir
*	: varsayıma dayanan biçimi gösterir

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

<i>hemze</i>	ʾ
<i>elif</i>	a/ā/e/yerine göre öteki ünlüler
<i>be</i>	b
<i>pe</i>	p
<i>te</i>	t
<i>se</i>	s
<i>cīm</i>	c/ç
<i>çīm</i>	ç
<i>hā</i>	h
<i>hı</i>	h
<i>dāl</i>	d
<i>zel</i>	z
<i>re</i>	r
<i>ze</i>	z
<i>sīm</i>	s
<i>şın</i>	ş
<i>şād</i>	ş
<i>ḡād</i>	ž
<i>ṭı</i>	ṭ
<i>ẓı</i>	ẓ
<i>‘ayın</i>	‘
<i>ğayın</i>	ğ
<i>fe</i>	f
<i>kāf</i>	k
<i>kef</i>	k/g ŋ
<i>lām</i>	l
<i>mīm</i>	m
<i>nūn</i>	n
<i>vāv</i>	v/yerine göre o/ō/ö/õ/u/ū/ü/ũ
<i>he</i>	h/ a/e/i
<i>ye</i>	y/yerine göre ı/î/î/è

1. GİRİŞ

1.1. Konu

Çalışma, birleştirme yoluyla oluşan söz varlığının zenginliğini tarihî metinlerden Süheyl ü Nevbahâr'a ait örneklerle ortaya koymaktadır. Buna göre söz varlığı sınıflandırılmış ve beyit örneklerinin Türkiye Türkçesine aktarımıyla bağlam gösterilmiştir. Farklı döneme ait söz varlığı örnekleri de çalışmanın dipnot kısmına karşılaştırmalı şekilde dâhil edilmiştir.

1.2. Amaç

Dilin belli dönemlerdeki anlam dünyasını ortaya koyan en somut söz varlığı çalışmaları sözlüklerdir. Tarihî metin çalışmalarında söz varlığı çalışmaları genellikle sözcük odaklı olduğu için Türkçenin ekleme dışında kalan sözcük türetme işlevi çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Tarihî metinler bu yönüyle değerlendirildiklerinde Orhon yazıtlarından itibaren Türkçenin sözcükleri birleştirerek de yeni sözcükler oluşturduğu görülmektedir. Örneğin; *eçü apa* 'ata ve dede, ecdat', *ev barım* 'mal mülk', *kün kul* 'cariye ve erkek köle', *yavız yavlak* 'kötü, berbat, sefil ve perişan', *ögir- sevin-* 'sevinmek, mutlu olmak', *tér- kuvrat-* 'derlemek, toplamak', *yay- bas-* 'baskın yapmak, bozguna uğratmak, ele geçirmek', *kışi oğlu* 'insanoğlu', *kün batsık* 'batı', *bogzı tok* 'karnı tok', *idisiz bol-* 'sahipsiz olmak', *bay kıl-* 'zengin etmek', *balbal kış-* 'balbal dikmek', *şad olor-* 'şad olmak', *iş bér-* 'hizmet etmek', *taş tokıt-* 'yazıt diktirmek', *yér suv tut-* 'toprak edinmek, yerleşmek', *uça bar-* 'ölmek, vefat etmek'¹ vd. Çalışmanın amacı bu bakımdan birleştirme yolunun söz yapımında işlek olduğunu bağlamalı örneklerle dayandırmaktır.

1.3. Yöntem

Çalışmanın hareket noktasını, Cem DİLÇİN'in Dehri Dilçin nüshası ile Mordtmann nüshasını incelediği tenkitli metni oluşturmaktadır. Bu yayındaki birleşik sözcükler, tarama yoluyla tespit edilip dil bilgisel kategoriler oluşturularak tasnif edilmiştir. Çalışmada TAŞ'ın *Orhon Türkçesi Grameri*'nden geliştirdiği tasnif denemesi işlevsel olması sebebiyle tercih edilmiştir. Sözü edilen tasniflerden bazı örnekler şu şekildedir:

TEKİN, birleştirme konusunda Orhon Türkçesinden *yir-sub*, *kara köl*, *kara kum*, *antag*, *neteg*, *neçök*, *kul bol-*, *yok bol-*, *bay kıl-*, *uruş kıl-*, *uça bar-*, *adrılı bar-*, *alı bir-*, *tuta bir-*, *yitürü id-*, *süre elt-*, *yatu kal-*, *yüre kel-*, *udu yori-* örnekleri verir ve *eb bark*, *kün kul*, *yabız yablak*, *öl- yit-*, *tir- kubrat-*, *biti- bedzet-* gibi ikilemeleri söz dizimi bahsinde ele alır.²

¹ Gülfidan Çiçekli (2019). *Orhon Türkçesinde Söz Yapımı: Birleştirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik, s. 8-53.

² Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 97-195.

TAŞ ise Kutadgu Bilig’den *adaş koldaş, silküm sepük, ay- té-, eş hem tuş, yétür- hem içür-, isig söz, apa oğlanı, elgi uzun, mundağ, bir az, baş esen bol-, haber bër-, çıka tur-, alsa bol-, sinayu teg-, arıp kal-, ölüp tüş-, baķ kör-* örneklerini verir.³

Çalışmada tespit edilen her birleşğin yer aldığı beyit numaraları sıralanmak suretiyle birleşiklerin anlamları belirlenmiş ve birleşikler bir örnek beyitle Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca birleşik sözcükle ilgili açıklama varsa veya Türkçenin farklı bir dönemindeki örneğine rastlanmıyorsa bu durum dipnotlarla belirtilmiştir. Böylece alfabetik sırayla madde başları oluşturulup çalışma kullanım açısından sözlük nizamına getirilmiştir.

Birleşik sözcüklerin anlamı belirlenirken semantik tahlilden yararlanılmıştır. Semantik tahlile göre gözlemlenebilir ve genellenebilir sonuçlar elde etmek için anlık ve bireye ait üretilen “ifade” ile dilin teknik yönü olan “cümle”yi ayırt etmek gerekir. Düşüncenin taşıyıcıları olan sözcükler yazıyla ifadeyi oluşturduğunda anlam cümleler ile vücut bulmaktadır.⁴ Bu noktada semantik tahlil dilin yapısını dışlamamaktadır. Semantiğin gramer bilgisi taşıyan yazılı bir metne ve metne ait sözcüklerin aralarındaki etkileşime dayandığı düşünüldüğünde semantik tahlilin görevinin, dilin teknik bilgisini gözeterek ve sözcükler arasındaki etkileşimi irdeleyerek sözcükleri tanımlamak ve belirlemek olduğu söylenebilir.

1.4. Kapsam

Araştırma alanı metin yönünden Süheyl ü Nevbahâr adlı eserdir. Çalışmada Cem DİLÇİN’in nüshalar arası karşılaştırma yaptığı yayın esas alınmış ve yazı çeviriminde Mordtmann nüshası eşgüdümlü olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın kuramsal malzemesi ise dilde birleştirme yoluyla oluşan birleşik sözcüklerdir. Daha açık bir ifadeyle birden fazla sözcüğün her birinin anlam alanlarını yitirerek veya kısmen koruyarak yeni bir anlam alanında çekimlenmeye hazır ve görevli bir yapıda bulundukları tabanlar anlaşılmalıdır. Bu tabanlar birleşik isim, birleşik sıfat, birleşik zarf, birleşik fiil, ikilemeler olabilmektedir. Çalışmaya tek başına anlam ifade etmeyen ancak söz dizimiyle ilgili edat, kalıp sözler, yinelemeler ve cümle gibi unsurlar dâhil edilmemiştir.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışmada duygu ve doğa seslerini karşılayan ünlemler, aslen isim kökenli oldukları için ayrı bir kategori içinde değerlendirilmemiştir. Tek başına bir kavramı karşılamayıp söz dizimi yoluyla isimler arasında ilgi kuran edatlar çalışmanın dışında tutulmuştur.

³ İbrahim Taş (2016). Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı: “Birleştirme” ve Bir Tasnif Denemesi, Gülden Sağol Yüksekaya (Ed.), *Yûsuf Has Hâcib ve Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig*, Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, s. 183-193.

⁴ Frank Robert Palmer (2020). *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*. Ayrıntı Basımevi, s. 21-26.

nūṣ ā nūṣ, dem be dem vd. Farsça kurallarla oluşan birleşikler ile söz dizimi yoluyla oluşan *başa baş, göze göz, kalp kalbe, delim türlü, yer yerin, yerlü yerince* vd. söz öbekleri hariç tutularak Türkçe söz varlığı unsurlarına yer verilmiştir. Bununla birlikte Türkçe metinlerde oldukça yaygın kullanılan Farsça ve Arapça birleşik sözcükler de bulunmaktadır.

Birleşiklerin tarihî dönemlerde ve günümüz Türkçesindeki benzer örnekleri dipnotlarda listelenmiştir. Bu sebeple başlıca tarihî metinler ve TDK'nin sözlüklerinden yararlanılmıştır. Bu kaynakların sözcüklerin anlamını karşılamadığı ender durumlarda Kubbealtı Lugatı'na başvurulmuştur.

1.6. Eser Hakkında

1.6.1. Eserin Yazarı

Mesûd bin Ahmed'in 14. yy. Anadolu sahasında Türkçe mesneviler kaleme aldığı bilinmektedir. Onun hayatı hakkında eldeki bilgiler sınırlıdır. DİLÇİN, Süheyl ü Nevbahâr adlı incelemesinde araştırmacıların yazarın hayatı hakkındaki yorumlarını değerlendirmiş ve ortak görüşleri ortaya koymuştur.⁵ Bununla birlikte yazarın eserindeki kendi beyanından; babasının adının Ahmed olduğu (SN: 160), eserin ilk bin beytinin yeğeni İzzeddîn tarafından kaleme alındığı (SN: 299-351), babası ve dedesinin saygın kimseler olduğu (SN: 5684), eser tamamlandığında yazarın yaşlılık döneminde olduğu (SN: 5643) ve eserin tamamlanma tarihinin 1350 olduğu (SN: 370) bilinmektedir.

Arapça ve Farsçadan Türkçeye tercümeler yapan yazar 1345'te *Tercemetü'l-le'âlî ve Tezkiretü'l-Me'âlî*, 1354'te *Ferhangnâme-i Sadî Tercümesi*'ni ve 14. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülen biri mensur biri manzum *Kelîle ve Dimne*⁶ kaleme almıştır.

1.6.2. Eserin Konusu

Eser, Yemen padişahının oğlu Süheyl ile Çin fağfûrunun kızı Nevbahâr'ın macera dolu olaylarla ayrılıp kavuşmalarını içeren aşk hikâyesini konu edinir. Bu bakımdan 14. yy. beşerî aşkı konu alan mesnevilere öncülük etmektedir. Eserin öğütlerle örülü dünyasında birçok atasözü, deyim, kalıp söz bulunmakla birlikte kültürün dile yansıyan devlet yönetimi, sosyal hayat, eğlence anlayışı, ahlak ve görgü anlayışı ile aile kültürüne ait bilgiler de çeşitli biçimde işlenmiştir.

⁵ Cem Dilçin (1991). *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 11-21.

⁶ Semih Tezcan (1995). Mes'ûd ve xiv. Yüzyıl Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 78.

1.6.3. Eserin Dili ve Üslubu

14. yy. Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınan dinî-ahlaki konulu mesnevilerin yanında beşerî aşk konulu mesnevilerin yer etmeye başladığı bilinmektedir. Ayrıca bu dönem Türkçe söyleyişe önem atfedilen bir dönemdir. Seçtiğimiz eser de bu yönüyle dönemin öne çıkan eserlerindendir.

Eserin Eski Anadolu Türkçesine ait başlıca ses ve biçim özellikleri şunlardır:

1. Eserde kapalı *e* barındıran sözcükler: *bêl, bêsle-, bês, bêter, bêt, dê-, dêr-, êl, êlçi, êlt-, êriş-, êrte, êşik, êşit-, êt-, êv-, êy, gêce, geç-, gêt, gêtçek, gêtü, gêtze-, kêt, nêt, nêtçe, nêtçe, nêt, sênî, sêt-, vêt-, yêt-, yêt, yêtçek, yêt, yêtken, yêt-, yêtçi, yêt, yêt-, yêtmiş* vd.

2. Damak *η*'sinin bazı sözcüklerde devam ettiği görülür: *aηa, aηla-, baηa, beηzer, deηiz, göηül, iηen, kalıη, karaηu, oηat, öη, saηa, soηra, taη, Taηrı* vd.

3. Sözcükte ve eklerdeki yuvarlaklaşma örnekleri: *aşl+uη faşl+uη, ayır-uk, baķ-up, bilgi+lü, bil-üñüz, biş-ür-, biz+üm, degül, düş-medük, eyü, gêtü, hâl+ümüz, iç-dük, içün, ince+cük, incü, kız-gun, kolay+suz, kulavuz, ne+dür, niçün, senden+üz, tavar+um, urın-dum, vêt-ür, yaηu* vd.

4. *k ~ ħ* nöbetleşmesi örnekleri: *açuk ~ açuħ, ağlamak ~ ağlamah, aracuk ~ aracuħ, ayak ~ ayaħ, azık ~ azıħ, baķ- ~ baħ-, biraķ- ~ biraħ-, bucuķ ~ bucuħ, buyruk ~ buyruħ, çok ~ çoħ, korku ~ korħu, yok ~ yoħ* vd.

5. Söz başında *t ~ d* nöbetleşmesi örnekleri: *dart- ~ tart-, doğra- ~ toğra-, dur- ~ tur-, dut- ~ tut-, duz ~ tuz* vd.

6. İkinci hecede /g/ foneminin düştüğü örnekler: *bilü < ET bilig, eyü < ET edgü, kamu < ET kamuğ ~ kamağ, kapu < ET kapıg, kulak < ET kulğak, nêt < ET nêtæg, tapu < ET tapıg* vd.

7. İlerleyici benzeşme örnekleri: *birezçük, hastarak, havadağı, şehün* vd.

8. Türkiye Türkçesinde sadece -Xp biçiminde olan zarf-fiil ekinin eserde -Up, -UbAn biçimindeki örnekleri şunlardır: *aluban, arhalaşuban, baħuban, eşidüben, görmeyüben, inanmayuban, korħuban, oynayuban, üşenmeyüben* vd. ve *iç-üp, bul-mayup, çık-up, dê-yüp, gir-üp, iste-yüp, okı-yup, turut-up, uy-up, yêt-yüp* vd.

9. Zamir kökenli 1. teklik kişi için -vAn, -vAnIn, -Am ekleri kullanılır: *bileven, bilümezven, dêrven, dêvşüreven, dururvan, elikdüreven, eylerem, kılılmazvan, olavan, olmuşvanın, ölevenin, söylerem* vd.

10. Gelecek zaman eki -IsAr işlek olarak kullanılmıştır: *anısar, eyleyiser, olısar, şıkısar, urısar, yeyiser* vd.

11. Ünsüz uyumu bulunmadığından bazı ekler ötümlü biçimdedir: *ayruk+durur*, *baş-durığör-*, *bulut+dur*, *çağırmak+dan*, *gök+den*, *‘aşk+dan*, *kop-dı*, *sevinmek+den*, *git-dügin*, *yok+dur* vd.

Eserde olaylar merak unsuru kullanılarak macera havası etrafında ele alınır. Dilsel yönden fiil yapılarının çok ve çeşitli olması bunu örneklemektedir. Eserde doğal, akıcı ve yalın bir anlatım tercih edilmiştir. Farsça bir hikâyenin şiirin tüm kısıtlayıcı durumlarına rağmen doğrudan tercüme edilmeyip Türkçenin ifade imkânlarıyla ele alınması yazarın edebî zevk, tecrübe ve eğitimi hakkında bazı fikirler vermektedir. Örneğin şair, Arapça ve Farsça karşısında Türkçedeki çok anlamlılık, soyut ve somut kavramların birbirinin yerine kullanımı, mecazlı söyleyiş, deyim ve atasözlerinde organ adlarından yararlanma gibi imkânları kullanır. Anlaşılabilirliği ön planda tutan şair bazen de konu bütünlüğünü birkaç beyitte sağlamıştır. Eserde vezin, kafiye ve redif unsurları dışında tekrarlar da ahenk unsuru olarak çokça kullanılır. Öyle ki kelime uyumu gözetilen birçok beytin farklı bölümlerde tekrar unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca eserde birleşik sözcüklerin farklı tamlama yapıları şeklinde de kullanılması sık karşılaşılan bir başka durumdur.

1.6.4. Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Eserin bugüne ulaşmış iki manzum yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan en eski ve tam olanı 1925’te Johannes Heinrich Mordtmann tarafından bulunmuş olması sebebiyle “M Nüshası” olarak adlandırılır ve Berlin Devlet Kitaplığı’nda (Königlichen Bibliothek zu Berlin) muhafaza edilmektedir. Harekeli nesih yazı ile 189 yapraktan oluşan nüsha 5568 beyitten oluşmaktadır:

Johannes Heinrich Mordtmann (1925). *Suheil und Nevbehâr, Romantisches Gedicht des Mes‘ûd b. Ahmed (8.Jhdt. d. H.)*. Orient-Buchhandlung Heinz Lafaire.

Eserle ilgili ikinci çalışma fonetik ve morfoloji açısından hazırlanmış ve Almanca yayınlanmıştır:

Tahsin Banguoğlu (1938). *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahâr*. Druck der August Pries: Leipzig.

Eserle ilgili üçüncü yayın eserin ikinci nüshası ile ilgilidir. Nüsha, Dehri DİLÇİN’in amcazadesi Ahmet Talat Onay tarafından 1926’da Çankırı’da bulunmuş, Dehri DİLÇİN ve sonrasında Cem DİLÇİN’e ulaşmıştır. Bugün “D Nüshası” olarak bilinen yazma Cem DİLÇİN’in özel kitaplığında muhafaza edilmektedir. Bu nüshanın tıpkıbası tam bir yayını yapılmamıştır. Yazmanın harekesiz ve talik yazı ile yazıldığı, bazı sayfaların koptuğu, son sayfa da kopanlar arasında olduğundan istinsah tarihinin belirsizliği, 5278 beytin varlığı ve

toplam 16 minyatür içerdiği belirtilmiştir.⁷ Nüshalar arası karşılaştırma yapılarak daha çok edebî ve şiir sanatı açısından incelenmiştir:

Cem Dilçin (1991). *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Dördüncü çalışma DİLÇİN'in yayını üzerine metin tamiri amacıyla hazırlanmış bir yayındır:

Semih Tezcan (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. Simurg Yayınları.

Klasik edebiyat çalışmalarına yönelik hazırlanan incelemelerdir:

Dursunzâde Bekayî (2003). *Mensur Süheyl ü Nevbahar (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (haz.) Selami Ece, Aktif Yayınevi.

Ali Cin (2012). *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâ'î) İnceleme-Metin-Dizin*. Eğitim Yayınevi.

Bir diğer çalışma eserin söz varlığına ilişkin etimolojik ve güncel değerlendirmelere yer verilen bir incelemedir:

İbrahim Taş (2009). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler*. Palet Yayınları.

Son çalışmalardan biri ise eserin şahıs zamirleri odağında dil bilimin bağdaşıklık ve tutarlılık ilkeleri açısından incelenmesini içermektedir:

Melike Somuncu (2021). *Süheyl ü Nevbahar'ın Metin Dilbilimsel Yapısı*. Kriter Yayınları.

Eserle ilgili yapılan doktora tezleri kronolojik sırayla şu şekildedir:

Zeliha Gaddar (2012). *Süheyl ü Nevbahâr'ın Dilbilgisel Özellikleri ve Dizini*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Hami Akman (2023). *Süheyl ü Nev-bahâr'ın Sentaksı (Söz Dizimi)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Eserle ilgili yapılan yüksek lisans tezleri kronolojik sırayla şu şekildedir:

Nesibe Kardak (1994). *Süheyl ü Nevbahâr'da Fiiller*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kamil Cankul (1999). *Roman tekniği açısından Süheyl'ü Nev-Bahar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Neslin Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahâr'daki İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

⁷ Cem Dilçin (1991). *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 44.

Fatih Ocak (2006). *Süheyl ü Nevbahâr'daki Kelime Grupları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Yılmaz Akdemir (2011). *Süheyl ü Nevbahâr'ın Gramatikal Dizini*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Özkan Cığa (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr (Metin-Aktarma, Art zamanlı anlam değişimleri, Dizin)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Nilay Altunay (2017). *Süheyl ü Nevbahâr'ın Söz Varlığı Üzerine Tematik Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Burcu Yeke (2022). *Süheyl ü Nev-bahâr'ın Sıklık Sözlüğü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Hüseyin Çağrı Bakar (2022). *Süheyl ü Nevbahar'ın Yönelim Metaforları ve Metonimi Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Merve Girgin (2022). *Süheyl ü Nev-bahâr'daki Fiillerin Eşdizim Sözlüğü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Havva Mert (2023). *Süheyl ü Nev-bahâr'da Vücut Bölümleri, Uzunlar ile İlgili İsimlerin Eşdizimlikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.

Yukarıda listelenen çalışmalar dışında hazırlanmakta olan çalışmalar da bulunmaktadır. Konuyla ilgili çalışma eğilimini göstermesi açısından başlıca yayınlar tercih edilmiştir.

1.7. Temel Kavramlar

1.7.1. Söz Yapımı

Dilin canlı bir varlık olduğu hep söylenegelmiş bir ifadedir. Bu ifadeyi “İnsan etkileşimi olmazsa dil gelişemez, durağanlaşır hatta yok olma tehlikesine düşer.” şeklinde anlamak mümkündür. Dolayısıyla dilin devamlılığı, zenginliği ve anlatım gücü, onun doğal yapısı ile işlenmesi arasındaki yakın ilişkide aranmalıdır. Bunun bazı somut göstergelerini DİZDAROĞLU sözcük sayısının çok olması, her sözcüğün ayrı bir nesne ve kavramı karşılaması, dilin yeni sözcükler türetmeye elverişli olması şeklinde belirtir.⁸

⁸ Hikmet Dizdaroğlu (1962). *Türkçede Sözcük Yapma Yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 6.

Söz yapımı, yeni bir kavrama karşılık gelen sözcük veya sözcük birlikleri elde etme işidir. Çalışmalarda *kelime yapımı* (T. Banguoğlu, Z. Korkmaz), *kelime yapma* (M. Ergin, B. Atalay), *kelime teşekkülü* (F. Ganiyev), *sözcük yapma/üretme* (S. Eker), *sözcük yapımı* (S. Özel) gibi benzer adlandırmalar da kullanılmıştır. Türk lehçelerinde ise *söz yaradıcılığı* (Az.), *söz yasalışı* (Tkm.), *laf kuruluşu* (Gag.), *soz yasalişi* (Özb.), *qoşumçiliq söz yasaş usuli* (Uyg.), *süz yasalışı ~ süz yasalu ~ süz yasaw* (Tat.), *hüzyahalış* (Bşk.), *söz yaratıw ~ söznü yaratılıwu* (Kmk.), *söz kuraw* (Krç.-Malk.), *söz yasaw ~ söz tüzüw* (Nog.), *sözdiñ jasaluwı ~ sözjasam* (Kzk.), *söz casoo* (Krg.), *sös büderi* (Alt.), *sös püdîrîzî* (Hks.), *sösço'gaadılğazı* (Tuv.)⁹ gibi adlandırmalar karşımıza çıkar. Sözcük yapımı'nın daha kısa biçimini oluşturan *söz yapımı*, günümüzdeki yaygın kullanımından dolayı çalışmada tercih edilmiştir.

Adlandırmaların gerektiği biçimde kullanılmaması bazen literatürde kavram karışıklıkları yaratabilmektedir. Bunlardan biri *sözcük dağarcığını geliştirme* ile *söz yapımı* arasındadır. *Sözcük dağarcığını geliştirme*, doğal süreç içinde dildeki mevcut sözcüklerin anlam, şekil ve dizim bakımından değişimleri ile zenginleşmesidir. Bu sebeple yeni bir sözcük kazanımı olup olmaması kavramlar arası ayırt edici temel noktadır. Bir diğer karışıklık sebebi *türetmenin* hem *söz yapımı* hem de *ekleme* kavramlarının yerine kullanılması olmuştur.

1.7.2. Söz Yapımı Türleri

Zamana bağlı olarak dilin sözcük ihtiyaçları, içinde bulunan toplumun sosyokültürel etkisiyle değişim göstermektedir. Değişim kimi zaman yeni sözcük edinmek, kimi zaman sözcük yitimi ve kimi zaman da var olan sözcüklerin anlamının zenginleşmesi yönündedir. Bu durum söz yapımı türlerinin niceliğini etkilemiştir. Nitekim bugün bilim, teknik ve sanattaki gelişmelerde en çok hız kazanan ve söz sahibi olan toplumlar, söz yapımı türlerini dil vasıtasıyla etkisi altında en çok bırakan toplumlardır.

Türkçenin başlıca en eski söz yapımı türleri *ekleme* ve *birleştirme*'dir. Bunun dışında *karma*, *kırpma*, *ses değiştirme* ve *geri türetme* ikincil söz yapımı türlerindendir.

1.7.2.1. Ekleme

Ad veya fiil tabanlarına bazı eklerin getirilmesiyle yeni sözcükler elde etmeye *ekleme* denir. Bu ekler isimden fiil yapım eki, isimden isim yapım eki, fiilden fiil yapım eki ve fiilden isim yapım eki olarak çeşitlilik gösterir. ET'den beri işlek olan +çI, +llk, +sIz, +lA-, -(U)k, -tUr- ekleri için metinden *kapu+cı* 'bekçi', *ok+cı* 'okçu', *başmak+cı* 'ayakkabıcı'; *karanı+lıg* 'karanlık', *oğul+luğ* 'oğulluk', *şınık+lık* 'tevazu', *ayru+lık* 'ayrılık'; *edeb+süz* 'edebsiz', *kolay+suz* 'zor', *aru+suz* 'kirli', *korhu+suz* 'korkusuz'; *boy+la-* 'boy ölçüşmek', *çaba+la-*

⁹ Emine Gürsoy Naskali (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 80.

‘gayret etmek’, *öğüt+le-* ‘nasihat etmek’; *buy(u)r-uk* ‘emir’, *şın-uk* ‘mağlup’; *tokun-dur-* ‘isabet ettirmek’, *tolaş-dur-* ‘dolaştırmak’, *tol-dur-* ‘doldurmak’ vd. örnekler verilebilir. Diğer taraftan işlekliliği daha az olan *+k*, *+dl-*, *-mAn*, *-mUr*, *-k-* ekleri için *ilk* (< **il* ‘ön’+*k*) ‘ilkin’, *uyı-* (< *u+dı-*) ‘uyumak’, *tu-man* ‘duman’, *yağ-mur* ‘yağmur’, *taşık-* (< *tez-ik-*) ‘kaçmak’ vd. örnekleri verilebilir.

1.7.2.2. Birleştirme

En az iki sözcüğün anlamlarını koruyarak veya değiştirerek yeni bir kavram alanını karşılamasına *birleştirme*, ortaya çıkan yeni sözcüklere ise *birleşik* veya *birleşik sözcük* adı verilir. Birleştirme Türkçenin en eski dönemlerinden beri var olan asli söz yapımı türüdür. Birleşikler hem biçim bilgisi hem de anlam bilgisini ilgilendiren dil unsurlarıdır. Birleşiklerin bitişik veya ayrı yazımı ile ilgili kesin bir ölçüt bulunmamaktadır.

ET’den günümüz Türkçesine biçimini ve anlamını oldukça muhafaza eden birleşiklere eserden bazı örnekler: *el gün* ‘memleket, halk’, *gece gündüz* ‘gece gündüz, her zaman’, *iç taş* ‘iç ve dış’, *eniş yokuş* ‘dere tepe, iniş ve yokuş’, *saç şakal* ‘saç ve sakal’, *yér gök* ‘yer gök, her yer’, *yol iz* ‘yol ve yer’, *dök- saç-* ‘dağıtmak’, *gel- git-* ‘gelmek ve gitmek’, *gül- oyn-* ‘gülmek ve oynamak, eğlenmek’, *yé- iç-* ‘yemek ve içmek’, *otur- tur-* ‘1. ikamet etmek; 2. arkadaşlık etmek’, *yédür- içür-* ‘yedirmek ve içirmek’ vd.

1.7.2.3. Karma

Birden fazla sözcüğün bazı parçaları alınarak yeni bir sözcük oluşturulmasına *karma* denir. Sözcüklerin hangi parçalarının karmaya katılacağı belli bir kurala bağlı olmamakla birlikte genel olarak ilk hecelerin karmaya katıldığı görülmektedir. Ortaya çıkan yeni sözcük karmaya katılan her sözcüğün anlamını bünyesinde taşır. Diğer söz yapımı süreçleri karma oluşumunda görülebilir.

Örnekler: *olağanüstü hâl* > *ohal*, *sunî tahta* > *sunta*, *metro* + *otobüs* > *metrobüs*, İng. *modulator* + *demodulator* > *modem*, *kol* + *ordu* + *generali* > *korgeneral*¹⁰, *Eskişehir Tramvay İşletmesi* > *Estram*, *Eskişehir kart* > *eskart*, *wireless* + *fidelity** > *wifi* vd.

1.7.2.4. Kırpma

Kırpma, çok heceli bir sözcüğün dilde tasarruf amacıyla bir parçasını kaybederek tüm anlamı yüklenmesidir. Başka bir ifadeyle sözcükte sadece biçimce bir kayıp gerçekleşir, anlam korunur. Yeni bir kavram ihtiyacından doğmadığı için ikincil söz yapımı türleri olarak ele alınabilir. Konuşma dilinde daha fazla görülmekte ve dilin kullanım alanını ilgilendirmektedir.

¹⁰ İsa Sarı (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 52-54.

Örnekler: *otopark* > *park*, *bütünleme* > *büt*, *kahvehane* > *kahve*, *diskotek* > *disko*, *fotoğraf* > *foto*¹¹, *milimetre* > *milim*, *santimetre* > *santim*¹², *kilogram* > *kilo*¹³, *Mehmet Ali* > *Memoli*, *Mehmet* > *Memo*, *akümülatör* > *akü*, *internet* > *net*, *bismillâhirrahmânirrahîm* > *bismillâh* vd.

1.7.2.5. Ses Değiştirme

Bazı sözcüklerin tek bir kökten gelmelerine rağmen zamanla ses ve anlamlarında görülen farklılaşma sonucu iki veya daha fazla sözcüğe dönüşmelerine denir. Ortaya çıkan sözcükler literatürde *doublet*, *ikili alıntılar*, *ikili kelimeler* gibi adlarla ele alınır. Konuya ilk dikkat çeken 1995'te Hasan EREN olmuştur. EREN, Türkçeye farklı yollardan giren *pide* (Rumcadan) ve *pizza* (İtalyancadan) sözcüklerini örnek verir. Latince *picta* 'yassı hamur ekmeği' bu sözcüklerin ortak kökenidir ve *pitta* > *pizza* biçiminde dönüşüm geçirmiştir.¹⁴

Ses değiştirme, alıntı sözcüklerin ses olaylarıyla yeni varyantlar oluşturmasından farklı olarak ancak art zamanlı bir etimolojik inceleme sonucu tespit edilen kök ortaklığı ile ilgili ve sözcüklerin farklı zaman veya yolla geçişini ifade etmektedir.

Örnekler: *sapta*- 'bir şeyi belirgin kılmak', *tespit* 'belirleme' (< Ar. *şubūt* 'kalıcı olma, ispat olunma, kesinleşme')¹⁵; *adam* 'insan, adam', *adem* 'insanoğlu' (< Ar. '*adem* 'yokluk'); *aptal* 'ahmak', *abdâl* 'gezgin derviş' (< Ar. *abdâl* 'bedeller')¹⁶; *baston* 'baston, asa', *baton* 'orkestra idare çubuğu ve sporda kullanılan değnek' (< 19. yy. İt. *bastone* 'sopa, değnek', 20. yy. Fr. *bâton* 'ay.' < Lat. **bastare* 'taşımak')¹⁷

1.7.2.6. Geri Türetme

Dildeki bir sözcüğün sözlüksel bir boşluğu tamamlaması için biçiminden bir parçasını yitirerek yeni bir kavram alanı oluşturması *geri türetme* olarak adlandırılır. Türetmede yapım eklerinin eklenme yönündeki işlevi öne çıkarken geri türetmede ters yönde, var olmayan bir kök veya taban oluşumu söz konusudur. Kırpma'dan farklı olarak sözcük yeni bir anlam kazanır. SARI, sözcüğün yeni bir anlam kazanmasını sözcüğün türündeki değişim ile ilişkilendirir.¹⁸ Ancak sözcük türü değişmeyen örneklerle rastlamak mümkündür. Geri türetme

¹¹ Agt, s. 47-49.

¹² Sertan Alibekiroğlu (2019). *Türkçede Sözcük Yapımı*. Grafiker Yayınları, s. 136.

¹³ Süer Eker (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları, s. 367.

¹⁴ Hasan Eren (1995). Türkçede Douplet Örnekleri. *Türk Dili*, 523, 735-736.

¹⁵ Türk Dil Kurumu (1935). *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*. Devlet Basımevi, s.245.

¹⁶ Mehmet Hazar (2015). Türkçede Fono-Semantik ve Morfo-Fonolojik Yolla sözcük Türetme, *1. Uluslar arası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*, 28-30 Mayıs, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, s. 1658.

¹⁷ Hatice Şirin (2020). Türkçede İkili (Doublet) Alıntılar. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 18.

¹⁸ İsa Sarı (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara s. 61.

sürecinde halk etimolojisi adı verilen yanlış bir kök-ek anlayışı ile örneksemenin etkisi görülmektedir. Dil kullanıcılarının genel kabulü, sözcüğün söz varlığına katılmasında belirleyicidir. Bununla birlikte BOZ’a göre süreçte örneksemeye duyulan gereklilik diğer söz yapımı türlerinden ayıran bir özelliktir.¹⁹

Örnekler: *çaba* ‘gayret, efor’ (< *çaba+la-* < *çap-ala-* ‘devamlı suda çırpınmak, yüzmek’), **manya-* ‘istenmeyen davranışlarda bulunmak’ (< *manya-k* ‘ay.’ < Fr. *maniaque* ‘maniye yakalanmış hasta’)²⁰, **abar-* ‘kabarmak, abartılmak’ (< *abar-t-* ‘büyütmek, mübalağa etmek’), *abır* ‘utanma, hicap’ (< Far. *ābrū* < *āb-ı rū* ‘yüzsuyu, haysiyet’)²¹, *delikan* (< *delikan+lı*)²²

1.8. Literatür

ATALAY, sözcük elde etmenin üç yolunu çekme, birleştirme, ekleme olarak ifade eder. Bir sözcüğün anlamını kaybederek bir başka sözcük sınıfına geçmesi anlamına gelen göçürme kavramını da eserine daha sonradan ilave etmiş olacak ki kendisi de bu kısmın yukarıda belirtilenler içinde değerlendirilebileceğine dair not düşmüştür.²³

ERGİN’e göre dil, yeni bir nesne ve harekete ihtiyaç duyduğunda üç durum söz konusudur. Birincisi yabancı bir dilden kelime alabilir, ikincisi sözcük gruplarıyla karşılamaya çalışır veya üçüncüsü yeni gövdeler meydana getirir. Birinci yol dil dışı etkileri kapsadığı için konumuz dışındadır. Diğer yollar ise dil içi durumları ifade eder. Dil içi durumlarla ilgili çıkarım şöyledir:

“Diğer iki yol, yani yeni yeni gövdeler ve kelime gurupları teşkili dilin zenginlik kaynaklarıdır. Bu iki kaynaktan kelime gurupları mefhumları birden fazla kelime ile, gövdeler ise mefhumları tek tek kelimelerle karşılayan unsurlardır. Demek ki bir dilin tabî kelime yapma yolu gövdeler teşkilidir.”²⁴

BANGUOĞLU’na göre üretim, birleşim yolları ile yabancı dilden gelmiş sözcükler dilin söz varlığını oluşturmaktadır. Söz yapımı işleyişini; dil yapısına uygun pratik ihtiyaçlarla icat eden halk ile ilim, din ve sanat hayatının gereğince yapan bilginler belirlemiştir.²⁵

¹⁹ Erdoğan Boz (2016). Türkiye Türkçesinde Olası Sözlüksel Boşluklar İçin Bir Telafi Yöntemi: Geri Oluşum. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1695.

²⁰ İsa Sarı (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 62.

²¹ Andreas Tietze (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (TETTL)*. Simurg Yayınları, c. 1, s. 77.

²² Yasemin Çürük (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 26.

²³ Besim Atalay (1946). *Türkçe’de Kelime Yapma Yolları*. İbrahim Horoz Basımevi, s. 71.

²⁴ Muharrem Ergin (1977). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım, s. 148-149.

²⁵ Tahsin Banguoğlu (2015). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 155.

GENCAN ise “Türetme” başlığı altında sadece yapım eklerini ele almıştır. Ayrıca sözcük çeşitleri arasında birleşik sözcükleri birleşik adlar ve birleşik sıfatlar olarak incelemiş, birleşik fiiller konusunu fiiller bahsi geçerken değerlendirmiştir. Buna ek zarflar bahsi içinde yer yer birleşik zarf örneklerini açıklamıştır. Çalışmada söz yapımı yollarının tamamı, bir arada değil yapısal sınıflandırma düzeniyle yer yer sezdirilmek suretiyle ele alınmıştır.²⁶

ÖZEL, Türkiye Türkçesinin söz yapımında en işlek yolların türetme ve birleştirme olduğu görüşündedir. Bu doğrultuda birleşik eylemler, birleşik adlar, terimler, deyimler ve atasözlerini anlam kalıplaşmaları temeline dayandırmış ve sözcük birleştirmeleri olarak değerlendirmiştir.²⁷

BİLGİN, DLT’ye ait söz yapımını türetme ve birleştirme olarak iki bölümde incelemiştir. Her iki bölümde söz varlığı anlamlarıyla listelenerek ele alınmıştır.²⁸

TEKİN, konuyu “Biçim Bilgisi ve İlgili Sözdizimi” başlığı altında ele almış, söz yapımının iki yolunu ekleme ve birleştirme olmak üzere Orhon Yazıtları üzerinde göstermiştir.²⁹

EKER, Türkçenin söz yapımını türetme, birleştirme ve Batı dillerinin etkisiyle zamana bağlı olarak ödünçleme ile gerçekleştirdiğine dikkat çekmektedir. Bunlar dışında karma, kısaltma, derleme, tarama vd. söz yapımı kabul ettiği türleri tanıtmıştır.³⁰

Türkiye Türkçesini şekil bilgisi açısından ele alan KORKMAZ, sözcükleri yapılarına göre sınıflandırırken türetme ve birleştirme yollarına değinir. Bununla birlikte birleştirmeyi Türkçenin yeni söz yapım yollarından biri olarak değerlendirmiştir. Çalışmada birleşik kelimeler ile kelime gruplarını ayırt etmek için birleşigi oluşturan sözlerin yeni bir sözlük anlamı kazanmasına dikkat çekilir.³¹

Son on yıldaki lisansüstü araştırmaların Türkçenin farklı dönemlerindeki eserlere yöneldiği ve türetme kapsamında incelendiği görülmektedir. Bu araştırmalar kronolojik olarak şunlardır:

Ersin Teres (2009). *Çağataycada Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

²⁶ Tahir Nejat Gencan (1966). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 128-290.

²⁷ Sevgi Özel (1977). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 20.

²⁸ İpek Bilgin (1989). *Dîvānu Luğātî’t-Türk’ta Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 175.

²⁹ Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 80-100.

³⁰ Süer Eker (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları, s. 362-363.

³¹ Zeynep Korkmaz (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 190-204.

İsmet Kılıç (2014). *Saha (Yakut) Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Buket Baran (2015). *Tuva Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ferdi Güzel (2015). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.

Embiye Güneş (2016). *Türkiye Türkçesinde Söz Yapımı ve İşlevsel Ek Tasnifi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Mustafa Samet Kumanlı (2016). *Lügat-i Türkî, Arabî, Farisî Adlı Eser Üzerinde Sözlükçülük, Söz Varlığı ve Söz Yapımı Araştırması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Serdar Karaoğlu (2016). *Eski Anadolu Türkçesinde (14. yy.) Türetim Ekleri ve Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Burhan Sevim (2018). *Uygur Kağanlığı Dönemi Yazıtlarında Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Vildan Çakmak (2018). *Çuvaşçada Eylem Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ersin Kartlaşmış (2019). *Hakas Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Menşure Aşçı (2019). *Harezmi Türkçesinde Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İbrahim Kemal Yıldırım (2021). *Harezmi Türkçesi Kur'ân Tercümesi (Meşhed Nüshası 293 no.) Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

İbrahim Kekevi (2022). *Türk Runik Harfli Metinlerde Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

İsmail Özlü (2022). *Babürnâmede Söz Yapımı: İsimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Merve Erarslan (2022). *Babürnâmede Söz Yapımı: Fiiller*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Mustafa Ay (2022). *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Bapların Söz Yapımı Bakımından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Literatürdeki görüşler neticesinde söz yapımıyla ilgili öne çıkan bazı sorunlar şöyledir:

1. Söz yapımının dil bilgisi kitaplarında yapı, söz dizimi ve anlam bakımından hangisine göre işleneceği belirsizlik ve düzensizlik oluşturmaktadır.
2. Söz yapımı için genelde türetme kavramı kullanılmış ve bundan da yalnızca ekler yoluyla türetme örneklendirilmiştir.
3. Söz yapımı konusuna bir dönem TDK öncülüğünde dikkat çekilmişse de genelde konuya ilgi yeterince gelişmemiş, yapılan çalışmalar ise güncelleştirilmemiştir.
4. Söz yapımı türlerinden birleştirme örnekleri türetme örneklerinin gerisinde kalmıştır.

2. SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

2.1. Birleştirme Hakkındaki Görüşler

Türkçe, eklemeli bir dil olması sebebiyle yeni kelime ihtiyacını ilk olarak yapım ekleri yoluyla sağlar. Aynı dil sisteminin analitik yönü dilin daha gelişmiş kullanımı için kelimeleri bir araya getiren *birleştirmeyi* oluşturur. Birleştirme olgusunun Türkçenin tarihsel dönemlerinin tümünde gözlenmesi, dilin doğal ve işlevsel söz yapım türlerinden biri olarak kabul görmesi ve söz varlığına katkısıyla zengin bir ifade gücü sunması, bu olguyu incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Türkçede, elde edilebilen bilgilere göre birleştirmeye özgü çalışmalar 20. yy.da TDK öncülüğünde yaygınlaşmıştır. Günümüze kadar birleştirmenin ne olduğu, hangi dil alanları tarafından ele alınacağı, yazımı, oluşumları, dil bilgisi kitaplarındaki yeri gibi konular tartışılmaya devam etmektedir.

Konu hakkındaki temel çalışmalardan biri Mehmet Ali AĞAKAY'ın çalışmasıdır. İlk bölümde türetme ve birleştirme örnekleri bir arada listelenerek kelime yapma yollarına açıklık getirilmek istenmiştir. Birleştirme örnekleriyle isim+isim: *babaanne*, isim+sıfat: *kankırmızı*, sıfat+isim: *alyanak*, isim+fiil: *sinekkaydı*, fiil+isim: *çalçene*, fiil+fiil: *gelgit*, isim takımı+II: *adam akıllı* yapıları tespit edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü Türkçe felsefe terimlerine ayrılmıştır.³²

Yayımlandığı dönemde kullanımı yaygın olan örneklerle birleştirme kurallarına ulaşmayı hedefleyen bir çalışma Besim ATALAY'a aittir. Çalışmada kelimeler arasındaki kaynaşma durumuna dikkat çekilir: *hanımeli*, *Keçiören*, *şimdi* (*uş+imdi*). Birleştirmeyi oluşturan kelime sayısının çoğunlukla iki olduğu ancak daha fazla da olabileceği belirtilir. Bu duruma verilen günümüz dil anlayışıyla kabul edilemeyecek *Uşak Halıcılar birliği*, *yedi dağ çiçeği*, *Topkapı Hayır Severler Cemiyeti* vb. örnekler sonraki çalışmalarda dikkatleri kelime ve kelime öbekleri ayrımının ne olduğuna sevk etmiştir. Bununla birlikte birleştirmenin belirli bir tasnifi olmaksızın 41 tür yapısı tespit edilerek bunlardan en üretken yapılar isim+isim ile isim+fiil birleştirmeleri gösterilmiştir.³³

Muharrem ERGİN, “birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören dil birliği”ne kelime grubu adını verir. Tek bir nesne veya hareketi karşılayan bu birliğin dizimsel yönünü değerlendirerek sırasıyla bir *yardımcı* ve bir *asıl* (baş) unsura ait yapısı olduğuna ve bunlar arasındaki üç

³² Mehmet Ali Ağakay (1943). *Türkçe Felsefe Terimlerinin Dil Bakımından Açıklanması Dolayısıyla Bazı Kelime Yapı Yolları*. Cumhuriyet Basımevi, s. 33-36.

³³ Besim Atalay (1946). *Türkçe'de Kelime Yapma Yolları*. İbrahim Horoz Basımevi, s. 71-92.

duruma işaret eder: belirtme, tamamlama ve tabi olma. *Ayakkabı, bugün, kahverengi, boşboğaz* vd. birleştirme örneklerine kelime grupları altında rastlanmaktadır. ERGİN, çalışmasında 18 kelime grubu yapısı tespit etmiştir.³⁴ Aynı yapıyı paylaşan birleştirme örnekleri *Tablo 1*'de karşılaştırılmıştır. Birleşik kelimelerin “tek bir kelime hâlinde birleşmesiyle ortaya çıkan unsur” olarak ifade edilmesi daha sonra bazı araştırmacıları yazımın birleştirmede bir ölçüt olma durumunu incelemeye yönelttiği söylenebilir.

Tablo 2.1. Kelime Grupları ve Birleştirme Örnekleri

Kelime Grubunun Adı		Kelime Grubu	Birleştirme
1.	Tekrarlar	<i>kara kara, koşa koşa, aşağı yukarı, deli dolu, yemyeşil</i> vd.	<i>aşağı yukarı, deli dolu</i> (tamamlama ilgisi)
2.	Bağlama Grubu	<i>Leylâ ile Mecnun, ateş ve toprak, geldi ve gitti, ancak ve ancak, sen veya ben</i> vd.	<i>gel- ve git-</i> (tamamlama ilgisi sağlanabilir)
3.	Sıfat Tamlaması	<i>güzel yazı, üç kişi, büyük bir iş</i> vd.	-
4.	İyelik Grubu ve İsim Tamlaması	<i>Çocuğun kalemi, ağaç gölgesi, koyunun eti, koyun eti, çalışmaların insanı en çok yoranı</i> vd.	<i>koyun eti</i> (tabi olma ilgisi)
5.	Aitlik Grubu	<i>tarihten önceki, yaşlı adamın</i> vd.	-
6.	Birleşik İsim Grubu	<i>Orhan Veli, pazartesi, cingöz, Karadeniz</i> vd.	<i>pazartesi</i> (tabi olma ilgisi), <i>cingöz</i> (tamamlama ilgisi)
7.	Birleşik Fiil Grubu	<i>kabul et-, gitmiş bulun-, pişman ol-, gürültü yap-, aliver-, gelebil-, gezip dur-</i> vd.	<i>kabul et-, gitmiş bulun-, pişman ol-, gürültü yap-, aliver-, gelebil-, gezip dur-</i> (tabi olma ilgisi)
8.	Ünvan Grubu	<i>Ahmet Bey, Hasan Efendi</i> vd.	-
9.	Ünlem Grubu	<i>ey arkadaş, be adam</i> vd.	-
10.	Sayı Grubu	<i>iki yüz, yetmiş beş</i> vd.	-
11.	Edat Grubu	<i>senin gibi, çok eski zamandan beri</i> vd.	-
12.	İsnat Grubu	<i>göz kapalı, gözü açık, bağıryanık, şekeri az, eli açık, karnıyarık</i> vd.	<i>gözü açık, bağıryanık, eli açık, karnıyarık</i> (tabi olma ilgisi)
13.	İlgi, Yönelme, Bulunma, Ayrılma Grupları	<i>senin ev, dile kolay, cana yakın, ateş pahasına bir öğle yemeği, anadan doğma, gözden uzak, gençlerden üçü</i> vd.	<i>dile kolay, cana yakın, anadan doğma</i> (tabi olma ilgisi)
14.	Fiil Grubu	<i>yemek yemek, ışıktan kaçış, çarşıdaki pirince giderken evdeki bulgurdan olmak</i> vd.	<i>çarşıdaki pirince giderken evdeki bulgurdan olmak</i> (tabi olma ilgisi)
15.	Sıfat-fiil Grubu	<i>denize giren, modası geçmiş, canı çıkası</i> vd.	<i>canı çıkası</i> (tabi olma ilgisi)
16.	Zarf-fiil Grubu	<i>Çocuk hüngür hüngür ağlayarak, sağa sola koşa koşa</i> vd.	-
17.	Kısaltma Grupları	<i>günden güne, baş üstüne, günaydın</i> vd.	-
18.	Belirtme Grubu	<i>her şeyi borçlu, yapıları tenkit</i> vd.	-

Tablodaki birleştirme örnekleri genellikle tamamlama ve tabi olma ilgisi kurmuştur. Kelime gruplarında ise yardımcı unsur belirtme ilgisi kuran çekime girebilmektedir. Sıralanma yönünden kelime gruplarıyla benzer özellik taşıyan birleştirmelerin ayırt edici özelliği biçim ve anlam kalıplaşmasına uğramalarıdır. *kara kara* ile *aşağı yukarı* arasındaki fark bu kalıplaşmayı örneklemektedir. Örneklere ait diğer bir durum tekrar grubu olarak ele alınmalarıdır. Bazı örneklerin kelimelerin tekrar yazımıyla oluşmaması adlandırma sorununu ortaya çıkarmıştır. Benzer örnekler günümüzde ikileme olarak değerlendirilir. Çalışmamızda bu örnekler, kelimelerin sıralanma yoluyla birleştirmeye eşit katılımları ve ikiden fazla olabilmeleri açısından sıralama birleşikleri olarak ele alınmıştır.

ERGİN; *koyunun eti* örneğini yardımcı unsuru ekli (ilgi hâlinde) olması sebebiyle belirtmelik bir işlevde geçici, *koyun eti* örneğini ise yardımcı unsuru eksiz olması sebebiyle umumi bir işlevde daimî olan kelime grubu kabul eder.³⁵ Ancak birleştirmeye üretken hizmeti bulunan bu yapıların sözlüksel bir boşluğu doldurmalarından ötürü *koyun eti* örneğinde olduğu gibi birleşik kabul edilebileceğini düşünmekteyiz. Bunun yanısıra birleşigi oluşturan kelimelerin anlamlarını görece koruyabileceklerini de düşünebiliriz.

BANGUOĞLU'na göre birleşik kelimeler, farklı anlam taşıyan iki veya daha fazla kelimenin tek kelime gibi bir kavramı karşılayacak şekilde kaynaşmasından elde edilir. Yapılarını söz dizimi gereği birleşim kalıpları adını verdiği kelime gruplarından almasına ve kaynaşma sonrası bitişik yazılmalarına şu örneği verir: *kara tavuk* (kara bir tavuk), *karatavuk* (bir kuş). Yazar, benzer örneklerde kelime vurgusu ile öbek vurgusu farklılığından yararlanarak birleşiklerin ayırt edilebileceğini de belirtir.³⁶ Birleşiklerin sözlük birim olma sürecindeki farklılıklara dayanarak vurgu ve yazımın kapsayıcı olmaksızın bir dereceye kadar elverişli olduğu söylenebilir.

DİZDAROĞLU'nun birleştirme için üzerinde durduğu nokta birleşigi oluşturan kelimelerden birinin veya ikisinin sözlük anlamını kaybedip kaynaşmalarıdır. Kaynaşmanın tam olduğu durumda kelimelerin bitişik yazılması gerektiğini, bunun haricindeki birleşikler için yazım kılavuzuna başvurulabileceğini ifade eder. *sütanne*, *semizotu*, *büyükbaba*, *kuşkonmaz*, *kaptıkaçtı*, *cancığer*, *birçok* vd. örneklerle birleşiklerin her türden kelimenin birleşebileceğini ve birleşigin tamlama asıllı söz öbeği olabileceğini yalın bir sınıflandırmayla sunar.³⁷

³⁵ Muharrem Ergin (1977). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım-Yayın-Tanıtım, s. 382-385.

³⁶ Tahsin Banguoğlu (2015). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 294-295.

³⁷ Hikmet Dizdaroğlu (1962). *Türkçede Sözcük Yapma Yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 22-24.

GENCAN'a göre kelimelerin yan yana gelmesi birleştime için yeterli değildir. Birleşiği oluşturan koşul kelimeler arasına başka hiçbir unsurun giremeyecek kadar kaynaşmasıdır.³⁸ Bu kaynaşma sonunda yeni bir anlam kazanımı olması beklenir. Eğer birleşik kelimelerin anlamlarını olduğu gibi korumuşsa kaynaşmanın tam olarak geręekleřmedięi çıkarımı yapılır. Yazar, terim değeri taşıma durumunu da kaynaşmaya eşdeğer bir koşul olarak ele almaktadır ancak çalışmamızda terim olgusu farklı çalışmalara konu olabileceği düşüncesiyle ayrıntılı değerlendirilmemiş, bunun yanısıra birleştirme yoluyla terim üretilebileceği geręeklięi kabul edilmiştir.

TDK'nin dil bilgisi kol çalışması olarak 1977'de hazırlattığı başka bir özel alışma “Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Bileştirme”dir. Sevgi ÖZEL, çalışmada birleşik kelimeyi kısaca iki kelimenin kaynaşarak yeni bir kavramı karşılayan tek bir kelime oluşturması olarak tanımlar. Kelimeler arasında geręekleřen kaynaşma derecesi ses olayları ve vurgu yerinin kaymasına neden olabilmektedir. Araştırmacının tespitlerine göre birleşiklerin oluşumunda *akbaba*, *balıksırtı*, *yalıapkını* vd. örneklerinde olduğu gibi tamlama yapıları rol oynamaktadır. Bu tarz birleşikler ad soylu kelimelerin görevlerini de geręekleřtirmektedir.³⁹ İkilemelerin genellikle yineleme biçiminden oluştuğunu benimseyen yazar *boy bos*, *delik deşik*, *el gün* vd. örnekleri öbek olarak kabul etmektedir.

TEKİN ise “Orhon Türkçesi Grameri” eserinde hem birleştirmenin en eski örneklerine yer vermiş hem de birleştirmeyi biçim bilgisi ve söz dizimi süreçleriyle birlikte değerlendiren bir düzende sınıflandırmıştır. Buna göre sıralama birleşikleri ve bağımlı birleşikler olmak üzere iki genel grup bulunmaktadır.⁴⁰ Yazarın kullandığı bu modelde sıralama birleşikleri, aynı tür ve görevdeki kelimeler olan ikileme öbeklerini yalnızca iki kelimeyle sınırlandırmayarak daha işlevsel düzende ele alınabilmesine olanak tanı mıştır.

EKER birleştirmeyi kalıplaşmayla ilişkilendirerek ele alır ve “iki sözcüğün genellikle tamlamayla bir araya gelerek yeni bir kavramı karşılaması” şeklinde tanımlar.⁴¹ Araştırmacı, yabancı dillerle Türkçenin oluşturduğu birleşikleri incelemenin yanı sıra birleştirmenin 21. yy.daki kullanımına dair eğilimini de örneklemektedir. Ayrıca çalışmada birleşikler için vurgu ve yazım farkının ayırt edici özellikler olarak kullanılabileceğine dikkat çekilmiştir.

KARACAOğLU, tez çalışmasında birleşik kelimelerin oluşumlarını anlam ve şekil yönüyle değerlendirmiştir. Buna göre anlam yönü kelimelerin anlamlarını kaybedip

³⁸ Tahir Nejat Gencan (1966). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 161.

³⁹ Sevgi Özel (1977). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 49-51.

⁴⁰ Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 97.

⁴¹ Süer Eker (2009). *ağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları, s. 365.

kaybetmemesi esasına dayandırılırken şekil yönü kelime türü, kelime grubu gibi yapılara dayandırılmıştır. Çalışmadaki örnekler; *günün adamı* (belirtili isim tamlaması), *can pazarı* (belirtisiz isim tamlaması), *nur yüzlü* (sıfat tamlaması), *ortak et-* (birleşik fiil), akşama doğru (edat grubu), *ve benzerleri* (bağlaç grubu), *bazı bazı/açık seçik/acı tatlı/şaka maka* (ikileme), *kardelen* (isim+fiilimsi), *dedikodu* (fiil+fiil), *alaşağı* (fiil+isim), *albastı* (isim+çekimli fiil), *abıhayat* (yabancı tamlama), *Hacıbektaş* (ünvan grubu), *kalbi temiz* (isnat grubu), *çayhane* vd. (bazı kelime yapılarıyla oluşanlar) biçimde sınıflandırılmıştır.⁴² Ne var ki birleşik kelimelerin kelime grubundan oluşabileceği kabul edilse de bunlar arasındaki ayrım belirsizliğini korumaktadır. Buna ek çalışmada birleşik kelimelerin nasıl yazılacağı sorunu, yayınlanan kılavuzların karşılaştırılmasından hareketle Türkçenin doğal sistemi ortaya konmaksızın süregelen normatif anlayışın bir sonucu olmasına dayandırılmıştır.

SARI; çalışmasını sözcük, söz varlığı ve ilgili süreçleri yenilikçi bir bakış açısı olan “Sözlükselleşme” kavramıyla ele almıştır. Buna bağlı olarak incelenen örnekler Türkçenin çağdaş söz varlığından seçilmiştir. Birleştirme’nin karmaşık yapılar ortaya çıkarabilen en az iki ve daha fazla sözcükten oluşabilen yönü ile birleşiklerin kavram alanı ile sürdürdüğü ilişkinin vurgulandığı görülür.⁴³ *Kahvaltı*, *gözetli* ‘nezaret’, *gözü açık* gibi verilen çeşitli örneklerde anlam ilgisinin somuttan soyuta değişebilmesi başka bir deyişle kavram alanından uzaklaşabilmesi, birleştirmenin bir dereceye kadar sözlükselleşme sürecinin ortağı olduğunu düşündürmektedir. Bu düşünce doğrultusunda terim oluşumu ve deyimleşme olguları da ele alınabilir. Çalışmamızda metin bağlamının dayandığı kısıt sebebiyle sözü edilen olgular birleştirme kapsamında değerlendirilmiştir.

ÇÜRÜK, çalışmasını iki temel problem üzerinden oluşturmuştur; bunlardan ilki birleştirmenin hangi alanın (biçim bilimi, söz dizimi, sözlük bilimi, anlam bilimi) konusu olmasıyla, ikincisi nasıl tanımlanacağıyla ilgilidir. Araştırmacı, isimlerle sınırlandırarak incelediği örneklerde az veya çok tüm alanların birleşime karıştığı ve bundan dolayı evrensel bir ölçütten söz edilemeyeceği kanısına ulaşmıştır. Durumu özetleyen şu çeşitli örnekler verilebilir: *nasıl* (bitişme), *bahset-* (ses düşmesi), *hisset-* (ses türemesi) gibi **ses bilgisi**; *vatansever* (cümleden kelimeye geçiş), *kaptıkaçtı* (tür değişimi), *masa örtüsü* (ad+ad+sI biçiminde öbek yapının kayboluşu), *çamaşır makinesi* (< çamaşır + makine anlamlarının kaynaşması), *beyaz yakalı*, *eloğlu* (ad aktarması yoluyla) gibi **biçim bilgisi**, **söz dizimi** ve

⁴² Mehmet Önder Karacaoğlu (2010). *Birleşik Kelimelerin Yazımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s. 11-20.

⁴³ İsa Sarı (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 74,75.

anlam bilgisi olaylarının gerçekleştiği görülmektedir.⁴⁴ Hem arkaik hem çağdaş örneklerin varlığı birleştirmenin art ve eş zamanlı incelenebilir, sürece dayanan yönünü öne çıkardığı söylenebilir. Tanımlama zorluğunu da beraberinde getiren bu iç içelik, birleştirmeye kelimedenden büyük cümleden küçük, sözlükselleşme yoluyla⁴⁵ söz varlığında karşılık bulan birimlerden oluşma özelliği kazandırmıştır. Birimler sözlükselleşme genelinde sözlükbirim, birleştirme özelinde sözcükbirimlerdir.

Araştırmacı önceki çalışmalardan bu yana süregelen birleşik kelimeler ile kelime gruplarının ayırt edilmesi konusundaki tespitlerini şu temellere dayandırmaktadır: Anlam yönünden birleşik kelimeler tek bir kavramı ifade ederken (*buzdolabı*) öbekler kendi anlamlarını kaybetmeyen unsurlarıyla anlamı güçlendirir veya anlama belirli bir yön vermektedir (*pencerenin camı*). Ses bilgisi yönünden birleşik kelimeler genellikle ilk hecede ve kelimelerdeki gibi tek vurgu taşıırken öbeklerde parçalanabilir olmalarından dolayı vurgu değişken ve çifttir. Birleşik kelimeler kaynaşma durumuna göre bitişik yazılabilirken öbeklerde bu durum görülmemektedir. *Ad+ad+(s)I* yapısındaki öbekler “alt tür” oluşturma işleviyle birleşik kelimeye dönüşme eğilimi göstermektedir.⁴⁶

SÖNMEZ, yalın bir şekilde “Birden fazla kelimenin belli kurallar çerçevesinde bir araya gelmesiyle oluşan yeni kelimeler” biçiminde tanımladığı birleşik kelimeleri ses olayları bakımından değerlendirdikten sonra kuruluşlarına göre sınıflandırmıştır. Buna göre isim+isim birleşikleri ekli biçimde *günün birinde*, *zümrüt yeşili* vd. tamlamalardan oluşurken eksiz biçimler *Nasrettin Hoca*, *Osmangazi* vd. ünvan gruplarından oluşmaktadır. *Acı söz*, *açık fikirli* vd. örnekler sıfat tamlaması; *affet-*, *akort et-* vd. isim+fiil; *dedikodu*, *okuryazar*, *kapkaç* vd. fiil+fiil; *cana yakın*, *ayakta tedavi*, *baştan sona*, *eli sıkı* vd. kısaltma grupları; *satın alma*, *içebakış*, *satın almacı*, *bilgisayar* vd. isim+fiilimsi; *ağız ağıza*, *arka arka*, *avuç avuç* vd. örnekler sıfat+sıfat veya zarf+zarf olarak ikilemeler yapısında değerlendirilmiştir.⁴⁷ Böylesi örnek bakımından zengin çalışmaları; kelime türü ve görevi, kelime gruplarının yalnızca biçimce değerlendirilmesi ya da anlam yönünün eksik kalması, gramerdeki tartışmalı yapıların bulunması gibi durumlar tasnifte belirsizlik ve düzensizlik yaratan başlıca sebepler

⁴⁴ Yasemin Çürük (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 47-66.

⁴⁵ Yaygın şekilde kelimelerin 1. *Anlık oluşum*, 2. *Kurumsallaşma (Toplumsal bilinirlik)*, 3. *Sözlükselleşme* aşamalarından sonra söz varlığında yer alabileceği kabul edilmektedir (Akşehirli, Çürük, Sarı vd.).

⁴⁶ Yasemin Çürük (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 80-81.

⁴⁷ Atilla Sönmez (2018). *Türkçe Sözlük'teki Birleşik Kelimeler Üzerine İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, s. 6, 15, 116-119, 192, 201, 203-207, 210, 217.

olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra çalışmanın özü birleşik kelime oluşumunda kelime gruplarının yadsınamayacağı yönünde olmuştur.

KARTLAŞMIŞ, Hakas Türkçesindeki fiilleri incelediği çalışmasında birleştirmenin sözcük yapımının doğal süreci olarak kaynaşmayla gerçekleşmesi gerekliliğine dikkat çeker. Benzer yönde sözlükselleşme olgusunun da söz varlığına hizmet ettiğini belirtir.⁴⁸ Birleştirmenin baskın biçimbilim süreçleri olduğu düşünülürse zamanla ortaya çıkan karmaşık yapıları açıklamada yetersiz kalması anlaşılır bir durum sergileyecektir. Metinlerdeki söz varlığını çok yönlü gözlemleyebilmek adına sözlükselleşmeden gereğince yararlanmanın uygun olacağı sonucu çıkarılabilir.

⁴⁸ Ersin Kartlaşmış (2019). *Hakas Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 29.

2.2. Tasnif

Çalışmamız birleştirme yoluyla elde edilen söz varlığının daha kolay anlaşılması ve kullanılması amacıyla literatürdeki bu ihtiyaca işaret eden işleyiş ve düzensizlik sorunları dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Tasnifteki birleşik kelimelerin nitelikleri en eski gramer çalışmalarına kadar uzanan ve gramerciler tarafından kabul görmüş *isim* (nesneler) ve *fiil* (hareketler) temeline dayanmaktadır. Bu iki temel arasında dil bilgisel bakımdan *sıralanma* ve *bağımlılık* ilişkisi gözlemlenir. Sıralanma ilişkisi isim ve fiillerin bağlaçlı/bağlaçsız birbirini takip etmesini ifade eden durumdur. Buna göre bir bağlaç yardımı olmaksızın birleşen isimler *Bağlaçsız İsimli Sıralama Birleşikleri*'dir. Bu birleşikler ERDAL'ın nitelediği gibi ET'nin eksiz tek morfolojik işlemi olup dil bilgisinde ikileme olarak bilinegelmiştir.⁴⁹ Bunların bir kısmı biçim bilgisi süreçleri etrafında çekimlenerek şekillenen örneklerdir (*düni günü*, *dünün günün*, *şoñ ucı*, *yigit yègli* vd.). Birleşiklerdeki bu durum ek kalıplaşması gibi durumlarla açıklanabileceği gibi (bk. *düni günü* 565, 712 vd.; *dünün günün* 513, 3777 vd.; *şoñ ucı* 137, 543 vd.) kimi beyitlerde ise (bk. *şoñ uç* 3706 M, 5170, 5556 vd.) vezin tasarrufu içindir. +II ekli sıralama birleşığının (bk. *yigit yègli* 4293) bir kelime niteliği kazanmasında biçim bilgisel bir engel bulunmamaktadır fakat tek örnek olması bu tür birleşikler hakkında genellemeyi elverişsiz kılmaktadır. Bunun yanısıra birleşiklerin her iki üyesinde görülen ekler şunlardır: iyelik eklerinden +(U)m, +(U)m+I (bel.), +(U)m+dAn, +Uñ, +I, +I+(n), +UmUz+I (bel.); hâl eklerinden +(y)I, +(y)A, +dA, +nUñ.

Bağlaç yardımıyla birleşen isimler ise *Bağlaçlı İsimli Sıralama Birleşikleri* olarak adlandırılmıştır. SN'de bu tür söz varlığında kullanım miktarı çoktan aza doğru *vU/U*, *ile*, *ya*, *hem* bağlaçları yer almıştır. Aynı anlama sahip birkaç birleşikte (*nāmūs ile 'ār*, *'ār u nāmūs* vd.) bağlacın çeşitlendiği görülür. Ayrıca *ya* bağlacı (*yaz ya kış*, *ulu ya kiçi*) gibi zıt anlam ilgisi kuran kelimelerde ender bir kullanım sergilemektedir. Sıralama birleşiklerini oluşturan her üyenin çekime girdiği ve aynı görevli ek aldığı yaygın bir durum olarak bilinir. Birleşiklerde +(y)I, +(y)A, +dA, +dAn hâl ekleri; +(U)m, +Uñ, +Uñ+I (bel.), +(s)I+(n), +UmUz, +lArI iyelik ekleri kullanımı bunu örneklemektedir. SALAN, bazı eserlerde şairlerin kullanım tercihleriyle ilgili yazımların araştırmacıları dönemin dil özelliği olarak yanlış

⁴⁹ Marcel Erdal (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, (1). Wiesbaden Harrassowitz, s. 59.

yorumlamalarına sevk ettiğini ifade eder.⁵⁰ SN'den bir birleşik üzerinden durum şöyle örneklenebilir:

2954. *kalın mēşeler bāğ u bahçe{ler}*⁵¹ bigi
yemişler döşenmiş ağaçlar dibi

Ekin yalnızca birleşik ismin sonuna geldiği diğer durumlar eserde genellikle dize sonlarında olup ek çeşitliliği hâl kategorisinde $+(y)IIA$, $+(I)n$, $+(y)I$, $+dAn$; iyelik eklerinde $+(U)m$, $+(U)m+A$, $+(U)\eta$, $+(s)I$, $+(s)I+nI$ (bel.), $+lArI$ ve bildirmede $+dUr$ şeklindedir. Miktarı azımsanmayacak bu tarz birleşiklerin kalıplaşmaya veya şair kullanımına dayandırmak için aynı döneme ait farklı eserlerden ve aynı müellife ait eserlerden örneklerle karşılaştırılmasının daha güvenilir bir tutum olacağını düşünmekteyiz.

Bağlaç yardımı olmadan sıralanma yoluyla birleşen fiiller *Bağlaçsız Fiilli Sıralama Birleşikleri*'ni oluşturmaktadır. Çalışmada bu tarz birleşiklerin nicelik olarak isimlerle karşılaştırıldığında fiil türünün birleşme sürecinde daha seçici olduğu görülecektir. Bu seçiciliğin kelimeler arasında anlam bilgisine ait yakınlık, zıtlık vb. ilgiler ile söz dizimi süreçlerinin sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Bu tür birleşiklerin her iki üyesinde görülen fiil çekim ekleri geçmiş zaman $-dI$; geniş zaman $-(U)r/(A)r$; istek kipinde Teklik 1. Kişi $-(y)Am/(y)AyIm$, Çokluk 1. Kişi $-(y)AlUm/(y)AvUz$, Teklik 3. Kişi $-(y)A$, Çokluk 3. Kişi $-(y)AlAr$; emir kipinde Teklik 2. Kişi $\emptyset$ - gII , Çokluk 2. Kişi $-(U)\eta Uz$, Teklik 3. Kişi $-sUn$ şeklindedir. Ayrıca birleşiklerde zarf-fiil ekleri $-(y)U/(y)A$, $-(y)IncA$, $-(y)Up$; sıfat-fiil eki $-(y)An$ ve isim-fiil eki $-mA$ kullanıldığı görülür. Eser mesnevi biçiminde kaleme alınmasıyla hikâye anlatıcılığı yönünü üstlenmektedir. Geniş zaman ekinin bazen şimdiki zaman ve geçmiş zaman fonksiyonunda, istek kipinin geçmiş zaman, gelecek zaman ve gereklilik fonksiyonunda kullanılması; bu yöne hizmet eden üsluba canlılık katan biçim bilgisi süreçlerinin üretimini ifade etmektedir. Aynı şekilde istek ve emir kipinde kişi eklerinin çeşitliliği samimiyet, saygı ve nezaket derecelerine göre üsluba sürükleyici özellik katmaktadır.

Sıralanma yoluyla çoğunlukla vU/U ve *hem* bağlacı ile birleşen fiillere ise *Bağlaçlı Fiilli Sıralama Birleşikleri* adı verilmiştir. Fiil çekiminde geniş zaman $-(U)r$; geçmiş zaman Teklik 2. Kişi $-dU\eta$, Çokluk 1. Kişi $-dUk$, Çokluk 3. Kişi $-dIIAr$ ve Teklik 3. Kişi $-mIş$ olmak üzere iki tür kullanım görülür. Emir kipi Teklik 2. Kişi $\emptyset$; istek kipi Teklik 1. Kişi $-(y)Am$,

⁵⁰ Erkan Salan (2016). Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni ve Uyağın Ek kullanımına Etkisi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilgi)*, 77, 311.

⁵¹ Birleşik sonundaki $\{+ler\}$ ekinin (M) nüshasında “faûlün/faûlün/faûlün/faûl” vezni için ihtiyaç olmamasına rağmen kullanılması ahenk unsuru oluşturma amacıyla ifade edilebilir.

Teklik 3. Kişi $-(y)A$ şeklindedir. Zarf-fiil ekleri olarak $-(y)IncA$ ‘-ıncaya kadar’ ile $-(y)U$ biçimi kullanılmıştır.

Birleşik kelimelerin ikinci büyük bölümü bağımlılık ilişkisine dayanan *Bağımlı Birleşikler*’den oluşur. Bağımlılık ilişkisi; birleşik kelimelerin yapısını oluşturan anlam ve görev bakımından yöneten baş üye ile nitelemek ya da tamamlamak işleviyle baş üyeye bağlanan yardımcı üye arasındaki durumu ifade eder. Bununla birlikte birleşikler baş üyenin yönetici, kurucu özelliğine göre adlandırılırlar. Buna göre Bağımlı Birleşikler’in şu türleri bulunmaktadır: Birleşik İsimler, Birleşik Sıfatlar, Birleşik Zarflar ve Birleşik Fiiller.

Birleşik İsimlerin önemli bir bölümünü tamlamalar oluşturmaktadır. Tamlamadan oluşan birleşiklerin çoğunluğu Türkçe olup bir kısmı harf-i tarif ve bir kısmı da harf-i izafe yardımıyla Farsça ya da Arapça kurala göre oluşturulmuştur. Türkçenin bugünkü yazım biçimleriyle karşılaştırıldığında birleşiklerin bir kısmında biçim ve anlam kalıplaşmasının daha önce tamamlandığı (*bugün, sivrisinek* vd.) bir kısmında ise sürecin devam ettiği (*tolu ay, ol ara* vd.) çıkarımı yapılabilir. Birleşik isimlerin baş üyesi isim türünde hâl kategorisinde $\emptyset$, $+(y)A$, $+(y)I/+nI$, $+dA$, $+dAn$, $+(y)ile$, $+nU\eta$; iyelik eklerinde Teklik 1. Kişi $+(y)Um$, Çokluk 1. Kişi $+mUz$, Çokluk 2. Kişi $+U\eta Uz$, Teklik 3. Kişi $+(y)I$, Çokluk 3. Kişi $+lArI+n$ ve diğer çekimlerde $-sIn$, $+dUr$ ekleriyle çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca Teklik 3. Kişi $+I$ iyelik eki birleştirmede geriye yönelik bağlayıcılık etkisiyle birleşik isim oluşumuna en çok yardım eden ek olarak öne çıkmaktadır. Baş üyenin $-IcI$ türetme ekiyle ‘hareketi yapan, yerine getiren’ anlamını karşılayan birleşik isimler oluşturduğu da görülür. BİRAY’ın Batı Türkçesi yazı dillerinde ekin işlevliğini çok sayıda kelimeyle örneklediği bilinmektedir.⁵² Yardımcı üyesi sıfat türünde olan birleşiklerde niteleme işlevinde (*acı-tatlu, eyü-yavuz*) gibi karşıtlıklar ve belirtme işlevinde (*bu, ol*) işaretleyicilerden yararlanılmıştır. Birleşik isimlerin, temel anlamları dışında kullanılmaya olan yatkınlıkları sebebiyle deyim oluşumuna da hizmet eden işlek yapılar olmasına yol açtığı söylenebilir.

Buna ek birleşik isimlerin çoktan aza doğru cins isim, terim ve özel isim olarak çeşitlendiği görülür. Günümüz Türkçesinde varlığını sürdüren *tolu ay, yeni ay, ılı su, kız kardaş* gibi cins isimler yanında yerini zamanla Ar. ve Far.’ya bırakan *kara yer* (> Ar. mezar), *demür ton* (> Far. zırh), *ölüm eri* (> Ar. fedai) gibi örnekler yabancı dillerin etki alanına karşılık bilinçli bir tercihin göstergesi durumundadır.

Dil bilgisi kurallarının ihtiyaca göre değişim gösterdiği bilinmektedir. Günümüzde *ora* (esk. Gülistan Tercümesi, 1429) ve *yolcu* (esk. Lehçe-yi Osmanî, 1876) tek bir kelimeyle

⁵² Himmet Biray (1999). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s.146-151.

karşımıza çıkarken eserde *ol ara* ve *yol eri* şeklinde birleşik olduğu görülür. Bu da dilin yeni biçim birimler üretmeden önce uzun bir süre kelime ihtiyacını birleştirmeyele karşıladığını belirtir. Terim örnekleri olarak değerlendirilebilecek hayvan bilimi *kara karga*, *sivrisinek*, *kız kuşu*; din alanı *kıyāmet günü*, *ehl-i beyit* ve askerlik alanı *çeri başı*, *sübaşı* ~ *şubaşu* (esk. Behçetü'l-Hadâik, 1303) olmak üzere çeşitlilik gösteren kelimelerin terim çalışmalarına ve terim oluşumuna kaynaklık edebileceği söylenebilir. Diğer yandan özel isimlerin genellikle din alanına ait olduğu görülür: *can alıcı* 'Azrail', *aşhâb-ı kehf* 'Yedi Uyurlar', *mâl-ı Kārûn* 'Karun Zenginliği'.

Birleşik Sıfatlar isim+sıfat, sıfat+sıfat, edat+sıfat, sıfat+isim ve sıfat+edat yapılarıyla birleştirmeye katılmıştır. Bunların büyük bölümü Teklik 3. Kişi iyelik ekli isim ile sıfat birleşmelerinden oluşmakta ve cümlelerin öznesi olarak kullanılabilmektedir. Yalnızca bir örnekte (*sözi tatlu* > *tatlu sözi*) dizilimsel değişim görülür; anlam değişimi görülmeyen bu kullanımın dize sonu kafiye amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Birleşik sıfatların çekim kategorisinde +*Uğ*, +*nI* (bel.), +(y)*ile*, +*dUr*, (y)*IdI* ekleri ile baş üyenin sıfat olduğu bazı alt türlerde türetim kategorisinde +*lU*, +*sUz*, -*An* ekleri kullanılmıştır. Edat türüyle oluşan birleşik sıfatlarda, edatların bağımlı ve görevli kelimeler olmasına dayandırılarak kalıplaşmanın diğerlerine göre daha önce tamamlandığı söylenebilir.

Birleşik Zarfların sıfat+zarf, edat+zarf, zamir+sontakı, soru sözcüğü+isim, zarf+edat, sıfat+edat biçiminde alt türleri bulunmaktadır. Tamlama yapısındaki bazı örnekler (*bugün*, *buğur*) tek kelimeye dönüşecek biçimde kalıplaşmıştır. Türetim görevinde +*cUk* eki 'küçültme' anlamı vermiştir. Hâl kategorisinde +*A*, +*dA*, +*dAn*; iyelik +*sI* ek kalıplaşmasıyla birleşik zarf örneklerinde işlek bir kullanıma sahiptir. Aslen çekim görevinde olan +*cA* eki '... olarak' anlamı veren zarflar türetme görevi üstlenmiştir. Bu eklerden başka +(y)*iken* 'durum belirtme', +*dUr* 'yüklemleştirme' işlevinde kullanılmıştır. SN'de ağız özelliğine işaret eden (*şindi* ~ *uş indi* krş. *şimdi*, *ancah* ~ *ancağ* krş. *ancak*) birleşik zarf örnekleri de bulunmaktadır.

Birleştirmenin isim+fiil veya fiil+fiil yapısında en üretken kelime türünü *Birleşik Fiiller* oluşturmaktadır. Bunlar isim ve *édil-*, *ét-*, *étdür-*, *eyle-*, *kıl-*, *kılın-*, *ol-* yardımcı fiillerinden biriyle; isim ve yarı yardımcı fiillerden biriyle; asıl fiil ve *bil-*, *dur-*, *gel-*, *gör-*, *kal-*, *tut-*, *vér-* tasvir fiillerinden biriyle bazen de zarf-fiil eki alan asıl fiil ve yarı tasvir fiillerinden biriyle birleşerek yeni anlam kazanmıştır. Birçok deyim de tasnifte birleşik fiil yapısında bulunmaktadır.

SN’de tespit edilen birleşik kelimeler yapılarına göre şu tasnifi ortaya çıkarmıştır:

1. Sıralama Birleşikleri
 - 1.1. Bağlaçsız İsimli Sıralama Birleşikleri
 - 1.2. Bağlaçlı İsimli Sıralama Birleşikleri
 - 1.3. Bağlaçsız Fiilli Sıralama Birleşikleri
 - 1.4. Bağlaçlı Fiilli Sıralama Birleşikleri
2. Bağımlı Birleşikler
 - 2.1. Birleşik İsimler
 - 2.2. Birleşik Sıfatlar
 - 2.3. Birleşik Zarflar
 - 2.4. Birleşik Fiiller

3. SÜHEYL Ü NEVBAHÂR'DA SÖZ YAPIMI: BİRLEŞTİRME

3.1. Sıralama Birleşikleri

3.1.1. Bağlaçsız İsimli Sıralama Birleşikleri

alah bulah⁵³ altüst, karmakarışık (2582)

2582. *ne kozı ki aç kurt nêce kulah
turudup êde koyını alah bulah*

[= Ne çok kuzu ki aç kurt nasıl kulaklarını dikmiş; koyunu altüst etsin.]

ayın bayın şaşkın, şaşırmış (1899, 2968, 3957, 4824)

1899. *nête olmaya kimse ayın bayın
ki bula karanjuda bengü şuyın*

[= Karanlıkta abıhayatı bulacak kişi nasıl şaşkın olmasın?]

az üküş⁵⁴ az çok, az ya da çok (3299)

3299. *velîkin ger olaydı bir hoşça kuş
anuş ile eglenedüm az üküş*

[= Fakat güzel bir kuş olsaydı; onunla az ya da çok vakit geçirirdim.]

bâğ bahçe⁵⁵ bağ bahçe, bağ veya bahçe (4917)

4917. *ne mālum var idi ne bal u yağum
ne milk ü tavarum ne bahçem bâğum*

[= Ne malım ne afiyetim, ne mal mülk ne bağ bahçem vardı.]

dün gün⁵⁶ gece gündüz, gece ve gündüz (7, 183, 1057, 2311, 2870, 3049)

⁵³ krş. TTü. *allak bullak* ‘ay.’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 101b]

⁵⁴ DİLÇİN, kelimeyi *öküş* okumuştur [Cem Dilçin (1991). *Mes‘ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 247] Kelimenin *üküş* biçiminde okunmasıyla ilgili bk. [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*. Oxford University Press, s. 118a. Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 133-134. İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 77]

⁵⁵ krş. EUyg. *bağ borluk* ‘üzüm bağı, bağ bahçe, bahçeler ve bağ’ [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*. Oxford University Press, s. 310b. Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 294. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit'te İkillemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 31. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 136b] ET (KB) *bâğ çeçeklik* ‘bağ, bahçe, bağ ve bahçe’ [İbrahim Taş (2016). Kutadgu Bilig’de İkillemeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 60(2), 47] EAT *bağ bahçe, bağçe bağ* ‘ay.’ [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkillemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 133] TTü. *bağ bahçe* ‘bahçe, bostan vb. taşınmaz mal’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 225a]

⁵⁶ krş. ET *tün kün* ‘gece gündüz, gün ve gece’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 348. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit'te İkillemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 238. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 863-864. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 772b] EAT *dün gün* ‘ay.’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da İkillemeler*.

7. *oğur dün gün aña tesbîh mevc*
deñiz üzre oynayıcak fevc fevc

[= Dalgalar, deniz üstünde bölük bölük hareket edince gece gündüz O'nu zikreder.]

düni günü⁵⁷ gece gündüz, gece ve gündüz (565, 712, 760, 895, 4233)

565. *ne güler idi vü ne oynar idi*
düni günü 'aşk ile göyner idi

[= Ne güler ne oynardı; gece gündüz aşk ile yanardı.]

dünün günin⁵⁸ gece güdüz, gece ve gündüz (513, 3777, 4188, 4594)

513. *ki yëyüp içeydüm dünin günin*
ëşideyidüm bu kopuzun ünin

[= Gece gündüz yiyip içeydim; bu kopuzun sesini işitseydim.]

el gün⁵⁹ memleket, halk (952, 1368, 3106, 3864, 4317, 5253)

952. *velë bilümezven ki kimdür bunı*
ne yêrden idüğini eli günü

[= Fakat bunun kim olduğunu, hangi yerden ve halktan olduğunu bilemem.]

el şar⁶⁰ ülke, memleket, yurt (1061, 4753)

1061. *kulun 'ahd edüpdür ki kanda vara*
şalā eyleye kamu ele şara

[= Kulunuz, nereye giderse bütün ülkeleri davet edeceğine söz vermiştir.]

eniş yokuş⁶¹ dere tepe, iniş ve yokuş (4023, 4927)

4023. *cuhudun elinden çün uçdı kuşı*
iñen çok yügürdi eniş yokuşı

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 124] TTü. *gece gündüz* 'her zaman, aralıksız' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 911b]

⁵⁷ krş. EUyg. *tüni küni* 'gece gündüz' [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 307]

⁵⁸ krş. EUyg. *tünün künin ~ tünün küünün* 'gece gündüz' [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 772b] EAT *dünün günin* 'gece gündüz' [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar'da İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 124]

⁵⁹ krş. ET (KB) *il kün, el kün* 'halk, el gün, millet, memleket' [Zuhal Ölmez (1997). Kutadgu Bilig'de İnkilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 38. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 197] TTü. *il gün* 'herkes' [TDK (1993). *Derleme Sözlüğü*, c. 7, s. 2522a]

⁶⁰ krş. ET (KB) *il kend, el kent* 'memleket, yurt, vatan, ülke, şehir' [Zuhal Ölmez (1997). Kutadgu Bilig'de İnkilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 38. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 197]

⁶¹ krş. EUyg. *eniş yokuş* 'iniş ve yokuş, iniş ve çıkış' [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 835. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 259a] EAT *eniş yokuş* 'iniş çıkış' [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar'da İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 135. TTü. *iniş çıkış* 'engebe' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1194a]

[= Yahudi pek çok dere tepe aştı çünkü (onun) kuşu elinden uçmuştu.]

eñü yañu⁶² şaşırılmış, şaşkın, hayrete düşmüş (1639, 2174, 2689, 4463)

1639. *üninden sarāy içi tıldı yañu*

kim eşitdise oldı eñü yañu

[= Sesinden sarayın içi yankılandı; işiten şaşırdı.]

er ‘avrat (1389, 3252)

1. erkek ve kadın

1389. *er ‘avrat ne kim şāruñ içinde var*

ķamu geldiler eyle kim Nevbahār

[= Şehirde ne kadar erkek ve kadın varsa hepsi geldiler. Öyle ki Nevbahār...]

2. eş, hayat arkadaşı

3252. *biri birisinden kaçır yad gibi*

olmaz bular hēç er ‘avrat gibi

[= Birbirinden yabancı gibi kaçarlar; bunlar hiç eş gibi olamaz.]

erte geçe⁶³ sabah akşam, sabah ve akşam (4337, 4359, 5643)

4337. *yigit ķışisin ü degülsin ķoca*

yōri yügür eglenme erte geçe

[= Gençsin, yaşlı değilsin; yürü git, sabah akşam oyalanma.]

eyü yavuz⁶⁴ iyi ve kötü, hayır ve şer (56, 5003, 5417)

56. *ķi her nesnede eyüyi yavuzı*

bile ķünkü ‘aķl ola ķılavuzı

[= Kişi, her şeyde iyiyi kötüyü bilsin; çünkü kılavuzu akıldır.]

geçe gündüz⁶⁵ gece gündüz, her zaman (611, 2852, 3256, 4882, 4887, 5641)

611. *sarāyda buyurđı baķa bir oda*

geçe gündüz oluram ol arada

⁶² krş. EAT *eñü yañu* ‘şaşırmış, şaşkın’ [Cem Dilçin (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 95b]

⁶³ krş. ET *erte keçe* ‘sabah ve akşam’ (Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 836). TTü. *sabah akşam* ‘sürekli, her vakit’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1994b]

⁶⁴ krş. EUyg. *edgü yavız ~ edgü yavuz* ‘iyi kötü, iyi ve kötü bakış açısı’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 302. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 832. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 98b] EAT *eyü yavuz* ‘ay.’ [Hatice Şahin (1997). *Ferah-nâme’de Geçen İnkilemeler Üzerine*. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 126. Haki Tabcu (2014). *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri’nin İnkilemeler Açısından Mukayesesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, s. 433. Hasan Özer & Yağmur Demirtaş (2018). *Yunus Emre Divanında Geçen İnkilemeler Üzerine*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 165]

⁶⁵ krş. EUyg. *keçe küntüz* ‘gece ve gündüz’ [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 362a] ET *keçe küntüz* ‘gece gündüz, her zaman, devamlı’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 843]

[= Sarayda bana bir oda verdi; gece gündüz orada bulunurum.]

ḥarāmī oĝru⁶⁶ harami veya hırsız (4548)

4548. *mu‘ayyen buyurmuşdı ol şehriyār
siyāset ḥarāmīye oĝruya dār*

[= O hükümdar, hırsızlara darağacı kararlaştırmıştır.]

ḥāş ‘ām seçkin kimseler ve halk, herkes (5043)

5043. *dédiler bilünüz ki ḫamumuz
ulu kiçi vü ḥāşumuz ‘āmumuz*

[= “Haberiniz olsun! Hepimiz, herkes...” dediler.]

ḥayr şer hayır şer, iyi ve kötü (2019, 2139, 2255)

2019. *meger ḫavmün aḫduḫ élün ü şaruḫ
hem olayıdı anda ḥayruḫ şerrün*

[= Meğer kavmini, ülkeni hatırladın hem iyiliğin kötülüğün orada olurdu.]

heves şevḫ⁶⁷ istek, heves (1987)

1987. *ilāhī olıcaḫ vērür ‘aşḫ zevḫ
kalan ayruĝı hep hevesdür şevḫ*

[= Aşk, ilahî olunca zevk verir; diğeri hep hevestir.]

ıssı şovuh⁶⁸ (mec.) acı tatlı (5417)

5417. *eyü yavuz ıssı şovuh şınadı
bilür nècesi çıkarasın adı*

[= İyi kötüyü acı tatlı tecrübe etti; nasıl ünleneceğini bilir.]

iç taş⁶⁹ iç ve dış, her yer (1300, 3903, 3937, 4262)

⁶⁶ krş. ET *oĝrı karakçı* ‘hırsız, kanunsuz’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 330. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 503a] *oĝrı igid* ‘hırsız, eşkıya, haydut, soyguncu, yalancı, kandıran’ [S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İnkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 232. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 503a] EAT *ḥarāmī uĝrı* ‘hırsız’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 49]

⁶⁷ krş. EAT *heves [ü] şevḫ* ‘istek, şiddetli arzu’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 132]

⁶⁸ krş. EUyg. *isig tumlug* ‘hararet ve soğukluk’ [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 311b] *sogık isig* ‘soğuk sıcak’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 254. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 856]

⁶⁹ krş. ET *iç taş* ‘iç dış, iç ve dış’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 307. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İnkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 228. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 838-839. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 292b]

1300. *Süheyl ile hoş olmuş idi başı
dahı tıldı ‘aşk ile içi taş*

[= Süheyl ile hoş vakit geçirmişti; üstelik içi dışı aşk ile doldu.]

iñ cin⁷⁰ (mec.) sessiz, bomboş (1728)

1728. *cihān iñ cin oldu kesilmişdi söz
ayağ başduğı yeri görmezdi göz*

[= Dünya sessiz duruma geldi, söz kesilmişti; göz, bastığı yeri görmezdi.]

iş pēşe⁷¹ iş, amel, uğraş (325)

325. *söz eşiden endēşe eyler olur
ağa lāyık iş pēşe eyler olur*

[= Söz dinleyen endişelenir; ona uygun amel eder.]

kaş karak⁷² kaş ve göz (2852, 4267)

2852. *gece gündüz işi idi ağlamak
açılmazdı çatmış idi kaş karak*

[= İş gece gündüz ağlamaktı; kaşlarını çatmış, gülmezdi.]

ķavm ķable⁷³ akraba ve yakınlar, hısım akraba (795)

795. *ķavm ķable⁷⁴ kullukcular el ü şār
tamāmet sarāyına şāhuñ üşer*

[= Bütün hısım akraba, hizmetçiler, halk; tamamı şahın sarayına toplanır.]

ķul ķaravaş⁷⁵ kadın ve erkek köle (4413)

⁷⁰ krş. Osm. *ins u cin* ‘insanlar ve cinler’ ve AD *in cin ~ is cis* ‘ay.’ [Andreas Tietze (2002). *TETTL*. Simurg Yayınları, c. 2, s. 401b]

⁷¹ krş. EUyg. *iş küdüğ* ‘iş, davranış’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 313a] ET (DLT) *iş küdüğ* ‘iş güç’ [Bilal Aktan (2010). *Dîvânü Lügâti’t-Türk*’ün Söz Varlığında Yer Alan İkilimler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 8]

⁷² krş. ET *kaş köz* ‘kaş, göz’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 141. Zuhul Ölmez (1998). Kutadgu Bilig’de İkilimler (2), M. Ölmez & J. P. Laut (Ed.), *Bahşı Ögdisi: 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, Simurg Yayınları, İstanbul, s. 236. Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilimler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 314. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 666-667] EAT *kaş karak* ‘kaş göz’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar*’da İkilimler. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 138] *kaş göz* ‘ay.’ [Haki Tabcu (2014). *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri’nin İkilimler Açısından Mukayesesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, s. 44]

⁷³ krş. DKK (Drs. 24a⁵⁻⁶) *ķavum ķabla* ‘kavim, kabile’ [Semih Tezcan (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. Yapı Kredi Yayınları, s. 411]

⁷⁴ Yazmada: *ķavm ü ķabīle*.

⁷⁵ krş. EUyg. *ķul kūñ* ‘köle ve cariye’ [S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İkilimler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 27. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 421a] ET (KB) *ķul kūñ* ‘ay.’ [İbrahim Taş (2016). Kutadgu Bilig’de İkilimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 60(2), 61] *ķul esîr* ‘köle, kul, esir’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilimler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 297]

4413. *at u katır u **kul** **karavaş** u māl*
*senüñ bil gerek var gerek bunda **kal***

[= At, katır, köle ve mal senin bil; gerek git gerek burada kal.]

mülk māl mal mülk, mal ve mülk (305)

305. *ne var yoğısa **mülkümüz mālumuz***
*şükür hoş geçer **kamudan hālümüz***

[= Ne var malımız mülkümüz yoksa? Şükürler olsun, herkesten iyi vakit geçiriyoruz!]

nāmūs ‘ār⁷⁶ utanma, ar, hayâ, iffet (1135)

1135. *şunuñ bigi yakdı anı ‘aşk odı*
*ki bir yaña **nāmūsı ‘arı** kodı*

[= Aşk ateşi onu öyle yaktı ki hayâ ve utanmayı bir kenara bıraktı.]

öz bağır⁷⁷ yürek, iç (4046)

4046. *meger bir **özi bağrı** göyner ola*
ki anuñ içün tarta biraz belā

[= Oysa yüreği yanan bir (kimse) olsun ki onun için biraz sıkıntı çeksın.]

şaç şaķal⁷⁸ saç ve sakal (100, 1202, 4512); krş. **şaķal saç**.

100. *ve ger yörür iseñ bu ‘işyān yolın*
*yöri şonra **şaçuñ şaķaluñ** yolın*

[= Eğer bu isyan yolunu yürürsen; git, sonra üzüntüden dövün!]

sağ esen⁷⁹ sağ esen, sağ salim, sağ ve sağlıklı (2180, 2669, 4222, 4554, 5151)

2180. *pes anla ki şeytān atına binen*
*kişi **sağ esen** hēc enemez inan*

[= Bundan sonra anla ki şeytanın atına binen kimse hiçbir zaman sağ salim inemez,

bil!]

⁷⁶ krş. EAT *ār nāmūs* ‘utanma’ [Haki Tabcu (2014). *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri’nin İkilemeler Açısından Mukayesesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, s. 453. Hasan Özer & Yağmur Demirtaş (2018). Yunus Emre Divanında Geçen İkilemeler Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 167] TTü. *ar namus tertemiz* ‘utanması olmayan’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 139a]

⁷⁷ krş. EUyg. *öz bağır* ‘ruh’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 546b] *yürek bağır* ‘yürek, kalp, bağır’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 375. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 818]

⁷⁸ krş. EUyg. *saç şaķal* ‘saç şaķal’ [S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 234. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 728. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 571a]

⁷⁹ krş. EUyg. *su esen* ‘sağ salim, sağ, canlı, sağlam, canlı ve sağlıklı’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 337. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 625b] *tirig esen* ‘ay.’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 343. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 721a]

şakal saç saç sakal, saç ve sakal (4887); krş. **şaç şakal**.

4887. *gece gündüz işleridür ağlamak*

şakal saç yolma yumak yumak

[= İşleri gece gündüz ağlamak ve yumak yumak saç sakal yolmadır.]

şatu bāzār⁸⁰ alışveriş, pazarlık (3870, 4009)

3870. *cuhud ile şatu bāzār êtdügin*

cuhud andan ogurlayın gitdügin

[= Yahudi ile alışveriş yaptığını, Yahudi'nin ondan gizlice kaçtığını...]

şoñ uci⁸¹ sonuç, sonunda (137, 216, 543, 1242, 1463, 1976, 2045, 2068, 2110, 2144, 2229, 2351, 2481, 2683, 3003, 3013, 3040, 3151, 3382, 3505, 3550, 3638, 3706, 3753, 3775, 3875, 3943, 4236, 4290, 4453, 4555, 4657, 4671, 4786, 4840, 4930, 4946, 4959, 4990, 5001, 5060, 5097, 5139, 5170, 5192, 5537, 5556, 5674)

137. **şoñ uci** *kaşdem başdı 'arş üstine*

ne 'izzet ki kıldı Çalap dostına

[= Allah, dostuna ne çok büyüklük gösterdi; sonunda (O) göğe yükseldi.]

şeh māt⁸² şah mat (2156)

2156. *bu naṭ' üzre ger oyna yat ola*

sürem atı şöyle ki şeh māt ola

[= Bu örtü üzerinde (satranç) oynansa usul olur; atı öyle yürüteyim ki ölsün.]

tağ taş⁸³ dağ taş, dağ ve taş (2482, 4402)

2482. **tağa taşa** *ıssızlığa tutdı yol*

şanasın hılabandorus idi ol

[= Dağa taşa, tenhaya yola çıktı; sanırsın o gulyabaniydi.]

tuz etmek ~ duz etmek tuz ekmek, nimet, iyilik, ihsan (262, 2812, 2998, 4216, 4661, 5257); krş. **tuz etmek haqqı**.

262. *yeyicek kimesneyle tuz etmegi*

anı sahlamaqda bile nêtmegi

[= (Kişi) tuz ekmeği bir kimseyle yiyince; yaptığıyla (Allah) onu korumaktadır.]

⁸⁰ krş. *şatu bāzar* [İbrahim Taş (2019). *Şeyyād Hamza Yūsuf ve Zelîhā: Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbası*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 168]

⁸¹ “şonuç+ı değil şonı uci anlaşılmalı. krş. *uzun yaşuñ uci ölüm āhiri ayrılık* (D. 303₁₁). Ayrıca bk. *āhir şonı* (V.91₆). Eksiz kullanıldığı da vardır: *āhir ākıbet* (V. 96₅). Bir de bk. YUNUS EMRE: *Dīvān*: 10 (14₈), 33 (49₄)” [Mustafa S. Kaçalın (2023). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 648]

⁸² krş. TTü. *şah mat* ‘yenme’ Satrançta “*Şah öldü.*” söyleyişinin kısaltılmış şeklidir. [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2197a]

⁸³ krş. EUyg. *tag kaya* ‘dağ ve taş’ [Mehmet Ölmez & Gönül Aris. Eski Uyğurca Ölüler Kitabı’ndaki İkilemeler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 67, 53] *tag arıg* ‘dağlar ve ormanlar’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 659b]

ulu kiçi⁸⁴ büyük ve küçük, herkes (432, 723, 839, 1098, 1268, 1271, 1385, 1391, 1963, 3627, 3647, 4637, 4779, 4896, 4950, 4999, 5043, 5105, 5554, 5570)

432. **ulu kiçi** begler kamu geldiler
yëyüp içüp oynayuban güldiler

[= Beyler, büyük ve küçük herkes geldiler; yiyip içip oynayarak eğlendiler.]

ün dın⁸⁵ ses soluk, ses (4019)

4019. **bakup şürete sürer idi günin**
ëşitmezdi hëç kimse ünün dının

[= Gününü resme bakarak geçirirdi; hiç kimse (onun) sesini soluğunu duymazdı.]

yad biliş⁸⁶ tanıdık tanımadık, dost düşman (181)

181. **yada bilişe** eylemeyen kılnç
olur bilişe yad yada gülünç

[= Dosta düşmana çok tevazu göstermeyen dostu düşman, düşmana da gülünç olur.]

yarı buçuğ⁸⁷ yarı, yarım (1834)

1834. **çü kurt aç ola ağıl ağzı açuğ**
diri kurtıla kozı yarı buçuğ

[= Kurt aç olduğunda ağıl ağzı açıksa kuzu yarı canlı kurtulur.]

yër gök⁸⁸ yer gök, her yer (53, 2049, 5490)

53. **dilerdi ki birliğini bildüre**
yëri gögi ‘ilmiyle taldura

[= (Allah), birliğini bildirsin; ilmiyle yeri göğü doldursun istedi.]

⁸⁴ krş. EUyg. *ulug kiçig* ‘büyük ve küçük’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 352. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 238. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 867-868. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 794a]

⁸⁵ krş. EUyg. *ün isig* ‘ses soluk’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 329. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 787] *ün sav* ‘ses, söz’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 355. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 239. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 824b]

⁸⁶ krş. EUyg. *yad öz ~ yat öz* ‘öz yabancı, yabancı ve öz’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 338. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 872] *EAT yād biliş* ‘yabancı ve tanıdık’ [Neslihan Eriha Genç (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 161]

⁸⁷ krş. TTÜ. *yarı buçuk* ‘(mec.) üstünkörü, baştan savma’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2538a]

⁸⁸ krş. EUyg. *yër teğri* ‘yer ve gök’ [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 889a] *ET yër kök* ‘yer ve gök’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 874]

yigit yègli genç ve yağmacı olan herkes (4293)

4293. *yigit yègli* uydı *baña çevredin*
urındum ħarāmîvü oğrı⁸⁹ adın

[= Genç ve yağmacı olan herkes çevreden bana bağlandılar; eşkiya adını aldım.]

yol iz⁹⁰ yol bel, yol ve yer (2362)

2362. *kişi yolda izde inen şak gerek*
nêçeme acı gelse söz ħağ gerek

[= Kişi, yolda çok uyanık olmalı; ne kadar üzüntü verse de doğru söz gerek.]

yol yorı yol yordam, duruma uygun davranış (2629)

2629. *birez aqlaram yol bilürem yorı*
ben ardından yetem aqlul yörü

[= Yol yordam, (bundan) biraz anlarım; (sen) yavaş yürü ben arkadan yetişeyim.]

3.1.2. Bağlaçlı İsimli Sıralama Birleşikleri

‘adl ü dād adalet, doğruluk, hakkaniyet (438, 5030, 5376)

438. *çü tahta çıkup vèrdi ol ‘adl ü dād*
ĥalāyık anı görüben oldı şād

[= O, tahta çıktığında adalet dağıttı; insanlar onu görünce memnun oldu.]

āh ile vāy ah ile vah, ah vah, iç çekme (619)

619. *uyaĥdı gèrū şanki genç ay idi*
taña dek işüm āh ile vāy idi

[= Güneş tekrar battı, (o) hilal gibiydi; gün doğana kadar işim ah vah idi.]

aĥ u ħara ak veya kara, (mec.) rahat veya sıkıntılı (3974)

3974. *güyèrdi ki bir dünin aĥ u ħara*
ne dürlü oyun perdeden çıkara

[= Bir gece ak veya kara; perdeden ne çeşit oyun çıkaracağını beklerdi.]

āh u zārī ahüzar, inleyip ağlama (711)

711. *Süheyl ağlayu āh u zārī kıla*
bêş altı gün içinde döndi kıla

[= Süheyl inleyip ağlar; beş altı günde kıla döndü.]

‘aql u hūş akıl veya şuur (1647)

1647. *sèni görelî gitdi benüm ‘aqlum u hūşum*
her kim ki perîyüzüni göre ola bîhūş

[= Peri yüzünü gören kimse aklını kaybeder; seni gördüğümden beri aklım gitti.]

⁸⁹ DİLÇİN, kelimeyi *uğru* biçiminde okumuştur [Cem Dilçin (1991). *Mes‘ūd bin Aĥmed Süheyl ü Nev-bahār İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 531] Kelimenin *oğrı* ~ *oğru* biçiminde okunmasıyla ilgili bk. [Talat Tekin (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, s. 250. İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskicil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 88]

⁹⁰ krş. ET *yol iz* ‘yol ve iz’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 548]

‘**akl u rāy** akıl veya düşünce, kavrayış (1234)

1234. *cevābında eydür kanı ‘akl u rāy
ki dēvşüreven n’èdeyim vāy vāy*

[= Cevabında: “Elde edeceğim akıl nerede? Ne yapayım? Vah Vah!” dedi.]

‘**ār u nāmūs** ar, utanma, hayâ (1904)

1904. *bırağup yère ‘ārı vü nāmūsı
dürüşüp belā çekdiğüm kamusı*

[= Ar ve hayâyı ayaklar altına alıp çabalayıp zorluk yaşadığım hepsi...]

aşl u faşl⁹¹ hakikat, gerçek (5681)

5681. *şoralar olur ise aşluş nedür
ataş u dedeş aşı u faşluş nedür*

[= “Aslın nedir, baban, deden kimdir, gerçeğin nedir?” diye sorarlarsa...]

aşağ u yüce alçak ve yüksek, dere tepe (822)

822. *cihānı geze cümle ucdan uca
tamāmet ne kim var aşag u yüce*

[= Bütün cihanı baştan ayağa, dere tepe ne varsa tamamıyla gezsin.]

‘**ayş ü zevk** zevküsefa, eğlenme (3479, 5286)

3479. *oturup gērü étdiler ‘ayş ü zevk
biri biri boynına kolları tavk*

[= Kolları birbirinin boynuna sarmaş dolaş tekrar oturup eğlendiler.]

az u çoğ az veya çok (1985, 4766)

1985. *cihān mālı olur ise az u çoğ
anuş ‘aşkı öñinde bir çöpçe yoh*

[= Dünya malı az veya çok olsa bunun aşkının yanında çöp kadar değeri yoktur.]

‘**azîz ü zelîl** yüce ve değersiz (30)

30. *iri vü uşag u ‘azîz ü zelîl
anuş şun ‘ına her biridür delîl*

[= Yüce ve değersiz, büyük ve küçük her şey; onun yaratmasına ayrı ayrı delildir.]

‘**azm ü meyl** karar vererek bir yere yönelme, meyletme, kararlılık gösterme (4744)

4744. *birer at aluban nakāş u Süheyl
gemiye girüp étdiler ‘azm ü meyl*

[= Nakkaş ve Süheyl birer at alıp gemiye binip yönlendiler.]

bāğ u bahçe⁹² bağ bahçe, bağ veya bahçe (2954, 5589)

⁹¹ krş. EUyg. *asıl töz* ‘kaynak ve asıl’ [J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 73a] ET *asıl tüp* ‘esas, kök, temel’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 92] TTü. *aslı faşl* ‘aslı astarı, gerçek şekli, içyüzü’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 168b]

⁹² krş. EAT *bāğ u bahçe* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 128]

2954. *kalın meşeler bāğ u bahçe bigi*
yemişler döşenmiş ağaçlar dibi

[= Sık meşeler, bağ bahçe gibi; yemişler ağaçların dibine yayılmış.]

bal u yağ afiyet, sağlık ve sıhhat, rahat ve huzur (4917)

4917. *ne mālum var idi ne bal u yağum*
ne milk ü tavarum ne bahçem bāğum

[= Ne malım ne afiyetim, ne mal mülk ne bağ bahçem vardı.]

bay u yoğsul⁹³ zengin ve fakir, herkes (381, 856); krş. **yoğsul u bay**.

381. *delim pādīšāhlar aña kul idi*
du ‘ācısı her bay u yoğsul idi

[= Pek çok padişah ona kul idi; zengin fakir, herkes duacısıydı.]

biliş ü yad tanıdık tanımadık herkes, dost düşman (5232, 5626); krş. **yad u biliş**.

5232. *bayık bil ki diñlenmeye dünyede*
yarayamayam bilişe vü yada

[= Şüphesiz dünyada rahata kavuşulmayacağını anla; hiç kimseye layık olamam.]

bilü ile ‘aql akıl veya zihin (625)

625. *ne vahtın öğüme düşe ol nigār*
bilüm ile ‘aqlum olur tār u mār

[= O resim (gibi güzel), ne vakit aklıma gelse aklım darmadağın olur.]

cān u gönül⁹⁴ can ve gönül, içtenlik (3606)

3606. *ne kim kayd idi kamusı şavdılar*
bunı cān u gönül ile sevdiler

[= Her ne endişesi varsa defettiler; onu candan sevdiler.]

cevāhir hem altun mücevher ve altın, kıymetli eşya (2342)

2342. *cevāhir hem altun bile götürem*
degül kim oşan olup u oturam

[= Kıymetli eşyalarımı yanımda götüreyim; dalgın hâlde oturmayayım.]

çep ü rāst yanlış ve doğru (315)

315. *ki her bir ‘amel bakıcağ çep ü rāst*
çü nefse muhālif düşe ola rāst

[= Her bir yapılane doğru ve yanlış (biçiminde) bakınca nefse ters gelmesi doğrudur.]

devlet ü baht saadet veya talih (391, 420, 526)

391. *oğul çün ağa atası tahtına*
zevāl ermeye devlet ü bahtına

⁹³ krş. EAT *bay u yoğsul* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 126]

⁹⁴ krş. EAT *cān u gönül* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 135] TTü. *canıgönülden* ‘içtenlikle, çok isteyerek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 441b]

[= Oğul, babasının tahtına çıktığında saadet ve ikbal yok olmaz.]

dîn ü îmān din ve iman, din veya iman (3554)

3554. *hākīkat bil indi ki ol cānını
kız ol yola vèrdi **dîn ü îmānını***

[= Şimdi gerçeği anla ki kız; canı, dini ve imanıyla yola baş koydu.]

dirēgā vü āh ah vah!, eyvah! (2547, 5426, 5501)

2547. *içi kopardı dèdi **dirēgā vü āh**
gelen Çīn çerisi durur pādīshāh*

[= Heyecana kapıldı ve “Eyvah, gelen Çin şahının askeridir!” dedi.]

dün ü gün gece gündüz, her zaman, daima (289, 437, 556, 675, 778, 940, 981, 1131, 1340, 1813, 1909, 1950, 2039, 2430, 2833, 2899, 3020, 3241, 3417, 3522, 3527, 3537, 3814, 3827, 3848, 4745, 5329)

289. *cihānda dahı ‘ömr dèdikleri
dün ü gün delim guşşa yèdikleri*

[= Dünyada da ömür dedikleri; gece ve gündüz kaygı çekmektir.]

el ü boy aşiret veya boy (3514)

3514. *ki ol varduğınca bula **el ü boy**
tavar u kişi göre vü şehir ü kūy*

[= O, yol aldığı sürece aşiret veya boy bulur; hayvanlar, insanlar, şehirler ve köyler görür.]

el ü gün halk, memleket (2831, 2833, 3131, 4409, 4969)

2831. *yaraşsuzunuñ eksügin kamu ben
düzem **el ü gündür** degüldür yaban*

[= Hazırlıksız kişinin tüm eksikliğini; yabancı değil halktandır diye ben hazırlayayım.]

el ü uya⁹⁵ yer ve yuva, barınılan yer, ülke veya yer (4302)

4302. *eger kal‘a olsa egirdür idük
el ü uya olsa segirdür idük*

[= Kale olursa kuşatırdık; ülke veya yer olursa akın ederdik.]

el ü şār ülke veya şehir (654, 795, 927, 990, 1004, 2019, 4756, 5132, 5247)

654. *vèreyim saña **el ü şār** ile genc
çü sen bizüm içün yèdün bunca renc*

[= Sana şehir ile hazine vereyim çünkü sen bizim için bu kadar sıkıntı çektin.]

el ü şehir ülke veya şehir (3622)

⁹⁵

Birleşliği *el* ‘hısım’, *uya* ‘akraba’ anlamları sebebiyle ‘hısım akraba’ şeklinde yorumlamak mümkünse de beytin öncesindeki mekân vurgusu ve de ilk dizedeki *kal‘a* ‘savunulan yer’ ile *uya* ‘yuva, in, saklanma yeri’ [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*. Oxford University Press, s. 267a] kelimesinin tenasüp oluşturarak ‘yer ve yuva, barınılan yer’ şeklinde yorumlanabileceği düşünülmüş ve tercih edilmiştir.

3622. *ki bir bellü kişi bize ola şāh*
*muṭī' olalar **ēl ü şehir** ü sipāh*

[= Bize, bilinen bir kişi padişah olmalı ki ülke ve ordu (ona) bağlansın.]

er ü avrat erkek ve kadın (1139)

1139. *delürdür hem **eri vü avradı** 'aşk*
'aceb fikr ü sevdā durur adı 'aşk

[= Aşk, kadın ve erkeği delirtir; adı aşk (olan şey) garip düşünce ve kara sevdadır.]

fikr ü şağınç fikir, düşünce (4730)

4730. *benüm **fikr ü şağincum** ayruḵ durur*
velē 'aşk başuma buyruḵ durur

[= Benim düşüncem başkadır ama aşkın emrindeyim.]

gece vü gündüz gece ve gündüz, devamlı (4051)

4051. *cihānı gezem **gece vü gündüzün***
eger kısmet olursa görem yüzün

[= Dünyayı gece ve gündüz gezeyim; eğer kısmet olursa (onun) yüzünü görürüm.]

genc ü māl eşya ve mal, zenginlik (392, 539, 3665, 4605, 4987); krş. **māl ü genc**.

392. *atamdan bana ḵaldı bu **genc ü māl***
ben olmasadum düşmeneydi ḵelāl

[= Babamdan bana kaldı bu zenginlik; ben olmasaydım, düşmana gidecekti.]

güç ü başınç zulüm, baskı, zorluk (5110, 5366)

5110. *ra'ıyyetleri eyle dutmuşdı dinç*
*ki anılmaz olmuşdı **güç ü başınç***

[= Halkını öyle refah tutmuştu ki zulüm anılmaz olmuştu.]

ḵarāmī vü oğrı harami veya hırsız, eşkıya, çeteci (4293, 4909)

4293. *yigit yēgli uydı bana çevredin*
*urındum **ḵarāmī vü oğrı** adın*

[= Yiğit ve yağmacı olan herkes çevreden bana bağlandılar; eşkıya adını aldım.]

ḵarīf ü konuḵ dost veya konuk, misafir (4006)

4006. *ki gevher şataram u ḵarc eylerem*
*dururvan **ḵarīf ü konuḵ** toylaram*

[= Mücevher satarım ve harcarım; misafir ağırlar dururum.]

ḵāş u 'ām⁹⁶ büyük ve küçük, herkes (334, 376, 828, 857, 3728)

334. *okıyup eşidicegez **ḵāş u 'ām***
delim dürlü ma'nī bulaydı tamām

[= Herkes okuyup işitince birçok anlam (karmaşası) son bulurdu.]

hezl ü cid şaka ve ciddiyet, (mec.) takılma (285)

⁹⁶

krş. EAT *ḵāş u 'ām* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 127]

285. *benüm ‘âdetüm eyledür kim becid*
bulıcağ kişi söylerem hezl ü cid

[= Benim huyum böyledir; kayda değer bir kişi bulunca takılırım.]

hırş u âz hırs, aç gözlülük, tamah (295)

295. *kanā ‘at kılp loğma ger olsa az*
helāk etmeye kişiyi hırş u âz

[= Kanaat edip lokması azalınca; açgözlülük insanı perişan etmez.]

ıkbāl u baht talih veya baht, şans (426, 3599, 5316)

426. *bezene anuñ ile bu tāt bu taht*
düzile dağı arta ıkbāl u baht

[= Onunla bu taç ve taht süslensin; sıralansın da şans bol olsun.]

iri vü uşak büyük ve küçük, her şey (30); krş. **uşak ü iri**.

30. *iri vü uşag u ‘az-ē ü zelīl*
anuñ şun ‘ına her biridür delīl

[= Yüce ve değersiz, büyük ve küçük her şey; onun yaratmasına ayrı ayrı delildir.]

‘işret ü zevk⁹⁷ içki sefası, içkili eğlence (382, 3444)

382. *anuñ haznesi var idi kırh genc*
işi ‘işret ü zevk u ayş ü güvenç

[= Onun kırk hazinesi vardı; işi içki sefası, zevk ve sevinçtir.]

ķāl u ķīl kıylükal, dedikodu (5563)

5563. *dēdi hem müsellim oluñ dört yıl*
sizüñ ile hēc olmaya ķāl u ķīl

[= “Dört yıl verginizi verin ve de hakkınızda hiç dedikodu olmasın.” dedi.]

ķaravaş u ķul kadın ve erkek köle (3935); krş. **ķul u ķaravaş**.

3935. *bir oda ēdindi laṭīf ü uşūl*
şatun aldı birkaç ķaravaş u ķul

[= Hoş ve güzel bir oda tuttu; birkaç köle satın aldı.]

ķazā vü ķader Allah’ın takdiri olan olay, hadise, kaza (2258)

2258. *çevüklük dağı işdedür ol ķadar*
ki olmaya yolda ķazā vü ķader

[= Çeviklik de Allah’ın takdirinceidir; (Allah) yolda kaza vermesin!]

kiçi vü ulu büyük ve küçük, herkes (434); krş. **ulu vü kiçi**.

434. *dēdi bilüñüz ēy kiçi vü ulu*
çü kamuñuz uşlusız u bilgilü

[= “Ey, küçük ve büyük herkes! Anlayınız, hepiniz akıllı ve bilgilisiniz.” dedi.]

ķoyun u ķurt koyun ve kurt, pek çok canlı (4534)

⁹⁷

krş. EAT *zevk ü ‘işret* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkillemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 127]

4534. *yaz u kış yabānlarda koyun u kurt*
tutarlar idi bir aracuḥda yurt

[= Koyun ve kurt, pek çok canlı yaz kış kırlarda birlikte yaşarlardı.]

kul u karavaş kadın ve erkek köle (1116, 3146, 5078); krş. **karavaş u kul**.

1116. *bağısladı tazīler ü la 'l ayak*
kul u karavaş her biri sîmsāk

[= Arap atları, kırmızı taş, kadeh, her biri gerçek gümüş para (değerinde) köle bağısladı.]

kurd u kuş kurt ve kuş, bütün yabani canlılar (3628)

3628. *anuy korḥusından kamu kurd u kuş*
ki dērler 'Arabca tuyūr u vūḥūş

[= Onun korkusundan kurt ve kuş, Arapça'da "kuşlar ve yabaniler" denir.]

māl u genc mal ve eşya, zenginlik (1697, 3733, 4314); krş. **genc ü māl**.

1697. *mübārek vücūduḡ delim gördi renc*
tağıtduḡ u bağısladuḡ māl u genc

[= Mübarek vücudun çok sıkıntı çekti; eşya ve hazine bağısladınız.]

māl u tavar mal ve mülk, mal mülk (293, 2147, 2700, 2706, 3298); krş. **tavar u māl**.

293. *Çalap Tanrı 'dan ol ki tevfiḳi var*
dürişmez ki devşüre māl u tavar

[= O, Cenabıhak'tan rızası vardır ki mal mülk biriktirmeye çalışmaz.]

mekr ü al⁹⁸ hile, düzen, aldatma (2703)

2703. *şunun bigi eyleyeven mekr ü al*
ki aldayam u sen kamu māl al

[= Öyle bir hile yapayım ki kandırayım, bütün malı sen al.]

mekr ü telbīs hile, düzen, oyun (271)

271. *benüm mezhebümde ol iblīsdir*
ki yindek işi mekr ü telbīsdir

[= Benim mezhebimde o hilekârdır; işi daima hiledir.]

milk ü tavar mal ve mülk, mal mülk (4917)

4917. *ne mālum var idi ne bal u yaḡum*
ne milk ü tavarum ne bahçem bāḡum

[= Ne malım ne afiyetim, ne mal mülk ne bağ bahçem vardı.]

mülk ü māl⁹⁹ mal ve mülk, zenginlik (470, 690)

470. *ki kabzumdadur kamusı mülk ü māl*
bunı bilmemek yavlaḳ ola muḥāl

⁹⁸ krş. EAT *mekr ü al* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 128]

⁹⁹ krş. EAT *māl u mülk* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 127]

[= Mal ve mülkün hepsi elimdedir; bunu bilmemek gayet imkânsız olur.]

nām u neng ün ve şöhrat, nam, ad (5680)

5680. *ki ben bir yana kırmışam nām u neng
müsülmān ola bana nisbet Fireng*

[= Ben namı bir yana bırakmışım; Frenk (kimse) bana kıyasla doğru olsun!]

nāmūs ile ‘ār utanma, ar, hayâ, iffet (2158)

2158. *hemān laḥza degşürdi ṭonlarını
yère depdi nāmūs ile ‘ārını*

[= Hemen o an kılık değiştirdi; utanmayı hiçe saydı.]

şaç u şakal saç ve sakal, saç sakal (4058)

4058. *at izin gözedüp yèlerdi becid
şaçın u şakalın yolardı becid*

[= At izini dikkatle gözetip hızlanırdı; gerçekten saçını sakalını yolardı.]

tağ u bel geçit, yol bel (3024, 3752)

3024. *çü Tanrı onarup onat düşe yel
varur èllere aşmadın tağ u bel*

[= Allah rast getirip rüzgâr olursa; (gemi) yol bel aşmadan ülkelere ulaşır.]

tağ u taş dağ ve taş, her yer (1607, 2781, 2814, 2853, 4693, 4927); krş. **taş u tağ**.

1607. *şabāḥ olıcak çünki kaldırdı baş
güneş nūr ile tıldı hep tağ u taş*

[= Sabah olup da güneş yükselince her yer ışıkla doldu.]

tağ u yaban dağ ve ova, her yer (2719, 4380)

2719. *aroyalum olduḥca tağ u yaban
Süheyl’üni sen Nevbahār’ımı ben*

[= Sen Süheyl’ini, ben Nevbahâr’ımı; olabildiğince her yerde arayalım.]

tār u mār tarumar, dağınık, karışık (625, 1179)

625. *ne vaḥtın ögüme düşe ol nigār
bilüm ile ‘aqlum olur tār u mār*

[= O resim (gibi güzel), ne vakit aklıma gelse aklım darmadağın olur.]

taş u tağ dağ ve taş, her yer (380, 1038); krş. **taş u taş**.

380. *nēçe pādīšāḥ kim kamu taş u tağ
anuy ‘adliyile idi şār u bāğ*

[= (O), ne zaman ki padişah (oldu); bütün dağ ve taş onun adaletiyle şehir ve bahçe oldu.]

ṭavar u māl mal ve mülk, mal mülk (2716); krş. **māl u ṭavar**.

2716. *bayıḳ bil ki bu deḡlū ṭavar u māl
saḡa ḳanda varursaḡ ola vebāl*

[= Açıkçası bu kadar mal ve mülk; nereye gidersen sana sorumluluk yükler.]

tuḡūr u vuḡūṣ kuşlar ve yabaniler (3628)

3628. *anuḡ korḡusından kamu ḡurd u ḡuṣ*
ki dērler ‘Arabca tuḡūr u vuḡūṣ

[= Onun korkusundan kurt ve kuş, Arapçada “kuşlar ve yabaniler” denir.]

ulu vü kiçi büyük ve küçük, herkes (397, 4531); krş. **kiçi vü ulu**.

397. *uluyı vü kiçiyi kıldı ḡanī*
daḡı dēdi kim siz dileḡüz anı

[= Büyük ve küçük herkesi zengin etti ve “Siz (benim için) dua edin.” dedi.]

ulu ya kiçi büyük veya küçük, herkes (1107)

1107. *ne ṣāha kim uğrar ise toylaya*
ulu yā¹⁰⁰ kiçiye eyü söyleye

[= Hangi şaha rastlarsa doyurur; herkese güzel konuşur.]

uṣ u ‘aḡl akıl, us, kavrayış (52, 5242)

52. *ne ṣanursın ol bilmeye mi seni*
ki n’eylersin uṣṣuḡ u ‘aḡluḡ ḡanı

[= O, seni bilmez mi zannedersin; aklın nerede, ne yaparsın?]

uṣlu vü ‘aḡil akıllı ve kavrayışlı, akli başında kimse (2662)

2662. *sen uṣlu vü ‘aḡilsin ü andan ehl*
iṣi müṣkil eyleme ḡün ola sehl

[= Sen akli başında kimsesin ve ondan ehilsin; işi zorlaştırma, kolay olsun.]

uṣaḡ ü iri büyük ve küçük, herkes (531, 862); krş. **iri vü uṣaḡ**.

531. *kamu ḡavm ḡulluḡcı her birisi*
gelürlerdi uṣaḡı vü irisi

[= Bütün halk, köleler, büyük ve küçük her biri gelirlerdi.]

yad u biliṣ¹⁰¹ tanıdık ve tanımadık, herkes (2633); krş. **biliṣ ü yad**.

2633. *meger yaḡılup ētmiṣ ola bir iṣi*
ki anı begenmeye yad u biliṣ

[= Meḡer yanılıp bir iş etmiş olacak ki tanıdık tanımadık herkes onu beḡenmesin.]

yāl ü bāl boy pos, endam, vücut (4464)

4464. *dēdiler meḡer Rüstem-i Zāl durur*
ziḡī er ki bu ne yāl ü bāl durur

[= “Meḡer Rüstem-i Zāl (gibidir); ne hoş yiḡittir, bu ne boy postur.” dediler.]

yaraḡ u yat hazırlık, araç ve gereç (4434)

4434. *düzetdi kamu yaraḡın u yatın*
ṡonatmış idi hey dēyince atın

¹⁰⁰ Yazmada: ya vü.

¹⁰¹ krş. EAT *yād u biliṣ* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 128]

[= Bütün hazırlığı yaptı; hey deyince atını donatmıştı.]

yaz u güz¹⁰² yaz ve kış, yaz kış (5342)

5342. *bu olan hikâyetleri yaz u düz
kitâb eyle kim okına yaz u güz*

[= Bu hikâyeleri resimle, kitaplaştı, yaz kış okunsun.]

yaz u kış yaz ve kış, yaz kış, her zaman (4534)

4534. *yaz u kış yabânlarda koyun u kurt
tutarlar idi bir aracuhda yurt*

[= Koyun ve kurt, pek çok canlı yaz kış kırlarda birlikte yaşarlardı.]

yazı vü dere ova ve dere, her yer (2814)

2814. *yazı vü dere koma ya tağ u taş
ara çevre şâllah olasin tutaş*

[= Ova ve dere, dağ ve taş hiçbir yer bırakma; inşallah oralarda karşılaşsın!]

yazın u kışın yazın ve kışın, daima (1299, 5416)

1299. *hakikat bu kez bildi anuñ işin
anı istediğin yazın u kışın*

[= (Nevbahâr), (Süheyl'in) işinin daima onu aramak olduğu gerçeğini bu kez anladı.]

yaz ya kış yaz veya kış, hiçbir zaman (5378)

5378. *hem eylük ile Tañrı'ya yakışuñ
yemeni guşşasını yazuñ ya kışuñ*

[= İyilik ile Allah'a yaklaşın hem (de) hiçbir zaman kaygısını çekmeyin.]

yemek vü içmek yemek ve içmek (4707)

4707. *şeh-i hâverâna dëgil kim nêçe
yemekde vü içmekde 'ömri geçe*

[= Doğu ve Batının şahına: “Ömür yemek ve içmekte nasıl geçsin?” de.]

yohsul u bay zengin ve fakir, herkes (109, 1108, 1385, 3648, 4999); krş. **bay u**

yohsul.

109. *ëşitdi bilür kamu yohsul u bay
iki pâre bir demde olduğın ay*

[= Ayın bir anda iki parça olduğunu herkes işitti; zengin ve fakir herkes haber almıştır.]

zârî vü nâle ağlama ve inleme, haykırış, feryat (2917)

2917. *ërürdi göge zârî vü nâleyi
paraladı findûk ile lâleyi*

[= Feryadı göğe çıkardı; hücre ile prangasını parçaladı.]

zîr ü bem enstrüman telinin ince ve kalın sesi (1432)

¹⁰²

krş. EAT *yaz u güz* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 127]

1432. *düzüp kopuzun kılını zîr ü bem*
hemân dem dèdi işbu kaç beyti hem

[= Kopuzun telini ince ve kalın akort edip hemen işbu kaç beyti söyledi.]

zîr ü zeber altüst, karışık (517, 1367)

517. *yine çün hakınca nazar eyledi*
işin küllî zîr ü zeber eyledi

[= (Resme) iyice baktı; yine işini tamamen altüst etti.]

3.1.3. Bağlaçsız Fiilli Sıralama Birleşikleri

ağırla- toyla- ağırlamak, misafiri yedirip içirmek (5157)

5157. *bir ay durdı anda ayş eyledi*
Süheyl anı ağırladı toyladı

[= Bir ay orada kaldı, yiyip içti; Süheyl onu ağırladı.]

dök- saç- ortalığa dökmek, dağıtmak (396)

396. *hazîmelerin açmağa başladı*
mālî dökmege saçmağa başladı

[= Hazineelerini açmaya, malını dağıtmaya başladı.]

düz- koş-¹⁰³ (2148, 3713)

1. hazırlık yapmak

2148. *melikzâde geldi gèrü nakkâşa*
gerek göndüre anı düze koş

[= Şehzade yine nakkaşa geldi; onu hazırlaması, göndermesi gerekir.]

2. resmetmek, süslemek

3713. *benüm şüretümi ki görmişsin uş*
anuy tuşına kapuda düz koş

[= İşte, benim yüzümü gördün; (yüzümü) onun karşısına oraya resmet.]

gel- git-¹⁰⁴ gelmek ve gitmek (89, 3709)

89. *yaratdı seni kulluğın etmege*
degül gâfilin gelmege gitmege

[= (Allah) seni kulluk etmen için yarattı; Hak'tan habersiz gelmeye ve gitmeye değil.]

gül- oyna-¹⁰⁵ gülüp oynamak (1258, 1633, 2323, 5282)

¹⁰³ krş. EUyg. *it- tüz-* 'düzenlemek' [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 130]

¹⁰⁴ krş. EUyg. *kel- ket-* 'gelip gitmek' [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 146] *kel- bar-* 'gelmek ve gitmek' [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 314. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 841-842. J. Wilkens (2021). *EUES*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, s. 354a] EAT *gel- git-* [Hatice Şahin (1997). *Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine*. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 132]

1258. *bugün Çîn elindesin uşda hele*

gül oyna vü zevk eyle bizüm ile

[= Bugün Çin ülkesindesin işte; haydi gül oyna ve bizimle eğlen!]

iç- yê-¹⁰⁶ yemek ve içmek, yiyip içmek (829); krş. **yê- iç-**.

829. *ki bir iki gün içeler yêyeler*

şehün hil ‘atını kamu giyeler

[= Bir iki gün yiyip içsinler; hepsi şahın kaftanını giysin.]

ķavzan- dūriş- anlamaya çalışmak, çabalamak (141)

141. *kişi fikri aña nête erişür*

ne var ‘aql eger ķavzanur dūrişür

[= İnsan düşüncesi onu nasıl kavrasın; aklın kavramaya çalışmasına şaşılır mı?]

ķocın- yacan-¹⁰⁷ çekinmek, korkmak, korkup kaçmak (27)

27. *ķocınur yacanur cānıdur ‘azîz*

ķamusına her nête kim siz ü biz

[= Siz, biz ve herkese her nasılsa; canı azizdir, korkup kaçır.]

ķorh- üşen-¹⁰⁸ korkmak, çekinmek (2561)

2561. *gücüm yêtdüğince bëlüm ķuşanam*

beni şanmañuz ķorham üşenem

[= Gücüm yettiğince silahlanayım; beni korkuyorum sanmayınız.]

okı- çağır-¹⁰⁹ çağırarak, seslenmek (1120)

1120. *bir atlu yazı yêrde anı görür*

okır çağırur bir arada tırur

[= Bir atlı, ovada beklerken onu görüp çağırır.]

otur- tır-¹¹⁰ (726, 766, 1418, 4950)

¹⁰⁵ krş. EUyg. *kül- oyna-* ‘gülmek ve oynamak’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 184. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit’te İkillemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 231] EAT *gül- oyna-* [Hatice Şahin (1997). Ferah-nâme’de Geçen İkillemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 132]

¹⁰⁶ krş. ET (KB) *iç- yê-* ‘yemek, içmek’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 653]

¹⁰⁷ krş. EAT *ķocın- yacan-* ‘sakınmak ve kaçmak’ [İ. Taş & E. Aydın (2021). Süheyl ü Nev-bahār’da *ķocın- yacan-* Birleşigi Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(2), 1359-1360]

¹⁰⁸ krş. EUyg. *kork- ūrk-* ‘korkmak’ [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 394a]

¹⁰⁹ krş. EUyg. *okı- ünte- ~ okı- ünde-* ‘çağırarak seslenmek, davet etmek’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 201. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 332]

¹¹⁰ krş. EUyg. *olur- tur-* ‘oturmak, ikamet etmek’ [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 506b] *er- tur-* ‘durmak, kalmak’ [Serkan Şen (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkillemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun,

1. kalmak, ikamet etmek

726. *yola girüben zahmet ol görmedi*
garîblikda oturmadi turtmadı

[= O, yola çıkıp zahmet çekmedi; gurbette kalmadı.]

2. oturup kalkmak, arkadaşlık etmek

766. *kimün ile oturasın turtasın*
yad elde nece dürlü iş göresin

[= Kiminle arkadaşlık edersin? Gurbette birçok çeşit iş yapacaksın!]

sevin- güven-¹¹¹ sevinmek, kıvanmak (5569)

5569. *sözi dükedüp durdılar gitdiler*
sevinü güvenü şüktür êtdiler

[= Konuşmayı bitirip kalktılar gittiler; sevine kıvana şükrettiler.]

sêz- anla- anlamak, kavramak (2275)

2275. *Süheyl anı çü sêzdi anladi*
katı katı tâli 'ine inledi

[= Süheyl, bunu anladı; bundan dolayı bahtına acı acı inledi.]

torilda- todilda-¹¹² homurdanmak (2297)

2297. *ayağı birağdı hem êtdi eyü*
göñüldi torildayu todildayu

[= Kadehi bıraktı ve iyi yaptı; homurdanarak yöneldi.]

tur- düş- kalkıp düşmek (1993)

1993. *uşağ ot turur düşer günde kaç*
turımaz çü bir düşe kaba ağaç

[= Küçük ot günde kaç (kez) kalkıp düşer; büyük ağaç bir düşerse kalkamaz.]

yê- iç-¹¹³ yemek ve içmek (437, 551, 826, 1002, 1057, 1209, 1673, 2833, 3081, 4321, 4407, 4613, 4842, 5301); krş. **iç- yê-**.

s. 100. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 629]

¹¹¹ krş. EUyg. *küven- sevin-* ‘gururlu ve mutlu olmak’ [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 447a] ET (KB) *küwen- sewin-* ‘övünmek, sevinmek’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 699]

¹¹² krş. EAT *torildayu todildayu* ‘mırıldanıp söylenerek’ [Emine Atmaca (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 395a).

¹¹³ krş. EUyg. *yi- iç- ~ yê- iç-* ‘yemek ve içmek’ [Meltem Can (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 362. S. B. Yıldız (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit'te İnkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 240. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İnkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 798. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 882b]

437. *güher incü altun saçu saçdılar*
yêdi dün ü gün yêdiler içdiler

[= Mücevher, inci, altın ve saç bağışladılar; yedi gece yedi gündüz yiyip içtiler.]

yöri- yügür¹¹⁴ yürüyüp gitmek, yol almak (4337)

4337. *yigit kişisin ü degülsin koca*
yöri yügür eglenme érte géce

[= Gençsin, yaşlı değilsin; yürü git, sabah akşam oyalanma.]

3.1.4. Bağlaçlı Fiilli Sıralama Birleşikleri

dêr- ü irk- biriktirmek veya yığmak (306)

306. *ne gönülde var çirk ü ne dilde şirk*
ne ol fikri kim dünyelik dêr ü irk

[= Ne gönülde kir ne dilde şirk ne de düşüncesi dünyalık biriktirmektir.]

dök- ü saç- ortalığa dökmek ve dağıtmak (2801)

2801. *dökince vü saçınca çok mālını*
baña azacuk kendü ahvālını

[= Çok olan malını ortalığa dökünceye kadar; bana azıcık kendi durumunu...]

düz- ü қоş- düzenlemek, hazırlamak, düzene koymak (4743); krş. **қош- u düz-**.

4743. *düzem ü қошам саға vëribiyem*
ne yêrdesen ol yaña vëribiyem

[= Sana hazırlayayım; hangi yerdeysen o tarafa göndereyim.]

gümürden- ü söylen- homurdanmak ve söylenmek (2299)

2299. *kimesne aña yanmadın hêç yanu*
yöridi gümürdenü ü söylenü

[= Kimse ona hiç şikâyetle bulunmadan; homurdanarak ve söylenerek çıktı.]

қош- u düz- düzenlemek, düzene koymak (4037); krş. **düz- ü қош-**.

4037. *varam ‘âlemi key тоқınam gezem*
elikdürem anı қошам u düзем

[= Gideyim, dünyayı iyice dolaşayım; ele geçireyim, düzene koyayım.]

yê- ü iç- yemek ve içmek, yemek içmek (1427, 5311, 5313)

1427. *bugün dahı sen şabrı elüñe al*
otur yê ü iç oyna kopuz çal

[= Sen bugün de sabret; otur, ye iç, oyna, kopuz çal.]

yên- ü için- yenmek ve içilmek, yenmek içilmek (1544)

¹¹⁴ krş. EUyg. *yori- bar-* ‘yürümek, varmak, dolaşmak’ [Mehmet Ölmez & Simge Sevim (2019). Kşanti Kılğuluk Nom Bitig’e Özgü İkillemeler. *Türkiyat Mecmuası*, 29(2), 521. Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 816. J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 914a] *yügürüp bar-* ‘yola koyulmak’ [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 923b]

1544. *ıuru geldi vü girdi bāğ içine*
ki nuql u süci yène ü içine

[= Ayağa kalktı ve bahçeye girdi; (burada) meze ve şarap yenilir içilir.]

yorul- u ar- yorulmak, bitkin duruma gelmek (3543)

3543. *ki ıssıdan inen bunalmış idi*
yorulmuş u armış u kalmış idi

[= Sıcaktan çok bunalmıştı; yorulmuş kalmıştı.]

3.2. Bağımlı Birleşikler

3.2.1. Birleşik İsimler

3.2.1.1. Niteleyicisi bir sıfat ya da sıfat görevinde bir sözcük, baş üyesi bir isim olan birleşik isimler şunlardır:

acı söz (mec.) kötü, incitici söz (237)

237. *acı söz bilişleri key yad eder*
ne kim eylük etdünse yele gider

[= Kötü söz dostları çok uzak tutar; her ne iyilik yaptınsa boşa gider.]

acı şu (tuzlu, kireçli, mineralli vb.) sert su (3281)

3281. *acı şu dokınıcağaz dökile*
gülāb şuyıla ısladuban gile

[= Sert su dokununca (saç) dökülür; gülsuyuyla kile ıslatıp (yapmalı).]

baş eren¹¹⁵ yiğitlerin önderi (5215)

5215. *çerilerde ol idi iş başaran*
aya uymış idi kamu baş eren

[= Askerlerde işin üstesinden gelen oydu; tüm önderler ona tabi olmuştu.]

bedr ay¹¹⁶ dolunay (405, 564)

405. *bir oğlan ki beşzer yüzi bedr aya*
iki kaşı dahı kurulmuş yaya

[= Bir oğlan ki yüzü dolunaya; iki kaşı da çekilmiş yaya benzer.]

bengü şu efsanelere göre içen kimseye ölümsüzlük sağladığına inanılan bir su, bengi su, dirim suyu, abıhayat (1899, 2114)

1899. *nête olmaya kimse ayın bayın*
ki bula karañuda bengü şuyın

[= Karanlıkta abıhayatı bulacak kişi nasıl şaşkın olmasın?]

¹¹⁵ krş. EAT *eren yēgi* ‘erlerin üstünü’, *yēg erenler* ‘kahramanlar’, *hāş erenler* ‘üstün erenler’, *alp erenler* ‘kahraman erler’, *gey erenler* ‘ay.’, *üründü erenler* ‘seçkin erler’ [Semih Tezcan (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. Yapı Kredi Yayınları, s. 150-153]

¹¹⁶ krş. ET *tolun, tolun ay* ‘dolunay, ayın on dördü’ [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*. Oxford University Press, s. 501a. Abdullah Kök (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 610] TTü. *dolunay* ‘ayın on dördü, bedir’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 702a]

bu ara¹¹⁷ bura, bu yer (1128, 3327, 4997)

1128. *ëşitmiş durur beñzer adımı ol
ki geldi **bu araya** döğdi yol*

[= O, adımlı işitmişe benzer ki yol tepip buraya geldi.]

bugün bugün (258, 335, 435: 2, 469, 524, 664, 750: 2, 774, 819, 858: 2, 968, 1016, 1047, 1070: 2, 1088, 1094, 1109, 1158, 1188, 1207, 1210, 1212, 1222, 1232, 1244, 1258, 1349, 1382, 1427, 1611, 1614, 1676, 1678, 1798, 2013, 2107, 2476, 2655, 2726, 2729, 2989, 2997, 3170, 3177, 3220, 3635, 3639, 3859, 3965, 4039, 4237, 4288, 4443, 4609, 4695, 4721, 4756, 4848, 4974, 5057, 5164, 5313, 5374, 5551)

258. ***bugün** n'eyler ise yarın göre ol
cezāsını giricegez gūra ol*

[= (Kişi) bugün ne yaparsa yarın cezasını mezara girdiğinde alır.]

demür ton zırh (2528)

2528. ***demür tona** garķ oldu on biñ çeri
doķınurdu on biñe her bir eri*

[= On bin asker zırha büründü; her bir askeri on binlercesine karşı koyardı.]

evvel kadem (mec.) ilk adım, başlangıç (1908)

1908. *ërişdüñ benüm ile **evvel kadem**
ölince seni ben nête unıdam*

[= İlk adımını benimle attın; ben seni ölünceye (kadar) nasıl unutayım?]

eyü ad ün, nam, şöhet (294, 811, 857, 864, 1011, 1021, 2573, 5579)

294. *kazanur **eyü ad** koyuban gider
gêrü komağa mālî êrküp n'êder*

[= (İnsan) tanınır, (namını) bırakıp gider; malı biriktirip geride bırakmamak için ne yapabilir?]

eyü dil (mec.) tatlı dil, gönül alıcı söz (5396)

5396. *kişi gelse bir nesneyi dileyü
varından vërünñ yā vërünñ **dil eyü***

[= Bir kişi (size) bir şey isteyerek gelse; elinizdekinden verin ya da gönül alıcı konuşun.]

genç ay¹¹⁸ yeni ay, hilal (619)

619. *uyahdı gêrü şanki **genç ay** idi
taña dek işüm āh ile vāy idi*

[= Güneş tekrar battı, (o) hilal gibiydi; gün doğana kadar işim ah vah idi.]

harām etmek haram lokma (270)

¹¹⁷ krş. TTü. *bura* 'bu yer' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 414a]

¹¹⁸ krş. EAT *genç ay* 'hilal' [Cem Dilçin (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 103b]
TTü. *yeni ay* 'hilal' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2572a]

270. *helâl istegil lokma toğrulık ét*
harām etmek ile bitürmegil ét

[= Helal lokma gözet, doğru hareket et; haram lokma ile et tüketme!]

ılı söz (mec.) tatlı dil (232)

232. *ılı söz ile ılan inden çıkar*
ulu söz ile kişi dinden çıkar

[= Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır; büyük söz kişiyi dinden çıkarır.]

ılu su ~ ılı su ılıca, kaplıca, hamam (472, 520, 522, 3284, 4593)

472. *meger bir gün ılu¹¹⁹ suya varıcak*
tonunu ol arada çıkarıcak

[= Meğer bir gün ılıcaya gidince, (babası) kıyafetlerini orada çıkardığında...]

kara baht¹²⁰ (mec.) kara baht, kara yazı, talihsizlik (2853, 3529)

2853. *kara bahtına çok karanur idi*
giderdi tağ u taş yörenür idi

[= Kara bahtına çok lanet ederd; gider, dağ taş dolaşırdı.]

kara baş (mec.) akılsız, cahil (3668)

3668. *ve gernî kızıl dil nêçe kara baş*
kurutdı gözlerden akitdı yaş

[= Meğer boşboğazlık pek çok cahili yedi bitirdi, ağlattı.]

kara qarğa karakarga, kuzgun (1726)

1726. *kara qarğa nête ki kozı deyin*
yumurda oğurladı keklikleyn

[= Karakarga nasıl ki kuzu kadardır; keklik gibi yumurta çaldı.]

kara kayğu (mec.) gamlı düşünce (2251, 4252)

2251. *kara kayğu gönlini başdıydı*
şınıhlu olup katı busdıydı

[= Gamlı düşünce gönlünü kaplamıştı; kalbi kırılıp iyice sinmişti.]

kara yêr (mec.) mezar (5432)

5432. *kara yêre koyasın babanı*
berü gel öpeyim şu kara beni

[= Babanı mezara koyacaksın; gel bu yana şu kara beninden öpeyim.]

katı söz sert ve kırıcı söz (3099)

3099. *buğur ya ‘nî anuñ qaravaşıdurur*
katı sözünü katlanup eşidür

[= Şimdi de (Nevbahâr) onun kölesiymiş (gibi davranıyor); (Nevbahâr) onun kırıcı sözlerini katlanarak dinler.]

¹¹⁹ Yazmada: *ulu*.

¹²⁰ krş. TTü. *kara baht* ‘(mec.) kara yazı’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1314a]

kız kardeş¹²¹ kız kardeş (3853, 4965)

3853. *gece olduğu lahza kız kardaşı*
denizden çıka geldi bile eşi

[= Gece olduğunda kız kardeşi; eşi ile denizden çıkageldi.]

kızıl dil boşboğazlık, gevezelik (3668)

3668. *ve gernî kızıl dil neçe kara baş*
kurutdı gözlerden akıtdı yaş

[= Meğer boşboğazlık pek çok cahili yedi bitirdi, ağlattı.]

kuru gövde vücut, beden (20)

20. *yöridür yazı vü kış şovuğun sürüp*
yöridür kuru gövdeye cân verüp

[= Yaz ve kış soğuşunu tanzim eder; bedene can verip (onu) yürütür.]

ol aracuğ oracık (1871, 2339, 2343, 2594, 3829, 4667)

1871. *gèrü korha korha vü çoğa çoğa*
karanuda vardı ol aracuğa

[= Tekrar karanlıkta korka korka ve çömele çömele bulunduğu yere gitti.]

ören yêr harabelik, yıkıntı yer (1049)

1049. *velê güneşün nûrî çün ‘ām olur*
ören yêrleri hem münevver kılar

[= Fakat güneşin aydınlığı genel olduğundan harabelikleri de aydınlatır.]

sivrisinek sivrisinek (79)

79. *anuñ emriyle şu sivrisinek*
kim anda ne kuvvet var ne eñek

[= Şu sivrisinekte ne çene kemiği ne de kuvvet vardır; Allah’ın emriyle...]

tatlu dil (mec.) tatlı dil, tatlı söz (105, 528, 3904)

105. *yüzi gökcek ü tatlu dili faşîh*
Yūsuf’dan dahı görk içinde melîh

[= (O), güzeller güzeli Yusuf’tan daha güzel yüzlü ve tatlı dili anlaşılırdır.]

tatlu söz (mec.) tatlı söz, tatlı dil (639, 653)

639. *çü nakkaş anı gördi göynüp özi*
*açup ağzını dökdi tatlu sözi*¹²²

[= Nakkaş onu görünce içi yanarak ağzını açıp tatlı söz söyledi.]

toğrı yol ~ toğru yol (mec.) doğru yol, Hak yolu (57, 116, 2810, 5611)

57. *vara toğrı yol egriye şapmaya*
duta hakkı vü bâtıla tapmaya

¹²¹ krş. TTü. kız kardeş ‘ay.’ [TDK (2019). Türkçe Sözlük, s. 1437b]

¹²² Yazmada: sözini.

[= (Kişi), kötü yola sapmamalı, doğru yola girmelidir; Allah'ı kabul etmeli ve asılsız olana tapmamalıdır.]

tolu ay dolunay (108)

108. *işāret edicek **tolu aya** ol
ki ben her nekim dērisem anda ol*

[= (Hz. Peygamber), dolunaya işaret edince; diyeceğim ne varsa orada olur.]

turfе yēl (mec.) gençlik rüzgârı (3807)

3807. *cuhudun başında idi **turfе yēl**
dahı yēl vērürdi kız eylerdi fitl*

[= Gençlik rüzgârı Yahudi'nin başındaydı ve kız (o) rüzgârı kışkırtıyordu.]

ulu söz (mec.) büyük söz, kesin konuşma (232)

232. *ılı söz ile ilan inden çıkar
ulu söz ile kişi dinden çıkar*

[= Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır; büyük söz kişiyi dinden çıkarır.]

yavuz dil katı söz (3673)

3673. *yürek eyle ürker **yavuz dilden**
ki key ağrıyan göz yavuz mīlden*

[= Yürek, çok ağrıyan gözün kızgın milden ürktüğü gibi katı sözden ürker.]

yavuz göz¹²³ (mec.) kem göz (3603, 4494)

3603. *ki güneş üşendürdi örter yüzün
ya gizler **yavuz gözden** ol kend'özin*

[= Güneş rahatsız etti, (bu yüzden) yüzünü örter ya da o kendisini kem gözden sakınır.]

yavuz yol kötü, yanlış, uygunsuz iş (2621)

2621. *degül sehl inen müşkil iş işledün
key êtdün mi **yavuz yola** başladun*

[= Kolay değil, çok kötü bir iş yaptın; kötülüğe başladın, doğru yaptın mı?]

yēñi ay hilal (1379)

1379. *ünüm eşidüben t̄ama ağmadı
gērü **yēñi ay** bigi uyağmadı*

[= Sesimi işitip dama çıkmadı; tekrar hilal gibi görünmedi.]

3.2.1.2. Niteleyicisi yalın durumda bir isim, baş üyesi iyelik eksiz bir isimden oluşan birleşik isimler şunlardır:

dün buçuğ¹²⁴ gece yarısı (4681); krş. **dün buçuğı**.

¹²³ krş. TTÜ. *kem göz* 'kötü göz' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1384b]

¹²⁴ krş. EAT *dün buçuğı* 'gece yarısı' [Cem Dilçin (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 87a]

4681. *dēdi dūn buçuḳ çūn göñüldüm idi*
cānumdan götürmiş idüm ümidi

[= “Gece yarısı istikamet almıştım; canımdan ümidi uzaklaştırmıştım.” dedi.]

3.2.1.3. Niteleyicisi yalın durumda bir isim, baş üyesi *-IcI* ekli fail isminden oluşan birleşik isimler şunlardır:

cān alıcı¹²⁵ Azrail (4475)

4475. *oḥ atıcı gördi kılıç şalıcı*
kaçururdu cānını cān alıcı

[= Okçular kılıç sallayanlarla karşılaştı; Azrail (buradan) kendi canını kurtarırdı.]

el uzadıcı yardımsever (4047)

4047. *ve gernī kamudur el uzadıcı*
ta ‘ām olıcaḳ loḳma gözedici

[= Meğer hepsi yardımsever; yemek olunca lokma bekleyicidir.]

göñül kapucu¹²⁶ gönül alıcı (1465)

1465. *göñül kapucu eyle oynar oyun*
ki baş koşduḡuñ bilse tartar boyun

[= Gönül alıcı öyle aldatır ki üstüne düştüğünü bilse nazlanır.]

3.2.1.4. Niteleyicisi yalın durumda bir isim ya da isim görevinde bir sıralama birleşigi, baş üyesi 3. kişi iyelik ekli bir isimden oluşan birleşik isimler şunlardır:

ādem oḡlanı insanoḡlu (1478, 2981, 3866, 5024)

1478. *perī bigi görinüp tīzcegez gerü döndi*
nişānını nēte ben ādem oḡlanına şoram

[= Peri gibi görünüp hemencecik geri döndü; ben izini insanoḡluna nasıl sorayım?]

ādem oḡlı insanoḡlu (85, 214, 2356, 2995, 5002)

85. *ādem oḡlısın Taḡrı’yı birlegil*
degülsin taş andan yaḡa bir egil

[= İnsanoḡlusun Allah’ın birliğine tanıklık et! Taş (gibi katı) değilsin Allah’a yakın ol!]

aḡız yarı aḡız suyu, tükürük (106, 1482)

106. *güneş alnına vü kaşına hilāl*
ḳul oldu vü aḡzı yarına zülāl

[= Alnına güneş, kaşına hilal ve aḡız suyuna su hizmetkâr olmuştur.]

ata sözi baba nasihati (3002, 3009)

3002. *oḡul kim götürmeye ata sözin*
gerek çoḡ belā götüre geñsüzin

¹²⁵ krş. TTü. *can alıcı* ‘Azhail’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 440a]

¹²⁶ krş. TTü. *gönül avcısı* ‘çapkın’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 965b]

[= Evlat, baba nasihatine katlanmazsa; istemese de (başına gelecek) sıkıntılara katlanması gerekecektir.]

ayaḥ bağı¹²⁷ (mec.) engel (2087, 4441)

2087. *çü biz başduḡ işbu ile ayaḡı
sizün lutfunuz oldı ayaḥ bağı*

[= Biz buraya ayak bastığımızdan beri; kereminiz (işimize) engel oldu.]

baş ağrısı (mec.) sıkıntı (2083, 5640)

2083. *ki ḥadden geçüpdür sözün toḡrusı
bizüm zaḥmetümüzdür baş ağrısı*

[= Sözün doğrusu (bu) fazla olmuştur; sıkıntımız zahmet vermemizdir.]

baş ḳorḫusu¹²⁸ can korkusu (3773)

3773. *ol iş aḡa baş ḳorḫusu étđi
ki şuyı vü etmegi unutđı*

[= Bu durum ona can korkusu verdi; suyu ve ekmeḡi (düşünmeyi) unuttu.]

cān gözi (mec.) gönül gözü, kalp gözü (4254); krş. **göñül gözi**.

4254. *sen ol şuyıla tozı başdurıḡör
ki cān gözi ol tozdan olmaya kör*

[= Sen o suyla tozu gidermeye çalış ki o tozdan gönül gözü kapanmasın.]

çeri başı komutan (2146)

2146. *cevābında eydür eger ol kişi
gidemezse kim ola çeri başı*

[= “Eğer o gidemezse (askerlere) kim komutan olacak?” diye cevap verdi.]

çert āleti çerçi eşyası (4082)

4082. *toḡancı ḳuşın sipāḥīatın
bilür nēte kim çerçi çert āletin*

[= Doḡancı kuşunu, sipahi atını, çerçi (kendi) eşyasını tanır.]

dirlik yatı geçim yolu (179)

179. *şol ādem ki gözede dirlik yatın
gerek oḡşaya yad obanuḡ itin*

[= İnsan geçim yolunu hesaba katar; yabancı aşiretin köpeḡini gerekirse okşar.]

dün bucuḡı gece yarısı (2376, 2904, 2942, 3481); krş. **dün bucuḡ**.

2376. *şu resm ile dün bucuḡın geldi ol
kişi isteyüp çevre çalardı yol*

[= Bir kimse arayıp yolu etrafı araştırırdı; o bu şekilde gece yarısı geldi.]

dün dulpı gece vakti (2865, 3563)

¹²⁷ krş. TTü. *ayak bağı* ‘bir yere gidilmesine veya bir işin yapılmasına engel olan şey) [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 197b]

¹²⁸ krş. TTü. *can korkusu* ‘ölüm korkusu’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 442a]

2865. *şu **dün dulpi** kayğudan u korhudan
ne hâz aladı gözleri uyhudan*

[= Bu gece vakti kaygıdan ve korkudan; (onun) gözleri uykudan nasıl keyif alabilirdi?]

dün içi gece vakti (1704, 2160, 2608, 2714)

1704. ***dün içi** kığırursın uş yalunuz
kimesne olımaş bânâ kulavuz*

[= (Beni) gece vakti yalnız davet edersin; kimse bana yol gösteremez.]

fesâd ehli ara bozucu kimse (2624)

2624. *bayık hîle edici bulmaz felâh
fesâd ehli işinde olmaz şalâh*

[= Şüphesiz hile yapanlar kurtulmazlar; ara bozucuların işinde iyileşme olmaz.]

gök yüzi gökyüzü (3379)

3379. *güneş kim toğar **gök yüzine** ağar
eşitdik idi kim bınardan toğar*

[= Güneşin doğup gökyüzüne yükseldiğini işitmiştik; (bu kez) pınardan doğacak.]

gönül ehli gönül eri, ehli (4)

4. ***gönül ehline** ‘aşkın eyler nedîm
Yemen’de boyadur Süheyl’e edîm*

[= (Allah), gönül erine aşkı arkadaş yapar; Süheyl’i Yemen’de ilgisine mazhar eder.]

gönül gözi (mec.) gönül gözü, kalp gözü (70, 1223); krş. **cân gözi**.

70. ***gönül göziyle** görüp anlağıl
iki nesnede kudretin tañlağıl*

[= Gönül gözüyle görüp anla; iki şeyde (O’nun) gücüne hayret et!]

göz kararı (mec.) korkusuzluk, pervasızlık (2249)

2249. *ve ger söylemeye nedür çâresi
belâdur kişiye bu **göz kararı***

[= Eğer söylemese çaresi nedir? İnsana bu pervasızlık beladır.]

göz yaşı gözyaşı (802)

802. *bunu dër dökerdi **göz yaşını**
atası dîvâra döger başını*

[= (O) bunu söyler gözyaşı döker; babası acıyla başını duvara vururdu.]

gül suyu gül suyu (3605)

3605. *muraşşa ‘legençeyile **gül suyu** uş
getirdiler ol elini yudı hoş*

[= Mücevher kaplı leğen ile gül suyu getirdiler; sonra o, elini güzelce yıkadı.]

Hak yolu doğru yol (188)

188. *dutucu olur **Hak yolına** giren
içini ‘imâret taşını vîrân*

[= Doğru yola giren tutucu olur; içini bayındır, dışını harap (eder).]

hikāyet yolu hikāye tarzı, anlatım (5618)

5618. *hikāyet yolın dāstān sūyına*
tutup gitdüm ü ma ‘nñüñ boyına

[= Anlatımı, destanlaştırıp anlam ölçüsünce gittim.]

kıyāmet günü kıyamet günü (796, 2592, 5434, 5693)

796. *göge érürdiler figāndan üni*
şanasın ki kopdı kıyāmet günü

[= İnlemekten sesleri göge ulaşırdı; kıyamet koptu sanırsın.]

kız kuşu kız kuşu (4544)

4544. *kolayını anlasadı işinün*
elinden gelür idi kız kuşınun

[= Yaptığının doğrusunu bilseydi; (bu) kız kuşunun elinden gelirdi.]

kuş südi kuş sütü (2114)

2114. *şamu dürlü ni ‘metler andayıdı*
meger bengü suyuyla kuş südi

[= Bütün çeşitli yiyecekler oradaydı; yalnız bengü su ile kuş sütü (yok).]

neng eri şöhret sahibi (3213)

3213. *düzüp yélkeni vü düürüp lengeri*
göñüldi n’édiser gör ol neng eri

[= Yelkeni hazırladı ve demir alıp yön tuttu; o, şöhret sahibi ne yapacak izle.]

ölüm eri fedai (939, 2164, 2601, 2746)

939. *şehün eli toptolu durur çeri*
ki anuñ her birisidür ölüm eri

[= Şahın ülkesi asker doludur; onların her biri fedaidir.]

öz göynüğü¹²⁹ (mec.) yürek acısı (2924)

2924. *hemñ hāşıl öz göynügidür ü renc*
ki müflis kişi bula düşünde genc

[= O an olan yürek acısı ve sızıdır; iflas eden kişi hazineyi düşünde görür.]

seher vakti¹³⁰ seher vakti (2598)

2598. *seher vakti dünün karanusına*
batar nūr oñı bir bañ key sina

[= Bak! Seher vakti, gecenin karanlığına ışık oku (gibi) batır, (onu) iyice zayıflatır.]

seher yeli¹³¹ seher yeli (2881)

¹²⁹ krş. TTü. *iç acısı* ‘yürek acısı’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1143b]

¹³⁰ krş. TTü. *seher vakti* ‘seher’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2057b]

¹³¹ krş. TTü. *seher yeli* ‘seher vakti esen yel’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2057b]

2881. *çeker terkeşinden seher yeli bigi*
uluñı kayın u tavşancıl yünı

[= Kayın saplı, kartal tüylü (okunu) yayından seher yeli gibi çeker.]

sübaşı ~ şubaşu ordu komutanı (2551, 2722, 2740, 2758, 4685, 5557)

2551. *ara yerde var idi bir sübaşı*
iñen alp u yavlağ bahādur kişi

[= Orada çok kahraman ve pek yiğit bir komutan vardı.]

tağ başı dağın zirvesi (2545)

2545. *çü güneş ‘alem dikdi tağ başına*
naķāş ağmamışdı belün kaçına

[= Güneş dağın zirvesine bayrağını diktiğinde; nakkaş geçidin tepesine ulaşmamıştı.]

tañ yeri tan yeri (2408, 2611, 3459)

2408. *çü başladı ağarmağa tañ yeri*
bağar kız görür ol kolayşuz eri

[= Tan yeri aydınlanmaya başladığında; kız bakar (ve) o istenmeyen kişiyi görür.]

tuz etmek haķķı birinin ekmek yedirip iyilik ettiği kimse üzerindeki manevi hakkı (273, 2759); krş. **tuz etmek ~ duz etmek**.

273. *yiylip yeründen yele uçmağıl*
tuz etmek haķķın yabāna saçmağıl

[= Bozulup konumun boşa gitmesin; tuz ekmek hakkını önemsiz görme!]

yāban otı yabani ot (2709)

2709. *gērü vardı şāhdan naķāşa vezīr*
ki yāban otından sıkısar bezīr

[= Vezir, şahtan (ayrılıp) nakkaşa yine ulaştı; yabani ottan bezir (yağı) sıkacak.]

yēr altı yer altı (1956, 2751)

1956. *yēr altını baltayla oyalum*
gece kazalum gündüzün kıyalum

[= Yer altını baltayla delelim; gece kazalım, gündüzleyin bırakalım.]

yēr yüzi yeryüzü (64, 850, 3140, 3596, 5101)

64. *tutar yēr yüzün dürlü dürlü çiçek*
dökilür gērü mevsümi geçicek

[= Yeryüzü çeşit çeşit çiçek kaplar; mevsimi geçince tekrar dökülür.]

yol eri yolcu (2983, 4284)

2983. *bezirgān hem olmaya yā yol eri*
bayıķ ādem īdür degüldür perī

[= Tüccar veya yolcu olmasın; muhakkak peri değil, insandır.]

yüz kararı¹³² (mec.) utanılacak bir durum veya şey (2692, 2770)

2692. *bir anlayugör nolisar çāresi*
ki az iş degül bize yüz kararı

[= Önce anla, çaresi ne olacak? (Bu) utanılacak durum bize çok ağır!]

yüz suyu (1140, 1969, 1998, 2660, 5648, 5668)

1. şeref, onur, itibar, saygınlık

1140. *döker yüz şuyın yēle vērür udi*
adı toprağa birağur ‘aşk odu

[= (Kişi) saygınlığını yitirir, utanmayı feda eder; aşk ateşi saygınlığı ayaklar altına alır.]

2. güzellik, letafet, kibarlık

1969. *kodı bir yaña nāzı vü yüz şuyın*
*kuşandı vü çaldı bēline soyın*¹³³

[= Nazı ve onuru bir yana bıraktı; kuşandı ve beline sıyırdı, sardı.]

3.2.1.5. *ne* soru sözcüğünün çekimli *er-* yardımcı fiiliyle kalıplaşarak oluşturduğu birleşik isimler:

nesene (< *ne erse ne*) nesne, şey (1007, 1997, 4147); krş. **nesne**.

1007. *eli açuk u mālī vü kavmi çoḥ*
cihānda nesene hem taṇi yoḥ

[= (Onun) malı ve halkı çoktur, cömerttir; dünya malına merakı yoktur.]

nesne nesne, şey (33, 38, 45, 56, 58, 70, 73, 161, 169, 201, 207: 2, 318, 345, 461, 554, 555, 577, 656, 729, 1136, 1195, 1433, 1434, 1436, 1786, 1933, 1992, 2124, 2357, 2358, 2619, 2965, 3000, 3298, 3523, 3912, 4141, 4145, 4228, 4273, 4280, 4326, 4348, 4580, 4589: 2, 4603, 4606, 4875, 5080, 5099, 5138, 5396, 5397, 5544, 5584, 5664); krş. **nesene**.

33. *bu kamusını nēce yaratdı gör*
ki her nesneyi yērlü yērinde kor

[= Hepsini nasıl yarattığını gör; her şeyi yerli yerine koyar.]

3.2.1.6. Farsça tamlama şeklinde olan birleşik isimler şunlardır:

āb-ı hayāt¹³⁴ ebedî hayat suyu, bengi su (3326, 3946, 4450)

3326. *anuy lutfını göricek oldı māt*
ki bınar idi ol āb-ı hayāt

[= Onun hoşluğunu görünce yenildi; abıhayat (karşısında) o, pınardı.]

āb-ı hayvān hayat suyu, ölümsüzlük veren su, abıhayat (1224, 2127)

1224. *benüm katumda ol ādem degül hayvāndur*
kim anı kıya vü isteye āb-ı hayvānı

¹³² krş. TTü. *yüz kararı* ‘utanılacak durum veya şey, yüz kiri’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2634b]

¹³³ Yazmada: *süiyin*.

¹³⁴ krş. TTü. *abıhayat* ‘bengi su, dirim suyu’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 4b]

[= Her kim onu bırakır ve hayat suyunu arar; benim huzurumda o insan değil yaratıktır.]

aşhâb-ı kehf Yedi Uyurlar (5510)

5510. *yarıldı kaya zehresi korhudan
belinledi aşhâb-ı kehf uyhudan*

[= Korkudan kaya kütlesi yarıldı; ashâb-ı kehf uykudan sıçradı.]

çarh-ı felek¹³⁵ (mec.) talih, kader (2673, 5138)

2673. *ki çarh-ı felek¹³⁶ perdeden n'êdeyin
dahı dürlü çıkarmış ola oyun*

[= Ne yapayım? Kader, perdeden (bana) yine çeşitli oyunlar oynamış olsun.]

devr-i felek kader, talih (356)

356. *baña oldı vâcib tamâm eylemek
eger mâni¹³⁷ olmazsa devr-i felek¹³⁷*

[= Eğer kader engel olmazsa; (eseri) tamamlamak bana şart oldu.]

ehl-i beyit¹³⁸ ehlibeyit (170)

170. *aña vü anuñ âl ü etbâ¹³⁸ına
dahı ehl-i beytine eşyâ¹³⁸ına*

[= Ona, akrabaları ve ona katılanlara, ehlibeyte ve onlara dair her şeye (dua ederim).]

mâl-ı Kârûn Kârûn Hazinesi, zenginlik (3183)

3183. *eger mâl-ı Kârûn olursa anuñ
vezîri çü Hârûn olursa anuñ*

[= Eğer onun zenginliği olursa; veziri Hârûn olsa...]

pâdişâh-ı cihân cihan padişahı (722, 1020)

722. *vezîr eydür ey pâdişâh-ı cihân
tapuñda benüm bir sözüm var hemân*

[= Vezir: “Ey cihan padişahı, şimdi huzurunda benim bir sözüm var!” der.]

3.2.1.7. Arapça tamlama şeklinde olan birleşik isimler şunlardır:

hâtimü'l-enbiyâ peygamberlerin sonuncusu, Hazreti Muhammed (128, 5694)

128. *dédi kim eyâ hâtimü'l-enbiyâ
kamu şehsüvârlar tapuñda yaya*

[= “Ey peygamberlerin sonuncusu! Bütün usta biniciler huzurunda yayadır.” dedi.]

kelîmu'llâh Allah'ın konuştuğu kişi anlamında Hazreti Mûsâ için kullanılan tabir

(121)

¹³⁵ krş. TTü. *çarkifelek* ‘talih, kader’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 497b]

¹³⁶ Yazmada: *çarh felek*.

¹³⁷ Yazmada: *devr felek*.

¹³⁸ krş. TTü. *ehlibeyit* ‘ehlibeyit’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 764b]

121. *ki Mūsā kelîmu'llāh üküş zamān*
dürişdi vü eşitdi kim len terān

[= Mūsâ kelîmullah çok defa çabaladı ve “Sen beni göremezsın.” (cevabını) işitti.]

3.2.2. Birleşik Sıfatlar

3.2.2.1. Niteleyicisi 3. kişi iyelik ekli bir isim, baş üyesi sıfat ya da sıfat görevinde bir kelime olan birleşik sıfatlar şunlardır:

bağrı baş yüreği yaralı (1406, 4184)

1406. *bunı dēyüp ağıladı ol bağrı baş*
oda yandı bîçāre miskīn nakāş

[= O yüreği yaralı bunu deyip ağladı; zavallı, çaresiz nakkaş ateşe düştü.]

bağrı taş taş yürekli, merhametsiz (5223)

5223. *Süheyl'e anı yazmış ēy bağrı taş*
nēçe hasretünğden dökem kanlu yaş

[= Süheyl'e şunu yazmış: “Ey merhametsiz! Hasretinden ne kadar kanlı yaş dökeyim?”]

beyni boş (mec.) sarhoş (2500)

2500. *süciden tolu mi 'de¹³⁹ vü beyni boş*
içürdiler alumda¹⁴⁰ dārū-yı nūş

[= Midesi şarap dolu ve sarhoştur; (ona) alımınca şarap içirdiler.]

dili yavuz¹⁴¹ kötü dilli, gönül kırıcı sözler söyleyen (5400)

5400. *kişi esrük olsa ya dili yavuz*
söz açup anuñ ile düşişmeñüz

[= Kişi sarhoş veya kötü dilli ise söz açıp onun ile oturmayınız.]

dimāğı kuru sersem, kafası karışık, şaşkın (3384)

3384. *çağıрмаğdan oldı dimāğı kuru*
topuğına şu indi turu turu

[= Bağırmaktan sersem oldu; dikile dikile çok yoruldu.]

eli açuk¹⁴² cömert (152, 1007, 5399)

152. *özi alp u eli açuk 'ilmi çok*
ne kim var yavuzlık biri anda yok

[= Kahraman, cömert ve bilgilidir; ne kadar kötülük varsa biri (bile) onda yoktur.]

eli bağlu¹⁴³ (mec.) saygılı, hürmetli, itaatkâr (5049)

¹³⁹ Yazmada: *ma 'de*.

¹⁴⁰ DİLÇİN, yazmada *الْوُؤْدَة* biçiminde yazılan kelimeye bir okuma teklifi getirmemiştir. *ahm (II)* ‘2. hacim, genişlik’ [TDK (1993). *Derleme Sözlüğü*, c. 1, s. 217b]

¹⁴¹ krş. TTü. *dili bozuk* ‘küfürlü sözler söyleyen kimse’, *dili zifir* ‘gönül kırıcı sözler söyleyen kimse’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 667a]

¹⁴² krş. TTü. *eli açuk* ‘cömert’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 787b]

¹⁴³ krş. TTü. *el pençe* ‘el pençe divan, aşırı saygı göstererek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 774b]

5049. *biz aña olavuz eli baġlu kul*
bu söz kim dedük size yañlış degül
[= Biz ona saygılı kul oluruz; size dediğimiz bu yalan değildir.]

eli şulu¹⁴⁴ becerikli, iş eri, mahir (3657)

3657. *baña bir şunuñ bigi naķķāş bul*
kim ola eli şulu naķşı uşul
[= Bana şöyle bir nakkaş bul ki becerikli ve düzgün olsun.]

evi ħarāb¹⁴⁵ (mec.) gönlü yaralı (3381)

3381. *gèrü vèrmedi aña kimse cevāb*
henüz anlamadı ol evi ħarāb
[= Ona kimse tekrar cevap vermedi; o gönlü yaralı, henüz anlamadı.]

evi ören¹⁴⁶ (mec.) gönlü yaralı (3165)

3165. *aña bu dedügi degüldür oran*
bahā urımadı bu evi ören
[= Bu söylediği ona hesaplı değildir; bu gönlü yaralı, değer biçemedi.]

fikri uzak¹⁴⁷ uzak görüşlü (1130)

1130. *düzetmiş durur ol bizümçün tuzah*
ki uşlu kişidür ü fikri uzak
[= O, akıllı ve uzak görüşlü kimsedir; bizim için tuzak kurmuştur.]

göñ[ü]li arı¹⁴⁸ kalbi temiz, dürüst (3984)

3984. *okıdı hemān cevherîye kişi*
*gözi toħ u göñüli arı*¹⁴⁹ kişi
[= Hemen gözü tok ve kalbi temiz bir sarraf davet etti.]

göñli aşak¹⁵⁰ alçak gönüllü, tevazulu (1281)

1281. *ulular işidür ġarīb oħşamak*
yüce pādīşāh göñli olur aşak
[= Kimsesizleri teselli etmek yüce kimselerin işidir; yüce padişah alçak gönüllü olur.]

göñli yavuz¹⁵¹ sıkıntılı, dertli (1375, 2105)

1375. *çü tañ atdı gün toġmaġa tutdı yüz*
Süheyl'e naķāş geldi göñli yavuz
[= Tan attığında güneş doğmaya başladı; nakkaş Süheyl'e sıkıntılı geldi.]

¹⁴⁴ krş. TTü. *eli uz* ‘usta, becerikli’, *eli yatkın* ‘elle yapılı işlerde becerikli’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 789a]

¹⁴⁵ krş. TTü. *yüreği yaralı* ‘gönlü yaralı, yüreği daġlı, tutkun, âşık’, *yüreği delik* ‘dertli’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

¹⁴⁶ krş. TTü. *gönlü yaralı* ‘aşıkta karşılık görmeyen’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

¹⁴⁷ krş. TTü. *uzak görüşlü* ‘ileride olabilecekleri düşünen ve sezen’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2433b]

¹⁴⁸ krş. TTü. *kalbi temiz* ‘günahtan uzak durmaya çalışan’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1274a]

¹⁴⁹ Yazmada: *göñli arı*.

¹⁵⁰ krş. TTü. *alçak gönüllü* ‘engin gönüllü, mütevazı, tevazulu’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 86a]

¹⁵¹ krş. TTü. *gönlü dar* ‘içi sıkıntılı olan’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

gözi toh¹⁵² tokgözlü (3984)

3984. *o kıdı hemān cevherīye kışi*

gözi toh u göñüli arı kışi

[= Hemen gözü tok ve kalbi temiz bir sarraf davet etti.]

içi boş (mec.) Hak yoluna girmeyen, ilimsiz, içi boş (189)

189. **içi boş** olan er taşını bezer

gelincük bigi halk içinde gezer

[= Hak yoluna girmeyen yiğit dışını donatır; insan içinde gelincik gibi dolaşır.]

işi yel faydasız, boş (2137)

2137. **işi yel** ü yanlış yola geldidi

diline gelen lācerem yeldidi

[= Faydasız ve yanlış yola girdi; gönlüne gelen şüphesiz kuruntuydu.]

kanı ıssı sıcakkanlı (4574)

4574. *nēte sevmeyeydi kanı ıssıdı*

hünermend ü ehl ü edeb issidi

[= (Onu) nasıl sevmezdi; (o) sıcakkanlı, becerikli ve edep sahibiydi!]

sözi mevzün ölçülü konuşan, söz ehli (2664)

2664. *kışi kim ola anda ‘aql u temîz*

olur **sözi mevzün** u kadri ‘azîz

[= Akıl ve iyi huy sahibi kimsenin sözü ölçülü ve değeri yüce olur.]

sözi tatlu¹⁵³ tatlı sözlü (859)

859. *yüzi hūb u cömerd **tatlu sözi***

yüzine bakanuñ kamaşur gözi

[= Güzel yüzlü, cömert, tatlı dillidir; yüzüne bakanın gözü kamaşır.]

sözi uşul¹⁵⁴ düzgün ve doğru konuşan, söz ehli (2060)

2060. *dēdi tañla sen bir kışi iste bul*

ki kendüsi aşıl **sözi uşul**

[= “Sabah olunca sen gerçek ve söz ehli bir kışi ara bul!” dedi.]

yüregi dāğ¹⁵⁵ yüreği yaralı (2486)

2486. *giderdi ne yazı bilürdi ne tağ*

içi tolu ‘aşk idi **yüregi dāğ**

[= Ne ova ne dağ bilirdi, giderdi; yüreği yaralı ve içi aşk dolu idi.]

yüzi gökcek güzel yüzlü (105, 4515)

¹⁵² krş. TTü. *gözü tok* ‘paraya, mala düşkünlük göstermeyen, gözü gönü tok’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 988b]

¹⁵³ krş. TTü. *tatlı sözlü* ‘güzel, gönül alıcı konuşan kimse, tatlı dilli’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2285b]

¹⁵⁴ krş. EAT *söz eri* ‘iyi söz söyleyen kimse’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3553] TTü. *söz ustası* ‘söz söylemesini bilen’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2157b]

¹⁵⁵ krş. TTü. *yüreği dağlı* ‘yüreği yaralı’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2625b]

105. *yüzi gökcek ü tatlu dili faşîh*

Yûsuf'dan dahı görk içinde melîh

[= (O), güzeller güzeli Yusuf'tan daha güzel yüzlü ve tatlı dili anlaşıldır.]

yüzi şulu (mec.) saygın, onurlu, haysiyetli (5048)

5048. *ki yigit durur ü hûb aşlı ulu*

hünermend ü hoşhulk yüzi şulu

[= (O), genç, güzel, asaletli, hünerli, iyi huylu ve saygındır.]

3.2.2.2. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi -IU ya da -sUz ekli bir sıfattan oluşan birleşik sıfatlar şunlardır:

ağır başlu¹⁵⁶ ağırbaşlı, davranışları ölçülü, olgun, ciddi (1411, 2122)

1411. *ağır başlu ol yèynicek olma sen*

ki ağır baş olur hemîşe esen

[= Sen ağır başlı ol, hoppa olma; ağır başlı, her zaman selamette olur.]

iki yüzlü (mec.) özü sözü bir olmayan, iki yüzlü (5444)

5444. *iki yüzlü âdem gelicek sana*

ki yakışa heç vèrme ruhşat aña

[= İki yüzlü insan sana gelince yaklaşır; ona hiç müsaade etme.]

3.2.2.3. Niteleyicisi bir edat, baş üyesi bir sıfattan oluşan birleşik sıfatlar şunlardır:

işbu işbu, bu (25, 169, 263, 286, 421, 465, 644, 657, 942, 1212, 1214, 1243, 1310, 1365, 1381, 1404, 1432, 1693, 1695, 1700, 1702, 1703, 1749, 1758, 1851, 1913, 1916, 1955, 1959, 1961, 2087, 2152, 2170, 2172, 2233, 2242, 2290, 2291, 2604, 2609, 2617, 2667, 2668, 2776, 2816, 2994, 3091, 3105, 3152, 3198, 3368, 3486, 3494, 3797, 3857, 3920, 4083, 4091, 4126, 4192, 4327, 4336, 4401, 4406, 4564, 4713, 4735, 4934, 4957, 5027, 5032, 5185, 5306, 5421, 5560, 5688); krş. **uşbu**.

25. *görürsin hilâf işbu ma 'nîde yok*

ki yengeç tutar hışt atar kirpi ok

[= Görüyorsun ki bu manada yanlış yok; yengeç mızrak tutar, kirpi ok atar.]

şoloh ~ şolok şu, o (124, 480, 522, 649, 1448, 1473, 1482, 1723, 1838, 2203, 2247, 2532, 2654, 3163, 4351, 4928)

124. *şoloh dem revân bindi sürdi hemîn*

rikâbındadı Cebre 'îl-i emîn

[= O an süratle (ata) bindi ve hemen yürüttü; güvenilir Cebraîl (onun) huzurundaydı.]

uşbu işbu, bu (3300, 4932, 5254); krş. **işbu**.

3300. *kiçiden berü uşbu durur işüm*

ki gögercin ile hoş olur başum

¹⁵⁶ krş. TTÜ. *ağırbaşlı* 'ölçülü, olgun, vakur, ciddi kimse' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 41a]

[= Küçüklükten beri işim budur; güvercin ile hoş vakit geçiririm.]

3.2.2.4. Niteleyicisi hâl ekli bir isim, baş üyesi bir sıfattan oluşan birleşik sıfatlar şunlardır:

bahāda ‘**azīz**¹⁵⁷ çok değerli (3461)

3461. *iki gevheri kim yigidile kız
öñinde yaturdı bahāda ‘azīz*

[= Delikanlı ile kız çok değerli iki mücevheri (onun) önüne bıraktı.]

3.2.2.5. Niteleyicisi yalın durumda bir isim, baş üyesi -An ekli bir sıfat-fiilden oluşan birleşik sıfatlar şunlardır:

yəl kıovan¹⁵⁸ faydasız, havai, hafifmeşrep (2632, 4115)

2632. *Süheyl iñen oğlan durur nevcüvān
olup yigit oğlan olur yəl kıovan*

[= Süheyl, boş işler peşinde koşan çok genç bir çocuktur.]

3.2.2.6. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi de bir sıfat olan birleşik sıfatlar şunlardır:

birince (< *bir nēce*) pek çok (2845)

2845. *birince göñüldi Yemen’din yaña
birincesi kalup dēdiler aña*

[= Pek çok (kişi) Yemen’e doğru yöneldi; birçoğu kalıp ona söyledi.]

birkaç birkaç (26, 1004, 1314, 1490, 1522, 1787, 2165, 2374, 2849, 2966, 3455, 3489, 3618, 3871, 3935, 4519, 4576, 4722, 5374)

26. *şu ‘akreb ki hem zaħm birkaç urur
bayık qorhuban cānını kaçurur*

[= Şu akrep birkaç yara açar hem de şüphesiz korkup canını kurtarır.]

her bir her bir (172, 206, 264, 276, 315, 321, 985, 1724, 1939, 2528, 3273, 3400, 4189, 4240, 4607, 4722, 5008, 5120, 5160, 5256, 5369, 5440)

172. *eger diler olursa her bir kişi
ki işleye Tañrı’ya yarar işi*

[= Dilediği olan her bir kimse; Allah için yararlı iş yapsın.]

hēç bir hiçbir (330, 4891, 5020)

330. *ēşitdi kim öğüdi vērdüm aña
katumdan ırılmadı hēç bir yaña*

[= Ona öğüt verdim, dinledi; yanımdan hiçbir yere ayrılmadı.]

3.2.2.7. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi bir edat olan birleşik sıfatlar şunlardır:

böyle (< *bu ile*) bunun gibi, şunun gibi (928, 1743, 2743, 2907)

¹⁵⁷ krş. TTü. *yükte hafif pahada ağır* ‘taşınması kolay değerli (eşya)’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2621b]

¹⁵⁸ krş. EAT *yelkovan* ‘lüzumsuz işler peşinde koşan, havai, faydasız, boş gezen’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4503-4504]

928. *nêçün böyle gâfilsin ü bîhaber*
ne tedbîr elünden gelür ne hüner

[= Neden şunun gibi aymaz ve bilgisizsin; elinden ne hazırlık ne hüner gelir.]

şöyle (< *şu ile*) şuna benzer (2066, 4371)

2066. *atam urısar şöyle tedbîr ü rây*
ki yoğ gitmegil bunda durğıl bir ay

[= Babam şuna benzer önlem ve düşünce bildirecek: “Yok gitme, burada bir ay kal.”]

3.2.3. Birleşik Zarflar

3.2.3.1. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi bir zarftan oluşan birleşik zarflar şunlardır:

birez (< *bir az ~ birezcük ~ birezden*) biraz (350, 557, 634, 965, 994, 1012, 1237, 1424, 1442, 1488, 1490, 1837, 1855, 1914, 1923, 1928, 2042, 2096, 2334, 2381, 2436, 2456, 2571, 2629, 2849, 2895, 3205, 3246, 3321, 3376, 3437, 3443, 3490, 3521, 3535, 3553, 3562, 3601, 3902, 4020, 4046, 4197, 4218, 4313, 4400, 4621, 4692, 5148, 5374, 5609, 5611, 5623)

350. *birez sehîrek tutmağa başladı*
velê ol budah tutdı kim aşladı

[= Biraz biraz yapmaya başladı; ama o budak karıştı, (aşı) tuttu.]

3.2.3.2. Niteleyicisi bir edat, baş üyesi bir zarftan oluşan birleşik zarflar şunlardır:

şindi (< *uş imdi*) şimdi (3268); krş. **uş indi**.

3268. *çakal sözine aldanup şindi uş*
şığır bigi gâfillik olmaya hoş

[= İşte şimdi çakalın sözüne kanıp şığır gibi dalgınlık iyi olmaz.]

uş indi (< *uş imdi*) şimdi, artık, bundan böyle (2018, 2713, 2997, 3025, 3893, 4088, 5610); krş. **şindi**.

2018. *uş indi ki oldum sana karavaş*
oşanduñ hem eyle gerek ey şabāş

[= Şimdi sana cariyeye oldum; gevşedin ve öyle gerekir, aferin!]

3.2.3.3. Niteleyicisi bir zamir, baş üyesi bir sontakı olan birleşik zarflar şunlardır:

nête (< *ne teg ~ nêtesi ~ nêtelik*)¹⁵⁹ nasıl, niçin (8, 22, 27, 35, 49, 50, 63, 69, 101, 123, 141, 142, 155, 208, 261: 2, 297, 308, 329, 332, 366, 390, 442, 446, 468, 558, 577, 585, 588, 630, 691: 2, 731, 760, 770, 873, 1018, 1033, 1086, 1189, 1256, 1376: 2, 1472, 1475, 1478, 1511, 1530, 1536, 1568, 1572, 1599, 1694, 1706, 1726, 1741, 1747, 1752, 1816, 1819, 1829, 1847, 1864, 1877, 1881, 1884, 1899, 1908, 1918, 1930, 1941, 1942, 1972, 1976, 1994, 2048, 2058, 2106: 2, 2130, 2144, 2150, 2164, 2182, 2186, 2187, 2192, 2205, 2207, 2212: 2, 2230, 2286, 2325, 2329, 2352, 2356, 2380, 2386, 2413, 2420, 2427, 2432, 2465, 2493, 2508, 2516,

¹⁵⁹ krş. TTü. *nite* ‘nasıl, niçin’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1775a]

2542, 2573, 2593, 2596, 2606, 2610, 2619, 2657, 2666, 2680, 2691, 2699, 2725, 2736, 2767, 2790, 2802, 2810, 2819, 2823, 2832, 2839, 2844, 2851, 2903, 2945, 2978, 2981, 2994, 3009, 3084, 3140, 3207, 3209, 3230, 3254, 3261, 3263, 3317, 3356, 3358, 3392, 3403, 3412, 3442, 3483, 3486, 3500, 3523, 3587, 3611, 3687, 3719, 3721, 3731, 3759, 3774, 3784, 3789, 3792, 3810, 3836, 3837, 3844, 3848, 3857, 3867, 3871, 3873, 3875, 3879, 3998, 4076, 4082, 4090, 4112, 4115, 4117, 4139, 4143, 4145, 4157, 4187, 4213, 4233, 4235, 4241, 4267, 4269, 4272, 4279, 4281, 4292, 4312, 4326, 4340, 4346, 4350, 4410, 4414, 4437, 4441, 4452, 4465, 4471, 4472, 4483, 4491, 4497, 4517, 4574, 4558, 4595, 4655, 4666, 4679, 4682, 4698, 4711, 4735, 4845, 4856, 4885, 4934, 4948, 4964, 4980, 4987, 4996, 5060, 5071, 5072, 5085, 5107, 5121, 5197, 5256, 5259, 5266, 5307, 5331, 5336, 5372, 5428, 5453, 5460, 5497, 5586, 5592, 5596, 5605, 5606, 5658, 5659)

8. *dëyilmez nêteligine hadd ü cins
bilür her ne kim eyleye cinn ü ins*

[= (O'nun) nasıllığının sınırı ve türü söylenemez; cinler ve insanlar her ne yaparsa bilir.]

niçün (< *ne üçün*) niçin (180, 640, 707, 928, 937, 977, 1277, 1393, 1862, 1910, 2008, 2565, 2575, 2786, 3263, 3781, 3879, 3944, 4087, 4220, 4403, 4578, 5224, 5519, 5669)

180. *biliş âdemi hoş nişe incide
niçün darta kılıç düрте cıda*

[= Dost, insanı doğrudan nasıl incitir; neden kılıç çeker, süngü dokundurur?]

3.2.3.4. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi bir isimden oluşan birleşik zarflar şunlardır:

bir dem bir an (288, 297, 331, 510, 2416, 2417, 2868, 2913, 5386); krş. **buçuk dem**.

288. *ki bir dem neçe dürlü olursa kayd
ola kim edem gönli kuşını şayd*

[= Bir an ne kadar çeşit endişe olursa olsun ki gönül kuşunu avlayayım.]

bir lahza¹⁶⁰ bir an, kısa bir süre (2678, 2899)

2678. *ki bir lahza işinde tutmaz karar
geh eylük gāhi yavuzlū karar*

[= (O), bazen iyilik bazen kötülük ölçüsünce; işinde bir an sebat etmez.]

bir nefes¹⁶¹ bir an, kısa bir süre (290, 2310, 5471)

290. *budur kim kişiniñ ola dest res
dostlar ile otura bir nefes*

[= Kişi (için) kazanmak; dostlarla bir süre oturmasıdır.]

buçuk dem bir an, birazcık (5650); krş. **bir dem**.

¹⁶⁰ krş. TTü. *bir lahza* 'kısa bir süre' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 358a]

¹⁶¹ krş. TTü. *bir nefes* 'bir an, kısa bir süre' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 360a]

5650. *katumda bucuḡ dem bulunmaz gider
ıraḡdan turur d̄er göreyim n'èder*

[= Yanımda birazcık durmaz gider; “Uzaktan bakayım, ne yapar?” der.]

bugün bugün (258, 335, 435, 435, 469, 524, 664, 750: 2, 774, 819, 858: 2, 968, 1016, 1047, 1070: 2, 1088, 1094, 1109, 1158, 1188, 1207, 1210, 1212, 1222, 1232, 1244, 1258, 1349, 1382, 1427, 1611, 1614, 1676, 1678, 1798, 2013, 2107, 2476, 2655, 2726, 2729, 2989, 2997, 3170, 3177, 3220, 3635, 3639, 3859, 3965, 4039, 4237, 4288, 4443, 4609, 4695, 4721, 4756, 4848, 4974, 5057, 5164, 5313, 5374, 5551)

258. *bugün n'eyler ise yarın göre ol
cezāsını giricegez gūra ol*

[= (Kişi) bugün ne yaparsa yarın cezasını mezara girdiğinde alır.]

buḡur¹⁶² (< bu uḡur) bu defa, şimdi (692, 2509, 2644, 3099, 4740)

692. *buḡur daḡı bir ārzū kıluram
ki derdüme dermān anı bilürem*

[= Şimdi de bir şey istiyorum ki onun derdime çare olduğunu bilirim.]

her dem¹⁶³ her zaman (1001, 1821, 2990, 3371, 4095, 5160, 5478)

1001. *gelen ol yigitdür ki her dem haber
v̄erürdi ki 'ālem içre meger*

[= Gelen o yiğit her zaman meḡer insanlara (olup biteni) haber verirdi.]

3.2.3.5. Niteleyicisi bir sıfat ya da sıfat görevinde bir sözcük, baş üyesi hâl ekli bir isimden oluşan birleşik zarflar şunlardır:

bir aracuḡda birlikte, toplu olarak (4534)

4534. *yaz u kıṣ yabānlarda koyun u kurt
tutarlar idi bir aracuḡda yurt*

[= Koyun ve kurt, pek çok canlı yaz kıṣ kırlarda birlikte yaşarlardı.]

bir arada bir arada, birlikte (66, 337, 1190, 1828, 1927, 1950, 2041, 2417, 3193, 4467, 4536, 5337, 5401)

66. *bir arada kızıl gül ile diken
bitüren ḡerü anı ȳere dōken*

[= Kırmızı gül ile dikenin birlikte çıkararak, yine onu döken...]

bir demde¹⁶⁴ bir anda, çabucak, hemen (109, 1781, 2333)

109. *ēṣitdi bilür kamu yoḡsul u bay
iki pāre bir demde olduḡın ay*

¹⁶² krş. EAT *buḡur* ‘bu zaman, bu sırada’ (Faruk Kadri Timurtaş (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. Kapı Yayınları, s. 283).

¹⁶³ krş. TTü. *her dem* ‘her zaman’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1085a]

¹⁶⁴ krş. TTü. *bir anda* ‘çabucak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 352a]

[= Ayın bir anda iki parça olduğunu herkes işitti; zengin ve fakir herkes haber almıştır.]

bir kez bir kere, bir kez (631, 1462, 1502, 1780, 2201, 2213, 2754, 3589, 3607: 2, 4496, 4951, 5252, 5422, 5509)

631. *çü nakkâş açar şâh öñinde sözün
aña anladur gördüğün **bir kez***

[= Nakkaş, şah huzurunda konuşmaya başladığında; gördüğünü bir kere ona anlatır.]

bu aracuğda¹⁶⁵ burada, çok yakın bir yerde (898)

898. *ki biz **bu aracuğda** konmağ gerek
ki hem maşlaḥat bu durur yēgrek*

[= Biz burada konaklamalıyız hem daha iyi olan budur.]

bu arada burada (292, 1065, 1308, 2313, 3238, 3468, 3721, 3865, 3953, 4001, 5590)

292. ***bu arada** her kim ki ‘aqlı ola
ne mālā güvene ne cāna ḳala*

[= Akıllı olan herkes burada; ne mala güvensin ne de cana değer versin.]

bu aradan buradan (765, 954, 4344, 5252)

765. *eger sen **bu aradan** uş gidesin
ne bilem ḡarībīḳda kim nidesin*

[= Eğer sen buradan şimdi gidersen; gurbette ne yaparsın, nasıl bileyim?]

ol arada orada (132, 472, 485, 611, 671, 836, 900, 1073, 1148, 1175, 1315, 1321, 1330, 1340, 1665, 1921, 1979, 2435, 2498, 2453, 2660, 3067, 3422: 2, 3492, 3558: 2, 3562, 3583, 3788, 3831, 3928, 4176, 4368, 4528, 4620)

132. *gönüldi **ol arada** ḳodı anı
neler gördüğün dēmege dil ḳanı*

[= Onu orada bıraktı, yöneldi; hani dil, neler gördüğünü söyleyebilsin?]

ol aradan oradan (916, 2388, 4956)

916. ***ol aradan** atun başın şaldılar
segirdim ile ḳapuya geldiler*

[= Oradan atın yularını serbest bıraktılar; seğırterek kapıya geldiler.]

ol araya oraya (454, 608, 897, 2394, 4360, 4859, 5694)

454. *aniḫtarı alup geldi **ol araya**
ki hücreleri ḳamusın araya*

[= (O), anahtarı alıp oraya geldi; odalara hepsine bakar.]

yoh yère¹⁶⁶ (mec.) boşuna (561)

¹⁶⁵ krş. TTÜ. *buracıkta* ‘çok yakın bir yerde’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 414a].

¹⁶⁶ krş. EAT *olmaz yere* ‘boşa, yok yere’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 2976]

561. *kişi neçe renc eyledi **yoh yère**
hünermisse yazayıdı çoḥ yère*

[= O, boşuna ne kadar çok sıkıntı verdi; becerikliyse (resmi) birçok yere çizseydi.]

3.2.3.6. Niteleyicisi bir soru sözcüğü, baş üyesi bir isimden oluşan birleşik zarflar şunlardır:

noḥtin¹⁶⁷ (< *ne oḥt+ın*) ne vakit, ne zaman (1865)

1865. *èverdi gèrū gece **noḥtin** ola
ki yèrūḡ yüzi karanḡulıḡ tola*

[= (O), yine ne zaman gece olacak, yeryüzüne karanlık çökecek (diye) sabırsızlanırdı.]

3.2.3.7. Niteleyicisi bir zarf, baş üyesi bir edattan oluşan birleşik zarflar şunlardır:

ancaḡ ~ ancaḥ (< *anča ok*) olsa olsa, en çok, yalnızca (199, 1110, 1543, 1666, 2280, 3960, 4049, 4309, 4932, 5013)

199. *kişi bulunur kim bir işde ola
aḡa beḡzer **ancaḡ** ferište ola*

[= Kişi var ki bir iş yapmada en çok melek gibi olur.]

3.2.3.8. Niteleyicisi bir sıfat, baş üyesi bir edattan oluşan birleşik zarflar şunlardır:

böyle (< *bu ile ~ böyleyiken*) böyle, bu şekilde (144, 176, 558, 937, 1020, 1168, 1853, 1863, 2031, 2199, 2312, 2404, 2602, 2646, 2677, 4086, 4232, 5154, 5224, 5369, 5624)

144. *ger ol olmayadı bu gök ü bu yèr
yaradılmayadı Çalap **böyle** dèr*

[= Allah, “Eğer o olmasaydı, bu gök yer yaratılmazdı.” şeklinde bildirir.]

şöyle (< *şu ile*) şöyle, şu şekilde (318, 357, 1529, 1822, 1880, 1887, 1957, 1983, 2370, 2426, 2756, 2932, 3418, 3639, 4339, 4547, 4680, 4855)

318. *gözet **şöyle** her nesnenüḡ aşlını
ki nerd oynayan gözedür ḡāşlını*

[= Şöyle her şeyin aslını um ki tavla oynayan neticeyi bekler.]

3.2.4. Birleşik Fiiller

3.2.4.1. İsim ya da isim soylu sözcük + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller:

3.2.4.1.1. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *édil-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

farkḡ édil- görülmek, seçilmek (1446)

1446. *şu yüz kim güleḡden **édilmezdi farkḡ**
lülüfer bigi oldı şu içre ḡarḡ*

[= Bu yüz güllerden fark edilmezdi; (şimdi) su içine nilüfer gibi battı.]

¹⁶⁷ krş. EAT *noḥtin* → *noḥt* ‘ne zaman, ne vakit’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2896]

3.2.4.1.2. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ét-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

acı ét- (mec.) kötü bir duruma getirmek, bozmak (3614)

3614. *elümden elümi başumdan tacı
koyup tatlu dirliğüm êtdüm acı*

[= Ülkemi elimden, tacı başımdan bırakıp güzel hayatımı bozdum.]

‘adl ét- doğruluğa ve adalete uygun davranmak, dürüst olmak (2268)

2268. *belâyı şavasın meger fazl êdüp
degül fi ‘lûme bahuban ‘adl êdüp*

[= Belayı, yaptıklarına bakıp değil; ancak iyilik ederek ve dürüst olarak atlatırsın.]

‘afv ét- affetmek, bağışlamak (5134)

5134. *bizüm suçumuz ‘afv êtmiş isen
edebsüzliğümüz unutmuş isen*

[= Suçumuzu bağışladıysan; edepsizliğimizi unuttuysan...]

āğāz ét- başlamak (4986)

4986. *pes āğāz êdüp kıssa nakşın dēdi
kim anuñçün guşsa nēce yēdi*

[= Sonra başlayıp olayın durumunu anlattı; onun için çok üzüldü.]

āh ét- ah etmek, acı ile içini çekmek (519, 587, 2006, 2012, 4809, 5083, 5652)

519. *gidüp uşşı āh êtdi düşdi yēre
kimesneye yol yoñ kim anda gire*

[= Kendini kaybedip acı ile içini çekti ve yere düştü; kimseye izin yok ki oraya girsin.]

‘ahd ét- yemin etmek, söz vermek (984, 1061, 4654)

984. *çü okur anı Tanrı’ya ‘ahd êder
Sikender gibi gezmege cehd êder*

[= Onu okudukça Allah’a söz verir; İskender gibi gezmeğe çabalar.]

al ét-¹⁶⁸ hile yapmak, aldatmak (3166)

3166. *dēdügini vēr tīzcegez kıızı al
çevük kişidür olmasun êde al*

[= İsteddiğini ver hemencecik kıızı al; (o), çevik kimsedir hile yapacak olmasın.]

alah bulah ét-¹⁶⁹ allak bullak etmek, karmakarışık bir duruma getirmek (2582)

2582. *ne kozı ki aç kurt nēce kulah
turudup êde koyı alah bulah*

[= Ne çok kuzu ki aç kurt nasıl kulaklarını dikmiş; koyunu altüst etsin.]

‘amel ét- gereğince hareket etmek, yapmak (5553)

¹⁶⁸ krş. EAT *al etmek (al eylemek)* ‘hile etmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 99-100] TTü. *hile yapmak* ‘aldatmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1101a]

¹⁶⁹ krş. TTü. *allak bullak etmek* ‘karmakarışık bir duruma getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 101b]

5553. *atasının öğütlerin tutdı ol
ol eşitdügin şon ‘amel êtdi ol*

[= O, babasının öğütlerini tuttu; işittiğini sonra gereğince yaptı.]

‘**arz êt-** arz etmek, saygı ile bildirmek (4942)

4942. *cuhud eşidüp yere urdı yüzün
hemân lahza ‘arz êtdi kamu sözün*

[= Yahudi işitip (saygıyla) yere eğildi; hemen bütün söyleyeceklerini arz etti.]

arzû êt- arzu etmek, istemek (729)

729. *gelicek bu kez otura gitmeye
şu yoh nesneyi arzû êtmeye*

[= Bu kez gelince otursun, gitmesin; şu olmayacak şeyi istemesin.]

ayrılığ êt- ayrılmak, birinden uzak düşmek (708)

708. *çü ben diriven ayrılığ êtmegil
beni sen sine koyasın gitmegil*

[= Ben sağ oldukça ayrılma; sen beni mezara koyarsın, gitme!]

ayş êt- yaşamak, hayat sürmek, gününü gün etmek (3936)

3936. *geñince oturup êderdi ayş
tena ‘um gözedüp güder idi ayş*

[= Rahatça oturup hayat sürerdi; bolluk umarak zevk peşinden giderdi.]

ayş ü zevk êt- zevküsefa yapmak, yiyip içmek, eğlenmek (3479, 5286)

3479. *oturup gèrü êtdiler ayş ü zevk
biri biri boynına kolları tavk*

[= Kolları birbirinin boynuna sarmaş dolaş tekrar oturup eğlendiler.]

āzād êt-¹⁷⁰ serbest bırakmak, özgürlüğünü vermek (1290)

1290. *kul āzād êdem açları toyuram
ton eyleyeler yohsula buyuram*

[= Köle azat edeyim, açları doyurayım; emredeyim, yoksullara elbise yapsınlar.]

‘**azm êt-** azmetmek, bir işi yapmaya kesin karar vermek (2119, 4438, 4744)

2119. *oturdılar içküye kuruldı bezm
turup gitmege êtmedi kimse ‘azm*

[= Eğlence meclisi kuruldu, içkiye oturdular; kalkıp gitmeyi kimse düşünmedi.]

bağş êt- bir konu üzerinde söz söylemek, bahsetmek (409)

409. *şunun bigi öğrendi ol dānişi
ki bağş êdemezdi anuñla kişi*

[= O, ilmi öyle öğrenirdi ki üzerine kimse söz söyleyemezdi.]

başhun êt-¹⁷¹ baskın yapmak (2608)

¹⁷⁰ krş. TTü. *azat etmek* ‘köle ve cariyelerin özgürlüğünü geri vermek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 214b]

¹⁷¹ krş. *baskın yapmak* ‘düşmana ansızın saldırmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 261a]

2608. *kişi kim yağısından alu kalur
dün içinde **başhun edici** olur*

[= Kişi düşmanından geri kaldığında; gece yarısında baskın yapan olur.]

baş yünül ét- ölçüsüzlük etmek (311)

311. *eger sevmeye **edesin baş yünül**
sen aña ol ayruğa bağlar göñül*

[= Eğer sevmeye ölçüsüzlük edersen; sen ona, o başkasına âşık olur.]

belā ét- sıkıntı vermek (3483, 4087)

3483. *bilürem ki hem bu zamāne saña
belā etmiş ola nête kim baña*

[= Bu dönem, biliyorum ki bana olduğu gibi sana da sıkıntı verir.]

berāberlik ét- aynı seviyede olmak (487)

487. *bezenmiş yeşil kızıl u ağıla
berāberlik¹⁷² **ederdi** uçmağıla*

[= (O), yeşil, kızıl ve beyazıyla cennet ile aynı seviyede idi.]

bēgāne ét- yabancı bir duruma getirmek (4970)

4970. *eliümden beni **etdi bēgāne** ‘aşk
eliümden tutup atdı yabāna ‘aşk*

[= Aşk, beni ülkeme yabancı yaptı; elimden tutup uzaklara attı.]

bilüsüz ét- cahillik etmek, kusur işlemek (5200)

5200. *du ‘ādan beni bi ‘llāh unutmañuz
bilüsüz etdüm ise siz etmeñüz*

[= Allah için duadan (yana) beni unutmayın; kusur işledimse siz (bağışlayın)!]

birlik ét-¹⁷³ birleşmek, uyuşmak, aynı görüşte olmak (4310)

4310. *ki gönüm düzedür ü **birlik eder**
ya fırsat gözedür dirlik eder*

[= Gönümü onarır ve uyuşur ya da fırsat kollar, geçinir.]

busaḥsılık ét- gevşeklik etmek (4079)

4079. *ne hoş anşuzın bir güher buldum
busaḥsılığ etdüm yavu kıldum*

[= Ne güzel ansızın bir cevher buldum; gevşeklik ettim (onu) kaybettim.]

cehd ét- cehdetmek, çalışıp çabalamak (984, 1164, 4654)

984. *çü okur anı Tañrı ‘ya ‘ahd eder
Sikender gibi gezmege **cehd eder***

[= Onu okudukça Allah’a söz verir; İskender gibi gezmeğe çabalar.]

¹⁷² DİLÇİN *ber-ā-berlik* şeklinde okumuştur, çalışmada TAŞ’ın okuma teklifleri *ber-ā-berlik* ve *barabarlık* dikkate alınmıştır [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 29]

¹⁷³ krş. EAT *birlik etmek (birlik eylemek)* ‘birleşmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 604]

çoş ét- coşmak, çoğalıp hızlanmak (5509)

5509. *çeri bir kezin eyle étđi hurūş
ki mevc ura kara deniz éde coş*

[= Asker beraberce öyle gürlledi ki deniz coşar, dalgalar karaya vururdu.]

çāre ét- bir sonuca varmak, çözmek (1925, 1949, 2269, 3824, 5550)

1925. *kişi tuymadın çāre étmek gerek
turup tēcek odaña gitmek gerek*

[= Kimse duymadan çözmek gerek; kalkıp hemencecik yerine gitmelisin.]

çevüklük ét- (mec.) kurnazlık etmek (2414, 3269)

2414. *gerek şimdi bir çevüklük pes édem
ki kurtulur isem yüz uram gidem*

[= Şimdi bir kurnazlık yapmam gerek; sonra kurtulursam yön tutar, giderim.]

dāsītān ét- destan olarak anlatmak (599)

599. *bu fikr ile her birisi gitdiler
Yemen 'de bunu dāsītān étdiler*

[= Bu düşünce ile her biri gitti; Yemen 'de bunu destan olarak anlattılar.]

da' vī ét- mesele etmek, dert etmek (84)

84. *eyā da 'vī éden ki vardur bilüm
gözüm görür uşda söyler dilüm*

[= Ey, derdi olan! Haberim vardır; gözüm görür, işte dilim söyler.]

didim didim ét- didik didik etmek, parçalara ayırmak (5)

5. *yēle emr eyler ise kim éde yim
tağı yün bigi éde didim didim*

[= (O), rüzgāra buyurursa işaret eder; dağı yün gibi parçalara ayırır.]

dimāğı ter ét- kendinden geçmek, bayılmak (3491)

3491. *ki çengün āvāzı dimāğumı ter
édüpdı perīler ulusı meger*

[= Çengin sesi (beni) kendimden geçirmişti; meğer perilerin en büyüğü...]

dirēğ ét- yazık etmek (5424)

5424. *senün buyruğun neyise biz anı
tutavuz dirēğ étmeyevüz cānı*

[= Senin emrin neyse biz onu yaparız; gönlü yazık etmeyiz.]

dirlik ét-¹⁷⁴ geçinmek, yaşamak (4310)

4310. *ki gönlüm düzedür ü birlik éder
ya fırsat gözedür dirlik éder*

[= Gönlümü onarır ve uyuşur ya da fırsat kollar, geçinir.]

¹⁷⁴

krş. EAT *dirlik etmek* (*dirlik edinmek, dirlik eylemek*) 'geçinmek, yaşamak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1179-1180]

du‘ā èt- dua etmek (852, 1723, 1964, 5567)

852. *çü dördünci gün tırdılar gitmege
gelürler Süheyl’e du‘ā ètmege*

[= Dördüncü gün gitmeye kalktılar; Süheyl’e dua etmeye geldiler.]

eblehlik èt- akılsızlık etmek, düşüncesiz ve yersiz davranmak (3144)

3144. *cuhuda dahı döndi eyle dër
ki eblehlik ètme vü ögi dër*

[= Yahudi’ye de döndü ve şöyle dedi: “Akılsızlık etme ve aklını topla!”]

endēşe èt- endişe etmek, kaygılanmak (1000, 2388)

1000. *biz endēşe ètdüğümüz yogımuş
egerçi göziken çeri çoğımış*

[= Görünen askerler çoktu; gerçi biz kaygılanmıyorduk.]

eşer èt- iz bırakmak, tesir etmek (680, 738, 767, 776, 4624)

680. *ne hem sevdüğünden bilür ol haber
ki ‘aşk aña dahı èdeydi eşer*

[= Hem o, (senin) sevdiğini nasıl bilir ki aşk ona da tesir etmiş olsun.]

eylük èt- iyilik etmek, yararlı işler yapmak (227, 237, 3506, 4697, 4769, 5143, 5171, 5377, 5381, 5441, 5549)

227. *besî ‘ālem içinde eylügümüş
hemîn eylük èden kişi eyler iş*

[= Dünyada yetecek olan iyilikmiş; her zaman iyilik eden kişi iş yapar.]

fāriğ èt- rahatlatmak, kurtarmak, görevini boşa çıkarmak (2721)

2721. *dèdi aña naķāş kim sen bunu
eyü dèdüñ fāriğ ètdüñ beni*

[= Nakkaş, ona: “Bunu iyi dedin, beni rahatlattın.” dedi.]

farķ èt- (201: 2)

1. görmek, seçmek

201. *bunuñ bigi her nesneyi farķ èden
bilen tā ayağa degin farķ èden*

[= Bunun gibi her şeyi gören; bilen sonuna kadar anlayandır.]

2. anlamak, sezmek

201. *bunuñ bigi her nesneyi farķ èden
bilen tā ayağa degin farķ èden*

[= Bunun gibi her şeyi gören; bilen sonuna kadar anlayandır.]

fāş èt- bir sırrı açığa çıkarmak (352)

352. *getürdi aña dek ki düzdi naķāş
Süheyl’e sarāy èdiser sırrı fāş*

[= Nakkaş’ın Süheyl’e sarayın sırrını açıklayacağı yere kadar nakletti, yazdı.]

fażl èt- iyilik ve kerem etmek (2268)

2268. *belāyı şavasın meger fazl êdüp*
degül fi lüme baħuban ‘adl êdüp
[= Belayı, yaptıklarına bakıp değil; ancak iyilik ederek ve dürüst olarak atlatırsın.]

fehm êt¹⁷⁵ anlamak, idrak etmek (5335)

5335. *ki ma ‘nî fehm êde sözi bile*
terāzūlayup lafz düzibile
[= Sözü mana ile birlikte anlar; ölçerek söz nazmedebilir.]

ferāmūş êt unutmak (1174)

1174. *Süheyl-i Yemen ‘aşkına noş êder*
geçen sözi cümle ferāmūş êder
[= Yemenli Süheyl aşkına içer; (içkiden) vazgeçtiği sözünü tamamen unutmuştur.]

fers êt sermek, kaplamak (138)

138. *ayağı tozunı sürme êdindi ‘arş*
yüzün na ‘lini altına êtdi fers
[= Ayağının tozunu arş (kendine) sürme edindi; ayağının altına yeryüzünü serdi.]

fiğān êt bağırarak ağlamak, inlemek (645, 772, 2225, 2645, 3755, 4124, 4677, 4866, 5429)

645. *fiğān êtdi feryād u āh eyledi*
başın götürüp ağlayu söyledi
[= İnledi, “İmdat” dedi ve acı ile içini çekti; başını kaldırıp ağlayarak konuştu.]

fıkr êt düşünmek, akıl etmek (395, 471, 2432, 2810, 2907, 3698, 5248)

395. *bunu fıkr êdüp dāyimā aġladı*
ümîdini bir Tanrı ‘ya baġladı
[= Bunu düşünüp sürekli ağladı; ümidini sadece Allah’a baġladı.]

firāset êt sezmek, anlamak, çabuk kavramak (4551)

4551. *kişide çü ‘akl ile devlet ola*
firāset êdüp işleri çoħ bile
[= Kişide akıl ve talih oldukça; sezip birçok işi anlar.]

ġarķ êt¹⁷⁶ batırmak, boġmak (1195)

1195. *‘aceb nesnedür bu gözün bıġarı*
ki bir tamlası ġarķ êder biġ eri
[= Bu göz pınarı tuhaf şeydir ki bir damlası bin kişiyi boġar.]

ġavġā êt gürültü etmek, gürültü koparmak (3481)

3481. *üküş ġavġā êtdiler ü aldılar*
çü dün buçuġı olıcaķ diġdiler
[= Çok gürültü ettiler ve yayıldılar; gece yarısı olunca sustular.]

¹⁷⁵ krş. TTü. *fehmetmek* ‘anlamak, kavramak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 857b]

¹⁷⁶ krş. TTü. *gark etmek* ‘batırmak, boġmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 904b]

gile ét- şikâyet etmek, yanıp yakılmak (4162, 4584)

4162. *işün varduğınca ilerü gele
şunun bigi kim **étmeyesin gile***

[= İşin gittikçe ilerlesin; (sen) böyle şikâyet etmeyesin!]

girde pîç ét- karmaşık duruma getirmek, anlaşılmasını zorlaştırmak (2050)

2050. *ögümden buyıdı geçen dahı hêç
inangıl **étmegil girde pîç***

[= Aklımdan geçen buydu, bundan başka değil; (bana) inan, (durumu) zorlaştırma!]

ğuluv ét- hücum etmek (640)

640. *dédi kim nêçün yatasın kaygulu
ki şayruluk **ède tenün**de **ğuluv***

[= “Neden kaygılı yatarsın?” dedi; hastalık vücudunda yayılır.]

güç ét-¹⁷⁷ (3143: 2, 3565, 4290, 5139, 5170)

1. güçlük çıkarmak

3143. *yigitsin güce görme **güç étmegil**
yavuzdur bunun bigi güç étmegil*

[= Gençsin zora getirme, güçlük çıkarma; böyle kötüdür, güçlük çıkarma!]

2. zulmetmek, eziyet etmek

3565. *atına dedi ey belâ tırtıcı
saña nişe yoğ yerde **étdüm güci***

[= Atına: “Ey, zahmet çekici! Sana nasıl yok yere eziyet ettim?” dedi.]

günāh ét- kusur etmek, yanlışlık yapmak (2809)

2809. *yaya élteler çünki **étdün günāh**
bizi pîller ayağına şala şāh*

[= (Sen) kusur ettiğin için yaya götürürler; padişah bizi fillerin ayakları (altına) bırakır.]

güstāhlh ét-¹⁷⁸ saygısızlık yapmak, küstahlık etmek (976)

976. *dédi gerçi **güstāhlh éderem**
gerek bileven çün tizcek giderem*

[= “Gerçi saygısızlık yapıyorum; bilmem gerek (sonra) hemencecik giderim.]

hamle ét-¹⁷⁹ düşmana karşı saldırmak, hücum etmek (2368)

2368. *aña **hamle éden** ger olaydı yüz
ne çāre ki hergiz çevüreydi yüz*

[= Ona saldıran eğer yüz (kişi) olsaydı; çaresi yok, kesinlikle geri dönerdi.]

harāb ét-¹⁸⁰ harap etmek, yıkmak (3561)

¹⁷⁷ krş. EAT *güç etmek* (*güç eylemek, güç kılmak*) ‘güçlük çıkarmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1845-1847]

¹⁷⁸ krş. TTü. *küstahlık etmek* ‘küstahça davranışlarda bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1564a]

¹⁷⁹ krş. TTü. *hamle etmek* ‘saldırmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1039a]

3561. *çü aḥ sayvānın gündüz **ét**di ḥarāb*

gece ‘āleme tıtdı kara niḳāb

[= Gündüz, beyaz gölgeliği yıktıkça; gece, dünyaya siyah örtü oldu.]

ḥarāmīlık ét- haydutluk, hırsızlık yapmak (4566)

4566. *er olmayam erlik olur toḡrulık*

***ḥarāmīlık étmiş** isem ve oḡrulık*

[= Haydutluk ve hırsızlık yapmışsam; yiğit olmayayım, yiğitlik doğruluktur.]

ḥarc ét- masraf etmek, harcamak (3916, 5065)

3916. *ṣat u **ḥarc ét**¹⁸¹ ü kend’özünı tonat*

getürür olur ise Tanrı oḡat

[= Allah izin verirse; (bunları) sat ve harca, kendini donat!]

helāk ét-¹⁸² perişan etmek, bitkin duruma getirmek (295, 3778)

295. *ḳanā‘at ḳılup loḳma ger olsa az*

***helāk étmeye** kişiyi hırş u āz*

[= Kanaat edip lokması azalınca; açgözlülük insanı perişan etmez.]

ḥelāl ét- helal etmek, bağışlamak (539, 800, 2056, 2859)

539. *bil ey cānumuḡ cānı kim genc ü māl*

*daḡı taḡtımı saḡa **ét**düm **ḥelāl***

[= Ey canımın canı, zenginliği ve tahtımı sana helal ettiğimi bil!]

heves ét- heves etmek, arzulamak (719, 4612)

719. *sebep bu iş uğraduḡı yine ol*

*kim **ét**di **heves** gitmege Çīn’e ol*

[= Sebebi yine karşılaştığı bu durumdur ki o Çin’e gitmeye heves etti.]

ho ét- hey! demek (2754)

2754. *ḳamu bir kezın ḳatı **ho ét**diler*

*ṭuranı ḳırup ḳaçana yét*diler

[= Hepsi beraberce şiddetle “Hey!” dedi; duranı öldürüp kaçana yetiştiler.]

ḥulḳ ét- iyi ve yumuşak başlı davranmak, iyi olmak (178, 3228)

178. *kişi iledür ḡalıḳa ḡulḳdan*

*ḡalḳ düşmeye ḡalḳıla **ḡulḳ é**den*

[= İnsan yaratıcıya iyi huydan erişir; yaratanla iyi olan insanlar çaresiz kalmaz.]

ḡuroş ét- coşmak, gürlemek (1073, 5509)

1073. *ol arada key içdiler nūṣanūş*

*rebāb u ney ü çeng ü **é**derdi **ḡuroş***

[= Orada çok içtiler, içtikçe içerek rebap, ney ve çeng coşardı.]

ḡürmet ét-¹⁸³ saygı göstermek, saymak (3999)

¹⁸⁰ krş. TTü. *harap etmek* ‘harap duruma getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1045b]

¹⁸¹ Yazmada: *éd*.

¹⁸² krş. TTü. *helak etmek* ‘bitkin duruma getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1079b]

3999. *selāmını aldı çü vèrdi selām*
*ağırladı vü **hürmet ètdi** tamām*

[= (O) selam verdiğinde selamını aldı; (onu) ağırladı ve (ona) tam olarak saygı gösterdi.]

iẖtilāṭ èt- karşılaşp görüşmek, görüşüp temas etmek (4587, 5456)

4587. *kişi eyler olsa iñen iẖtiyāṭ*
*yavuz kavmıla **ètmeye iẖtilāṭ***

[= İnsan çok tedbir alırsa; kötü halkla karşılaşp görüşmez.]

iẖtiyāṭ èt- tedbirli davranmak (5456)

5456. *eger düşmenün ola key **iẖtiyāṭ***
***èt**¹⁸⁴ ü ètme anuñ ile iẖtilāṭ*

[= Eğer düşmanın olursa çok tedbirli davran ve onunla görüşme.]

intizār èt-¹⁸⁵ bir şeyin olmasını beklemek (1731)

1731. *şu kim akar ola vü od kim yanar*
*anı ètmeye kim **ède intizār***

[= Su ki akar ve ateş ki yanar; kim bunu yapmayı bekler?]

iş èt-¹⁸⁶ (701, 2788, 3275, 4065, 4078, 4431, 4819, 4959, 5465)

1. iş yapmak, bir şey yapmak

701. *ğaraž söz ögüdi eşitmek gerek*
*kişi ‘aql ile bir **iş ètmek** gerek*

[= İnsan, öğüdü dinlemeli (ve) maksadını (anlayıp) akıl ile iş yapmalıdır.]

2. (mec.) fenalık yapmak

3275. *ol aħmak cuhud anı eşidicek*
*kız aña anuñ bigi **iş èdicek***

[= O ahmak Yahudi onu dinleyince; kız ona bunun gibi fenalık yapınca...]

işāret èt- işaret etmek, göstermek (108)

108. ***işāret èdicek** tolu aya ol*
ki ben her nekim dērisem anda ol

[= (Hz. Peygamber), dolunaya işaret edince; diyeceğim ne varsa orada olur.]

‘işret èt- içki içmek (4424)

4424. *teferrüclere çok giderler idi*
*temāšā vü **‘işret èderler** idi*

[= Gezintilere çok giderlerdi; seyrederek ve içki içerlerdi.]

i‘ timād èt- güvenmek (5264)

¹⁸³ krş. TTü. *hürmet etmek* ‘saymak, saygı göstermek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1121a]

¹⁸⁴ Yazmada: *éd*.

¹⁸⁵ krş. TTü. *intizar etmek* ‘beklemek, gözlemek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1200a]

¹⁸⁶ krş. EAT *iş etmek (iş eylemek)* ‘fenalık yapmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 2113-2114] TTü. *iş etmek* ‘birini zarara sokmak, aldatmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

5264. *bezenmiş idi oğlu ile t̄ac u taht*
aṇa i ‘timād etti vü dökdi raht

[= Taç ve taht oğlu ile süslenmişti; ona güvendi ve eşya bağışladı.]

ittifāk ét-¹⁸⁷ fikir birliğine varmak, anlaşmak (5387)

5387. *hemîşe edegörünüz ittifāk*
komañuz arañuzda hergiz niṣāk

[= Her zaman anlaşın; aranızda hiçbir zaman anlaşmazlık bırakmayın.]

ëveceklik ét- acelecilik etmek (1579)

1579. *kişi şabr ile bulur işe zafer*
ëveceklik edende kalmaya fer

[= İnsan sabırla işte başarı kazanır; acelecilik edince itibar kalmaz.]

ķabūl ét- (746, 759, 1008, 1741, 1769, 1858, 1893, 1905, 2090, 2104, 2320, 3121, 4423)

1. razı olmak

746. *ne diler ise vèrem olam aṇa ķul*
ederse oğulluğa seni ķabūl

[= Seni evlatlığa kabul ederse; ne isterse vereyim, ona kul olayım.]

2. verilen bir şeyi almak, geri çevirmemek

1008. *iki bedre altun iki eyü ķul*
baṇa vèrde dèdi ki etgīl ķabūl

[= Bana iki kese altın ve iki iyi köle verdi. “Kabul et!” dedi.]

3. onaylamak

1858. *sen indi sözümü eşit gör ki ben*
ne dèrven ķabūl ét anı eyle sen

[= Sen şimdi sözümü dinle, ne diyorum (ona) bak ve bunu sen öyle kabul et!]

4. yanına, katına almak

2320. *ķabūl etmedi seni uş şehr-i yār*
velīkin gel ol ķullıgunda sūvār

[= İşte padişah seni kabul etmedi ama gel (onun) hizmetinde ata bin.]

kāhillik ét- tembellik yapmak, gayretsiz olmak (1494)

1494. *dirēgā bu ḥasretde ben ger ölem*
pes işümde kāhillik etmiş olam

[= Eyvahlar olsun! Eğer bu özlem (ile) ölürsem; sonra işimde tembellik yapmış olurum.]

kār ét- etki yapmak, fayda etmek (1652)

1652. *ögüt aṇa kār etdügin bildi hem*
ḥarīḫīn şikār etdügin bildi hem

[= Öğüdün onu etkilediğini ve dostunu tuzağa düşürdüğünü anladı.]

¹⁸⁷

krş. TTÜ. *ittifak etmek* ‘anlaşmak, uyuşmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1234b]

karār ét- (1714, 2393, 2483, 3084, 4521)

1. durmak, kalmak, beklemek

1714. *çü vardı karı tēzcegin Nevbahār
gērū vēribidi **étđi karār***

[= Yaşlı (kadın) hemen gittiğinde; Nevbahâr (onu) yine gönderdi, bekledi.]

2. (mec.) verdiği sözü tutmak, sözünde durmak

3084. *gērū eltürem üşte atasına
karār étmişem nēte kavlüm şına*

[= İşte yine babasına gönderiyorum; söz vermişim nasıl sözümünden döneyim.]

kaşđ ét-¹⁸⁸ (545, 2959, 4549)

1. niyet etmek, istemek

545. *nēçe **kaşđ edersem** gönül vērmedi
elüm anı hēç yihmağa varmadı*

[= Ne kadar niyet edersem yönelmedi; onu yıkmaya hiç elim varmadı.]

2. kötülük etmek, zarar vermeyi istemek

2959. *çü ben cāna **kaşđ étmegi** terk edem
şehet Tañrı vēribiye bir ādem*

[= Eğer Allah (bana) bir insan gönderirse; ben cana zarar vermeyi bırakırım.]

kavlı ét- sözleşmek, anlaşmak (1094)

1094. *çü **kavlı étdüñüz** kavle tırmağ gerek
şaruñ terkini bugün urmağ gerek*

[= Anlaştığınızda sözünüzde durmak gerek; şehri bugün terk etmeniz gerek.]

keleci ét-¹⁸⁹ konuşmak, muhabbet etmek (1664)

1664. *aça ağzını vü bir **keleci éde**
pes andan gērū sehl ola ger gide*

[= (O), ağzını açsın ve bir (kez) konuşsun; ondan sonrası kolay olur, yine (isterse) gider.]

kerem ét-¹⁹⁰ iyilik etmek (222, 2998, 4214, 4385)

222. ***kerem edene** rahmet éde kerīm
cihāndan key ad ile gider kerīm*

[= İyilik edene kerem sahibi Allah rahmet eder; (o kişi) dünyadan iyi ad ile asil gider.]

key ét- bir şeyi doğru ve yerinde yapmak (2621)

2621. *degül sehel inen müşkil iş işledün
key étdüñ mi yavuz yola başladuñ*

[= Kolay değil, çok kötü bir iş yaptın; kötülüğe başladın, doğru yaptın mı?]

¹⁸⁸ krş. TTü. *kastetmek* ‘amaçlamak; kötülük etmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1345a]

¹⁸⁹ krş. EAT *keleci etmek* (*keleci eylemek, keleci kılmak, kelici etmek*) ‘konuşmak, muhabbet etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2976]

¹⁹⁰ krş. TTü. *kerem etmek* ‘bağışta, iyilikte bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1393a]

ķılınç  t- yaranmak, yalakalık etmek (5161, 5366)

5161. *Süheyl ile key dost olmuş idi*

ķılınç  d ben g  nlin almış idi

[= Süheyl ile iyi dost olmuştu; yaranıp gönlünü almıştı.]

ķısmet  t- eriştirmek, nasip etmek (4695)

4695. *Çalap ķısmet  td gi bugün imiş*

biter vakti  rişse her dürlü iş

[= Allah bugün nasip etmiş; her türlü iş vakti gelirse ortaya çıkar.]

ķıy s  t- karşılaştırmak, kıyas etmek (1513, 1691, 1829, 1886, 2048, 2109, 5615)

1513. *başından ayağına n  e kim ķıy s  td m*

bel  v  ş ve v  n z idi külli m l m l

[= Baştan ayağına kadar karşılaştırdım; hep bela, işve ve naz doluydu.]

ķul  t-¹⁹¹ birine veya bir şeye aşırı derecede bağlamak (2991)

2991. * d p luş ile söyler idi sözin*

ki  tdi cuhud aŗa ķul kend' zin

[= Sözünü iyilikle söylerdi; Yahudi ona kendini kul etti.]

ķullık  t- kulluk etmek, kul olmak (89, 407, 1208, 2280, 2836, 3718, 5057)

89. *yaratdı seni ķulluğın  tmege*

deg l g  filin gelmege gitmege

[= (Allah) seni kulluk etmen i in yarattı; Hak'tan habersiz gelmeye ve gitmeye değil.]

l    t- şaka etmek, oyun oynamak, ciddiyesiz davranmak (3980)

3980. *ķaranı geçe 'ilm okı  tme l  *

ki oldur bayık güher-i şeb er  

[= İlim oku, oyun oynama ki karanlık geçe şüphesiz parlayan mücevherdir.]

luş  t- iyi ve hoş davranmak (779, 1014, 1064, 1093, 1280, 2863, 2987, 2991)

779. *gerek luş  d p sen olasın bile*

nekim sen d r iseŗ alasın bile

[= Sen (ona) iyi davranıp birlikte olmalısın; her ne dersen birlikte elde edin.]

meded  t- yardım etmek (1628)

1628. *kim yıye guşsamı kim  deser baŗa meded*

kim d ye h lumı benüm atama v  anama

[= Kim üzülecek, kim bana yardım edecek; babama ve anneme h limi kim anlatsın?]

mel met  t- ayıplamak, kınamak (1222, 4756)

1222. *beni mel met  den 'açık i  n 'aceb ķanı*

bu 'açık meclisine bir okuŗ bugün anı

[= Beni açık i  n kınayan acaba nerededir? Bu açık meclisine bugün onu bir davet edin.]

¹⁹¹

krş. TT . *kul etmek* 'boyun eğdirmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1517b]

meyl êt¹⁹² (335, 1431, 1534, 1665, 1839, 3447, 3500, 4217, 4573, 4705, 4744, 5033, 5219, 5352, 5622)

1. (mec.) ilgi ve alaka göstermek, istek duymak

335. *cihānda bugün resm eyle gider*
ki üküş kişi Türki'ye meyl eder

[= Bugün yeryüzünde durum öyle gider ki çoğu insan Türkçeye ilgi gösterir.]

2. bir yöne doğru yönelmek, eğilmek

1431. *gêrû tahta ağdı oturdu Süheyl*
kopuzın az az çalmağa êtdi meyl

[= Süheyl yine tahta çıktı, oturdu; biraz kopuzu çalmaya yöneldi.]

miskîn êt- acınacak duruma getirmek, miskin duruma düşürmek (1822)

1822. *sen beni şöyle miskîn êtmiş idiñ ki ayruñ*
varımaz oldum idi yurduma meskenüme

[= Beni öyle acınacak duruma getirmiştin ki bir daha yurduma, evime gidemez oldum.]

muñî' êt- tabi kılmak, egemenliği altına almak (2794)

2794. *döküp mālî halkı muñî' êtdügin*
bu yeñ ile êlden ele gitdügin

[= Malı dağıtıp halkı tabi kıldığını; ülkeden ülkeye bu yen ile gitdiğini...]

naẓar êt- bakmak (1636, 4577)

1636. *bilürdi ki ol ıamdan êder naẓar*
anuy karşıusına bunu gör n'êder

[= Bilirdi ki o damdan bakar; ona karşı bunun ne yaptığını gör.]

n'êt- (< ne êt-) ne yapmak (59, 59, 160, 262, 294, 353, 435, 461, 544, 596, 659, 716, 747, 750, 765, 846, 901, 923, 932, 1169, 1225, 1234, 1262, 1358, 1364, 1403, 1441, 1447, 1509, 1626, 1636, 1658, 1668, 1751, 1833, 1881, 1948, 2023, 2061, 2073, 2129, 2144: 2, 2151, 2175, 2240, 2549, 2550, 2644, 2649, 2673, 2677: 2, 2691, 2784, 2867, 2871, 3063, 3147, 3167, 3213, 3238, 3259, 3289, 3407, 3469, 3617, 3697, 3786, 3808, 3821, 3840, 3842, 3934, 4084, 4160, 4198, 4202, 4341, 4361, 4392, 4451, 4759, 4788, 4965, 5231, 5373, 5393, 5426, 5515, 5523, 5650)

59. *zihî kudret ehli n'êder koldaşı*
zihî hikmet issi n'êder yoldaşı

[= Ne güzel! Kudret ehli arkadaşı ne yapar; hikmet sahibi dostu ne yapar?]

nişâr êt- saçmak, dağıtmak (4315)

4315. *bayık māl anuy içün olur êy yār*
ki dost ayağına êdesin nişâr

¹⁹² krş. TTü. meyletmek 'eğilmek; gönül vermek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1672b]

[= Ey sevgili! Şüphesiz mal dostun ayağına saçıp dökmek içindir.]

noş ét- içmek (880, 1174, 1219, 1641, 4258)

880. *vişālūne erişmedin hergiz uş*
éderven firākuñ ağusın noş

[= Şimdi sana hiç kavuşmadan; ayrılığın zehrini içiyorum.]

oğruluk ét- hırsızlık etmek (4566)

4566. *er olmayam erlik olur toğruluk*
harāmīlık étmiş isem ve oğruluk

[= Haydutluk ve hırsızlık yapmışsam; yiğit olmayayım, yiğitlik doğruluktur.]

omaç ét- hedef almak (1433)

1433. *bu ‘aşk okını çarh atuban nesne urmadı*
tā cānumı omaç édüp öjinde görmedi

[= Felek bu aşk okunu atıp bir şey vurmadı; canıma kadar hedef alıp önünü görmedi.]

önegülik ét- inatçılık, dikkafalılık etmek (3615)

3615. *ayağ diredüm önegülik édüp*
yola girdüm atam katından gidiüp

[= Ayak diredim, inatçılık edip babamın huzurundan ayrılıp yola çıktım.]

rahmet ét- merhamet etmek (222)

222. *kerem edene rahmet éde kerīm*
cihāndan key ad ile gider kerīm

[= İyilik edene kerem sahibi Allah rahmet eder; (o kişi) dünyadan iyi ad ile asil gider.]

red ét- reddetmek, yalanlamak (899)

899. *Süheyl ol sözi çü red étmedi*
atı dizgin dèrdi vü gitmedi

[= Süheyl, o sözü yalanlamayınca atın dizginini topladı ve gitmedi.]

revān ét- gitmek, yola koyulmak (4994)

4994. *yola çıkarup néce éttdi revān*
Süheyl uyuban néce gitdi revān

[= (Onu) harekete geçirip nasıl gitti; Süheyl uyup nasıl yola koyuldu?]

şabr ét- sabretmek, dayanmak (891, 944, 1410, 1492, 1576, 1594, 2017, 3279, 4400)

891. *hele bir zamān şabr étmek gerek*
ol işe erişince gütmek gerek

[= Her şeyden önce bir süre sabretmek gerek; o işe erişince takip etmek gerek.]

saht ét- (mec.) sert bir tavır takınmak, sert yüzünü göstermek (5652)

5652. *bir āh éder isem çevürür yüzün*
gözügüleyin saht éder kend’özin

[= Bir ah edersem ilgisini keser; ayna gibi kendisini katılaştırır.]

şatu bāzār ét- alışveriş yapmak (3870)

3870. *cuhud ile şatu bāzār êtdüğün*

cuhud andan oğurlayın gitdüğün

[= Yahudi ile alışveriş yaptığını, Yahudi'nin ondan gizlice kaçırdığını...]

savaş ét- savaşmak, muharebe etmek (5459)

5459. *çü şulh ile iş bite êtme savaş*

demezem ki yéndek güce gör savaş

[= Barış ile iş bittiğinde savaşma; demiyorum ki hep zorluk çıkar, savaş!]

sa'y ét- gayret etmek, çabalamak (4654)

4654. *dédi êtmişem kend'özüm ile 'ahd*

diri olduğumca êdem sa'y u cehd

[= "Kendime söz verdim; sağ oldukça gayret edeyim." dedi.]

şayd ét- avlamak (288)

288. *ki bir dem nêçe dürlü olursa kayd*

ola kim êdem göñli kuşını şayd

[= Bir an ne kadar çeşit endişe olursa olsun ki gönül kuşunu avlayayım.]

sefer ét- yolculuk etmek (3027)

3027. *pes andan ki Çîn'e sefer êdeven*

atañ tapusına bile gideven

[= Ondan sonra Çin'e yolculuk edeyim; babanın huzuruna birlikte gideyim.]

siyâset ét- politika yapmak (5479)

5479. *siyâset êdersen degül şaşa 'ayb*

eger bilmez olursañ n'ola 'ayb

[= Politika yaparsan sana kusur değildir; eğer bilmezsen eksiklik ne olacak?]

şoĥbet ét- sohbet etmek (5380)

5380. *hemîn uşlularıla şoĥbet êdün*

yavuz koñşıdan kaçun ıraĥ gidün

[= Her zaman akıllı kimselerle sohbet edin; kötü komşudan kaçın, uzaklaşın.]

şuç ét- suçlu olduğunu ileri sürmek, kabahat etmek (4125)

4125. *tutup uş getürdiler gitmedüm*

bilürven ki ayruĥsı şuç êtmedüm

[= Şimdi tutup getirdiler, gitmedim; (bunu) bilirim başka kabahat etmedim.]

şāh ét- padişah yapmak (435)

435. *size oğlumu şāh êdervenin bugün*

çü ol var durur ben n'êderven bugün

[= Bugün size oğlumu padişah yapıyorum; o var oldukça bugün ben ne yaparım?]

şādīlık ét- neşelenmek (3600)

3600. *şaçu şaçdılar şādīlık êtdiler*

muĥî'c oldılar aña yüz tıtdılar

[= Saçı saçtılar, neşelendiler; ona bağlandılar ve yöneldiler.]

şehetbāzılık ét- şahitbazlık yapmak, güzelle eğlenmek (3386)

3386. *şehetbāzılık édüp eydür ahlı
êşitmeze urmağıl inen dahlı*

[= Dost: “Güzelle eğlenip çok da duymamış gibi yap.” der.]

şehîd ét- şehit etmek (2758)

2758. *Yemen kavmine buldı nuşret bular
sübaşıyı anda şehîd êtdiler*

[= Bunlar Yemen halkına üstünlük sağladı; komutanı orada şehit ettiler.]

şikâr ét- (mec.) tuzağa düşürmek (1652)

1652. *ögüt aña kâr êtdüğün bildi hem
harîfîn şikâr êtdüğün bildi hem*

[= Ögüdün onu etkilediğini ve dostunu tuzağa düşürdüğünü anladı.]

şikâyet ét- yakınmak, sızlanmak (4583)

4583. *ne lâzımdur edinmek iş guşşayı
uzatmağ şikâyet édüp kışşayı*

[= Kaygıyı iş edinmek, yakınıp hikâyeyi uzatmak (gibi) lazım değildir.]

şükr ét- ~ şükür ét- şükretmek (5085, 5202, 5569)

5085. *yaşı dökdiler nête kim sözlerin
silerler idi şükr édüp yüzlerin*

[= Nasıl ki sözlerle ağladılar; şükredip yüzlerini sildiler.]

taḥsîn ét- takdir etmek (1355)

1355. *sarâyı Süheyl-i Yemen çün gezer
hemân laḥza naḳâşa taḥsîn êder*

[= Yemenli Süheyl sarayı gezdiğinde; o an nakkaşı takdir eder.]

ṭama‘ ét- açgözlülük etmek (4146, 4752)

4146. *ṭama‘ êtme zînhâr bir elmaya
şu yêrde kim ortaklığıñ olmaya*

[= Asla bir elmaya açgözlülük etme ki burada ortaklığın olmasın.]

tamām ét- tamamlamak, bitirmek (1349, 2102, 3338, 5261)

1349. *varuban Sühel’e dër êy nîknām
sarâyı bugün uşda êtdüm tamām*

[= Süheyl’e giderek: “Ey namlı! Sarayı işte bugün tamamladım.” der.]

ṭapu ét- hizmet etmek (2062)

2062. *ṭapu pâzişāhlara êtmiş ola
hikâyet üküş tutmuş ola*

[= Padişahlara hizmet etmiş olsun; çok olaylar görmüş olsun.]

taşavvur ét- düşünmek, zihinde canlandırmak (4348)

4348. *şu nesne ki olmaqlığıdur muhāl*

taşavvur edicegez olur hayāl

[= Bu şey ki olması imkânsızdır; düşününce hayal olur.]

tebāh ét- yıkmak, harap etmek (571)

571. *ve gernî işüm aña érdi éy şāh*

ki nāgāh edem kend'özümü tebāh

[= Ey padişah! Eğer ya işim ona zamansız ulaşırsa kendimi harap ederim.]

teferrüç ét- gezinmek, dolaşmak (490, 1058, 1305, 3739, 3973, 4613)

490. *buları teferrüç ederken özi*

revān bir kapuya tuş oldu gözi

[= Kendisi bunları dolaşırken hemen gözü bir kapıya tesadüf etti.]

temāşā ét- seyretmek, bakmak (4424)

4424. *teferrüclere çok giderler idi*

temāşā vü 'işret ederler idi

[= Gezintilere çok giderlerdi; seyrederler ve içki içerlerdi.]

tena‘‘um ét- bolluğa ulaşmak, rahata ermek (3312, 4704, 4842)

3312. *erişdiler uş gerek çıhalar*

tena‘‘um edecek idi çaş olar

[= Ulaştılar, şimdi (karaya) çıkmaları gerek; onlar sona erip bolluğa ulaşacaklardı.]

terk ét- (2959, 3115, 3251, 4492)

1. bırakmak, bir işten vazgeçmek

2959. *çü ben cāna kaşd etmegi terk edem*

şehet Tanrı vèribiye bir ādem

[= Eğer Allah (bana) bir insan gönderirse; ben cana zarar vermeyi bırakırım.]

2. ayrılmak, bir kimseden uzaklaşmak

3115. *benüm bigi uş uğraduñ ni 'mete*

gèrū terk edüp düşmegil zahmete

[= İşte benim gibi nimete rastladın; yine ayrılıp sıkıntı yaşama!]

tevaḳḳu‘ ét- ummak, beklemek (3555)

3555. *ne rāhat gözedür ne ister güvenç*

ne alhış tevaḳḳu‘ eder ne ilenç

[= (O) ne huzur bekler ne sevinç ister; ne dua ne beddua bekler.]

tevażžu‘ ét- alçak gönüllülük göstermek (4215)

4215. *hemān laḫza ḫōn dökdi toyladı*

tevażžu‘ edüp luṭf ile söyledi

[= Hemen o an ziyafet verdi, ağırladı; alçak gönüllülük gösterip hoşça konuştu.]

tevbe ét- tövbe etmek (95)

95. *ger incitmiş olsañ düzeltmek gerek*

peşîmān olup tevbe etmek gerek

[= Eğer (bir kimseyi) incitmişsen düzeltmek gerek; pişman olup tövbe etmek gerek.]

toğrulık ét- doğru ve dürüst hareket etmek (270)

270. *helāl istegil loğma toğrulık ét*
harām etmek ile bitürmegil ét

[= Helal lokma gözet, doğru hareket et; haram lokma ile et tüketme!]

ucuz ét- değersiz duruma getirmek, itibarsızlaştırmak (4951)

4951. *ëşitdiler bildiler bir kezin*
ki kız ëtmemişdür ucuz kend'özün

[= (Onlar) dinlediler, hep birlikte anladılar ki kız kendisini değersizleştirmemiştir.]

ululuk ét- büyüklük göstermek (1210)

1210. *ululuk ëdüp kuluñı şād kıl*
süci den bugün beni āzād kıl

[= Büyüklük gösterip kulunu sevindir; bugün beni şaraptan azat et.]

vaşf ét- tarif etmek, açıklamak (5504)

5504. *çeriler dërildi vü kuruldı yas*
ne vaşf ëdeyim aña érmez kıyās

[= Askerler toplandı ve yas (töreni) hazırlandı; nasıl tarif edeyim ona karşılık yetmez.]

yad ét-¹⁹³ uzak tutmak (237)

237. *acı söz bilişleri key yad ëder*
ne kim eylük ëtdünse yële gider

[= Kötü söz dostları çok uzak tutar; her ne iyilik yaptınsa boşa gider.]

yād ét-¹⁹⁴ anmak, hatırlamak (384)

384. *atası komış Baħr anuñ adını*
ëderdi biliş ü ħulk ile yādını

[= Babası onun adını Bahr koymuş; (onu) bilgi ve iyi huy ile anardı.]

yavuz ét-¹⁹⁵ kötü bir iş yapmak (1455, 2446)

1455. *ëşitdüm ögüdüñi ëtdüm yavuz*
gözüm den ħulundı şunuñ bigi yüz

[= Öğüdünü işittim, kötü bir iş yaptım; bunun gibi yüz gözüm den kayboldu.]

yim ét- işaret etmek, göstermek (5)

5. *yële emr eyler ise kim ëde yim*
tağı yün bigi ëde didim didim

[= (O), rüzgâra buyurursa işaret eder; dağı yün gibi parçalara ayırır.]

yol ét- yol yapmak, yol oluşturmak (2000)

¹⁹³ krş. EAT *yad etmek* (*yad dutmak, yad eylemek, yad kılmak*) ‘yabancı saymak, uzak tutmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4189-4190]

¹⁹⁴ krş. TTÜ. *yād etmek* ‘anmak, hatırlamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2498a]

¹⁹⁵ krş. EAT *yavuz etmek* (*yavuzluk eylemek, yavuzluk kılmak*) ‘fenalık yapmak, kötü muamele etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4429-4430]

2000. *ikisi dürişdiler ü kazdılar*

yeri yol êdüp hoş oda düzdiler

[= İkisi çalıştılar ve kazdılar; yeri yol yapıp güzel bir oda oluşturdular.]

zār u zār êt- ağlayıp inlemek (1536)

1536. *nête kim nakāş dēdi çün Nevbahār*

şam üstinden êtmiş idi zār u zār

[= Nasıl ki nakkaş: “Nevbahâr çatıda ağlayıp inlemişti.” dediğinde...]

zārîlîk êt- ~ zārîlîh et- ağlayıp inlemek (2672, 2781, 4108, 4391, 5498)

2672. *üküş zārîlîğ êtdi kıldı hurûş*

dēdi êy dirêgā bu kez bildüm uş

[= Çok ağlayıp inledi, gürlledi; “Eyvahlar olsun! Bu defa işte anladım.” dedi.]

zevk êt- eğlenmek (1326, 1830, 3339, 3591)

1326. *yēyüp içüp ol gece zevk êtdiler*

güneş kalhıcağ turuban gïtdiler

[= Yiyip içip o gece eğlendiler; güneş yükselince kalkıp gittiler.]

zîkr êt- Allah’ın adını söylemek, anmak (87)

87. *anı bir bilür aslanıyla geyik*

ağa zîkr êder kumrî vü ügeyik

[= (Yarattığı) aslanıyla geyik O’nun birliğini bilir; kumru ve üveyik O’nu zikreder.]

zulm êt- zulmetmek, eziyet etmek (257, 3645)

257. *kişi bilür kim giresidür sine*

çü zulm êde kend’özünüñ nefsine

[= İnsan mezara gireceğini bilir ki kendi nefsine eziyet etsin.]

3.2.4.1.3. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *êtdür-* yardımcı

fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

tîmār êtdür- iyileştirmek (2826)

2826. *tîmār êtdürüben çü sağ oldılar*

şāh eydür benüm gönlüm eyle diler

[= İyileştirip sağlıklı olduklarında padişah: “Benim gönlüm öyle ister.” der.]

3.2.4.1.4. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *eyle-* yardımcı fiilden

oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘âdet eyle- âdeti, töreyi yerine getirmek (1271)

1271. *ulu kiçi yohsulı toyladı*

bağışladı çün ‘âdeti eyledi

[= Büyük küçük ve yoksul herkesi doyurdu; bağışta bulundu, âdeti yerine getirdi.]

‘adl eyle- hakkı gözetmek, hak ve hukuka uygun davranmak (5495, 5554)

5495. *umaram ki sen faẓl eyleyesin*
baña vāy eger ‘adl eyleyesin

[= Umarım ki sen iyilik yaparsın; eğer hakka uygun davranırsan yazık bana!]

‘**adl ü dād eyle-** adalet ve doğruluk uygulamak (5376)

5376. *dürişün ki eyleyesiz ‘adl ü dād*
ki sizden kamu ola hoşnūd u şād

[= Çalışın ki adalet ve doğruluk uygulayın; herkes sizden hoşnut ve memnun olsun.]

‘**afv eyle-** affetmek, bağışlamak (4384)

4384. *nakāşa gerü şāh eyü söyledi*
ne kim şuçı var idi ‘afv eyledi

[= Padişah nakkaşa yine güzel konuştu; her ne suçu vardı, (hepsini) affetti.]

āh eyle- ah etmek, üzülmek, acı ile içini çekmek (418, 645, 1502, 2008, 2021, 2035, 3797, 4107, 4672, 5229)

418. *tanışdı kim oğlını şāh eyleye*
anı düşmān eşidüp āh eyleye

[= (Akıllı kişilere) danıştı ki oğlunu padişah yapsın; düşman bunu duyup üzülsün.]

‘**ahd eyle-** yemin etmek (1070)

1070. *çü ‘ahd eylemişsin ne dermān bugün*
eliñde senün oldu fermān bugün

[= Bugün (bu durumun) çaresi yoktur, yemin ettiğinde senin elinde bugün emredildi.]

‘**alef eyle-** yem etmek (4563)

4563. *revā görmeñ indi telef eylemek*
kılıç yalmanına ‘alef eylemek

[= Şimdi (onu) yok etmeyi, kılıç ucuna yem etmeyi uygun görmeyin.]

‘**ām eyle-** kamuya ait yapmak, herkesi kapsamak (22)

22. *‘ināyet çü ‘ām eyledi lutf-ı Hāk*
bu her birisi nētesi boldı bak

[= Allah’ın lütfu ve iyiliği herkes içindir. Her birinin ne şekilde olduğuna bak!]

‘**arz eyle-** arz etmek, sunmak, anlatmak (282, 2688, 4273, 4850)

282. *şu kimse tapusunda kim ehl ola*
sözi eylemek ‘arz iñen sehl ola

[= Yanında ehil kimse olsun ki sözü sunmak çok kolay olur.]

ārzü eyle- istemek, arzulamak (696)

696. *atası dēdi bu sözi söyleme*
heç olmayası ārzüyı eyleme

[= Babası: “Böyle konuşma hiç olmayacak (şeyi) isteme.” dedi.]

āşikār eyle- ortaya koymak (4787)

4787. *bu benzer sözi āşikār eyledi*
ēşidicegez aña kār eyledi

[= Buna benzer sözü ortaya koydu; (sözleri) duyunca ona yaradı.]

ayş eyle- yiyip içmek, keyfine bakmak (5157)

5157. *bir ay durdı anda ayş eyledi*
Süheyl anı ağırladı toyladı

[= Bir ay orada kaldı, yiyip içti; Süheyl onu ağırladı.]

‘azm eyle- azmetmek (464, 5310)

464. *kağıdı sarāya yine ‘azm eyledi*
dağı gönli içinde cezm eyledi

[= Saraya öfkeleni yine azmetti ve gönülden karar verdi.]

baḥş eyle- bahsetmek, söz etmek (82)

82. *ēşitdün Süleymān’ı ol toyladı*
anuş ile kaç dürlü baḥş eyledi

[= Süleyman’ı ağırladı, (bunu) işittin; onunla kaç çeşit (şeyden) söz etti.]

baḥşun eyle- düşmana ansızın saldırmak (2606)

2606. *eger bu gece baḥşun eyleyevüz*
nētedür eyü mi ola yā yavuz

[= Eğer bu gece baskın yaparsak nasıldır; iyi mi ya da kötü mü olur?]

başı yèynicek eyle- olgun olmayan davranışta bulunmak (5672)

5672. *ṭama ‘dur ki artuḥ gözedür kişi*
hevesdür ki yèynicek eyler başı

[= Açgözlülük, kişinin fazlasını gözetmesidir; (onu) hafifmeşrep (yapan) hevestir.]

bāzırgānlık eyle- tüccarlık yapmak (3206)

3206. *ḥuşūşa denizün yüzinde gezen*
bāzırgānlık eyleyüp aşşı sēzen

[= Özellikle denizin üzerinde gezen; tüccarlık yapıp menfaat güden (kişidir).]

beg eyle- bey yapmak (3120)

3120. *eger atama eltür iseñ beni*
iñen ulu beg eyleyiser seni

[= Eğer beni babama gönderirsen; seni çok saygın bey yapacaktır.]

beḳā eyle- devam etmek, sonsuza kadar sürmek (5537)

5537. *şoñ ucu ne rāḥat kalur ne renc*
ne kayḡu beḳā eyler ve ne güvenç

[= Sonunda ne huzur kalır ne ızdırap; ne kaygı ne de sevinç sürer.]

bir eyle- tek bir anlamda kullanmak (5117: 2)

5117. *dilemezse bir sözi eylerdi bir*
çü kādır ola eyle eylerdi bir

[= İstemezse bir sözü tek bir anlamda kullanırdı; gücü yettiğinde öyle yapardı.]

bir sözi iki eyleme-¹⁹⁶ bir sözünü iki etmemek (3123)

3123. *cuhud anı gördi vü gitdi ögi*
dağı bir sözi eylemedi iki

[= Yahudi onu gördü, aklı gitti ve bir sözünü iki etmedi.]

biri iki eyle- iki parçaya ayırmak (2653)

2653. *ki kılıç şalar hışt atar çün kaçır*
biri iki eylem hem iki bir

[= Baskı olduğunda kılıç sallar, mızrak atar; (geleni) ikiye ayırır hem ikiye bir (savaşıır).]

boş eyle- boş bırakmak (1645)

1645. *ey gönlüm alan ‘ālem eger gavgā tolarsa*
fikrüm evini eylemişem ‘aşkuñ için boş

[= Ey gönlümü alan! Dünya savaş dolu olsa; aklımı senin aşkın için boş bıraktım.]

bögün eyle-¹⁹⁷ heba etmek (4116)

4116. *kazandığın ayruğ böğün eyleyen*
yanılan cānına kīn eyleyen

[= Kazandığını bir daha heba eden, yanılan, canına kin tutan...]

cānına kaşd eyle- birini öldürmek için harekete geçmek (1821, 1878, 3226, 4940)

1821. *ey rūzigār neçe kaşd eyledüğ cānuma*
her dem şuçum yoğiken şusar idüğ kanuma

[= Ey zaman! Ne çok canıma kastettin; şuçum olmadığı her an kanıma susardın.]

cehd eyle- uğraşmak, çalışıp çabalamak (3093, 5262)

3093. *yine döndi Tālīs çok söyledi*
cuhuda hem cehd iğen eyledi

[= Tālīs yine döndü Yahudi’ye çok anlattı ve çok uğraştı.]

cem‘ eyle- toplamak (1231)

1231. *naķāş vardı katına vü dedi hey*
ögünji vü ‘akluñı cem ‘ eyle key

[= Nakkaş, “Hey!” dedi ve yanına gitti: “Aklımı iyice topla!”]

cezm eyle- kesin karar vermek (464)

464. *kaķıdı sarāya yine ‘azm eyledi*
dağı göñli içinde cezm eyledi

[= Saraya öfkelenildi yine azmetti ve gönülden karar verdi.]

¹⁹⁶ krş. TTü. *bir sözünü iki etmemek* ‘birinin her istediğini yerine getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 347b]

¹⁹⁷ TAŞ ‘oyun eylemek, oyuna vermek, heba etmek, çar çur etmek’ anlamında yorumlamıştır [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskicil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 30-31]

çoş eyle- coşmak (1642, 2744)

1642. *bu od ile kim ‘aşkı yüregüme biraḥdı
şanma ki ṭamardağı kanum eylemeye coş*

[= Bu ateş ile aşkı kalbime bıraktı; sanma ki damardaki kanım coşmaz.]

çāre eyle- çözmek, bir sonuca varmak (1953, 4575, 4972)

1953. *meger bir daḥı çāre eyleyevüz
oḡarsa eyü oḡumazsa yavuz*

[= Ancak başka bir sonuca varmalıyız; düzelirse iyi düzelemezse kötü.]

delük eyle- (mec.) parçalamak (1484)

1484. *hem eyledi saçlarını iki bölük
ki bir kılı biḡ yürek eyler delük*

[= Saçlarını iki saç örgüsü yaptı; (saçının) bir teli bin yürek parçalar.]

derc eyle- toparlamak, katmak (1474)

1474. *ne kim vaşf-ı ḥāl idi derc eyledi
çü beyt içre fikrini ḥarc eyledi*

[= Beyitte düşüncelerini kullandığında genel durumu da kattı.]

dirēḡ eyle- yazık etmek (1907)

1907. *şükür seni gördüm biḡ ancasin
dirēḡ eylemedüḡ kademrencesin*

[= Binlerce şükür, seni gördüm; lütfunu yazık etmedin.]

du‘ā eyle- dua etmek (399, 422, 448, 452, 651, 854, 975, 2096, 3008, 5412)

399. *çü kamu ḥalāyık du‘ā eyledi
anuy ḥācetin Ḥaḡ revā eyledi*

[= Bütün insanlar dua ettiğinde; Allah onun isteğini uygun gördü.]

düğün eyle- eğlence düzenlemek (1942, 3241, 5322)

1942. *bunun üstine geçdi bir nēce gün
ki her gece eylerlerdi düğün*

[= Bunun üstünden birçok gün geçti; her gece eğlence düzenlerlerdi.]

düzen eyle- düzene uymak (41)

41. *havādağı kuşlar denizde yüzen
balıklar kamu eylemişler düzen*

[= Gökteki kuşlar, denizde yüzen balıklar hepsi düzene uymuşlar.]

egren eyle-¹⁹⁸ toplamak, biriktirmek (4059)

4059. *izi bulıcak yüreginüḡ kanı
gözinden ḥoḡ eylerdi egren anı*

[= Yüreginin kanı yolu bulunca; kendi gözünden onu toplardı.]

¹⁹⁸

Başka kaynaklarla henüz tanımlanamayan birleşğin anlamı bağlam yoluyla belirlenmiştir. *egren* için bk. [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 48]

emr eyle- emretmek (5)

5. *yēle emr eyler ise kim ēde yim*
tağı yūy bigi ēde didim didim

[= (O), rüzgâra buyurursa işaret eder; dağı yün gibi parçalara ayırır.]

endēşe eyle- endişe etmek, kaygılanmak (325, 4179, 4827)

325. *söz eşiden endēşe eyler olur*
aḡa lāyık iş pēşe eyler olur

[= Söz dinleyen endişelenir; ona uygun amel eder.]

esen uğur eyle- uğurlamak, selametlemek (4054, 5433)

4054. *bunu dēdi eyledi esen uğur*
ata bindi düşdi yola yaluḡuz

[= Bunu söyledi, uğurladı; ata bindi yalnız yola çıktı.]

eşer eyle- etki etmek, iz bırakmak (884, 1366, 5630)

884. *eşer eylemiş ‘aşk odı cānına*
söze başladı vü oturdı yanına

[= Aşk ateşi gönlüne etki etmiş; yanına oturdu ve söze başladı.]

esîr eyle- esir etmek (1989)

1989. *anı kim diler eyleye ‘aşk esîr*
eḡ öḡdın fuḡullıḡda burnını sır

[= Aşk (kendisini) esir etsin isteyen (kişi); ilk önce yersiz kibrini kırar.]

fahır eyle- övünmek (194)

194. *çü ‘ilm ola ṭon olmasa sehldür*
ki ṭon ile fahır eylemek cehldür

[= (İnsanda) bilgi olduğunda kıyafet olmasa kolaydır; kıyafet ile övünmek bilgisizliktir.]

fark eyle- görmek, seçmek (259, 2222)

259. *cihān tozu içindedür ḡalk ḡark*
başarımaz eylemege kimse fark

[= Halk, dünya tozu içine batmıştır; kimse (bunu) görmeyi başaramaz.]

fāş eyle- bir sırrı açığa çıkarmak (3663)

3663. *varıcaḡ eyitdi ēy ustā nakāş*
benüm sırrımı bil ü eyleme fāş

[= (Nakkaş yanına) gidince: “Ey usta nakkaş! Benim sırrımı bil ve sırrımı açığa çıkar.” dedi.]

fażl eyle- iyilik yapmak (5495)

5495. *umaram ki sen fażl eyleyesin*
baḡa vāy eger ‘adl eyleyesin

[= Umarım ki sen iyilik yaparsın; eğer hakka uygun davranırsan yazık bana!]

feryād eyle- “İmdat” demek (645)

645. *fiğān etti feryād u āh eyledi*
başın götürüp ağlayu söyledi

[= İnledi, “İmdat” dedi ve acı ile içini çekti; başını kaldırıp ağlayarak konuştu.]

fidā eyle- feda etmek, gözden çıkarmak (4771, 4879)

4771. *çü zindānı bekleyen anuñ sözün*
eşitdi fidā eyledi kend'özin

[= Zindanı bekleyen (kişi), onun sözünü duyduğunda kendisini feda etti.]

fiğān eyle- hüngür hüngür ağlamak (869, 1374, 2458, 3961, 5497)

869. *düşinde görür kim bir ulu toğan*
ener gökyüzinden eyler fiğān

[= Rüyasında bir büyük doğan görür; gökyüzünden iner, hüngür hüngür ağlar.]

fıkr ~ fikir eyle- düşünmek (955, 4228, 4720, 4844, 5303, 5623)

955. *çü tamda fıkr eyledi tırdı çoğ*
kararı vü şabrı vü uyhusı yoh

[= Çatıda durdukça çok düşündü; (artık) sabrı, kararı ve uykusu yoktu.]

fitl eyle- kışkırtmak (3807)

3807. *cuhuduñ başında idi turfe yel*
dağı yel vürürdi kız eylerdi fitl

[= Gençlik rüzgârı Yahudi'nin başındaydı ve kız (o) rüzgârı kışkırtıyordu.]

fužullıq eyle- yersizlik yapmak, işgüzarlık etmek (2403)

2403. *suçum yoh fužullıq hođ eylemeyem*
bana söylemeyince dağı söylemeyem

[= (Benim) suçum yok, yersizlik de yapmam; bana anlatmayınca (ben) de anlatmam.]

ğadr eyle- haksızlık etmek (2016)

2016. *çü elde ola kıymet olmaz kader*
kişi eyler özine çoğ dürlü ğadr

[= Talih elde bulunduğu değer görmez; insan kendisine çok çeşitli haksızlık eder.]

gedük eyle- eksik etmek (5428)

5428. *hele nête kim senden incinmedük*
Hak imānuñı eylesün gedük

[= Madem nasıl senden zarar görmedik; Allah imanını eksik etmesin.]

ğıriv eyle- feryat etmek (2387)

2387. *ferişteler eyleyelerdi ğıriv*
Süleymān'ı ger alduraydı dēv

[= Eğer melekler, (Hz.) Süleyman'ı deve kaptırsaydı, feryat ederlerdi.]

gile eyle-¹⁹⁹ şikâyet etmek, yanıp yakılmak (742)

742. *bu devlet vakârını vërme yële
ki tâc eylemeye başuñdan gile*

[= Bu makam şerefini, tacı başından ziyan etme ki (sonra) yanıp yakılma.]

güluv eyle- hücum etmek, taşkınlık etmek (4220, 4783)

4220. *Süheyl'e dedi göricek kaygulu
ki niçün saña kaygu eyler güluv*

[= Kaygılı görünce Süheyl'e: "Kaygı sana niçin hücum eder?" dedi.]

güç eyle- zulmetmek, eziyet etmek (216, 4555, 4786, 5556)

216. *şığınsañ peşîmânlık ola şoñ uç
saña gërü ol kişi eyleye güç*

[= (Bir kimseye) şığınsan sonu pişmanlık olur; o kişi sana yine eziyet eder.]

günâh eyle- kusur işlemek (2008)

2008. *niçün dek dururken bir âh eyledüñ
şanasın ki katı günâh eyledüñ*

[= Niçin sakın dururken çok kusur işlemişsin gibi bir ah ettin.]

haber eyle- haber vermek (818)

818. *yakın konuban şehr kapusına
haber eyledi şâh tapusına*

[= Şehir kapısına yakın konaklayıp padişah huzuruna haber verdi.]

hal eyle- çözmek (4593)

4593. *dağı bir ılısuda anla gili
ağa bağı u hal eylegil müşkili*

[= Ayrıca bir kaplıcada kili anla; ona bak ve zorluğu çöz.]

harâb eyle- perişan etmek (1434)

1434. *makşûdı buyıdı ki beni eyleye harâb
ayruğ dağı nesneyiçün yayı kırmadı*

[= Maksudı şuydu ki beni perişan etsin; başka da bir şey için yay çekmedi.]

harc eyle- sarf etmek, kullanmak (1474, 4006, 5623)

1474. *ne kim vaşf-ı hâl idi derc eyledi
çü beyt içre fikrini harc eyledi*

[= Beyitte düşüncelerini kullandığında genel durumu da kattı.]

haref eyle- yıpratmak (4221)

4221. *yemek guşsa tek 'ömri eyler telef
yigitlikde eyler kişiyi haref*

[= Kederlenmek biricik ömrü yok eder; kişiyi gençlikte yıpratır.]

¹⁹⁹

krş. EAT *gile eylemek* 'şikâyet etmek' [Osman Yıldız (2007). Dâsitân-ı Sultân Mahmûd Mesnevisi'nde Fiiller. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15, 134]

ḥatm eyle- tamamlamak (1102)

1102. *ne sözler ki var idi söylediler
bu kez çün sözi **ḥatm eylediler***

[= Ne kadar söylenecek var, söylediler; bu kez sözü tamamladılar.]

ḥāzır eyle- hazırlamak (1789)

1789. *süci **ḥāzır eyleyüben** kurdı bezm
şu ḥalvetde yāriyile urdı bezm*

[= Şarap hazırlayıp içki meclisi kurdu; baş başa sevdiğiyle eğlendi.]

helāk eyle- yok etmek (2384)

2384. *çü Şa ‘lūk kaşd eyledi kim anı
helāk eyleye ala atı vü tonı*

[= Salûk, onu yok etmeye, (onun) atını ve zırhını almaya niyet etti.]

ḥelāl eyle- helal etmek, bağışlamak (812, 3734)

812. *dönüp oğlan eydür bu kamusı māl
anuy yolına **eylemişven ḥelāl***

[= Oğlan dönüp: “Bu malın hepsini onun yoluna bağışlamışım.” der.]

hemîşe eyle- devam etmek (2078)

2078. *ilerü yöridi **ḥulḳ eyledi**
anuy ḥod ḥüyıdı **hemîşe eyledi***

[= Öne çıktı, yumuşak başlı davrandı; (bu) onun huyuydu, devam etti.]

ḥışm ü küsü eyle-²⁰⁰ öfkelenmek (1983)

1983. *kimesneyle **eylerse ḥışm u küsü**
becid şöyle turur ki kalburda şu*

[= Kimle öfkelenir ve küserse; (bu durum) hemen kalburda su kadar sürer.]

ḥön eyle- ziyafet vermek (1115)

1115. *şunun bigi **ḥön eyledi** ol bize
ki kand u nebāt aḡar idi dize*

[= O, bize bunun gibi ziyafet verdi ki şeker ve bitki dize yükselirdi.]

ḥoş eyle- iyi etmek (3701)

3701. *ecel yogımuş bunda erişdüm uş
Çalap Tanrı işümi **eyledi ḥoş***

[= Ecel gelmediğinden işte buraya ulaştım; Allah Taala işimi iyileştirdi.]

ḥulḳ eyle- iyi ve yumuşak başlı davranmak (2078, 3518, 4214, 5077)

2078. *ilerü yöridi **ḥulḳ eyledi**
anuy ḥod ḥüyıdı **hemîşe eyledi***

[= Öne çıktı, yumuşak başlı davrandı; (bu) onun huyuydu, devam etti.]

hüküm eyle- emretmek, sözünü geçirmek (3643: 2)

3643. *başumuza cānumuza eyle hüküm
ne kim buyurasın ola eyle hüküm*

[= Başımıza canımıza emret; ne kadar emredersen emret, olur.]

ırak eyle- uzaklaştırmak (4152)

4152. *oşandurdu bu çarh cāndan beni
irağ eyledi hānumāndan beni*

[= Bu talih beni candan bezdirdi; beni evimden uzaklaştırdı.]

ihtiyār eyle- seçmek (5491)

5491. *beni yoğiken şükür var eyledün
bu kullaruğa ihtiyār eyledün*

[= Şükürler olsun beni yoktan var ettin; bu kullarına (yönetici) seçtin.]

ihtiyāt eyle- tedbir almak (2131, 3330, 3504, 4587)

2131. *ne ağruğ kim vardur kamusun alup
katı ihtiyāt eyleyüp sak olup*

[= Ne kadar eşya varsa hepsini al; iyice tedbir alıp dikkatli olarak...]

iltifāt eyle- ilgilenmek (2399, 4636)

2399. *dönüp ardına bakmaz u söylemez
dēyeydün ki hēc iltifāt eylemez*

[= Arkasına dönüp bakmaz ve konuşmaz; (ona) hiç ilgilenmez dersin.]

intizār eyle- beklemek (3472)

3472. *gērü anda ol gün qarār eyledi
geceye degin intizār eyledi*

[= O gün yine orada kaldı; geceye kadar bekledi.]

iş eyle- (227, 2773, 4628)

1. iş yapmak, bir şey yapmak

227. *besī ‘ālem içinde eylügümiş
hemīn eylik eden kişi eyler iş*

[= Dünyada yetecek olan iyilikmiş; her zaman iyilik eden kişi iş yapar.]

2. (mec.) fenalık yapmak

2773. *buyuram saña bir iş eyleyeler
ki ‘ibret kıla anı söyleyeler*

[= Emredeyim sana bir fenalık yapsınlar ki ders olsun bunu anlatsınlar.]

iş pēşe eyle- iş yapmak, amel etmek (325)

325. *söz eşiden endēşe eyler olur
ağa lāyık iş pēşe eyler olur*

[= Söz dinleyen endişelenir; ona uygun amel eder.]

‘işret eyle- içki içmek (4259)

4259. *Süheyl anı gördi ki eyle diler
alup içdi ‘işret eylediler*

[= Süheyl, baktı ki o öyle ister; (kadehi) alıp içti, içki içtiler.]

‘işret ü zevk eyle- içkili eğlence düzenlemek (3444)

3444. *bular ‘işret ü zevk eylediler
‘aceb dürlü diller ki söylediler*

[= Bunlar içkili eğlence düzenlediler; çeşitli dillerde (şarkı) söylediler.]

‘itāb eyle- azarlamak, paylamak (301, 2196)

301. *girüp geldi elinde bir hoş kitāb
anı göricek eyledüm çok ‘itāb*

[= Elinde güzel bir kitap (ile) girip geldi; onu görünce çok azarladım.]

i‘tibār eyle- dikkate almak (2666)

2666. *çi anuñ sözi vü çi yel kim ese
nête i ‘tibār eyleye kimse*

[= Onun söyledikleri yel gibi estikçe; kim nasıl dikkate alsın?]

itlik eyle- (mec.) sözle saldırmak (4757)

4757. *Süheyl’e üküş itlik eyledi ol
talaşur bigi katı söyledi ol*

[= O, Süheyl’e sözle saldırdı; dalaşır gibi sert konuştu.]

ittifāk eyle- anlaşılmak (3595)

3595. *şara girdiler eylediler ittifāk²⁰¹
ki külli bezenmiş idi hep şokāk*

[= Şehre girdiler, anlaştılar; bütün sokak tamamen süslenmişti.]

‘ivaz eyle- bir şeyin karşılığını vermek (4770)

4770. *güni ola kim eyleyevüz ‘ivaz
bire on ona olur yüz ‘ivaz*

[= Gün olur karşılığını veririz; bire on ona yüz bedel olur.]

ķabūl eyle- (1990, 2292, 4727)

1. kabul etmek, razı olmak

1990. *şınıhlığı ol kimse eyler ķabūl
ki fāzıl ola yoķ ki fużūl*

[= O kişi zayıflığı kabul eder ki fazla söze gerek yok, erdemli olur.]

2. katına almak

2292. *şehe eydür indi ķabūl eylegil
dil öğret ne dilerisen şöylegil*

[= Şaha: “Şimdi (onu) kabul et, (ona) dil öğret, ne istersen söyle.” der.]

3. tasdik etmek

4727. *benüm hācetümi **ḳabūl** eylesün*

beni ṣāh kendüye ḳul eylesün

[= Benim isteğimi kabul etsin; ṣah beni kendisine köle yapsın.]

ḳahr eyle- perişan etmek (80, 5129)

80. *bilürsin Nemrūd'ı **ḳahr** eyledi*

aḡa tatlu dirligi zehr eyledi

[= Bilirsin Nemrut'u perişan etti; ona tatlı hayatı zehir etti.]

kār eyle- yaramak, faydası dokunmak (4787)

4787. *bu beḡzer sözi āṣikār eyledi*

*ēṣidicegez aḡa **kār** eyledi*

[= Buna benzer sözü ortaya koydu; (sözleri) duyunca ona yaradı.]

ḳarār eyle- durmak, beklemek (3472)

3472. *ḡerü anda ol ḡün **ḳarār** eyledi*

ḡeḡeye deḡin intizār eyledi

[= O ḡün yine orada kaldı; geceye kadar bekledi.]

ḳaṣd eyle- niyet etmek, istemek (2384)

2384. *ḡü Ṣa' lūk **ḳaṣd** eyledi kim anı*

helāk eyleye ala atı vü ṭonı

[= Salūk, onu yok etmeye, (onun) atını ve zırhını almaya niyet etti.]

ḳavl eyle- anlaşımak, sözleşmek (4614)

4614. *Süheyl ile bu **ḳavli** eylediler*

dēdi hem benüm ḡöḡlüm eyle diler

[= Süheyl ile anlaştılar; (Süheyl) “Benim de ḡönlüm öyle (olmasını) ister.” dedi.]

kemend eyle- ip gibi kullanmak (1748)

1748. *hemān laḡza ḡözdi bölük saçların*

***kemend** eyleyüp atdı birin birin*

[= Hemen o an örgülü saçlarını ḡözdü; ip gibi kullanıp tek tek attı.]

kend'özin ucuz eyle- kendini değersizleştirmek, itibarsızlaştırmak (5126)

5126. *pes ebleh kiṣi ḡünkü tedbīrsüz*

*iṣe ṣuna **kend'özin** eyler ucuz*

[= Sonra akılsız kiṣi, tedbirsiz olduğundan; iṣe saldırır (ve) kendisini değersizleştirir.]

kerem eyle- lütfetmek, müsaade etmek (4773)

4773. *Süheyl oldı ṣād okıdı āferīn*

*dēdi kim **kerem** eyle varḡıl yarın*

[= Süheyl mutlu oldu, takdir etti; “Lütfet, yarın git.” dedi.]

kesād eyle- azaltmak (4784)

4784. *ğuluv ‘ām olıcak kopar çok fesād*
ki nāmūs narhına eyler kesād

[= Taşkınlık genel olunca çok karışıklık olur; (bu) doğruluğa olan güveni azaltır.]

kılınç eyle- yaranmak, çok tevazu göstermek (181, 2189, 2840)

181. *yada bilişe eylemeyen kılınç*
olur bilişe yad yada gülünç

[= Dosta düşmana çok tevazu göstermeyen dosta düşman, düşmana da gülünç olur.]

kıyām eyle- ayağa kalkmak (4208)

4208. *gelicek yakın vèrdi aña selām*
Süheyl eyledi aña karşı kıyām

[= Yakına gelince ona selam verdi; Süheyl ona karşı ayağa kalktı.]

kıyās eyle- karşılaştırmak, ölçmek, değerlendirmek (1676, 1809, 1864, 2029, 2286, 3761, 3808, 4192, 4311, 4509, 4711, 5328, 5541)

1676. *kıyās eylerem ben ki ol māl-ı Çîn*
bugün kişi viribiyiser için

[= Ben derim ki Çin ülkesinin ay (yüzlü güzeli); (sana) bugün birini gönderecektir.]

kîn eyle- kin tutmak (4116)

4116. *kazandığın ayruğ böğün eyleyen*
yanılan cānına kîn eyleyen

[= Kazandığını bir daha heba eden, yanılan, canına kin tutan...]

kitāb eyle- kitap durumuna gelmek (2037, 5342)

2037. *ki Tañrı çü şavdı bizüm ğuşşamuz*
kitāb eylemege yarar kışşamuz

[= Allah endişemizi defetti; kıssamız kitap olmaya elverişlidir.]

kul eyle- kul etmek (1702, 4727)

1702. *Süheyl eydür işbunı çün söyledün*
beni kendü şāhuña kul eyledün

[= Süheyl: “Bunu söylediğinde beni şahına kul ettin.” der.]

kullıķ eyle- kulluk etmek, hizmet etmek (833, 2193)

833. *gerekdür ki biz kullıķ eyleyevüz*
ayak tutavuz şehi toylayavuz

[= Bizim kulluk etmemiz gerekir; içki sunalım, şahı ağırlayalım.]

lāğ eyle- şaka yapmak (1754)

1754. *dédi hey ne söylersin eyleme lāğ*
ki dīvāruñ ardında olur kulağ

[= (Nevbahâr:) “Hey ne söylüyorsun, şaka yapma; yerin kulağı vardır.” dedi.]

lecāc eyle- inat etmek, direktmek (5457)

5457. *işen uyma cehle vü çün ola cid*
lecâc eyleme düşmen ile becid

[= Bilgisizliğe çok uyma ve ciddi olduğunda; düşmanla inatlaşma.]

luṭf eyle- iyi ve hoş davranmak (4846)

4846. *yarındası nakāşı çaḥ kıtına*
kığırdı vü luṭf eyledi çoḥ yine

[= Ertesi gün nakkaşı yalnız huzuruna çağırdı ve yine çok iyi davrandı.]

mât eyle- (mec.) öldürmek, mağlup etmek (1221)

1221. *çaluban eyitdi ḥüb âvâz ile*
mât eyledi Zühre 'yi âvâz ile

[= Güzel sesiyle çalıp söyledi; Venüs'ü sesiyle öldürdü.]

mekr ü al eyle- hile yapmak, aldatmak (2703)

2703. *şunun bigi eyleyeven mekr ü al*
ki aldayam u sen kamu mālī al

[= Öyle bir hile yapayım ki kandırayım, bütün malı sen al.]

meyl eyle- (2675, 2800, 3917, 4825, 4901)

1. (mec.) ilgi ve alaka göstermek, istek duymak

2675. *anun ḥakkı kim eylemez ḥayfa meyl*
bilemezvenin noldı kız u Süheyl

[= Onun hakkı (var) haksızlığa istek duymaz; kız ve Süheyl'e ne oldu bilmiyorum.]

2. bir yöne doğru yönelmek

4901. *buyurdi sağında oturdı Süheyl*
hem eyledi Kaytās'a ikrāma meyl

[= Emretti Süheyl sağında oturdu ve Kaytās'a ikrama yöneldi.]

muḥibb eyle- yakınlık kurmak, sevgi ve muhabbet göstermek (1052)

1052. *Süheyl'ün görür ḥulkını yüzünü*
muḥibb eyler aña ol kend'özünü

[= Süheyl'in iyiliğini ve yakınlığını görür; kendisini ona yakın tutar.]

müşkil eyle- zorlaştırmak (2662)

2662. *sen uşlu vü 'ākilsin ü andan ehl*
işi müşkil eyleme çün ola sehl

[= Sen akıllı başlısın ve ondan ehilsin; işi zorlaştırma, kolay olsun.]

nāḥaḥ eyle- haksız biçimde davranmak (3181)

3181. *ola ḥaḥ anı eylemek bu ite*
ki nāḥaḥ cuhud eyledi Tevrat'a

[= Bu köpeğe onu yapmak doğru olur ki Yahudi Tevrat'a haksızca davrandı.]

naẓar eyle- bakmak (517)

517. *yine çün ḥakınca naẓar eyledi*
işin küllî zîr ü zeber eyledi

[= (Resme) iyice baktı; yine işini tamamen altüst etti.]

nedīm eyle- arkadaş etmek (4)

4. *gönül ehline ‘aşkın eyler nedīm*
Yemen’de boyadur Süheyl’e edīm

[= (Allah), gönül erine aşkı arkadaş yapar; Süheyl’i Yemen’de ilgisine mazhar eder.]

n’eyle- (< ne eyle-) ne yapmak (50, 52, 203, 258, 721, 1408, 1701, 1881, 2420, 2541, 2572, 2829, 3197, 3328, 3542, 4200, 4505, 4508, 4608, 4761, 5096, 5235)

50. *kişi n’eyledüğün nète bilmez ol*
bilür lîk rüsvāy anı kılmaz ol

[= O insanın ne yaptığını nasıl bilmez; bilir ama onu rezil etmez!]

nişān eyle- işaretlemek (1960)

1960. *nişān eyle uz uz az az kaz*
kılavuz kolay olıcak uça kaz

[= İşaretle, ustalıkla az az kaz; kılavuz uygun olunca kaz uçar.]

noş eyle- içmek (1619)

1619. *Süheyl’e bir ayağ tutdı ki uş*
anuñ şaylığına bunı eyle noş

[= Süheyl’e bir kadeh uzattı: “İşte, bunu onun şerefine iç.”]

ölüm eri eyle- fedai yapmak (2601)

2601. *dédi beglere gördünüz mi çeri*
savaş nêce eylerimiş ölüm eri

[= Beylere: “Askeri gördünüz mü, savaş (onları) nasıl fedai yaptı?” dedi.]

ören eyle- harap etmek (1825)

1825. *bünyādumı dürişdün kim eyleyesin ören*
bekledüm oranumı uş geldüm oranuma

[= Aslımı harap edesin (diye) uğraştın; tahminimi bekledim, şimdi tahminime eriştim.]

red eyle- reddetmek (5122)

5122. *anuñ hükmini eylemez kimse red*
vāy aña ki olmaya andan meded

[= Onun emrini kimse reddetmez; ondan yardım istemeyen (kimsenin) vay hâline!]

renc eyle- sıkıntı vermek (561)

561. *kişi nêce renc eyledi yoğ yêre*
hünermisse yazaydı çoğ yêre

[= O, boşuna ne kadar çok sıkıntı verdi; becerikliyse (resmi) birçok yere çizseydi.]

revā eyle- uygun görmek (399)

399. *çü kamu halâyık du ‘ā eyledi*
anuñ hâcetin Hâk revā eyledi

[= Bütün insanlar dua ettiğinde; Allah onun isteğini uygun gördü.]

revān eyle- (mec.) başışlamak, vermek (690)

690. *revān eyledüñ baña mülk ü mālun
oturduñ bir arada çekdüñ elüñ*

[= Bana malını bağışladın; vazgeçtin, birlikte yaşadın.]

şabr eyle- sabretmek (4222, 4837)

4222. *şükür kim yigitsin ü hem sağ esen
belālar geçer bellü şabr eyle sen*

[= Şükürler (olsun) gençsin, sağ ve sağlıklısın; bilindiği üzere belalar geçer, sen sabret!]

şāğır eyle- sağır etmek (2755)

2755. *ögi şaşururdu çeri güvüsi
kulağ şāğır eylerdi oğ civusu*

[= Asker gürültüsü aklı şaşırtır; ok sesleri kulağı sağır ederdi.]

şalā eyle- (1061, 2477)

1. çağırarak, davet etmek

1061. *kulun ‘ahd edüpdür ki kanda vara
şalā eyleye kamu ele şara*

[= Kulunuz, nereye giderse bütün ülkeleri davet edeceğine söz vermiştir.]

2. meydan okumak

2477. *kazā ol bilüsüze eyler şalā
ki tutduğı kuşın yabāna şala*

[= Kader o bilgisize meydan okur ki tuttuğu kuşu uzaklara salsın.]

savaş eyle- savaşmak (4341)

4341. *Yemen kavmi nētdi vü noldı nakāş
çeri uğraşup eyledi mi savaş*

[= Yemen halkı ne yaptı ve nakkaş ne oldu; asker çarpışıp savaştı mı?]

şohbet eyle- sohbet etmek (1866, 4139)

1866. *gērü eyleye şohbet ol ay ile
ki ‘aşk esrügidiür meger ayıla*

[= Yine o ay ile sohbet etsin ki aşk sarhoşudur ancak ayılır.]

soymaç eyle- soymak (3387)

3387. *üşendürme çadır kapusını aç
ve gernī girüp eylerem soymaç*

[= (Beni) tedirgin etme çadır kapısını aç; aksi takdirde girip soyarım.]

sözin eyle- söz söylemek (2723, 3188)

2723. *ecel kişinüñ bağlayıcak gözün
bilürsin alur örce eyler sözin*

[= Ecel insanın gözünü bağlayınca; bildiğini alır (ve) can sıkkan sözünü söyler.]

şād eyle- memnun etmek (4828)

4828. *güvendi cānı²⁰² vü göñli eyledi şād*
murādına erişdi vü oldı şād

[= Gönlü sevindi ve şenlendi; arzusuna kavuştu ve mutlu oldu.]

şāh eyle- padişah yapmak (418)

418. *tanışdı kim oğlını şāh eyleye*
anı düşmān eşidüp āh eyleye

[= (Akıllı kişilere) danıştı ki oğlunu padişah yapsın; düşman bunu duyup üzölsün.]

şerh eyle- (365, 3877, 4974, 5178, 5330)

1. (bir eseri) bir eser yazarak açıklamak

365. *şunun bigi şerh eyleyem Türkice*
ki Tat u Moğal éde şābāş cee

[= Şöyle Türkçe yazarak açıklayayım ki Tat ve Moğol (halkı) beğenip şaşırırsın.]

2. açık ve ayrıntılı anlatmak

3877. *kamusını şerh eyledi ol baña*
hemīn dēmedi uğraduğın saña

[= O bana hepsini anlattı; sana o an başına gelenleri söylemedi.]

şerīk eyle- ortak etmek (4011)

4011. *dilün tut hēç rāzuñı söyleme*
kimesneyi sırda şerīk eyleme

[= Dilini tut, hiçbir sırrını kimseye söyleme; (kimseyi) sırta ortak etme.]

şikār eyle- (mec.) tuzağa düşürmek (1178)

1178. *ol ne nigārdur ki beni eyledi şikār*
ne cān göñül kōdı baña ne şabr u ne karār

[= O nasıl güzeldir ki beni tuzağa düşürdü; bana ne can gönöl ne sabır ne huzur bıraktı.]

şükür eyle-²⁰³ şükretmek (4827, 5148, 5290)

4827. *velē Tanrı'ya eyledi şükür üküş*
ki endēşe eyledüğüm geldi tuş

[= Fakat endişe ettiğim rast geldi (deyip); Allah'a çok şükretti.]

taqdīr eyle- hükmetmek (559)

559. *velē Tanrı ne yazdı ise gelür*
ne kim taqdīr eyledi hem ol olur

[= Fakat Allah ne yazdıysa yaşanır; her ne hükmetti (ise) o olur.]

ṭama' eyle- açgözlölük etmek (2476, 5187)

²⁰² Yazmada: *cānı*.

²⁰³ krş. TTü. şükrelemek 'şükretmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2233b]

2476. **ṭama‘ eyledüm** ol daḥı düşdi ḥām
baṇa erlik adı bugündür ḥarām

[= Açgözlülük ettim o da yakışsız oldu; bana bugün yiğitlik adı yasaktır.]

tamām eyle- tamamlamak, bitirmek (356, 373, 5487, 5636, 5698)

356. *baṇa oldu vācib tamām eylemek*
eger māni‘ olmazsa devr-i felek

[= Eğer kader engel olmazsa; (eseri) tamamlamak bana şart oldu.]

ṭanz eyle- alay etmek (5391)

5391. *hēc eylemeñüz yoḥsul olana ṭanz*
ki gizlū olıcıdur örende kenz

[= Yoksul olana hiç alay etmeyin; hazine ki harabede gizlenir.]

tār u mār eyle- dağıtmak, perişan etmek (1179)

1179. *nāgāh ne fitne idi ki göründi gözüme*
göñlüm aluban eyledi ‘aḳlumu tār u mār

[= (O), nasıl güzeldi ki ansızın gözüme göründü; gönlümü alıp aklımı dağıttı.]

ta‘ ṣīm eyle- saygı göstermek, hürmet etmek (3596)

3596. *delim köşk bağladılar yer yüzün*
nēce ta‘ ṣīm eylediler ḥadsüzün

[= Şehirde çok köşk yaptılar; hadsiz hesapsız çok hürmet ettiler.]

tedbīr eyle- gereken hazırlıkları yapmak (2710, 4324)

2710. *dēdi şāhumuza sözüñ söyledüm*
işüñ kamu tedbīrini eyledüm

[= “Şahımıza söylediklerini ilettim; işin bütün hazırlığını yaptım.” dedi.]

telef eyle- yok etmek (4221, 4563)

4221. *yemek guşsa tek ‘ömri eyler telef*
yigitlikde eyler kişiyi ḥaref

[= Kederlenmek biricik ömrü yok eder; kişiyi gençlikte yıpratır.]

tercüme eyle- tercüme etmek (5615)

5615. *kıyās étdüm olmaz idi encüme*
ki lafzen be lafz eyledüm tercüme

[= Kıyasladım ki (eseri) kelimesi kelimesine tercüme ettiğimde (bana) zahmet olmazdı.]

terk eyle- terk etmek, bırakmak (1805, 2214)

1805. *nēçeme ki anşuzda ḡarībliğa göñildüm*
terk eyledüm elümi vü şārumı vü yurdu

[= Nasıl ki ansızın gurbete yöneldim; ülkemi, şehrimi ve yurdumu terk ettim.]

ṭon eyle- elbise yapmak (1290)

1290. *kul āzād edem açları toyuram*
ton eyleyeler yoğsula buyuram

[= Köle azat edeyim, açları doyurayım; emredeyim, yoksullara elbise yapsınlar.]

toy eyle- ziyafet vermek (2069)

2069. *bilürem hem olasını ittifāk*
ki toy eylemege düziser yarak

[= Anlaşma olacağını da biliyorum; (o), ziyafet vermeye hazırlık yapacak.]

turaḥ eyle- durak yapmak, durmak (1938, 2373)

1938. *taḥ atıcağaz gece olmaz ıraḥ*
güneş eylemez gökde yindek turaḥ

[= Tan atınca gece uzak değildir; güneş gökte hep durmaz.]

tuş eyle- karşı karşıya getirmek (4804)

4804. *şaḳāḥāneye girdi aḥsuzın*
hemān şūrete eyledi tuş gözün

[= Birden su havuzuna girdi; o an gözü resme takıldı.]

ulu eyle- üstün tutmak (609)

609. *benüm düşdi naḳşum ḳamudan şulu*
beni eylediler ḳamudan ulu

[= Benim resmim hepsinden iyi yakıştı; beni hepsinden üstün tuttular.]

ululuḳ eyle- büyüklük göstermek (825, 1044)

825. *gerek luṭf u hem ululuḳ eyleyü*
gelesiz bu şehzādeyi²⁰⁴ boylayu

[= İyilik ve de büyüklük göstererek bu şehzade (ile) yarışabilirsiniz.]

var eyle- meydana getirmek (5491)

5491. *beni yoḡiken şükür var eyledün*
bu ḳullaruḡa iḥtiyār eyledün

[= Şükürler olsun beni yoktan var ettin; bu kullarına (yönetici) seçtin.]

yād eyle- hatırlamak (5542)

5542. *cihānda ne kim andan olduḡsa şād*
firāḳına döyesüḡi eyle yād

[= Dünyada her neyden memnun oldunsa; ayrılıḡına sabretmen gerekeceḡini hatırla.]

yad eyle- uzak tutmak (3519)

3519. *şunup tutdı vü öpdı iki gözün*
bilişdi yad eylemedi kend'özin

[= Uzanıp tuttu ve iki gözünü öptü; kendisini yakın gördü, uzak tutmadı.]

yalın eyle- çıplak bırakmak (4503)

4503. *şunup tıtdılar bağladılar elin
tonın şoydılar eylediler yalın*

[= Uzanıp tuttular, elini bağladılar; üstünü çıkardılar, çıplak bıraktılar.]

yarağ eyle- hazırlık yapmak (341, 1032, 1074, 1084, 1086, 2108)

341. *bunu dèdüm olmadı çün ittifāk
ki düzmege eyleye tîzcek yarağ*

[= Bunu dedim ama anlaşma olmadı; (o) hemen yazmaya hazırlansın.]

yarım eyle- ikiye bölmek (2596)

2596. *kılıç yalmanı nète kim ıldırım
neye uğrasa eylerdi yarım*

[= Kılıç ucu yıldırım gibi; neye rast gelse ikiye bölerdi.]

yas eyle- yas tutmak (3635)

3635. *saña Tañrı vèrsün tümen yaş bugün
anuş yasın eyledük uş düğün*

[= Allah sana bugün pek çok yaş versin; onun yasını tuttuk, şimdi düğün (vaktidir.)]

yat eyle- hazırlık yapmak (2336)

2336. *Süheyl'e dèdi kaçmağa eyle yat
dağı dèyimezven ki sen bunda yat*

[= Süheyl'e: "Kaçmaya hazırlan!" dedi; (ona) artık sen burada kal diyemem ki!]

yèr eyle-²⁰⁵ yer etmek (3012)

3012. *ata cān içinde yèr eyler aña
yavuz yèl esdürmez andan yaña*

[= Baba gönül içinde yer eder; anne ondan yana kötü yel estirmez.]

yol eyle- ulaşmak, elde etmek (2222)

2222. *gören dèye ol sen yā sen ol
bulınmaya fark eylemeklige yol*

[= Gören "O sensin." ya da "Sen osun." der; (buna) ulaşmak ayırt edilmez.]

yüregini figār eyle- yüregini parçalamak (572)

572. *bunu dèdi vü ağladı ol nigār
şehün eyledi yüregini figār*

[= O sevgili bunu dedi ve ağladı; şahın yüregini parçaladı.]

zārīlık eyle- ağlayıp inlemek (712)

712. *ne ata ne anaya söyler idi
düni günü zārīlık eyler idi*

[= Ne baba ne anneye (bir şey) söylerdi; gece gündüz ağlayıp inlerdi.]

zehr eyle- zehir etmek, (mec.) sıkıntı vermek (80, 5129)

80. *bilürsin Nemrüd'ı kahr eyledi*
ana tatlu dirligi zehr eyledi

[= Bilirsin Nemrut'u perişan etti; ona tatlı hayatı zehir etti.]

zevk eyle- eğlenmek (1258, 1294, 4172)

1258. *bugün Çîn elindesin uş hele*
gül oyna vü zevk eyle bizüm ile

[= Bugün Çin ülkesindesin işte; haydi gül oyna ve bizimle eğlen!]

zîr ü zeber eyle- altüst etmek, dağıtmak (517, 1367)

517. *yine çün hakınca nazar eyledi*
işin küllî zîr ü zeber eyledi

[= (Resme) iyice baktı; yine işini tamamen altüst etti.]

ziyân eyle- zarar vermek (1206)

1206. *ki içmek süci bana eyler ziyân*
içecek tenümi eridir hemân

[= Şarap içmek bana zarar verir; içince o an tenimi eritir.]

3.2.4.1.5. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kıl-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

âferin kıl- beğenip takdir etmek (1150)

1150. *Süheyl'ün hönına kalur ol taña*
öginde kılur çok âferin çok ana

[= O, Süheyl'in ziyafetine hayret eder; içinden onu çok takdir eder.]

âh kıl- acı ile içini çekmek (584)

584. *birini okur katına ol pâdişâh*
açar râzını söyler kılur âh

[= O padişah birini huzuruna çağırır; sırrını açığa vurur, söyler (ve) acı ile içini çeker.]

'ahd kıl- yemin etmek (1164)

1164. *atası elini tutup kıldı 'ahd*
içürimedük nêçe êtdükse cehd

[= Babası elini tutup yemin etti; ne kadar uğraştıysak (içki) içiremedik.]

ârzü kıl- bir şey istemek (692)

692. *buğur dahı bir ârzü kıluram*
ki derdüme dermân anı bilürem

[= Şimdi de bir şey istiyorum ki onun derdime çare olduğunu bilirim.]

âşikâr kıl- meydana çıkarmak, ortaya koymak (592, 1230, 1232)

592. *şehüñ râzını kulları ne bile*
meger şâh anı âşikâre kıla

[= Şahın sırrını kulları nasıl bilebilir; meğer şah bunu meydana çıkarır.]

âvâre kıl- perişan etmek (879)

879. *dédi beni **kılduñ** āvāre sen*
melāmet kamu ēle vū šāra sen

[= “Sen beni perişan ettin, bütün her yere rezil ettin” dedi.]

āzād kıl- azat etmek, serbest bırakmak (1210)

1210. *ululuk édip kuluñı šād kıl*
*süciiden bugün beni **āzād kıl***

[= Büyüklük gösterip kulunu sevindir; bugün beni şaraptan azat et.]

bağrı baş kıl- yaralamak, gönül kırmak (757)

757. *bu söz idi kim **bağrumı kıldı baş***
gözüme karañu görünür güneş

[= Bu söz (beni) gücendirdiğinden güneş gözüme karanlık görünür.]

bîlhaber kıl- habersiz bırakmak (648)

648. *ne yerde görmişsin ey pürhüner*
*anı kim **kılupdur** beni **bîlhaber***

[= Ey hüner sahibi, onu nerede gördün? (O) beni habersiz bırakmıştır.]

cāzūluk kıl- büyücülük yapmak (647)

647. *ya **hod cāzūluk** mı **kılursın** eyit*
haber yārdan mı bilürsin eyit

[= Büyücülük mü yapıyorsun ya da sevgiliden haber mi biliyorsun? Söyle!]

cehdlik kıl- gayret etmek (2720)

2720. *üşenmeyüben **cehdlik kılavuz***
nişānlarını bola kim bilevüz

[= Bıkmayıp gayret edelim; izlerini belki buluruz.]

coş kıl- coşmak, heyecanlanmak (889, 1219, 1254, 1810, 3817)

889. *hayāli senüñ göñlüñi aldı uş*
*içünñde anuñ sevgüsü **kıldı coş***

[= (Onun) hayali şimdi senin gönlünü aldı; onun sevgisi içinde coştı.]

çāre kıl- çözmek, halletmek, yoluna koymak (642, 678, 682, 932, 1377, 1400, 1408, 1416, 1690, 1747, 2513, 3197, 3497, 3813)

642. *erişdüre tēcek seni yāra ol*
***kıla** bu kolaysuz işe **çāre** ol*

[= O seni sevgiliye hemen ulaştırınsın; bu uygunsuz durumu çözsün.]

diri kıl- canlanmasını sağlamak (653, 660)

653. *ki **kutludur** ayağuñ hem yüzüñ*
***diri kıldı** oğlumu tatlu sözüñ*

[= Ayağın ve yüzün uğurludur; tatlı sözlerin oğlumu canlandırdı.]

du‘ā kıl- dua etmek (135, 265, 340, 601, 1041, 1091, 1185, 1269, 2082, 3517, 3580, 3594, 5135, 5172)

135. *qılurlardı dürlü du ‘ālar aḡa*
qalurlardı yüzünü görüben ṭaḡa

[= Ona çeşitli dualar ettiler; yüzünü görüp hayret ederlerdi.]

endēşe qıl- endişe etmek (4737)

4737. *bola kim anuḡ bir niṣānın bulam*
aḡa lāyık endēşesini qılam

[= Belki onun bir izini bulurum; ona gereğince endişelenirim.]

eylük qıl- iyilik yapmak (3032, 4362)

3032. *atama erişicegez ben bilem*
ki eylügüḡe nēçe eylük qılam

[= Babama ulaşacağımızı bileyim ki (senin) iyiliğine birçok iyilik yapayım.]

fidā qıl- ~ fidī qıl- feda etmek, gözden çıkarmak (1132, 1481, 2056, 5520)

1132. *qılam ṭatlu cānumı aḡa fidā*
ger andan gelür ise baḡa nidā

[= Eğer ondan bana davet gelirse; tatlı canımı ona feda edeyim.]

fikri endāze qıl- düşünceyi ölçü tutmak (338)

338. *bu eski hikāyetleri tāze qıl*
sözi düzmege fikri endāze qıl

[= Bu eski hikâyeleri yenile; sözü yazmak için düşünceyi ölçü tut.]

fuḡullıq qıl- hadsiz veya yersiz davranmak (5256)

5256. *velē çünki oḡluḡ yérünḡde qala*
nēte her bir ādem fuḡullıq kıla

[= Ama oḡlun (senin) yerine baktığından; her bir kişi nasıl hadsiz davranır?]

ḡanī qıl- zengin etmek (397)

397. *uluyı vü kiçiyi kıldı ḡanī*
daḡı dēdi kim siz dileyüz anı

[= Büyük ve küçük herkesi zengin etti ve “Siz (benim için) dua edin.” dedi.]

geḡez qıl- kolaylaştırmak (643)

643. *ki ṣarp işi geḡez kılan ol durur*
qamu derde dermān vèren ol durur

[= Zor işi kolaylaştıran ve bütün dertlere çare bulan O’dur.]

ḡaber qıl- haber vermek (1028, 1351, 4741)

1028. *Süheyl’e dēdi çünki vara vezīr*
ḡaber kıla ṣara vü ṣeḡe vezīr

[= Süheyl’e: “Vezir gitsin, şehre ve ṣaha haber versin.” dedi.]

ḡacil qıl- utandırmak, mahcup etmek (1117)

1117. *daḡı bedreler vèrdi Mıṣrī kızıl*
kerem gösterüp kıldı bizi ḡacil

[= Ayrıca Mısır altını (olan) keseler verdi; bağışta bulunup bizi mahcup etti.]

hamle kıl- saldırmak, atılmak (4496)

4496. *ara yèrde er kim imiş bildiler*
*aña **hamle** hep bir kez in **kıldılar***

[= Orada yiğit kimmiş anladılar; ona bir kez saldırdılar.]

harāb kıl- yıkmak (1322)

1322. *naķāş dēr ki bu iş degüldür şavāb*
*ki bāğını şāhuñ **kılavuz harāb***

[= Nakkaş: “Şahın bahçesini yıkarız, bu doğru iş değildir.” der.]

harām kıl- haram etmek (1475)

1475. *canuma dirligi anşuzda nête **kıldı harām***
şu yār kim tama ağdı vü tıtmadı ārām

[= Bu sevgili dama çıktı ve rahat durmadı; canıma ansızın huzuru nasıl haram etti.]

hāzır kıl- hazırlamak (3337)

3337. *dañı dēdi her dürlü eksük gerek*
*bu arada **hāzır kılun tîzrek***

[= Ayrıca “Her türlü eksiği gereği burada hemen hazırlayın.” dedi.]

hikāyet kıl- hikāye anlatmak (372)

372. *ēşit şaña bir hoş **hikāyet kılam***
eger Tanrı’dan uş ‘ināyet bulam

[= Şayet Allah şimdi yardım ederse dinle, sana bir güzel hikāye anlatayım.]

hiṭāb kıl- hitap etmek (3096)

3096. *gelüp hücreye **kıldı kıza hiṭāb***
ki hey dur götürgil yüzünñden niķāb

[= Odaya gelip kıza seslendi: “Hey, kalk! Yüzünden peçeyi aç!”]

huroş kıl- duyguları dışa vurmak, coşmak, gürlemek (535, 1211, 2672, 3817)

535. *getürdi aña vèrdi dārū-yı nūş*
*ögi geldi başladı **kıldı huroş***

[= Ona şarap getirdi, verdi; kendine gelmeye başladığında coştı.]

‘ināyet kıl- izin vermek, yardım etmek (376, 1424)

376. *döne Türki’ye okıya hāş u ‘ām*
*‘ināyet **kılursa** Haķ ola tamām*

[= Türkçeye çevrilsin, herkes okusun; Allah izin verirse tamamlansın.]

‘izzet kıl- büyüklük göstermek (137)

137. *şoñ uci ķadem başdı ‘arş üstine*
*ne ‘izzet ki **kıldı** Çalap dostına*

[= Allah, dostuna ne çok büyüklük gösterdi; sonunda (O) göğe yükseldi.]

ķabūl kıl- kabul etmek, razı olmak (1054)

1054. *gerek sen beni hem ata bilesin
sözümü ki derven **ķabūl ķılasın***

[= Sen beni baba (olarak) görmelisin ki sözümü söyleyeyim, kabul edesin.]

ķanā‘at ķıl- kanaat etmek, yetinmek (295, 4603)

295. *ķanā‘at **ķıluṗ** loķma ger olsa az
helāk etmekle kişiyi hırş u āz*

[= Kanaat edip lokması azalınca; açgözlülük insanı perişan etmez.]

ķarār ķıl- durmak (870)

870. *ķonar gögsi üstinde **ķıluṗ** **ķarār**
urur kaynağını yüregın yarar*

[= (Onun) göğsü üstüne konar ve durur; pençesini vurup yüregini yarar.]

ķısmet ķıl- eriştirmek, nasip etmek (785, 5180)

785. *emek bizden ola Çalap’dan yārī
ki **ķısmet ķıla** ol yigide yārī²⁰⁶*

[= Emek bizden yardım Allah’tan olsun ki yigide sevgiliyi eriştirsın.]

ķıyām ķıl- ayakta durmak, dikilmek (3769)

3769. *yoğıdı kimsesi kim vère ta‘ām
tākati yoğıdı açlıhdan kim **ķıla** **ķıyām***

[= Kimsesi yoktu ki yemek versin; açlıktan gücü yoktu ki ayakta dursun.]

ķıyās ķıl- kıyas etmek, karşılaştırmak (3882)

3882. *velē bildüm eyle kim ol çok bilür
ķıyās eyle **ķıldum** ki ol çok bilür*

[= Fakat onun çok (şey) bildiğini anladım; o kadar karşılaştırdım ki o çok bilirdi.]

ķıllıķ ķıl- kulluk etmek (4289)

4289. *atam **ķıllıķında** olur idi ol
ķılı bigi **ķıllıķ** **ķıluṗ** idi ol*

[= O babamın hizmetinde olurdu; (ona) kulu gibi kulluk ederdi.]

māt ķıl- mağlup etmek (996)

996. *iki bedre altın iki üç key at
iki **ķıl** kim ayı **ķılurlar** idi māt*

[= İki kese altın, iki üç iyi at, iki cariye ki (güzellikleri) ayı mağlup ederdi.]

merķamet ķıl- merhamet etmek (1887, 2270)

1887. *günüm şöyle geçdi eger biledün
taņa **ķaluban** **merķamet** **ķıladuṗ***

[= Günümün böyle geçtiğini eğer bilseydin; şaşırıp merhamet ederdin.]

mübtelā ķıl- âşık etmek (1565)

1565. *ana karşı hoş güldi bir gül bigi*
anı mübtelâ kıldı bülbül bigi

[= Ona doğru güzel güldü; onu tıpkı bülbül gibi güle âşık etti.]

münevver kııl- aydınlatmak (32, 1049)

32. *bezer gökyüzün gece ilduz ile*
münevver kıılur yeri gündüz ile

[= Gökyüzünü gece yıldız ile süsler; gündüz ile yeryüzünü aydınlatır.]

müsellim kııl- müsellim olarak atamak (5573)

5573. *ki şāh uş müsellim kıılupdur sizi*
kamu halka eşitdürün bu sözi

[= Padişah şimdi sizi müsellim yapmıştır; bütün halka bunu duyurun.]

namāz kııl- namaz kılmak (3249)

3249. *baña bunca zahmet degül idi az*
bir iş oldu kim kıılamazvan namāz

[= Bunca sıkıntı bana az değildi; bir sıkıntı oldu ki namaz kılamıyorum.]

nāz kııl- nazlanmak (1781)

1781. *pes andan yüzün açar idi az az*
kıılur idi bir demde biñ dürlü nāz

[= Ondan sonra yüzünü az az açardı; bir anda bin çeşit nazlanırdı.]

nażar kııl- bakmak (514, 1454, 1555, 2532, 5276)

514. *çü havz üzre aņsuzda kııldı nażar*
su içinde şūreti görür ol meger

[= Havuz üzerine ansızın baktığında; o meğer su içinde resmi görür.]

noş kııl- içmek (1166, 1171, 1291, 1810, 1965)

1166. *şehenşāh gerek kim ala kııla noş*
ki ola Süheyl-i Yemen²⁰⁷ göñli hoş

[= Padişahlar padişahı (kadeh) almalı, (o) içsin ki Yemenli Süheyl'in gönlü rahatlasın.]

ören kııl- harap etmek (542)

542. *bilürdüm ki ol şūreti bir gören*
kıılurıdı göñli vü evini ören

[= O resmi bir görenin gönlünü ve düzenini harap ettiğini bilirdim.]

pāre kııl- parçalamak (1230)

1230. *diledi ki tonını pāre kııla*
ne rāzı ki var āşikāre kııla

[= Giysilerini parçalasın (ve) ne sırrı varsa ortaya koysun istedi.]

rehā kııl- kurtarmak (628)

628. *ëriřdüirdi nakāřı tizcek şehe*

kılur kend'özini ölümden **rehā**

[= Nakkaşı padişaha hemen ulaştırdı; kendisini ölümden kurtardı.]

rūzī kıl- nasip etmek (1370, 5202)

1370. *Haķ Ta 'ālā kendü lutfından beni esirgeyüp*

*aņsuzın **rūzī kıla** ol b'vēfā yāri meger*

[= Allah Taala lütfundan beni esirgeyip meğer ansızın o vefasız sevgiliyi nasip eder.]

rüsvāy kıl- rezil etmek (50)

50. *kişi n'eyledügin nēte bilmez ol*

*bilür līk **rüsvāy** anı **kılmaz** ol*

[= O insanın ne yaptığını nasıl bilmez; bilir ama onu rezil etmez!]

şenā kıl- övmek, yüceltmek (814, 1269)

814. *bağışla vü tağıd u at yābana*

*çü eşitdi nakāř **kıldı şenā***

[= "Bağışla, dağıt ve önemsiz gör." Nakkaş (bunu) duyduğunda (onu) övdü.]

serhoş kıl- sarhoş etmek (1641)

1641. *ıoldur kadehi şun elüme **kıl** beni **serhoş***

ger aęu ola yārum adına ēdeven nūř

[= Kadehi doldur, elime sun (ve) beni sarhoş et; eğer zehir olsa sevgilim adına içerim.]

řād kıl- sevindirmek (1210, 4697)

1210. *ululuķ ēdüp kulunı **řād kıl***

süiciden bugün beni āzād kıl

[= Büyüklük gösterip kulunu sevindir; bugün beni şaraptan azat et.]

řādılık kıl- memnuniyet göstermek (4623)

4623. *ikisin dahı gördi vü bildi*

*hemān lahza hoş **řādılık kıldı***

[= İkisini de gördü ve tanıdı; o an hoşça memnuniyet gösterdi.]

řefā'at kıl- şefaat etmek (165, 2638, 5694)

165. *meger kim **řefā'at kıla** Muřtafā*

ki bula kıyāmetde gönlüm řafā

[= Meğer Mustafa kıyamette şefaat eder de gönlüm huzura erer.]

řikār kıl- (mec.) tuzağa düşürmek (1564)

1564. *bayık bildi kim **kıldı** 'aşka **řikār***

olur kanda var ise 'aşkı āřikār

[= Şüphesiz anladı ki aşk (onu) tuzağa düşürdü; (o) nerede ise aşkı görünür.]

řūrīde kıl- periřan etmek (1203)

1203. *çü işdüm süci uşda aldı beni*

*koyup řabrı **řūrīde kıldı** beni*

[= Şarap içtiğimde işte beni ele geçirdi; sabrı bırakıp beni perişan etti.]

şükür kııl- ~ şükürin kııl- şükretmek (691, 1844, 3580, 4626, 5273)

691. *dilüm şükürin anuñ nêtesi kııla
ya ol eylügün nête zâyi^ç ola*

[= Dilim ona nasıl şükretsin ve o iyiliğin nasıl kaybolur?]

taḥammül kııl- dayanmak, katlanmak (5384)

5384. *ne kim olurısa taḥammül kıluñ
ululardan key teemmül kıluñ*

[= Büyüklerden her ne olursa katlanın; iyice etraflıca düşünün.]

ṭama^ç kııl- aç gözlülük etmek, göz dikmek (951)

951. *çeri bunda yoğıduğın bildiler
bu tâc u bu taḥta ṭama^ç kıldılar*

[= Burada asker olmadığını anladılar; bu taç ve tahta göz diktiler.]

ṭapu kııl- hürmet etmek, saygı göstermek (1703, 2986)

1703. *var indi ṭapu kııl dēgil aña
ki ben kıaldum işbu sözünden ṭaṇa*

[= Şimdi ona git, saygı göster; bu sözlerine şaşırdığımı (ilet).]

tāze kııl- yenilemek (338)

338. *bu eski hikāyetleri tāze kııl
sözi düzmege fikri endāze kııl*

[= Bu eski hikâyeleri yenile; söz yazmak için düşünceyi ölçü tut.]

tedbîr kııl- tedbir almak (3119, 5469)

3119. *bunuñ şükürüni sen gerek bilesin
nedür çäre vü tedbîr kıılasın*

[= Sen buna şükredici olmalısın; nedir çaresi (diye düşünür) ve tedbir alırsın.]

teemmül kııl- etraflıca düşünmek (5384)

5384. *ne kim olurısa taḥammül kıluñ
ululardan key teemmül kıluñ*

[= Büyüklerden her ne olursa katlanın; iyice etraflıca düşünün.]

teferrüc kııl- gezinti yapmak, dolaşmak (298, 1385, 3026, 3991, 4456)

298. *önümde kitāb elümde kalem
ki gāh yazam u gāh teferrüc kıılam*

[= Önümde kitap, elimde kalem; gâh yazarım gâh dolaşırım.]

tefevvüz kııl- bağışlamak (206)

206. *bu hikmetleri aṇlayıcaḵ kışi
tefevvüz kıılur Hakk'a her bir işi*

[= Kişi bu hikmetleri anlayınca Allah'a her bir işini bağışlar.]

tekye kııl- güvenmek (5668)

5668. *yaramaz tayanmak şuya bilürem*
velê tekye yüz şuyına kıluram

[= Suya güvenmek faydasız bilirim ama şerefe güvenirim.]

temāšā kıl- seyretmek, izlemek (1209, 1295, 1368)

1209. *yêñüz içünüz hoş temāšā kıluj*
beni dahı bile içerden bilünj

[= Yiyip için, güzelce seyredin; beni de birlikte sizden biliniz.]

terahhum kıl- merhamet etmek (5626)

5626. *unıdılmaya halk içinde adum*
terahhum kıla bilüşüm yadum

[= İnsanlar içinde adım unutulmasın; dostum düşmanım herkes merhamet etsin.]

tevāzu‘ kıl- alçak gönüllü davranmak (5077)

5077. *tevāzu‘ kılup lutf ile söyledi*
üküş ‘özr diledi hulğ eyledi

[= Alçak gönüllü davranıp iyilikle konuştu; iyi davrandı çok özür diledi.]

veli‘ahd kıl- veliaht yapmak (5262)

5262. *düzen düzdi eyledi cehd ol*
ki oğlını kıldı veli‘ahd ol

[= O, hazırlığını yaptı ve çabaladı; oğlunu veliaht yaptı.]

yād kıl- hatırlamak (1620)

1620. *elinden alup içdi vü oldu şād*
gêrû ‘aşk düzenini kıldı yād

[= Elinden (kadehi) alıp içti ve sevindi; yine aşk durumunu hatırladı.]

yarağ kıl- hazırlık yapmak (786, 836, 931)

786. *şeh eydür eyit ne gerek bileyim*
çü gider yarağunuzı kılayım

[= Padişah: “Ne lazım söyle, bileyim? Giderken hazırlığınızı yapayım.” der.]

yārī kıl- yardım etmek (357, 1588, 5695)

357. *Çalap Tanrı yārī kılsa başa*
düzem şöyle kim kala gören taşa

[= Allah Taala bana yardım ederse; (eseri) yazayım ki gören böyle şaşırınsın.]

yavu kıl- kaybetmek, yitirmek (275, 1216, 1503, 1786, 3116, 3965, 4079, 5136)

275. *kağıyup yavu kılmagıl bilünj*
yalan söze öğretmegil dilünj

[= Kızıp aklını kaybetme; dilini yalan söze alıştıрма.]

yoldaş kıl- yol arkadaşı yapmak (780)

780. *uş oğluma yoldaş seni kıluram*
ki uşlusın key kişi bilürem

[= Şimdi seni oğluma yol arkadaşı yapıyorum ki akıllı ve uygun (olduğunu) biliyorum.]

zarılıh kıl- ağlayıp inlemek (1443, 4764)

1443. *çü bahdı şuya gördi kim gölge yol
tonın yırtuban **zarılıh kıldı** çoğ*

[= Suya baktığında gölge olmadığını gördü; kıyafetini yırtıp çok ağlayıp inledi.]

zevk kıl- eğlenmek (551)

551. *tur örü bu endişeden geçelim
kılup zevk yeyelim içelim*

[= Ayağa kalk, bu kaygıyı bırakalım; yiyelim içelim, eğlenelim.]

3.2.4.1.6. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **kılın-** yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sebeb kılın- araç olarak kullanmak, sebep olarak görmek (1759)

1759. *şaçumun kılın tut **kılın sebeb**
degül vaḳti kim bekleyesin edeb*

[= Saçımdan tut, araç olarak kullan; edep etmenin zamanı değil.]

3.2.4.1.7. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **ol-** yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘aceb ol- yadırgamak, şaşırmak (1733, 3177, 5047)

1733. *‘aceb olmaya kuzu kapan kiṣi
çopandan yer olursa şapan taş*

[= Kuzu çalan kiṣi, çobandan sapan taşı yerse (buna) şaşılmaz.]

‘adāvet ol- düşman olmak (5257)

5257. *bizüm ğaybetümüzde fırsat olup
tuz etmek unıdup **‘adāvet olup***

[= Bizim arkamızdan fırsat bilen; tuz ekmek (hakkını) unutan; düşman olan...]

‘ādet ol-²⁰⁸ alışkanlık durumuna gelmek (147)

147. *üçüncisi ‘Osmān ki ‘ilm ḥayā
aḡa **‘ādet olmuş** idi bīriyā*

[= Üçüncüsü Osman ki ilim, edep (ve) doğruluk onda âdet olmuş.]

āġāh ol- öğrenmek, haberdar olmak (5570)

5570. *çavuşlar çağırup dēdiler bilün
ulu kiçi benden **āġāh olun***

[= Çavuşlar bağırarak: “Büyük küçük herkes benden bilsin, öğrensin!” dedi.]

aġır ol- (mec.) sıkıntı vermek, bunaltmak (1496, 2580)

1496. *ne var ağır olaşısa yüküm*

*bola kim dürişdügüm ola büküm*²⁰⁹

[= Yüküm sıkıntı verecekse ne var; çabaladığım ola ki kat olur.]

ağu ol- zehrolmak (2127)

2127. *eger ola dağ rîşt ü ya karağu*

*olur āb-ı hayvān*²¹⁰ *elinden ağu*

[= Eğer (kişi) kel, yaralı ve kör olursa; hayat suyu (o kişinin) elinden zehrolur.]

ağmak ol- budala olmak (4578)

4578. *niçün kayğu andın yaña yeyile*

aña ağmak olan kişi yıyıla

[= Ondan yana niçin kaygılanılır; ona budala olan kişi yayılır.]

ağşam ol- akşam olmak, hava kararmak (1965)

1965. *odasına vardı kadeh kıldı nüş*

güyerdı ki ağşam kaçan ola uş

[= Odasına gitti, içki içti; şimdi ne zaman hava kararır (diye) beklerdi.]

ağar ol- akmak (1731)

1731. *şu kim ağar ola vü od kim yanar*

anı etmeye kim éde intizār

[= Su ki akar ve ateş ki yanar; kim bunu yapmayı bekler?]

alu ol-²¹¹ değersiz, aşağı olmak (2304)

2304. *ne var oldumisa senüñ aluñ*

bahāma ne şayduñ ki olam kulun

[= Senin değersizin oldumsa ne var; (bana) ne paha biçtin ki kulun olayım.]

‘ām ol- genel olmak (1049)

1049. *velē güneşüñ nūrı çün ‘ām olur*

ören yerleri hem münevver kılar

[= Fakat güneşin aydınlığı genel olduğundan harabelikleri de aydınlatır.]

amān ol- emniyet içinde olmak (1066, 2440)

1066. *eger ‘ömürden olursa amān*

gerek kim cihānı görem bir zamān

[= Eğer ömür elverirse; bir vakit dünyayı dolaşmalıyım.]

añılmaz ol- bahsi geçmemek (5110)

5110. *ra‘iyyetleri eyle dutmuşdı dinç*

ki añılmaz olmuşdı güç ü başınç

[= Halkını öyle refah tutmuştu ki zulüm anılmaz olmuştu.]

²⁰⁹ Yazmada: *püküm*.

²¹⁰ Yazmada: *āb u hayvān*.

²¹¹ bk. *alu* [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 23-24]

ağlar ol- hatırlamak, anmak (5197)

5197. *bilürem atam ağlar ola beni*
nête kim añañururam ben anı

[= Nasıl ki ben onu anarım; babam da beni anar, bilirim.]

arı ol- günahsız olmak (99)

99. *eger ‘itikāduñ olursa arı*
vara Hāk katında işüñ ileri

[= Eğer inancın günahsızsa; Allah katında işin rast gider.]

arka ol-²¹² destek olmak (2577)

2577. *dēdi sen ne dērseñ ben anda olam*
*senüñ bigi er kişiye ark’olam*²¹³

[= “Sen ne dersen ben orada olurum, senin gibi yiğit kişiye destek olurum.” dedi.]

‘aşı ol- günahkâr olmak (17, 101)

17. *şuçın ‘aşı olanlaruñ yoyan ol*
dirilden öldüren ü koyan ol

[= Günahkâr olanların suçunu silen; (onları) diriltten, öldüren ve salan O’dur.]

aşah ol- alçak olmak (1991)

1991. *yimişlü olıcağ ağaçdağı şāh*
başı göge çekmez ü olur aşah

[= Ağaçtaki dal meyveli olunca; başı yükselmez ve alçak olur.]

‘aşığ ol-²¹⁴ âşık olmak (1531, 1538, 1814, 4093)

1531. *eger ‘aşığ olursa şāh-ı Erdvān*
bulur tamlara urmağa nerdüvān

[= Eğer Erdvân padişahı âşık olursa; damlara çıkmaya merdiven bulur.]

âşikār ol- görünmek, meydana çıkmak (1564)

1564. *bayık bildi kim kıldı ‘aşka şikār*
olur kanda var ise ‘aşkı âşikār

[= Şüphesiz anladı ki aşk (onu) tuzağa düşürdü; (o) nerede ise aşkı görünür.]

āşüfte ol- akli başından gitmek, meftun olmak (2931, 3244)

2931. *gērü sürdi bir hafta eglenmedi*
key āşüfte olmışdı dinlenmedi

[= Bir hafta oyalanmadı, yine (at) sürdü; epey akli başından gitmişti, dinlenmedi.]

āvāre ol-²¹⁵ (703, 4114)

1. uzak kalmak, ayrı düşmek

²¹² krş. EAT *arka ol-* ‘destek olmak’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 217]

²¹³ Çalışmada Semih Tezcan’ın okuma teklifi tercih edilmiştir. Diğer görüşler için bk. [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskicil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 25]

²¹⁴ krş. TTü. *âşık olmak* ‘sevmek, tutulmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 174a]

²¹⁵ krş. TTü. *avare olmak* ‘işsiz güçsüz dolaşmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 190b]

703. *sen āvāre olasın ben diri*
ölüm yēgrek ola baña āhiri

[= Ben hayatta (iken) sen uzak kalacaksın; bana sonu ölüm olsa daha iyidir.]

2. başıboş duruma gelmek

4114. *eliyle kendü düzenin bozan*
ğarīblikda āvāre olup gezen

[= Kendi düzenini eliyle bozan; gurbette başıboş olup dolaşan...]

ayah bağı ol-²¹⁶ (mec.) engel olmak (2087)

2087. *çü biz başduk işbu ile ayağı*
sizün lutfunuz oldu ayağ bağı

[= Biz buraya ayak bastığımızdan beri; kereminiz (işimize) engel oldu.]

‘ayb ol- kusur sayılmak (1807, 2021, 4454, 5472, 5653)

1807. *‘ayb olmaya kopuz bigi ger zār inilersem*
‘aşkuñ eli key tutdı vü kulağımı burdı

[= Kopuz gibi ağlayıp inilersem kusur olmaz; aşkın eli iyice kulağımı tuttu ve burdu.]

ayın bayın ol- hayrete düşmek, donakalmak (1899, 2968, 3957, 4824)

1899. *nēte olmaya kimse ayın bayın*
ki bula karanjuda bengü şuyın

[= Karanlıkta abıhayatı bulacak kişi nasıl şaşkın olmasın?]

ayruhsı ol- farklı olmak, başka türlü olmak (2779, 4683, 4691)

2779. *bayık bildüm bu iş ayruhsı olmuş*
kaçan ise Süheyl’üm helāk olmuş

[= Süheyl'im ne zaman yok olduysa; şüphesiz bu iş başka türlü olmuş, dedim.]

āzād ol- azat olmak, kurtulmak (627, 771, 993)

627. *vezīr eşidüp bu sözi şād olur*
ol endişeden göñli āzād olur

[= Vezir bu sözü işitip mutlu olur; gönlü o endişeden kurtulur.]

‘azīz ol- yüce, kıymetli olmak (2664, 5568)

2664. *kişi kim ola anda ‘aql u temē*
olur sözi mevzūn u kadri ‘azīz

[= Akıl ve iyi huy sahibi kimsenin sözü ölçülü ve değeri yüce olur.]

bağrı baş ol- yüreği yaralanmak (614)

614. *ileyince bir dāye vü bir karavaş*
gören kişinün bağrı olurdu baş

[= Yanında bir dadı ve hizmetçi (vardı); (onu) gören kişinin yüreği yaralanır.]

bahā ol- bir şeyin değerini belirtmek (4561)

4561. *bunun gevherine **bahā olmaya**
bunun bigi bir ejdehā olmaya*

[= Bunun cevherine değır biçmesin; bunun gibi ejderha olmaz.]

bahāne édinici ol- bahaneci olmak (4791)

4791. *ki nākes sözinden dönici olur
bahāne üküş édinici olur*

[= Alçak, dönek olur; çok bahaneci olur.]

baḥīl ol- cimri olmak (323)

323. *aru toḥumdan aru biter taḥıl
öğüt vërmege kimseye **olmaḡ baḥīl***

[= Saf tohumdan saf tahıl olur; birine öğüt vermeye cimri olmayın.]

baḡş ol- sözü geçmek, bahsedilmek (2696)

2696. *velë bellü bildüm bular bunda yoḡ
becid tutdum **baḡş inen oldu** çoḡ*

[= Fakat iyice anladım (ki) bunlar burada yok; pek çok bahsedildi, ciddi buldum.]

baş ağrısı ol- (mec.) sıkıntı olmak (5640)

5640. *bu resm ile söz düzmegün toğrısı
olur ḡaşılı kuru baş ağrısı*

[= Bu durum ile söz yazman; doğrusu tekdüze (ve) sıkıntı olur.]

baş göz ol-²¹⁷ evlenmek (4520)

4520. *umar idüm anı ki **baş göz ola**
ara yërde fağfür ile söz ola*

[= İsterdim ki o evlensin; Çin hükümdarı ile ortada anlaşma olsun.]

baş ol-²¹⁸ komutan olmak (2130, 2154)

2130. *eyitdi nakāşa buyur tîzrek
çeriye **baş olsun** nête kim gerek*

[= Nakkaş’a, askere gerektiği gibi komutan olsun (diye) hemen emir verdi.]

başı ḡoş ol- (264, 1211, 1291, 1300, 3300, 4237)

1. hoş vakit geçirmek

264. *eger diler iseḡ ki her bir kişi
sevüp senünle **ḡoş ola başı***

[= Eğer istersen her bir kimse; sevip seninle hoş vakit geçirir.]

2. sarhoş olmak

1211. *şehün **başı süciyle olmuşdı ḡoş**
êşitdi kaḡıdı kıldı ḡurūş*

[= Padişahın başı şarapla sarhoş olmuştu; (sözleri) işittiğinde öfkелendi, gürledi.]

²¹⁷ krş. TTü. *baş göz olmak* ‘evlenmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

²¹⁸ krş. TTü. *baş olmak* ‘lider olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

başı kayu ol- kaygılı olmak (4041, 5327, 5582)

4041. *hışım nêçeme başı olsa kayu*

yavuz günde yavlağ bulunur eyü

[= Akraba ne kadar kaygılı olsa; kötü günde gayet iyi bulunur.]

becid ol- çalışmak, çabalamak, gayret etmek (3724, 4525)

3724. *işünde becid ol düriş er bigi*

ki işler olur kişi işi er bigi

[= İşinde gayret et, yiğit gibi çalış ki işler yiğit kimsenin işi gibi olur.]

belā ol-²¹⁹ sıkıntıya sebep olmak (3746)

3746. *gêrû döndi ki ya ‘nî kıızı bula*

bulımadı vü oldu artuğ belā

[= Yani kıızı bulmaya yine döndü; bulamadı ve daha çok sıkıntı oldu.]

bêter ol- daha kötü olmak (714)

714. *ilerükiden hāli oldu bêter*

ki ger bulsa cānın yabāna atar

[= Öncekinden durumu daha kötü oldu eğer ki (onu) bulsa canını uzaklaştırır.]

bîçāre ol- çaresiz kalmak (635)

635. *ol ‘aşkıdan olupdur bîçāre ol*

ola kim bu derde bula çāre ol

[= O bu aşktan çaresiz kalmıştır; o bu derde çare bulabilir.]

bîhūş ol- kendinden geçmek (1647)

1647. *sêni görelî gitdi benüm ‘aqlum u hūşum*

her kim ki perî yüzünü göre ola bîhūş

[= Peri yüzünü gören kimse aklını kaybeder; seni gördüğümden beri aklım gitti.]

bîkarār ol- (734, 1298, 1428, 1464, 3777)

1. kararsız olmak

734. *yigit ‘aşk ile çün ola bîkarār*

anı bağılu tutmağa nêce yarar

[= Delikanlı aşkla kararsız olduğundan; onu bağılu tutmak ne kadar yarar?]

2. huzursuz, rahatsız olmak

1298. *hemān dem eşidicegez Nevbahār*

ki uşşı gidüp oldu ol bîkarār

[= Nevbahār (söylenenleri) o an duyunca korkup huzursuz oldu.]

biliş ol- tanımak, aşına olmak (811, 864, 4959)

811. *ki vèrmek ile bulasın eyü ad*

biliş ola senünle cümle yad

[= Vermekle nam kazanırsın; tüm tanımayanlar seninle aşına olur.]

bîmest ol- hoşnutsuz olmak (4242)

4242. *yavuz ise şol demde **bîmest olur**
bere yêr vü kendü oranın bilür*

[= Kötü ise o anda hoşnutsuz olur; yaralanır ve kendi ölçüsünü bilir.]

bir ol- bir araya gelmek (195, 1324, 3302, 5187)

195. *hakîkat berāber degül ‘ilm ü cehl
anunçün **bir olmadı** nāehl ehl*

[= Gerçekte ilim ve cehalet beraber değildir; ondan dolayı ehil ve ehil olmayan bir araya gelmedi.]

bîzârlıh ol- bezgin duruma gelmek, bezmek (4391)

4391. *çabaladı êtdi üküş zârîlîh
cânından hem **olmuş idi bîzârlıh***

[= Çabaladı, çok ağlayıp inledi ve canından bezmişti.]

boyar ol- (mec.) aldatmak (3140)

3140. *kanyıla reng oldı yêr yüzi
nête kim cuhud **boyar olur** bizi*

[= Nasıl ki Yahudi bizi aldatır; (sonunda) kanı ile yeryüzü renklendi.]

buñalsılıh ol- iyice bunalmak, sıkılmak (2841)

2841. ***buñalsılığ olsa** aña degin
güder dinçligin gözetmez begin*

[= Ona kadar iyice bunalsa; (kendi) rahatını kollar, beyi gözetmez.]

buyruk ol- ~ buyruh ol- emretmek, buyruk vermek (76, 119, 3016, 3725)

76. *meger **buyruğı** anuñ **ola** vü pes
yêle dañı oldur buyuran ki es*

[= Meğer emreder ve hasılı rüzgâra da es (diye) buyuran O’dur.]

cevāb ol- cevap vermek (1711)

1711. *getürgil ne kim **olur** ise **cevāb**
şavāb ola vü hem bulasın şevāb*

[= Her ne cevap verirse ilet; (böylesi) doğru olur hem de sevap kazanırsın.]

cid ol- ciddi olmak (5457)

5457. *iñen uyma cehle vü çün **ola cid**
lecāc eyleme düşmen ile becid*

[= Bilgisizliğe çok uyma ve ciddi olduğunda; düşmanla inatlaşma.]

cihān gözine tar ol-²²⁰ dünya başına dar olmak (2022)

2022. *benüm göynügüm şol ki sen nāgehān
gidesin **gözüme tar ola cihān***

220

krş. TTÜ. *dünya başına dar olmak* ‘büyük bir çaresizlik içinde kalmak, çok sıkılmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 736a]

[= Benim sıkıntım şu ki sen ansızın gidersin, (o zaman) dünya başıma dar olur.]

cömerd ol- cömert davranmak (2315)

2315. *kişi neçe cömerd olursa ne var
gerek kim ola kend'özinüñ tavar*

[= Mal kendisinin olmalıdır ki kişi ne kadar cömert davranırsa (buna) şaşılmaz.]

çağ ol- sona ermek, tamamlanmak (3312)

3312. *erişdiler uş gerek çıhalar
tena'um edecek idi çağ olar*

[= Ulaştılar, şimdi (karaya) çıkmaları gerek; onlar sona erip bolluğa ulaşacaklardı.]

çäre ol- çare olmak, çözüme kavuşmak (457, 4650, 5520, 5522)

457. *demür kilidi anuñ elmās idi
anı açmağa çäre olmaz idi*

[= Demir kilidi elması; onu açmaya çare olmazdı.]

çāresüz ol- çaresiz kalmak (3950)

3950. *bakıp gördi hayrān olup kaldıdı
çok ağladı vü çāresüz oldıdı*

[= (Resme) bakıp gördüğünde hayran olup kaldı; çok ağladı ve çaresiz kalmıştı.]

çeri başı ol- komutan olmak (2146)

2146. *cevābında eydür eger ol kişi
gidemezse kim ola çeri başı*

[= “Eğer o gidemezse (askerlere) kim komutan olacak?” diye cevap verdi.]

çevük ol- çevik olmak (2257, 3883, 4542)

2257. *hakikat neçeme çevük olsa kuş
iki ayağından tutulur üküş*

[= Gerçekte kuş ne kadar çevik olsa (da) iki ayağından çok yakalanır.]

dañ ol- hayrete düşmek (3781)

3781. *dēye kim bu şāra niçün geldidi
bakıp şūrete nişe dañ oldıdı*

[= Bu şehre niçin gelmişti (ve) resme bakıp nasıl hayrete düşmüştü, söylesin.]

delü ol- delirmek (1377)

1377. *nakāşa Süheyl eydür ēy bilgilü
eger çäre kılmaz iseñ oldum delü*

[= Süheyl nakkaşa: “Ey bilgili, eğer çare bulmazsan deliririm!”]

derc ol- toplanmak, bir araya getirilmek (5623)

5623. *birez fikr eyledüm eger bende harc
ki çoğ ma'nı oldı hikāyetde derc*

[= Biraz düşündüm şayet ben de (düşünce) kattım ki hikâyede çok anlam toplandı.]

dermān ol- çare olmak (1416, 2242)

1416. *ne bilem bu derde ne **dermān ola**
meger çāre kılıcı rahmān ola*

[= Bu derde ne çare olur, nasıl bileyim meğer çare veren Allah'tır.]

dest res ol- elde etmek, kazanmak (290)

290. *budur kim kişinin **ola dest res**
dostlar ile otura bir nefes*

[= Kişi (için) kazanmak; dostlarla bir süre oturmasıdır.]

destūr ol- müsaade edilmek, izin verilmek (2076, 2079, 3036, 4713, 4719, 5402)

2076. *vèribidi nakāşī šāh katına
ki **destūr olursa** bine atına*

[= Padişah huzuruna nakkaşı gönderdi ki izin verilirse atına binsin.]

diler ol- dilemek, istemek (172)

172. *eger **diler olursa** her bir kişi
ki işleye Tanrı'ya yarar işi*

[= Dilediği olan her bir kimse; Allah için yararlı iş yapsın.]

dili lāl ol- konuşamaz duruma gelmek (564, 3184)

564. *şu bedr ay bigi yüzi oldu hilāl
büküldi bēli **dili oldu lāl***

[= Şu dolunay gibi yüzü hilal oldu; güçsüz kaldı, konuşamaz oldu.]

dinç ol- sağlıklı olmak, yaşamak, selamete ermek (211, 3589, 3645, 3685, 5280, 5561, 5565)

211. *fuzullık yēlin koma başuñda sen
ki key **dinç olasın** u başuñ esen*

[= Sen yersiz düşünceleri aklına getirme; sağlık ve esen olasın.]

dinçlik ol- canlılık gelmek (2921)

2921. *baña **oldı ol uyħudan dinçlik**
sünjüğüm içinde kurıdı ilik*

[= Bu uykuda bana canlılık geldi; kemiğim içinde ilik kurudu.]

diri ol- (1597, 3686, 3801, 4038, 4836, 4983, 5003)

1. (mec.) canlanmak, neşelenmek

1597. *bu hoş sözleri eşidüp hātırı
sevindi vü ölmüş iken **oldı diri***

[= Gönlü bu güzel sözleri işitip sevindi ve mutsuzken neşelendi.]

2. canlı olmak, yaşamak

3686. *çü nakāş eşitdi baş koyuban
dēdi nēçe ki **olavan diri** ben*

[= (Söylenenleri) işittiğinde nakkaş saygı gösterip "Ben yaşadığım sürece..." dedi.]

dost ol- dost olmak (823, 3237, 4421, 5454)

823. *kamu pādiṣāhlar ile ʔriṣe*
ola dost her birine giriṣe

[= Bütün padişahlara ulaşsın; her birinin arasına girsin, (onlarla) dost olsun.]

dümük ol-²²¹ (< düm+ük) fazlaca meşgul olmak, ilgilenmek (1613, 4043)

1613. *ağa ṭama sen anı görmez bigi*
dümük olma aña budur yēgi

[= Sen onu görmez gibi dama çıkar; onunla ilgilenme en iyisi budur.]

dürüst ol- doğru olmak (621)

621. *ne kim yazdum ise dürüst olmadı*
naḳıṣladuğum hēç eyü gelmedi

[= Her ne yazdımsa doğru olmadı; nazmettiklerim hiç iyi olmadı.]

düşer ol- düşecek gibi olmak (5127)

5127. *ādem düşer olsa ayaḥ ṭayınur*
başındağı ‘aḳlı anuṇ yayınur

[= İnsan düşecek gibi olsa, ayak sürçer; akli başından gider.]

düşmān ol- düşman olmak (4421)

4421. *yavuzlḳ ṣana bu ki key gelmesün*
saṇa düşmān olana dost olmasun

[= Kötülük düşünene iyi uğramasın; sana düşman olana (o) dost olmasın.]

düşürmiş ol- düşürmek (2534)

2534. *ya kızımı ya ol kiṣi meğer*
düşürmiş ola vü boşandı gider

[= Ya kızımı ya da onu meğer düşürmüş ve kurtulmuş gider.]

ebleh ol- budala olmak (2233)

2233. *sizün ḥaḳḳuma işbu mudur gümān*
kēy ebleh ola sizden eylük uman

[= Sizin hakkımda şüpheniz bu mudur? Sizden iyilik bekleyen akılsız olsun!]

ehl-i imān ol- iman sahibi olmak (92)

92. *sa ‘ādet anuṇ kim müsülmān ola*
hidāyet bulup ehl-i imān ola

[= Mutluluk, müslüman olan kimsededir ki (o) doğru yola girip iman sahibi olur.]

ehl-i mestūr ol- edepli şekilde örtülmek (5402)

5402. *size erlik işine destūr ola*
eger perdeṇüz ehl-i mestūr ola

[= Eğer peçeniz edepli şekilde örtülürse; yiğitlik işi size uygun bulunur.]

ehil ol- ehil olmak, becerikli olmak (282, 1900, 3180)

221

krş. EAT *dümük olmak* ‘bir işle yakından meşgul olmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1312]

282. *şu kimse tapusunda kim **ehl ola**
sözi eylemek ‘arz ihen sehl ola*

[= Yanında ehil kimse olsun ki sözü sunmak çok kolay olur.]

elde ol- elinde bulundurmak, sahip olmak (2016)

2016. *çü **elde ola** kıymet olmaz kader
kişi eyler özine çoğ dürlü gadr*

[= Talih elde bulunduğunda değer görmez; insan kendisine çok çeşitli haksızlık eder.]

encüme ol- zahmet olmak (5615)

5615. *kıyās êtdüm **olmaz** idi **encüme**
ki lafzen be lafz eyledüm tercüme*

[= Kıyasladım ki (eseri) kelimesi kelimesine tercüme ettiğimde (bana) zahmet olmazdı.]

enü yağu ol- şaşırmak, hayrete düşmek (1639, 2174, 2689, 4463)

1639. *üninden sarāy içi tıldı yağu
kim eşitdise **oldı enü yağu***

[= Sesinden sarayın içi yankılandı; işiten şaşırdı.]

er ol- yiğit olmak (2391, 2603, 2730, 4459, 4566)

2391. *silāhum tamām oldı atum kavī
er olmayam ayruḥ anarsam evi*

[= Silahım eksiksiz oldu, atım güçlüdür; bir daha evi anarsam yiğit olmayayım.]

erte ol- sabah olmak (5352)

5352. *meger bir gün **erte olıcaḳ** Süheyl
atasın varup görmege êtdi meyl*

[= Meğer bir gün sabah olunca Süheyl, babasını gidip görmek istedi.]

esen ol- sağ salim olmak, rahat olmak, mesut olmak (211, 1082, 1411, 1739, 1931, 2033, 3802, 3904, 5300)

211. *fuzullıḳ yēlin koma başuḡda sen
ki key dinç **olasın** u başuḡ **esen***

[= Sen yersiz düşünceleri aklına getirme; sağlık ve esen olasın.]

esir ol-²²² esir olmak (5518)

5518. *dirēḡā ki **olduḳ** uşda **esir**
senüḡ bu işüḡ uşda bilümi sır*

[= Eyvah ki işte esir olduk; senin bu yaptığın bilgimi alt etti.]

esrük ol- sarhoş olmak (1158, 5400)

1158. *gerek ki bugün süci içmeyesin
kim **esrük olup** sırrı açmayasın*

[= Bugün şarap içmemen gerek ki sarhoş olup sırrını söylemeyesin.]

²²² krş. TTü. *esir olmak* ‘tutsak olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 816a]

eyü ol- iyi olmak, uygun olmak, elverişli olmak (2436, 2606, 2626, 5282, 5465, 5588)

2436. *birez cevher altun alayım dëyü*
çoḥ eglenmişem hoḍ olaydı eyü

[= Biraz mücevher altın alayım diye çok oyalanmışım kendi (adıma) iyi oldu.]

fahri ol- onur duymak (2731)

2731. *tırışup dürişüp ölürsem hele*
adum âdem anıcağaz fahri ola

[= Savaşıp ölürsem sonunda; insanlar adıma anınca onur duyarım.]

fariğ ol- (296, 1468, 1698, 4423, 5561)

1. vazgeçmek, el çekmek

296. *bunu bilüben fariğ olmuşvanın*
kanâ ‘at bucağında kalmışvanın

[= Bunu anlayıp vazgeçmişim; kanaat yerine değer vermişim.]

2. rahat, sakin olmak

1468. *êşitdüresin kulağına anuḥ*
pes andan fariğ olsun canuḥ

[= Onun kulağına (bunu) duyur; ondan sonra için rahat olsun.]

ferâğat ol- huzur bulmak, rahatlamak (1816)

1816. *nête olduḡını ne idi nêce*
ferâğat olıcak dëyem bir gëce

[= Nasıl olduğunu, ne kadar ne olduğunu; rahatlayınca bir gece anlatayım.]

fermân ol- buyurulmak, emredilmek (36, 1070)

36. *hemîn çäre oldur ki fermân olup*
işine vü şun‘ına hayrân kalup

[= Her zaman buyrulan çare; (Allah’ın) işine ve sanatına hayran kalmaktır.]

fevt ol- elden kaçmak, yok olmak (1456, 1612, 1798, 1901, 5469)

1456. *çü fırsat bulunmuş iken fevt ola*
anı bilmiş ol girmez ayruḥ ele

[= Fırsat bulunmuşken kaçır; onun bir daha ele geçmeyeceğini bil.]

fidî ol-²²³ feda olmak (3624)

3624. *tapuḥ daḥı bilsün nedür hâlümüz*
fidî olduḡı başumuz mālumuz

[= Zatinız da hâlimizin ne olduğunu; başımızın malımızın (size) feda olduğunu bilsin.]

furşat ol- fırsat bilmek (5257)

5257. *bizüm gaybetümüzde furşat olup*
tuz etmek unıdup ‘adâvet olup

[= Bizim arkamızdan fırsat bilen; tuz ekmek (hakkını) unutan; düşman olan...]

ġāfil ol- dalgın olmak, düşüncesiz davranmak (937, 5548)

937. *çerimüz niçün böyle ġāfil ola*

ki yağı gelip geçmege yol bula

[= Askerimiz neden böyle düşüncesiz davranır; düşman gelip geçmeye fırsat bulur.]

ġālib ol- üstün gelmek (1182, 1489)

1182. *bu ‘aşkı gizlemege dürişdüm başarmadum*

hem ‘aşkı ġālib oldu benüm sırrum açar

[= Bu aşkı gizlemeye çalıştım başaramadım; aşkı üstün geldi ve sırrımı belli eder.]

ġamgüsār ol- (mec.) dert ortağı olmak (2905)

2905. *hemān düş içinde meger Nevbahār*

Süheyl ile olur ya ‘nī ġamgüsār

[= Nevbahār, rüyada o an meğer Süheyl ile dert ortağı olur.]

ġammāz ol- ara bozucu olmak (5445)

5445. *huşūşa ki ġammāz olursa sözün*

êşitme vü karardugörgil yüzün

[= Özellikle sözü ara bozucu olursa; dinleme ve yüzünü karart.]

ġanī ol- (mec.) doyuma ulaşmak (663)

663. *tul ‘avret öksüzler ü külhāni*

şu vèrmekden oldu tamāmet ġanī

[= Dul kadınlar, öksüzler ve külhaniler; verilenlerden tamamen doyuma ulaştı.]

ġarīb ol- yabancı olmak (1422)

1422. *ġarīb ola vü kişi mazlūm ola*

çü hācet diler şanma mahrūm ola

[= Çaresiz olan ve sıkıntı çeken kişi, istekte bulunduğu yoksun kalır sanma.]

ġark ol- batmak, boğulmak (159, 160, 1446, 1757, 2528)

159. *ki ‘iştān denizinde ger ġark ola*

gāvurdan müsülmāna ne fark ola

[= İsyan denizinde batılacaksa; dinsizden müslümana ne farkeder?]

gedāy ol- yetersiz kalmak (1343)

1343. *on on iki günde düzer bir sarāy*

ki şāh olur ger serā içinde gedāy

[= On on iki gün içinde bir saray yapar ki padişah o saray içindeyse yetersiz kalır.]

ġeñ ol- geniş olmak (224)

224. *baḡl olma vü tar dirilmeyigör*

kim ölicegez saña ġeñ ola gūr

[= Cimri olma ve darlık içinde yaşa da ölünce mezar sana rahat gelsin!]

geñez ol- kolay olmak (364)

364. *baña yārī olursa **ola gevez**
ki küllī hikāyetlere eriş bu kez*

[= (Allah) bana yardımcı olursa kolay olur ki bu defa bütün hikâyelere uğraş (vereyim).]

gêrçek ol- gerçek olmak, meydana gelmek (1131)

1131. *eger **gêrçek olursa** fikrüm benüm
dün ü gün **ola** adı zikrüm benüm*

[= Eğer düşücem gerçekleşirse; gece gündüz (onun) adı zikrim olur.]

gerek ol- gerekmek, lazım olmak (2425, 3975, 5565)

2425. ***gerek ola** dëyüben aldum idi māl
kuru gelmegi tıtmadum saña fāl*

[= Lazım olur diye eşya almıştım; sana boş gelmeyi hayırlı görmedim.]

gerekli ol- gerekmek, lazım olmak (3520, 3915)

3520. *iki güheri dahı vërdi aña
dëdi kim **gerekli ola** bu saña*

[= İki mücevheri de ona verdi; “Bu sana lazım olur.” dedi.]

gider ol- gitmek, yol almak (225, 2308)

225. *ne eylük kim etmek gerek êtgil
gider olıcağ kayğusuz gitgil*

[= Ne kadar iyilik yapmalıysa yap; giderken endişesiz git.]

göñli aşak ol- alçak gönüllü olmak (1281)

1281. *ulular işidür garīb oğşamak
yüce pādīşāhlar **göñli olur aşak***

[= Kimsesizleri teselli etmek yüce kimselerin işidir; yüce padişahlar alçak gönüllü olur.]

göñli hoş ol- (mec.) memnun olmak, sevinmek (1019, 1166, 2401)

1019. *ki ol kişi geldi vü garīb arup
ola göñli hoş ger görevüz varup*

[= O kişi yorulmuş ve uzaktan geldi; (onu) gidip görelim, sevinsin.]

göñli yavuz ol- (mec.) canı sıkılmak, üzülmek (1926, 2105)

1926. *Süheyl eşidüp **oldı göñli yavuz**
dëdi tālī ‘üm oñmamışdur henüz*

[= Süheyl duyunca üzüldü; “Bahtım henüz düzelmemiştir.” dedi.]

görmez ol- görmemek, algılamamak (2361)

2361. *gözün aç uyhu gözetmeyügör
çü **görmez ola** çi uyıyan çi kör*

[= Gözünü aç, uyku bekleme; ne uyuyan ne kör göremez.]

gözine konuk ol- gözü bağlanmak, bir gerçeği göremez olmak (4377)

4377. *édindi anı kend'özine konuk
hoğ olaşıyımış gözine konuk*

[= Onu kendisi ağırladı; üstelik (bu durum) gözünü bağlamış.]

ğuşşasız ol- endişesiz olmak (297)

297. *oturmuşdum bir gün inen melûl
çü bir dem nête ğuşşasuz ola kul*

[= Bir gün çok üzgün oturmuştum; kul bir an nasıl endişesiz olsun.]

güç ol- zor gelmek (3721)

3721. *hele dürişem nête kim ola güç
bolay kim belüre bu arada uç*

[= Zor olduğu gibi özellikle çalışayım; belki burada ortaya çıkar.]

gülünç ol- gülünç duruma düşmek (181)

181. *yada bilişe eylemeyen kılınç
olur bilişe yad yada gülünç*

[= Dosta düşmana çok tevazu göstermeyen dostu düşman, düşmana da gülünç olur.]

gümānı yavuz ol- bir şey veya kimsenin kötü olduğunu düşünmek, kötü zanda bulunmak (2217)

2217. *bize hem gümānı yavuz olmasun
bu hūrîye dēv kulavuz olmasun*

[= Bizim için kötü düşünmesin; bu huriye şeytan yol göstermesin.]

güvenç ol- sevinç olmak (5328)

5328. *kıyās eyle kim nêce oldı güvenç
ki bir incüden ötrü erkildi genc*

[= Ne kadar sevinç olduğunu kıyasla ki bir inciden dolayı hazine toplandı.]

güyegü ol- damat olmak (3204, 3411)

3204. *cuhud-ı fuzûl ol kadar māl ile
gerek şāh-ı Çîn'e güyegü ola*

[= Yersiz Yahudi, o kadar mal ile; Çin padişahına damat olmalıydı.]

güzāf ol- boş ve manasız sözler söylemek (2665)

2665. *ara yêrde lāf olur olur ise
sözinde güzāf olur olur ise*

[= Olursa orta yerde söz olur; söylediklerinde ise boş söz olur.]

haberdār ol- bilgi edinmek (5209)

5209. *melikzādeler her hünerden belî
gerek kim haberdār olalar velî*

[= Evet, şehzadeler her beceriden bilgi edinmeleri gerekir fakat...]

hâcet ol- gerekmek, ihtiyaç olmak (1959, 3887, 4738)

1959. *sen işbu gēce bu işe bağla bēl*
*getür balta vü **hācet olmaya** bēl*

[= Sen bu gece bu işe güven; balta getir ve bel (küreği) gerekmez.]

hacıl ol- utanmak, mahcup olmak (313, 2067)

313. *hevāya uyup yabāna gitmegil*
*hevāya uyan tizcek **olur hacıl***

[= Arzuya uyup uzaklara gitme; arzuya uyan çabucak mahcup olur.]

haķ ol- doğru olmak, yerinde olmak (3181)

3181. *ola **haķ** anı eylemek bu ite*
ki nāhaķ cuhud eyledi Tevrat’a

[= Bu köpeğe onu yapmak doğru olur ki Yahudi Tevrat’a haksızca davrandı.]

haķır ol- değersiz, kıymetsiz olmak (2989)

2989. *bugün pādişāh sensin ben faķır*
*faķırūñ **olur** tuhfesi hem **haķır***

[= Bugün padişah sensin, ben yoksul; yoksulun hediyesi de değersiz olur.]

harāb ol- perişan olmak, kötü duruma düşmek, harap olmak (1575, 3225, 3639, 4687)

1575. *çü nakāş saçdı yüzine gülāb*
*ögin dērdi **olmış** iken iñen **harāb***

[= Nakkaş yüzüne gül suyu serpince; çok perişan olmuşken kendine geldi.]

harāmī ol- haydut olmak (4553)

4553. *dēdi hey bu işler revā mı ola*
*senüñ bigi kişi **harāmī ola***

[= “Hey, bu işler uygun mu; senin gibi biri haydut olur mu?” dedi.]

harf ol- (mec.) konuşmak (1901)

1901. *ara yērde hēç söz fevt olmaya*
*nēçeme eger **harf** u şavt **olmaya***

[= Her ne kadar konuşmasalar da aralarında söz hiç ziyan olmaz.]

harīf ol- dost olmak, yoldaş olmak (935, 1615, 4256, 4446, 5329)

935. *uyur olsa çobān tağılur koyun*
***harīf** olsa gāfil bozılur āyin*

[= Çoban uyursa koyunlar dağılır; bilgisiz, dost olsa töre bozular.]

hāşıl ol-²²⁴ ortaya çıkmak, meydana gelmek (401, 1383, 2358, 3665)

401. *adı Baħr idi tañ degüldür hele*
*eger baħrden incü **hāşıl** ola*

[= Eğer denizden inci ortaya çıkarsa (buna) şaşılmaz; özellikle (onun) adı Baħr idi.]

hātırı hoş ol- sevinmek, memnun olmak (3015)

3015. *gemim ü ne kim var ise uş senün*
*gerek kim **ola hâtırın hoş** senün*

[= Gemim ve her ne varsa işte senindir; yeter ki sen memnun ol.]

hayâl ol- hayal olmak, gerçekliğini yitirmek (1517, 4348)

1517. *hayâline düşüp **olduñdı** ey Süheyl **hayâl***
gel indi uş yüzini gördün oldu şaşa hâl

[= Ey Süheyl, (onun) hayaline dalıp hayal olmuştun; gel şimdi işte yüzünü gördün, sana iyi geldi.]

hayf ol- yazık olmak, ziyan olmak (4430)

4430. *bunun bigi av girmiş iken ele*
*işen **hayf ola** kor işenüz hele*

[= Bunun gibi av ele geçmiş iken; bırakırsanız çok yazık olur.]

hayr ol- iyi olmak, hayır sağlamak (5053)

5053. *çü ‘ömür âhiri **hayr ola** kişinin*
gider tiz kündeldüğü dişinin

[= Kişinin ömrünün sonu iyi olduğunda; dişinin körlüğü hemen gider.]

hayrân ol- şaşırmak, şaşırp kalmak (1898, 3950)

1898. *Süheyl **oldı hayrân** taşlar idi*
dêdügini güç ile anlar idi

[= Süheyl şaşırdı, garip buldu; söylediklerini zor anlardı.]

hazef ol- toprağa karışmak (5392)

5392. *kişi kim kocala vü **ola hazef***
olur ‘aklı vü kuvveti hep telef

[= Kişi yaşlanır ve toprağa karışır; akı ve gücü hep yok olur.]

hâzır ol- hazır olmak, hazır bulunmak (2435, 2509, 5111)

2435. *ol arada olmuş idük kamu yat*
*düzüp **hâzır olmuş** idi iki at*

[= Orada herkes hazır olmuştu; iki at tertip edip hazır bulunmuştu.]

helâk ol- mahvolmak, yok olmak (769, 1400, 2779)

769. *canum korhar anşuzda kim kend’özün*
***helâk olasın** görür iken gözün*

[= Kendinin yok olacağını gözün görürken ansızın canım korkar.]

helâl ol- uygun olmak, helal olmak (1519)

1519. *eyâ nigâr şaşa kim dedi ki dök kanımı*
*hele garîbem ü ‘âşık hêç **olmaya bu helâl***

[= Ey resim gibi güzel sevgili, sana kim kanımı dök dedi? (Ben) âşık ve yabancıyım, bu (yaptığın) hiç uygun olmaz.]

hemnişîn ol- arkadaş olmak (5451)

5451. *hem olmayugör cāhil ile hemnişñ*
ki cāhil kişi bilmez olur işin

[= Hem cahil ile arkadaş olma ki cahil kişi, işini bilmez.]

hicāb ol- utanmak (3110)

3110. *el urdı yüzinden götürdi niķāb*
bulut güneşe nece ola hicāb

[= El uzattı yüzünden peçeyi kaldırdı; bulut güneşten nasıl utanabilir?]

hêç ol- boşa gitmek, ziyan olmak (3890: 2)

3890. *emek tartuban varduğun hêç olur*
üşendüğün arduğun hêç olur

[= Çaba gösterip ulaştığın, sıkıldığın yorulduğun ziyan olur.]

hikāyet ol- hikāye olmak, anlatılmak (3458)

3458. *şehet neçe devrān dōne henüz*
hikāyet olup dilde añılavuz

[= Dünya döndüğü sürece; anlatılıp dillerde anılırız.]

horyad ol- hoyrat olmak, kaba ve kırıcı davranmak (5236)

5236. *oğul atadan kaçsa horyad olur*
aña sen oğul demegil yad olur

[= Evlat babadan kaçsa hoyrat olur; ona sen evlat deme, (o) yabancı olur.]

hoş ol- iyi olmak, iyileşmek (658, 677, 678, 717, 1949, 2052, 3219, 3268, 3352, 3400, 3400, 5087, 5539, 5539)

658. *dilerven hoş ola murāda ère*
key ad ile ‘ālemde devlet süre

[= Arzusuna ulaşsın, iyi olsun isterim; iyi ad ile dünyada mutluluk sürsün.]

hüb ol- güzel olmak (312)

312. *yigitlikde perhē inen hüb olur*
kocalıcağaz hoş ne elden gelir

[= Gençlikte perhiz çok güzel olur; yaşlanınca elden ne gelir?]

hurrem ol- neşelenmek, sevinmek (5285)

5285. *Süheyl dahı Nevbahār’a ol zamān*
inen oldılar hurrem şādumān

[= Süheyl ve Nevbahār o zaman çok sevindiler, mutlu oldular.]

huşk ol- (mec.) kötü olmak (5617)

5617. *eger eyle etsem olurdu huşk*
ne hāşıl koşusuz kalur idi müşk

[= Eğer öyle yapsam kötü olurdu; neticede misk nasıl kokusuz kalabilirdi?]

ırak ~ ırak ol- uzak durmak (266, 801, 1288, 1938, 4494, 5525)

266. *hasedden ırak ol kinden şakın*
dağı kibre vü buhle varma yakın

[= Kıskançlıktan uzak dur, kinden sakın; ayrıca kibre ve pintiliğe yaklaşma.]

icâzet ol- izin verilmek (693, 705, 973, 2065)

693. *dilerven icâzet ola ben kula*
ki varmağičün Çîn'e girem yola

[= Bendeniz, Çin'e gitmek için yola çıkmama izin verilsin istiyorum.]

iki yahası bir olma²²⁵ rahat olmamak, huzur bulmamak (5187)

5187. *ne kim ben tama' eyledüm düşdi hām*
ne bir oldu fikrüm ne iki yahām

[= İsteddiğim her ne (varsa) boş çıktı; ne düşüncem bir araya geldi ne huzur buldum.]

iğ ciğ ol²²⁶ (mec.) ses gelmez olmak, sessizleşmek (1728)

1728. *cihān iğ ciğ oldu kesilmişdi söz*
ayağ başduğı yeri görmezdi göz

[= Dünya sessiz duruma gelmek, söz kesilmişti; göz, bastığı yeri görmezdi.]

'ināyet ol- ihsan olmak, iyilik olmak (5019, 5611)

5019. *şu yerde ki Hağ'dan 'ināyet olur*
kişi her ne kim ister ise bulur

[= Burada (her şey) Allah'tan ihsan olur; kişi her ne isterse (O'nda) bulur.]

incine ol- üzüntü duymak, gücenmek (1730)

1730. *seni bulmayup olmasun incine*
èver kim ère tēz güvencine

[= Seni bulamayınca gücenmesin; (o), hemen emeline ulaşsın (diye) acele eder.]

iş ol- (mec.) sıkıntı olmak, sorun çıkmak (2152, 3249)

2152. *ki işbu gece saña bir iş ola*
ol işde nēçe dürlü teşvîş ola

[= Bu gece sana bir sorun çıkar ve o durumda çok çeşitli karışıklık olur.]

işi tañ ol- şaşılacak duruma düşmek (2410)

2410. *dēdi ēy dirēğā işüm oldu tañ*
gözüme kara toğdı bu tañla tañ

[= "Ey yazık, şaşılacak duruma düştüm; bu şafakla sabah, gözüme siyah doğdu!"

dedi.]

i' tibār ol- önem verilmek, dikkate alınmak (5638)

²²⁵ krş. *yakasız kal-* 'pek züğürtlemek' [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 61]

²²⁶ krş. *iğ ciğ ol-* 'sessiz, sakın olmak' [Cem Dilçin (1991). *Mes'ūd bin Aḥmed Süheyl ü Nev-bahār İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, s. 663b. İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 62]

5638. *çü bunun bigi söze ne i ‘tibār
ki taṭvīl ola anda yā ihtişār*

[= Bunun gibi uzatma veya kısaltma olan söze nasıl önem verilir?]

ittifāk ol- fikir birliğine varmak, anlaşma olmak (341, 1459, 1706, 2069, 2341, 4111, 5139)

341. *bunu dēdüm olmadı çün ittifāk
ki düzmege eyleye tîzcek yaraḳ*

[= Bunu dedim ama anlaşma olmadı; (o) hemen yazmaya hazırlansın.]

ēmin ol- güven duymak (3443)

3443. *iḡen ēmin oldu vü sevindidi
nēce ağlaya birez avındı*

[= Çok güven duydu ve sevinmişti; çok kere ağlayıp biraz avunmuştu.]

ḳabūl ol- kabul olmak, uygun görülmek (131, 5360)

131. *ne kim dileyesin olasıdur ḳabūl
gērū dönicek beni ḳullıḡda bul*

[= Her ne istersen kabul olacaktır; geri dönünce beni hizmetinde bulursun.]

ḳādir ol- gücü yetmek (5117)

5117. *dilemezse bir sözi eylerdi bir
çü ḳādir ola eyle eylerdi bir*

[= İstemezse bir sözü tek bir anlamda kullanırdı; gücü yettiğinde öyle yapardı.]

ḳadri ‘azīz ol- çok değerli olmak (2664)

2664. *kişi kim ola anda ‘aḳl u temîz
olur sözi mevzūn u ḳadri ‘azîz*

[= Akıl ve iyi huy sahibi kimsenin sözü ölçülü ve değeri yüce olur.]

ḳāl u ḳīl ol- dedikodusu yapılacak duruma gelmek (5563)

5563. *dēdi hem müsellim oluḡ dört yıl
sizüḡ ile hēç olmaya ḳāl u ḳīl*

[= “Dört yıl verginizi verin ve de hakkınızda hiç dedikodu olmasın.” dedi.]

ḳāni‘ ol-²²⁷ inanmak, kanaat etmek (4060)

4060. *bilimezdi ḳadrin görürken yüzün
bu kez ḳāni‘ oldu ki bula izin*

[= (Onun) yüzünü görürken kıymetini anlayamadı; bu kez izini bulacağına inandı.]

ḳaraḡulıḡ ol- kararmak, karanlık çökmek (2589)

2589. *ḳaraḡulıḡ oldu vü görmezdi göz
nēce göre çün ḳaraḡudı toz*

[= Hava karardı ve göz görmezdi; karanlık ve toz olduğunda nasıl görsün?]

ḳaraḡuraḡ ol- kararmak, karanlık çökmek (1914)

1914. *egerçi yolumuz degüldi ırah*

*güyerdüm birez **ola karanurah***

[= Gerçi yolumuz uzak değildi; biraz hava kararsın (diye) beklerdim.]

karār ol- belirlenmek, kararlaştırılmak (2394, 3170)

2394. *ne kim alasın aldıdı Nevbahār*

*ol araya geldi kim **oldı karār***

[= Nevbahār, alacağı her ne varsa almıştı; belirlenen o yere geldi.]

karavaş ol- cariyeye olmak (2018)

2018. *uş indi ki **oldum** saña **karavaş***

oşandun hem eyle gerek ey şabāş

[= Şimdi sana cariyeye oldum; gevşedin ve öyle gerekir, aferin!]

karı ol- yaşlanmak (4135)

4135. *yigitlense kişi **olıcaķ karı***

yarar issi dèrlerse andan karı

[= Kişi yaşlanınca genç (koca) edinse; “Bundan yaşlı eş uygun düşer.” derlerse...]

kavî ol- güçlü olmak, güçlenmek (5460)

5460. *za ‘f’ olsa düşmen anı görme ħor*

kavî olıcaķ ol seni nète ħor

[= Düşman zayıf olsa onu küçümseme; güçlenince seni nasıl bırakır?]

kavül ol- bahsedilmek (2096)

2096. *du ‘ā eylegil ü söz açğıl birez*

*eyitgil **kavül oldı** bir iki kez*

[= Dua et ve (onunla) biraz konuş; bir iki defa bahsedildiğini anlat.]

kayd ol- endişe olmak (288)

288. *ki bir dem néçe dürlü **olursa kayd***

ola kim edem göñli kuşını şayd

[= Bir an ne kadar çeşit endişe olursa olsun ki gönül kuşunu avlayayım.]

kāyim ol- (mec.) ayakta durmak (1995)

1995. *şınuhlıhda key **kāyim olğıl** tur*

Çalap Tanrı şınuh göñüllerdedür

[= Güçsüzlükte hakkıyla ayakta dur, kalk; Allah Taala mağlup gönüllilerdedir.]

kayu ol- kaygı duymak, endişelenmek (2393, 2775)

2393. *karanu **kayu oldı** vü kapu yoh*

karanuñ karār étdügi kaldı çoh

[= Kapı yoktu, (bundan) sıkıntı ve kaygı duydu; karanlığın olduğu (yerde) çok kaldı.]

kāzî ol- kadı olmak (2068)

2068. *şon ucı bēş on güne rāzî ola*

*zihî maşlahatçı ki **kāzî ola***

[= Sonuçta beş on güne razı olur; ne iyi iş güder ki (ondan) kadı olur.]

kelām ol- söze başlamak (2992)

2992. *velē anca güydi ki yēndi ʔa ʕām*
*ʔa ʕāmū ʃo ʃında ʕün **oldı kelām***

[= Fakat yemek yenene kadar bekledi; yemeğin sonunda söze başladı.]

kerem ol- lütuf olmak (3911)

3911. ***kerem ola** ʕo ʕ minnetü ʔ cānuma*
ve gērī ʔ girürsin benüm ʔanuma

[= Minnetin canıma lütuf olur; aksi takdirde benim canıma kast edersin.]

kısmet ol- kısmet olmak, uygun gelmek (890, 1477, 4051, 4167)

890. *ʕacebdür eger **kısmet olmaz** ise*
gelüp ol ki ʃi seni almaz ise

[= Eğer o kişi gelip seni almazsa; kısmet olmazsa şaşılacak şeydir.]

kısu ol- sıkıntı olmak (4467)

4467. *bular bilmediler **olasın kısu***
varup vērdirler bir arada busu

[= Bunlar sıkıntı olacağını anlamadılar; gidip birlikte pusu kurdular.]

kıymet ol- değer görmek (2016)

2016. *ʕü elde ola **kıymet olmaz** ʔader*
ki ʃi eyler özine ʕo ʕ dürlü ʔadr

[= Talih elde bulunduğu değer görmez; insan kendisine çok çeşitli haksızlık eder.]

kızıl ya ʔa ʔı toz ol- (mec.) endişeden benzi atmak (2546)

2546. *bakup gördi ʕīn'din ya ʔa ʔopdı toz*
*ʔayurdu **kızıl ya ʔa ʔı oldu toz***

[= Bakınca Çin tarafında hareket olduğunu gördü; endişeden benzi attı.]

koça ol- ihtiyarlamak (5643)

5643. *belā ʕün becid ʕekdüüm érte ʔeçe*
*yigitligüm o ʔtında **oldum koça***

[= Sabah akşam çok sıkıntı ʕektiğimden gençliğimde ihtiyarladım.]

ko lay ol- yarar sağlamak (4746)

4746. *ʔaberler kime **olur** ise **ko lay***
gemi sürdiler yēl bigi ʕa ʔ bir ay

[= Haberler kime yarar sağlar ise (oraya) rüzgâr gibi tam bir ay gemi yürüttüler.]

ko ʔşı ol- komşu olmak (1330)

1330. *ʕü ʔavmi ʔözetdi vü ʔutdı ʔarār*
*ol arada **ko ʔşı olur** Nevbahār*

[= Halkı dikkate aldığından orada kaldı ve Nevbahâr'a komşu oldu.]

kör ol- kör olmak (2619, 4254, 5124)

2619. *gözüñ nesne göricegez nête kor
şunun bigi göz kâşki olaydı kör*

[= Gözün bir şey gördüğünde (onu) nasıl bırakır? Bunun gibi göz keşke kör olsaydı!]

kul ol- hizmetkâr olmak (106, 575, 746, 2304, 2319, 5044, 5049, 5107)

106. *güneş alnına vü kaşına hilâl
kul oldu vü ağız yarına zülâl*

[= Alnına güneş, kaşına hilal ve ağız suyuna su hizmetkâr olmuştur.]

kulavuz ol- yol gösterici olmak (1336, 1704, 2142, 2217)

1336. *ne bilsün yavuz konşı yavuz olur
yavuzlara şeytân kulavuz olur*

[= Kötü komşunun kötü olduğunu nasıl bilsin? Kötülere şeytan kılavuz olur.]

kuru yük ol- gereksiz yere sıkıntı vermek (4542)

4542. *uruşmazdı koç nêce olsa çevük
ağa boynuzu oldu kuru yük*

[= Koç ne kadar çevik olsa (da) vuruşmazdı; boynuzu ona gereksiz yere sıkıntı verdi.]

lâf ol-²²⁸ dedikodu olmak (2665)

2665. *ara yerde lâf olur olur ise
sözinde güzâf olur olur ise*

[= Olursa orta yerde dedikodu olur; söylediklerinde ise boş söz olur.]

lâyık ol-²²⁹ uygun olmak (607, 2988, 4596, 4601)

607. *şalup elçiler istedürdi kişi
ki ol nakşa lââyık olaydı işi*

[= (O), elçiler gönderip becerisi bu resme uygun olan kişi aratırdı.]

mağbûn ol- kanmak, aldanmak (1627)

1627. *ben düşdügüm garîblığa anuñçün idi
mağbûn olup gider isem olmaya incüme*

[= Benim gurbete düşmem onun içindi; aldanıp gidersem zahmet çekmesin.]

mağbûb ol- sevilen kimse olmak (3881)

3881. *cihânda nêçe dürlü kim hûb ola
kamusından ol hûb mağbûb ola*

[= Dünyada ne kadar çeşit güzel var (ise); o hepsinden güzel ve sevilen olur.]

mağrem ol- samimi dost olmak (3293)

3293. *bu kez çünkü katına geldi cuhud
şanasın ijen mağrem oldu cuhud*

[= Bu defa Yahudi yanına geldi; (onunla) samimi dost olduğunu zannedersin.]

mağrûm ol- yoksun kalmak, mahrum olmak (1422)

²²⁸ krş. TTü. *laf olmak* ‘söz olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1568b]

²²⁹ krş. TTü. *lâyık olmak* ‘uygun olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1579a]

1422. *ğarīb ola vü kişi mazlūm ola*
çü hācet diler şanma mahrūm ola
[= Çaresiz olan ve sıkıntı çeken kişi, istekte bulunduğu yoksun kalır sanma.]

ma‘lūm ol- bilinmek, anlaşılmak (419, 2712, 3873, 4910)

419. *dēdi kim şunuñ bigi oğlum ola*
ki ‘ilm ü hūner aña ma‘lūm ola
[= “Öyle oğlum olsun ki ilim ve hüner bilsin.” dedi.]

māni‘ ol- engel olmak (356)

356. *baña oldı vācib tamām eylemek*
eger māni‘ olmazsa devr-i felek
[= Eğer kader engel olmazsa; (eseri) tamamlamak bana şart oldu.]

ma‘nī ol- manası olmak (3731)

3731. *ne bilür ki anda ne ma‘nī ola*
eger bile şūretde nēte kıla
[= Onda ne anlam olduğunu nasıl bilebilir; eğer bilse resme nasıl bağlanır?]

māt ol- yenilmek, mağlup olmak (3326, 3946, 4701)

3326. *anuñ luftını göricek oldı māt*
ki bınar idi ol āb-ı hayāt
[= Onun hoşluğunu görünce yenildi; abıhayat (karşısında) o, pınardı.]

mazlūm ol- sıkıntı çekmiş olmak (1422)

1422. *ğarīb ola vü kişi mazlūm ola*
çü hācet diler şanma mahrūm ola
[= Çaresiz olan ve sıkıntı çeken kişi, istekte bulunduğu yoksun kalır sanma.]

meded ol- yardım istemek (5122)

5122. *anuñ hükmini eylemez kimse red*
vāy aña ki olmaya andan meded
[= Onun emrini kimse reddetmez; ondan yardım istemeyen (kimsenin) vay hâline!]

mehel ol- uygun olmak, nasip olmak (3655)

3655. *revā olmaya istemek anı sehel*
ne bilem ‘ömürden ola mı mehel
[= Onu azıcık aramak uygun olmaz; (buna yetecek) ömür bilmem nasip olur mu?]

melāmet ol- kınanmak, ayıplanmak (1892)

1892. *ve gernī melāmet olursın şara*
kişi ‘aşk işin şanma kim başara
[= Aksi takdirde şehirde ayıplanırsın; kişi aşkın üstesinden gelir sanma.]

melūl ol- üzülmek, boynu bükülmek (764, 877, 1167, 1170, 1893, 3744, 4407)

764. *ēşitti atası vü oldı melūl*
gözi yaş toluban dēdi ēy oğul

[= Babası işitti ve üzüldü; ağlayarak “Ey oğul!” dedi.]

merhem ol-²³⁰ merhem olmak (2776)

2776. *ki işbu güne dek hem umar idüm
olan zahmuma merhem umar idüm*

[= Bugüne kadar yarama merhem olan (bir şey) beklerdim.]

mes‘ūd ol-²³¹ mutlu olmak (5583)

5583. *kişi Tañrı ‘dan yaña tutsa yüzi
olur tãli ‘i sa ‘d u mes ‘ūd özi*

[= Kişi Allah’a yönelse; bahtı uğurlu ve kendisi mutlu olur.]

meşgūl ol- (1616, 4636, 5607)

1. ilgilenmek

1616. *hemîn baña meşgūl ol her sözün
ki ola baña söylegil kend’özün*

[= Her zaman her söylediğin beni ilgilendirir ki bana kendini anlat.]

2. uğraşmak

5607. *bunuñ bigi bir ‘aşknāme sözün
ki meşgūl olup düzmişem anşuzın*

[= Böyle bir aşk mesnevisini, hemen uğraşıp yazdım.]

meşhūr ol-²³² tanınmak, ünlenmek (333)

333. *velikin eger Türkce oladı
kamu yerde meşhūr olup kaladı*

[= Fakat (eser) Türkçe olsaydı; her yerde tanınıp itibar görürdü.]

meyli ol-²³³ ilgisi olmak (1590, 5609)

1590. *eger ol saña meyli olmayadı
ağıp tãma her bār gelmeyedi*

[= Eğer onun sana ilgisi olmasaydı; sürekli arzulayıp gelmezdi.]

meşşūm ol- meşum olmak, uğursuz olmak (1760)

1760. *tekellūf ara yerde key şūm olur
anı gözeden kişi meşşūm olur*

[= Orta yerde gösteriş çok kötü olur; onu uman kişi uğursuz olur.]

minnet ol- minnet duymak (3328)

3328. *tapuñdan üküş minnet oldu baña
göreyin ki ben n’eyleyeven saña*

[= Hürmetinden çok minnet duydum; (buna karşılık) sana ne yapacağımı gör!]

miskīn ol- zavallı duruma gelmek (4393)

²³⁰ krş. TTü. *merhem olmak* ‘bir derde çare olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1658a]

²³¹ krş. TTü. *mesut olmak* ‘mutlu olmak, onmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1663a]

²³² krş. TTü. *meşhur olmak* ‘ün kazanmak, tanınmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1664a]

²³³ krş. TTü. *meyli olmak* ‘ilgisi olmak, beğenmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1672b]

4393. *eş öñdin şāh u şindi dilencüven*
*işen **miskīn** oldum* esirgenciven

[= Önceden padişahım, şimdi dilenciyim; çok zavallı duruma geldim, acınasıyım.]

muḥāl ol- imkânsız olmak, gerçekleşmemek (470, 1518, 1829, 2236, 2617, 3054, 3262, 4348, 4982, 5541)

470. *ki kabzumdadur kamusı mülk ü māl*
*bunu bilmemek yavlaḳ **ola muḥāl***

[= Mal ve mülkün hepsi elimdedir; bunu bilmemek gayet imkânsız olur.]

muḥtāc ol- muhtaç olmak (5158)

5158. *key atlar ağır ḫil‘at ulu tāc*
*ki şāhların **ola aḡa muḥtāc***

[= Padişahlarınızın ona muhtaç olacağı iyi atlar, değerli kaftan ve büyük taç...]

muḥtaşar ol- kısa ve öz olmak (5630)

5630. *ki söz cāna ol demde eyler eşer*
*ki key ma‘nīlū **ola muḥtaşar***

[= Söz ruha çok anlamlı ve kısa olduğunda etki eder.]

muntazır ol-²³⁴ bir kimsenin gelmesini beklemek (2348)

2348. *tanışmış iken yārı bile sözün*
*aḡa **muntazır oluban** aḡsuzın*

[= Sevdigiyle sözünü danışmışken; ansızın onu bekleyip...]

muṭī‘ ol- itaatkâr olmak, yumuşak başlı olmak (102, 3600, 3622, 5177, 5340)

102. *çü ‘iṣyānı koyup kul **ola muṭī‘***
kıyāmetde aḡa bulına şefī‘

[= Kul, isyanı bıraktığında itaatkâr olur (ve) kıyamette ona şefaatçi bulunur.]

muvāfıḳ ol-²³⁵ uygun olmak (4596, 5401)

4596. *yoldaş oldur ki hemdem **muvāfıḳ ola***
biri birine ḫālī lāyık ola

[= Yoldaş, birlikte bulunan durumu birbirine münasip ve uygun olan (kimsedir).]

mübārek ol- uğurlu olmak (5702)

5702. *inşā‘allāh **mübārek ola** üstine*
daḡı her kim okımaḡa istene

[= Ayrıca her kim okumaya niyetlenir; inşallah (onun) adına uğurlu olur!]

mücid ol- çaba göstermek (348)

348. *bu kamusıyla çünki tıtdum becid*
*anı düzmeḡe kaç gün **oldı mücid***

[= Bu hepsiyle önem verdiğimden; (o), bunu yazmaya kaç gün çaba gösterdi.]

²³⁴ krş. TTü. *muntazır olmak* ‘beklemek, gözlemek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1711a]

²³⁵ krş. TTü. *muvafık olmak* ‘uygun düşmek, kabul edilebilir olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1717a]

müslümān ol- Müslüman olmak (91, 92, 5680)

91. *müslümānlık işin ilerü getir*
***müslümān olgör** ferāgat ötür*

[= Müslümanlık'ı önce tut; isteyerek vazgeç (ve) müslüman ol.]

müşerref ol- şeref duymak (1701)

1701. ***müşerref olalum** tapuñla bile*
felek bize n'eyleyesin kim bile

[= (Senin) huzurunla birlikte şeref duyalım; kaderin bize ne yapacağını kim bilebilir?]

müştāk ol- özlem duymak (5137)

5137. *şāh-ı Hāverān'a dahı bir biti*
*yazup dēdi **müştāk oldum** katı*

[= Hāverān padişahına ayrıca bir mektup yazıp: "Çok özledim." dedi.]

müyesser ol-²³⁶ nasip olmak (1802)

1802. *bunuñ bigi fırsat ki baña **oldı müyesser***
hēç kimsene hayālinde beni ola mı dērdi

[= Herkesin hayalinde "Benim de olacak mı?" dediği bunun gibi fırsat bana nasip oldu.]

naẓm ol- şiir biçiminde olmak (5593, 5699)

5593. *'Arabca vü yā Pārsī ola lafz*
*ki **naẓm olucaḳ** Türki'ye gelse lafz*

[= Söz Arapça veya Farsça olur ki şiir biçiminde olunca söz Tükçe'ye gelse...]

nîş ol- zehir olmak (4246, 5546)

4246. *kimi tolu içüp kimi içse boş*
*kimine **olur nîş** ü kimine nūş*

[= Kimi çok içip kimi az içse; kimine zehir kimine tatlı gelir.]

nol- (< ne ol-) ne olmak (941, 1192, 1451, 1457: 2, 1580, 1809, 1838, 1927, 2012, 2040, 2065, 2153, 2248, 2390, 2402: 2, 2533, 2554, 2631, 2675, 2692, 2782, 2850, 2971, 2972, 3246: 2, 3301, 3470, 3505, 3528, 3572, 3586, 3744, 3762, 3864, 3868, 3905, 3988, 4126, 4177, 4186, 4311, 4341, 4386, 4397, 4415, 4456, 4494, 4508, 4527, 4555, 4649, 4736, 4782, 4805: 2, 4826: 2, 4837, 4853, 4902, 4904, 5359, 5479, 5500, 5644, 4275)

941. *çü ben uyuram kamusı **noldılar***
meger kim ecel érdi vü öldiler

[= Ben uyuduğumda hepsine ne oldu; meğer ecel geldi ve öldüler.]

noş ol- (mec.) tatlı, hoş gelmek (4246, 5546)

4246. *kimi tolu içüp kimi içse boş*
*kimine **olur nîş** ü kimine **noş***

²³⁶ krş. TTü. *müyesser olmak* 'nasip olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1740a]

[= Kimi çok içip kimi az içse; kimine zehir kimine tatlı gelir.]

oñat ol- uygun olmak, iyi olmak (3286, 4305)

3286. *üçünci gün aña varıbilevüz
yël oñat olur ise eribilevüz*

[= Üçüncü gün oraya gidebiliriz; rüzgâr elverirse ulaşabiliriz.]

oşal ol- gafil olmak, dalgın olmak (1749)

1749. *ki tēz yapış kend'özün tama şal
hemîn çāre işbudur olma oşal*

[= Hemen tutun, kendini dama salla; tek çare budur, gafil olma.]

oşay ol-²³⁷ gafil olmak, dalgın olmak (2342, 2913, 3221, 4694)

2342. *cevāhir hem altun bile götürem
degül kim oşay olup u oturam*

[= Kıymetli eşyalarımı yanımda götüreyim; dalgın hâlde oturmayayım.]

ögür ol- birbirine alışıp yakın olmak, dost olmak (3631)

3631. *dutardı toğan yöresin ügeyik
ögür kaplan ile olurdu geyik*

[= Doğan, üveyik (kuşunun) etrafında dolanırdı; kaplan ile geyik dost olurdu.]

ölüm eri ol- fedai olmak (2164)

2164. *nēte gitmedi göricek anları
ne var kız ise oldu ölüm eri*

[= Onları görünce nasıl gitmedi; kız fedai olduysa (bunda) ne var?]

ören ol- harap olmak (2046)

2046. *anı gördüğüm hēç degüldür oran
göñül eli varduğınca oldu ören*

[= Onu gördüğüm (anlar) çok değildir; gönül ülkesi gittikçe harap oldu.]

pādişāh ol- padişah olmak (5361, 5574)

5361. *bu deñlü ki ben olmuşam pādişāh
bilimezvenin êtdüğümü günāh*

[= O kadar padişah olmuşum; (ne) günah işlediğimi bilmiyorum.]

pāyumāl ol- perişan olmak, dağılmak (5580)

5580. *ve gernīne tavar qalur ne māl
kamusı tağılur olur pāyumāl*

[= Aksi takdirde ne mal ne mülk kalır; hepsi dağılır, perişan olur.]

peşīmān ol-²³⁸ pişman olmak (95, 3013, 4012, 4790)

²³⁷ krş. EAT *usañ olmak* (*usal olmak, usal tutmak, usañ tutmak*) ‘gaflet etmek, gevşek davranmak, vd.’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 3990-3992]

²³⁸ krş. *pişman olmak* ‘yaptığı bir işin uygunsuz sonuç vermesine üzülme’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1929b]

95. *ger incitmiş olsañ düzeltmek gerek*

peşîmân olup tevbe etmek gerek

[= Eğer (bir kimseyi) incitmişsen düzeltmek gerek; pişman olup tövbe etmek gerek.]

pîç ol-²³⁹ boşa gitmek, heba olmak, zayi olmak (4837)

4837. *eyitdi ki şabr eyle ağılama hêç*

*işün toğrıla n'ola **oldısa pîç***

[= “Sabret, hiç ağlama işin düzelir; boşa gittiyse ne olur?” dedi.]

pîr ol- ihtiyarlamak (5052)

5052. *hemân lahza nakâş oldı vezîr*

*yigitlendi nêçeme **olmuşdı pîr***

[= Nakkaş vezir olduğu anda; her ne kadar ihtiyarlamış (olsa da) gençleşti.]

râst ol- doğru ve gerçek olmak (315, 4878)

315. *ki her bir ‘amel bakıcak çep ü râst*

*çü nefse muhâlif düşe **ola râst***

[= Her bir yapılane doğru ve yanlış (biçiminde) bakınca nefse ters gelmesi doğrudur.]

râzî ol-²⁴⁰ razı olmak, kabul etmek (2068, 5038, 5105)

2068. *şoñ uci bêş on güne **râzî ola***

zihî maşlahatçı ki kâzî ola

[= Sonuçta beş on güne razı olur; ne iyi işgüder ki (ondan) kadı olur.]

revâ ol- uygun olmak, yerinde olmak (88, 450, 1017, 1217, 2025, 2080, 3280, 3655, 4157, 4553, 5035)

88. *senün kim dilün var u bilün bile*

*anı añmaz iseñ **revâ mı ola***

[= Senin aklın ile dilin var; O’nu zikretmezsen uygun olur mu?]

revân ol- (69, 475, 523, 805, 1567, 2228, 3102, 3594, 5319)

1. (mec.) sürmek, devam etmek

69. *dañı hükmi nête **revân olduğı***

kamu ‘aciz ol hükmine kalduğı

[= Ayrıca nasıl hükmü geçtiğı; bütün acizlerin onun emrine baktığı...]

2. hızlıca gitmek, sıvışmak

475. *ıuru geldi yerinden **oldı revân***

yanındağı yancuğa şaldı revân

[= (Anahtarı) yanındaki çantaya koydu; yerinden ayağa kalktı, hızlıca gitti.]

3. akmak

2228. *semenden çü dirmend idi ergavân*

*bağam suyu gül üzre **oldı revân***

[= Erguvan yasemenden aciz olduğundan; gül suyunun üzerine akmasını beklerim.]

²³⁹

krş. TTü. *piç olmak* ‘boşa harcamak [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1923a]

²⁴⁰

krş. TTü. *razı olmak* ‘uygun bulmak, kabul etmek, benimsemek, istemek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1967b]

rūzī ol- nasip olmak, evleneceği kimse olmak (3292)

3292. *baña ol ki yüzüm şuyıla ölem
yêg andan ki bunun **rūzī olam***

[= Ona nasip olmaktan, şerefimle ölmek bana daha iyi.]

rüsvāy ol- rezil olmak (1576)

1576. *dêdi yêgrek oldur ki şabr êdesin
yaramaz ki **rüsvāy olup** gidesin*

[= “Rezil olup gidersen kötüdür; sabredersen daha iyi olur.” dedi.]

sa‘d ol- uğurlu olmak (5583)

5583. *kişi Tanrı ‘dan yaña tutsa yüzi
olur tâli ‘i sa ‘d u mes ‘ūd özi*

[= Kişi Allah’a yönelse; bahtı uğurlu ve kendisi mutlu olur.]

sağ ol- sağ ve sıhhatli olmak (2826, 3802, 4030)

2826. *tîmār êtdürüben çü **sağ oldılar**
şāh eydür benüm gönlüm eyle diler*

[= İyileştirip sağlıklı olduklarında padişah: “Benim gönlüm öyle ister.” der.]

şağır ol- sağır olmak (5124)

5124. *kazā çünki kaldura gökden başı
olur şağır u kör zîrek kişi*

[= Kaza, gökten olmaya başladığında akli başında kimse sağır ve kör olur.]

sağ ol- tetikte olmak, dikkatli olmak (2131, 2341, 3316)

2131. *ne ağruğ kim vardur kamusun alup
katı ihtiyāt eyleyüp **sağ olup***

[= Ne kadar eşya varsa hepsini al; iyice tedbir alıp dikkatli olarak...]

şakalı düz ol- (mec.) doğru sözlü ve dürüst olmak (4244)

4244. *dilersen ki içkü uzınsuz ola
harîfün **şakalı** gerek **düz ola***

[= İçki (faslı) kısa olsun istersen; dostun dürüst olmalıdır.]

sākin ol- sakin olmak, durulmak (557, 3376)

557. *meger **sākin ola** birez ol oduñ
ki cānuña kendü elünle koduñ*

[= Meğer bu sıkıntın biraz durulur (bu sıkıntıyı) yüreğine kendi elinde bıraktın.]

şalāh ol- iyilik olmak (2624)

2624. *bayık hîle edici bulmaz felāh
fesād ehli işinde **olmaz şalāh***

[= Şüphesiz hile yapanlar kurtulmazlar; ara bozucuların işinde iyileşme olmaz.]

şarp ol- zor olmak, kötü bir duruma gelmek (2752, 3395, 4580, 5522, 5616)

2752. *dökilürdi başlar yere tarp tarp*
*şāh-ı Çīn çü gördi **oldı** iş **şarp***

[= Başlar yere patır patır düşerdi; Çin padişahı işin kötü bir duruma geldiğini gördü.]

şarprah ol- zor olmak (2808)

2808. *yētüp ardıradın bizi bulmaya*
*işümüz **dahı şarprah olmaya***

[= Bizi bulmaya arkadan ulaşip işimiz daha zor olmasın.]

şavāb ol- hayırlı olmak (1018, 1711, 3512)

1018. *eyit sen nētesi görürsin şavāb*
*hele ger varurşavuz **ola şavāb***

[= Sen hangisini uygun görürsün, söyle? Eğer gidebilirsek hayırlı olur.]

şavt ol- (mec.) konuşmak (1901)

1901. *ara yērde hēç söz fevt olmaya*
*nēçeme eger harf u **şavt olmaya***

[= Her ne kadar konuşmasalar da aralarında söz hiç ziyan olmaz.]

şayru ol- hastalanmak (717, 3148)

717. *ki oğlan hoş olmuş iken ahsuzın*
*gērū **şayru oldı** açmaz gözün*

[= Oğlan iyi olmuşken ansızın yine hastalandı, gözünü açmaz.]

sebeb ol- sebep olmak, yol açmak (913, 2533, 3390, 4696)

913. *gide guşsa göñülinden tola mihr*
*bilişmeklige ger **sebeb ola** mihr*

[= Gönlünden kaygı gitsin, sevgi dolsun; (bu) sevgi tanınmana yol açsın.]

sed ol- engel olmak (2086)

2086. *Sikender bigi gezmek idi oñat*
*sizüñ ni ‘metünüz **oldı** bize **sed***

[= Doğrusu İskender gibi gezmekti; sizin kereminiz bize engel oldu.]

sehl ol- kolay olmak, zahmetsiz olmak (282, 1664, 2662, 3080, 3276, 3846)

282. *şu kimse tapusunda kim ehl ola*
*sözi eylemek ‘arz iñen **sehl ola***

[= Yanında ehil kimse olsun ki sözü sunmak çok kolay olur.]

serāsīme ol- sersemlemek (4519)

4519. *bizüm ile bir kaç gün eglendidi*
***serāsīme olmuşken** öglendidi*

[= Bizimle birkaç gün vakit geçirmişti; sersemlemişken kendine geldi.]

serhoş ol- sarhoş olmak (2128, 5319)

2128. *şu hāletde çün **serhoş oldı** Süheyl*
yañın idi kim geçe idi nısf-ı leyl

[= Bu durumda Süheyl sarhoş olduğunda; (vakit) gece yarısını geçmek üzereydi.]

sevdâyî ol- sevdaya tutkun olmak (4053)

4053. *işen **olmuşam** uş **sevdâyî** ben*
bolay kim unıdam bu sevdâyı ben

[= Bak! Ben sevdaya tutkun olmuşum; belki bu aşkı unuturum.]

şinuḥlu ol- (mec.) kalbi kırılmak, üzülmek (2251)

2251. *kara kayḡu göḡlini başdıydı*
***şinuḥlu olup** katı busdıydı*

[= Gamlı düşünce gönlünü kaplamıştı; kalbi kırılıp iyice sinmişti.]

sır ol- ortadan kaybolmak (3887)

3887. *elinden gelür ḥācet olmaya cehd*
***sır olursa** zülfi bigi söze ‘ahd*

[= Söze (ettiği) yemin zülûf gibi kaybolursa elinden gelen çabaya gerek olmaz.]

silsile ol- arkası gelmek (4243)

4243. *süci şohbet için **olur silsile***
az az içicek yoḡ ki sile sile

[= Şarabı az az içince değil dolu dolu (içince) sohbetin arkası gelir.]

söz ol- anlaşma olmak, anlaşmak (4520)

4520. *umar idüm anı ki baş göz ola*
*ara yerde faḡfūr ile **söz ola***

[= İsterdim ki o evlensin; Çin hükümdarı ile ortada anlaşma olsun.]

süfāl ol- süfla olmak, bayağı kalmak (1516)

1516. *güneş anuḡ yüzi katına varıcaḡ şararur*
*gülicegez dişi katında incü **ola süfāl***

[= Güneş onun yüzü yanına ulaşınca sararır; güldüğünde dişi yanında inci bayağı kalır.]

süst ol- güçsüz olmak (3949)

3949. *varup görmege yöridi anı cüst*
*ne bilsün göricek **olasını süst***

[= Onu gidip görmeye hızlı yürüdü; görünce (onun) güçsüz olacağını nasıl bilebilir?]

süvār ol- devam etmek (1677, 2320)

1677. *açılāsıdur her ne kim rāz var*
*bayıḡ bil ü işüḡe **olḡul süvār***

[= Her ne sır varsa ortaya çıkacaktır; şüphesiz anla ve işine devam et.]

şād ol- memnun olmak, mutlu olmak (438, 627, 771, 993, 1469, 1587, 1620, 1783, 1856, 3239, 3455, 3800, 4376, 4773, 4828, 4877, 5105, 5319, 5322, 5464, 5542)

438. *çü taḡta çıkup vērdi ol ‘adl ü dād*
*ḡalāyık anı görüben **oldı şād***

[= O, tahta çıktığında adalet dağıttı; insanlar onu görünce memnun oldu.]

şāh ol- padişah olmak (3622, 3640, 3706, 3862, 3905, 3906, 5046, 5204)

3622. *ki bir bellü kişi bize **ola şāh**
muṭī^ʿ olalar ēl ü şehir ü sipāh*

[= Bize, bilinen bir kişi padişah olmalı ki ülke ve ordu (ona) bağlansın.]

şākīr ol- şükredici olmak, şükretmek (5319)

5319. *kamu **şākīr** ü şād sarhoş **olup**
revān oldı her biri bahşiş alup*

[= Hepsi şükredici, mutlu ve sarhoş oldu; her biri bahşiş alıp gitti.]

şāzumān ol- ~ şādumān ol- sevinçli, mutlu olmak (1175, 5285)

1175. *otururlar ol arada bir zamān
Süheyl esriyüben **olur şāzumān***

[= Orada bir süre otururlar; Süheyl sarhoş olup mutlu olur.]

şeh māt ol- ölmek (2156)

2156. *bu naṭ^ʿ üzre ger oyna yat **ola**
sürem atı şöyle ki **şeh māt** **ola***

[= Bu örtü üzerinde (satranç) oynansa usul olur; atı öyle yürüteyim ki ölsün.]

şehriyār ol- padişah olmak (5192)

5192. *şoñ uci ki Tufān şarında karar
tutup şükr kim **olmuşuz şehriyār***

[= Sonunda Tufān şehrinde yerleşip şükür ki padişah olmuşuz.]

şom ol- uğursuz olmak, kötü olmak (1760)

1760. *tekellüf ara yerde key **şom olur**
anı gözeden kişi meyşüm olur*

[= Orta yerde gösteriş çok kötü olur; onu uman kişi uğursuz olur.]

tağyīr ol- değiştirilmek, başka şekle sokulmak (5595)

5595. *delim dürlü **tağyīr** tebdīl **olur**
bu Türk'ün dili bir 'aceb dil olur*

[= Bu Türk dili çok türlü şekle sokulur ve (bu durumda) tuhaf bir dil olur.]

tamām ol- tamamlanmak, nihayete ermek (376, 433, 1317, 1373, 1673, 2330, 2391, 3728, 5162, 5528, 5637)

376. *döne Türkī'ye okıya hāş u 'ām
'ināyet kılsa **Hak ola tamām***

[= Türkçeye çevrilsin, herkes okusun; Allah izin verirse tamamlansın.]

tañ ol- şaşırmak (465, 4007)

465. *'aceb **tañ olmuşam** bu tañladuğum
hele işbu deñlüdür anladuğum*

[= Bu şaşkınlığıma acayip şaşırmışım; anladığım şey bu kadardır.]

tanuḡ ol- şahit olmak (4411)

4411. *anuḡ Tanrı êlün vèürse baḡa*
*hem ol **tanuḡ olsun** vèrevem saḡa*

[= Allah onun ülkesini bana verirse; şahit olsun ki (onu) sana veririm.]

tap ol- yetişmek, yetmek (2415)

2415. *bilür bigi çağırdı ki êy şêr-i merd*
*benüm dermānum eyle **tap ola** derd*

[= Tanır gibi çağırdı: “Ey aslan yürekli, benim dermanım öyle derde yeter!”]

tar ol- dar gelmek, yetersiz olmak (2655, 3170)

2655. *bugün yine fırsat bize yār ola*
*bu giḡ yazı gözünüze **tar ola***

[= Yine bugün fırsat bize yardımcı olur; bu geniş ova gözünüze dar gelir.]

tarab ol- şenlik olmak, sevinç duymak (3480, 4236)

3480. *çalındı yine sāz u **oldı tarab***
geçen gecedən daḡı yègrek ‘aceb

[= Yine sazlar çalındı ve geçen geceden daha farklı şenlik oldu.]

tār u mār ol- tarumar olmak, perişan olmak, darmadağın olmak (625)

625. *ne vaḡtın öḡüme düşe ol nigār*
*bilüm ile ‘aqlum **olur tār u mār***

[= O resim (gibi güzel), ne vakit aklıma gelse aklım darmadağın olur.]

taṭvîl ol- sözü uzatmak (5638)

5638. *çü bunun bigi söze ne i ‘tibār*
*ki **taṭvîl ola** anda yā iḡtişār*

[= Bunun gibi uzatma veya kısaltma olan söze nasıl önem verilir?]

ṭavar ol- mala karşılık gelmek, mal değerinde olmak (3986)

3986. *dēdi bir daḡı güherem gizlū var*
*göresin ki nēcisi **olur ṭavar***

[= Gizli bir mücevherim daha var; ne kadar mala karşılık gelir bak!]

tebāh ol- mahvolmak (5501)

5501. *zihī derd ü ḡasret dirēḡā vū āh*
*ki ben geldüm ise sen **olduḡ tebāh***

[= Ne güzel dert ve hasret; eyvah ki ben geldiysem sen mahvoldun!]

tebdîl ol- değiştirilmek, başka şekle sokulmak (5595)

5595. *delim dürlü taḡyîr **tebdîl olur***
bu Türk’ün dili bir ‘aceb dil olur

[= Bu Türk dili çok çeşitli şekle sokulur ve (bu durumda) tuhaf bir dil olur.]

telef ol- yok olmak, mahvolmak, ölmek (67, 68, 400, 2760, 4504, 5392)

67. *anun buyruğıdur ve gernî gülef
zihî hayf kim olaydı telef*

[= O'nun emridir yoksa gül yazık ki mahvolurdu.]

teşvîş ol- karışıklık olmak (2152)

2152. *ki işbu gece sana bir iş ola
ol işde neçe dürlü teşvîş ola*

[= Bu gece sana bir sorun çıkar ve o durumda çok çeşitli karışıklık olur.]

tolu ol- yayılmak, kaplanmak (3431)

3431. *apaşsuzda ün geldi meş 'ale
deniz yüzi oldı tolu meş 'ale*

[= Ansızın ses geldi; denizin yüzeyi meşalelerle kaplandı.]

toptolu ol- dolmak, kalabalıklaşmak (4950)

4950. *oturan turan anda ulu kiçi
ki toptolu olmuşdı meydân içi*

[= Orada yaşayan büyük küçük herkes, meydanı doldurmuştu.]

tuş ol- rastlamak, tesadüf etmek (490, 1694, 1869, 1976, 2444, 2923, 3068, 3409, 3938, 4167, 4280)

490. *buları teferrüc ederken özi
revân bir kapuya tuş oldı gözi*

[= Kendisi bunları dolaşırken hemen gözü bir kapıya tesadüf etti.]

tutaş ol- karşılaşmak, rastlaşmak (2814, 3546)

2814. *yazı vü dere kıoma ya taş u taş
ara çevre şâllah olasin tutaş*

[= Ova ve dere, dağ ve taş hiçbir yer bırakma; inşallah oralarda karşılaşsın!]

tutsak ol- tutsak olmak (2778)

2778. *kişi tutsak olsa hem olur ümîd
ki gerded şeb ü tîre rûz-ı sipîz*

[= Kişi tutsak olsa da ümit vardır ki gece ve karanlık aydınlık gündüze döner.]

uş ol- akla uygun olmak (5545)

5545. *kaçanı kıovar iseñ olmaya uş
anı yeme vü yeyle yine kuş*

[= Kaçanı kovalarsan akla uygun olmaz; ya onu yeme ya da tekrar çıkarmayı tercih

et.]

uşlu ol- akıllı olmak (5098)

5098. *geçen geçdi gelmeyen kim bilür
demin hoş geçüren key uşlu olur*

[= Yaşanan geçti, olacakları kim bilebilir; zamanı güzel geçiren çok akıllı olur.]

uz ol- becerikli olmak (3333, 5448)

3333. *gelün birkaç âdem ki olasız uz
bınar üstine bu çadırı kurunuz*

[= Birkaç adam ki becerikli olanınız gelin; pınarın üst tarafına bu çadırı kurun!]

vâcib ol- vacip olmak, şart olmak (356, 681)

356. *baña oldu vâcib tamâm eylemek
eger mâni ' olmazsa devr-i felek*

[= Eğer kader engel olmazsa; (eseri) tamamlamak bana şart oldu.]

vebâl ol- yük olmak, ağır bir sorumluluk yüklenmek (2716)

2716. *bayık bil ki bu dehlü tavar u mâl
saña kanda varursan ola vebâl*

[= Açıkçası bu kadar mal ve mülk; nereye gidersen sana sorumluluk yükler.]

vişâl ol- sevdiğine kavuşmak (1514)

1514. *hayâlini görüben vaşl umardun ey göñül
yüzini gördün ümîd üzmegil hem ola vişâl*

[= Ey gönül, hayalini görüp kavuşma bekledin; yüzünü gördün kavuşma ümidini de kesme.]

yad ol- düşman olmak, yabancı olmak (181, 5236)

181. *yada bilişe eylemeyen kılınç
olur bilişe yad yada gülünç*

[= Dosta düşmana çok tevazu göstermeyen dostu düşman, düşmana da gülünç olur.]

yağlu ol- (mec.) iyi olmak, memnun olmak (3207, 4935)

3207. *anun yüregi nête yağlu olur
işî şuda bir yêle bağı olur*

[= Onun yüreği nasıl iyi olabilir? İşî şuda bir rüzgâra bağlı bulunur.]

yağın ol- ~ yağıın ol- yaklaşmak, yakın yerde bulunmak (1027, 1333, 1732)

1027. *vezîri çü gönderdi şaha nakâş
yağın oldu ahşama karardı kaş*

[= Nakâş, veziri padişaha gönderdiğinde akşam oldu (ve) karanlık çöktü.]

yağın ol- tam ve doğru şekilde bilmek (2671, 4880)

2671. *çü eşitdi nakâş bildi yağıın
ne kim ol gümân idi oldu yağıın*

[= Nakkaş duyduğunda şüphesiz anladı; her ne şüphesi var (ise) bildi.]

yâr ol-²⁴¹ (1479, 1563, 2655, 3240, 3599, 5141)

1. sevgili olmak, dost olmak

1479. *ya ol elüme gire yâ hoş ben çıkam başdan
ya aña yâr olavan yâ hoş yüregümi yaram*

[= Ya onu elde ederim yahut candan geçerim; ya ona sevgili olurum ya yüreğimi parçalarım.]

2. yardımcı olmak

2655. *bugün yine fırsat bize **yār ola***

*bu geniş yazı gözünüze **tar ola***

[= Yine bugün fırsat bize yardımcı olur; bu geniş ova gözünüze dar gelir.]

yaş ol- ıslanmak (1449, 3366)

1449. *çıhardılar ol şu içinden anı*

***yaş olmuştı** üstündeki hep tonu*

[= Onu su içinden çıkardılar; üstündeki giysi tamamen ıslanmıştı.]

yat ol- usul, yol, tarz olmak (2156)

2156. *bu naṭ'üzre ger oyna **yat ola***

sürem atı şöyle ki şeh māt ola

[= Bu örtü üzerinde (satranç) oynansa usul olur; atı öyle yürüteyim ki ölsün.]

yatlu ol- kötü olmak (5588)

5588. *kimi acı vü kimi **tatlu olur***

*kimisi eyü kimi **yatlu olur***

[= Bazısı acı ve bazısı tatlı olur; bazısı iyi bazısı kötü olur.]

yavuz ol- kötü olmak (1336, 2142, 2606, 3296, 4033, 4198, 4597, 4632, 4761, 5102, 5357, 5443)

1336. *ne bilsün yavuz **konşı yavuz olur***

yavuzlara şeytān kılavuz olur

[= Kötü komşunun kötü olduğunu nasıl bilsin; kötülere şeytan kılavuz olur.]

yèg ol- yeğ olmak, üstün olmak (5012)

5012. *dédiler kamu bir anuñ bigi kız*

***yèg ola** biñ erden dèrüz anı biz*

[= Hepsi birlikte: “Onun gibi kız bin yiğide üstün olur, biz bunu söyleriz.” dedi.]

yègrek ol- daha iyi olmak, üstün olmak (182, 367, 664, 703, 1863, 1935, 2542, 4241)

182. *kolay sözler ile dèrilse gerek*

*kolayın gözeden **ola yègrek***

[= Uygun sözlerle bir araya getirilmeli; (sözün) uygununu gözetten daha iyi olur.]

yèl kovan ol- boş gezen olmak (2632)

2632. *Süheyl iñen oğlan durur nevcüvān*

olup** yigit oğlan olur **yèl kovan

[= Süheyl, boş işler peşinde koşan çok genç bir çocuktur.]

yèl ol- (mec.) kaybolmak (2136)

2136. *zihîfâl u çün diline geldi bil*²⁴²

*ne kim şanusı var ise **oldı yèl***

[= Ne hoş fal ve malum olduğunda her ne tahmini varsa kaybolduğunu bil.]

yeñül ol- ~ yüngül ol- hafif olmak, (mec.) hoppa olmak (2122, 2580)

2122. *içildi kaması açıldı gönül*

*çoğ ağır baş esridi **oldı yeñül***

[= (İçkilerin) hepsi içildi (ve) gönül ferahladı; birçok ağırbaşlı esridi (ve) hoppa oldu.]

yoldaş ol- yol arkadaşı olmak, eşlik etmek (1232, 1915, 4567, 5536, 5582)

1232. *bugün şabr ile **yoldaş ol** zînhâr*

işün gizlüdür kılmağıl âşikâr

[= Bugün sabır ile yol arkadaşı ol; işin gizlidir asla belli etme.]

yoş ol- fersiz kalmak, sönmek, kamaşmak (191, 1644)

191. *ne aşşı çü tonuñ içi ola boş*

*ne hâşıl ki gözün nûrı **ola yoş***

[= Elbisenin içi boşaldığında ne fayda (olur); neticede gözünün ışığı söner.]

za‘îf ol- güçsüz duruma düşmek (3829, 4155, 5460)

3829. *ol aracığda kındı vü aç idi*

***za‘îf oldı** vü yüregi acıdı*

[= Oracıkta konakladı ve aç idi; güçsüz duruma düştü ve üzüldü.]

zarîf ol- zarif olmak (287)

287. *huşûşa eger kimse **ola zarîf***

dürişüp anı edinürven harîf

[= Özellikle eğer kişi zarif olsa; çalışıp onu dost edinirim.]

zâyi‘ ol- zayi olmak, kaybolmak (691, 1857, 4042, 5624)

691. *dilüm şükrin anuñ nêtesi kıla*

*ya ol eylügün nête **zâyi‘ ola***

[= Dilim ona nasıl şükretsin ve o iyiliğin nasıl kaybolur?]

zebün ol-²⁴³ aciz olmak, güçsüz kalmak (2570, 3537, 3827)

2570. *bu az iş degül sen gerek şanmağıl*

***zebün olma** vu cānuñdan oşanmağıl*

[= Bu az şey değil, sen (az olduğunu) düşünme! Aciz olma ve canından bezme!]

zîrek ol- aklı başında olmak (2542)

2542. *yigit kişi nête ki **zîrek ola***

koca ile tanışa yêgrek ola

[= Genç kişi aklı başında olduğu gibi ihtiyar görüşü alırsa daha iyi olur.]

²⁴² Yazmada: *yil*.

²⁴³ krş. TTÜ. *zebun olmak* ‘güçsüz duruma düşmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2647b]

3.2.4.2. İsim ya da isim soylu bir sözcük + yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik

fiiller:

3.2.4.2.1. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *acı-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

İÇİ ACI-²⁴⁴ üzölmek, merhamet etmek (4865)

4865. *yatup kaç gün anda nêce aç idi
anı eşidicek İÇİ acıdı*

[= Orada kaç gün yatmış ne kadar açtı; (Nevbahâr) bunu duyunca üzöldü.]

YÜREGİ ACI- çok üzölmek (3829)

3829. *ol aracukda kondı vü aç idi
za ‘f’ oldu vü YÜREGİ acıdı*

[= Oracıkta konakladı ve aç idi; güçsüz duruma düştü ve çok üzöldü.]

3.2.4.2.2. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *aç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

BAŞ AÇ- korkusuz olmak, cesur davranmak (940, 2730)

940. *savaş istenür dün gün BAŞ açup
yağıdan bular dönmemişdür kaçup*

[= Gece gündüz cesur davranıp savaş isterler; bunlar düşmandan kaçıp dönmemiştir.]

BUSU AÇ- pusu kurmak (2045)

2045. *şon ucu ki başumdan aşdı şu
belâlar harâmîsi AÇDİ busu*

[= Sonunda iş çıkırından çıktı; belalar eşkıyası pusu kurdu.]

GÖNÜL AÇ-²⁴⁵ gönlü ferahlatmak (2510)

2510. *anuş şaylığına süci içelim
humâr yazalum GÖNÜLMÜZ AÇALUM*

[= Onun sağlığına şarap içelim; içki sersemliğini dağıtalım, gönlü ferahlatalım.]

HÂTİR AÇ- gönlü ferahlatmak (4407)

4407. *yêgil içgil HÂTİRÜŞ AÇAGÖR
melûl olma vü kayğudan kaçagör*

[= Ye iç (ve) gönlünü ferahlat; üzölme ve endişeden uzak dur.]

HUMÂR AÇ- ayıltmak, kendine getirmek (2502)

2502. *uyır ola halvetde tursun ayru
humârumuz AÇMAĞA gelsün berü*

[= (O), uyumaktadır, tenhada ayrı dursun. (Bizi) ayıltmaya buraya gelsin!]

RÂZINI AÇ- sırrını açığa vurmak (584)

²⁴⁴ krş. TTü. *canı acımak* ‘üzölmek, rahatsız olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

²⁴⁵ krş. TTü. *gönül açmak* ‘iç sıkıntısını gidermek, iç açmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

584. *birini okur katına ol pādīṣāh*
açar rāzını söyler kılrur āh

[= O padişah birini huzuruna çağırır; sırrını açığa vurur, söyler (ve) acı ile içini çeker.]

sırrı aç- sırrı söylemek (1158, 1182, 1535, 3763)

1158. *gerek ki bugün süci içmeyesin*
kim esrük olup sırrı açmayasın

[= Bugün şarap içmemen gerek ki şarhoş olup sırrı söylemeyesin.]

söz aç- konuşmaya başlamak (631, 1188, 1285, 1618, 2096, 3321, 4399, 4852, 4854, 5051, 5311, 5400)

631. *çü nakḳāṣ açar ṣāh öñinde sözün*
aña anladur gördüğün bir kezün

[= Nakkaş, şah huzurunda konuşmaya başladığında; gördüğünü bir kere ona anlatır.]

yële ağzın aç- yoksun kalmak, çaresiz kalmak (3118)

3118. *kovan bigi her kim güvüden kaçā*
azıḥ dükedip yële ağzın açā

[= Kovalayan (varmış) gibi gürültüden kaçan kişi; azık tüketip yoksun kalır.]

3.2.4.2.3. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *açıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

busu açıl- pusu kurulmak (4472)

4472. *çü êrdiler anda açıldı busu*
döküldi ḳan aḥdı nête ki ṣu

[= (Onlara) pusu kuruldu, oraya ulaştıklarında su gibi kan aktı, cana kıyıldı.]

gönül açıl-²⁴⁶ gönül ferahlamak (2122)

2122. *içildi ḳamusı açıldı gönül*
çoḥ ağır baş esridi oldu yeñül

[= (İçkilerin) hepsi içildi (ve) gönül ferahladı; birçok ağırbaşlı esridi (ve) hoppa oldu.]

gözi açıl- kendine gelmek, durumu düzelmek (1058)

1058. *teferrüc êdesin gözün açıla*
ḳamu guṣṣalar yabāna saçıla

[= Gezinirsin kendine gelirsin; bütün endişeler uzaklaşır.]

işî açıl- bahtî açılmak, istenen sonuca ulaşmak (4570)

4570. *ki kürsîde otur söyle sözün*
işün açıla çün güleçdür yüzün

[= Tahtta otur (ve) söyleyeceklerini söyle; güler yüzlü olduğundan bahtın açılır.]

kaşı karağı açıl-²⁴⁷ gözü açılmak, çevresini tanımaya başlamak (4267)

²⁴⁶

krş. Çağ. Tü. *könül açılmak* ‘ferahlamak, içi açılmak’ [Zuhal Ölmez (2003). Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine. Aysu Ata & Mehmet Ölmez (Ed.). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003: Mustafa Canpolat Armağanı*, Ankara, s. 129]

4267. *senüñ yoldaşuñ yohdur hem yarağuş
nitesi açıla kaşuş karağuş*

[= Senin yoldaşın ve yol hazırlığın yoktur; nasıl gözün açılsın!]

3.2.4.2.4. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ad-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayak ad-²⁴⁸ ayak basmak (212)

212. *ayak kimse eşigine admağıl
bal ola şanup ağuyı tatmağıl*

[= Kimsenin eşigine ayak basma; bal olur sanıp zehri tatma!]

3.2.4.2.5. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *adıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adım adıl- (mec.) bir işe girişilmek, harekete geçilmek (2, 2573)

2. *anuş buyruğinsuz adılmaz adım
boğazdan aşğa yudılmaz yudım*

[= O'nun emri olmadan adım atılmaz; boğazdan aşağı lokma geçmez.]

3.2.4.2.6. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ağ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gök yüzine ağ- gökyüzüne yükselmek (3379)

3379. *güneş kim toğar gök yüzine ağar
eşitdükdi kim bıñardan toğar*

[= Güneşin doğup gökyüzüne yükseldiğini işitmiştik; (bu kez) pınardan doğacak.]

göge ağ- göge çıkmak (123, 5233)

123. *anuşçün ki bine vü göge ağa
anuş vaşfi hoş 'akla nête şığa*

[= Onun için (Burak'a) biner ve göge çıkar; onun niteliği doğrudan akla nasıl sığar?]

şama ağ-²⁴⁹ dama çıkmak (1379, 1475)

1379. *ünüm eşidüben şama ağmadı
görü yēñi ay bigi uyağmadı*

[= Sesimi işitip dama çıkmadı; tekrar hilal gibi görünmedi.]

yüce ağ- yükseğe çıkmak, yükselmek (1089)

1089. *çü aydınlığa döndi kara gece
güneş nürü başladı ağdı yüce*

[= Karanlık gece aydınlığa döndüğünde; güneş ışığı yükselmeye başladı.]

²⁴⁷ krş. TTü. *gözü açılmak* 'iyiyi kötüyü ayırt eder duruma gelmek', *yüzü gözü açılmak* 'çevresini, dünyayı tanımaya başlamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 976a]

²⁴⁸ krş. TTü. *ayak basmak* 'bir yere bağlanmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 195a]

²⁴⁹ krş. TTü. *dama çıkmak* 'cinsel istekleri artmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 588a]

3.2.4.2.7. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ağla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kan ağla-²⁵⁰ kan ağlamak, çok üzölmek (1505, 2010, 2227, 2687, 2960, 4836, 4847, 4888, 5508, 5663)

1505. *Süheyl anda kalmışdı **kan ağlayu**
gözi yaşı ırmaqlayın çağlayu*

[= Süheyl çok üzölerek (ve) gözünün yaşı ırmak gibi akarak orada kalmıştı.]

3.2.4.2.8. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ağrı-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başını ağrı-²⁵¹ üzüntüye sebep olmak, huzurunu kaçırmak (5641)

5641. *nêçe yıllar **ağrıtmışam başımı**
gece gündüz akıtmışam yaşıımı*

[= Yıllarca huzurumu kaçırmışım; gece gündüz gözyaşı dökmüşüm.]

3.2.4.2.9. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ağ-* ~ *ak-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönöl ağ-²⁵² birine ilgi ve sevgi duymak, yönelmek (4962)

4962. *kızun ‘aşkına **gönöl ağduğıını**
suya kend’özini birağduğıını*

[= Kızın aşkına yöneldiğini ve kendisini suya bıraktığını...]

gözinden yüregi kanı ağ-²⁵³ çok üzölmek, içi kan ağlamak (2027)

2027. *hem ol od Süheyl’ün için yahdı
gözinden yüregi kanı ağdı*

[= O ateş Süheyl’in içini yaktı ve içi kan ağladı.]

ağzından şeker ak- ağzından bal akmak (1111)

1111. *çü yörüye keklik şanasın seker
çü söyleye **ağzından akar şeker***

[= Yürüdüğünde seker, (onu) keklik sanırsın; konuştuğunda ağzından bal akar.]

3.2.4.2.10. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *al-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başı eline al-²⁵⁴ ölümü göze almak (4298)

4298. *bular her biri **baş eline alup**
yağı göricek üstüne at şalup*

[= Bunlar, her biri ölümü göze alıp düşman görünce üstüne at (ile) saldırıp...]

²⁵⁰ krş. TTü. *kan ağlamak* ‘büyük bir üzüntü içinde bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1292a]

²⁵¹ krş. TTü. *başını ağrıtmak* ‘bir iş için birini tedirgin etmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

²⁵² krş. TTü. *gönöl akmak* ‘birine karşı güçlü sevgi duymak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

²⁵³ krş. TTü. *yüregi kan ağlamak* ‘derinden acı duymak, çok üzölmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

²⁵⁴ krş. TTü. *kellesini koltuğuna almak* ‘ölümü göze almak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1382b]

du‘ā al- dua almak, birini hoşnut etmek (5576)

5576. *atasından ol genc kim kaldı
anı vèrdi halka **du‘ā aldı***

[= Bu hazine babasından kaldı; onu halka verdi ve (onlardan) dua aldı.]

eline al-²⁵⁵ ortaya koymak, yapmak, etmek (1427, 3776, 4763)

1427. *bugün dahı sen şabrı **elüğe al**
otur yè ü iç oyna kopuzu çal*

[= Sen bugün de sabret; otur, ye iç, oyna, kopuz çal.]

göñül al- sevgisini kazanmak (667, 878, 889, 987, 1179, 1645, 5161)

667. *hakkikat bil ol **göñlün alan perî**
cihānda kamu hūblaruñ serveri*

[= O sevgini kazanan perinin, dünyadaki bütün güzellerin başı (olduğu) gerçeğini bil.]

haz al-²⁵⁶ keyif almak (2865, 4075)

2865. *şu dün dulpı kayğudan korhudan
ne **haz aladı** gözleri uyhudan*

[= Bu gece vakti kaygıdan ve korkudan; (onun) gözleri uykudan nasıl keyif alabilirdi?]

icāzet al- müsaade istemek (4993)

4993. *ki tañla hākim katına varup
icāzet alup kendü azık vèrüp*

[= Sabahleyin hükümdar huzuruna çıkıp müsaade istediğini kendisine azık verildiğini...]

ilenç al-²⁵⁷ beddua almak (268, 5365)

268. *dilersen ki bulasın üküş güvenç
gerek kimseden **almayasın ilenç***

[= İstiyorsan ki çok sevinç bulasın ve kimseden beddua almayasın.]

menzil al- yol almak, ilerlemek (3563)

3563. *gèrü sürdi dün dulpı ol ay bigi
üküş **menzil aldı** vü ol ay bigi*

[= O, ay gibi yine gece vakti yürüdü ve çok yol aldı.]

ögin al-²⁵⁸ aklını almak, şaşırtmasına sebep olmak (1567)

1567. *dèrişdürdi saçlarını tîzcegin
revān oldu **aldı Süheyl’ün ögin***

[= Saçlarını hemencecik toparladı; Süheyl’in aklını aldı (ve) yürüdü.]

şatun al- satın almak (3078, 3081, 3845, 3869, 3935, 3991)

²⁵⁵ krş. TTü. *eline almak* ‘bir işi kendi yapmaya başlamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

²⁵⁶ krş. TTü. *haz almak* ‘hoşlanmak, keyif almak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1074b]

²⁵⁷ krş. TTü. *(birinin) bedduasını almak* ‘kendisine ilenilmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 292a]

²⁵⁸ krş. TTü. *aklını başından almak* ‘birini düşünemeyecek duruma getirmek, çok şaşırtmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 62a]

3078. *ne kim dër ise vër anı şatun al*

bezirgāndur aldana çün göre māl

[= Her ne derse ver, onu satın al. Tüccardır, mal gördüğünde kapılır.]

sêl al- (mec.) sel almak, heba olmak (5678)

5678. *eger māl ise avcum içinde yêl*

ve ger zühd ise anı hoş aldı sêl

[= Eğer avucumda mal (var) ise ziyan oldu ve takva (var) ise heba oldu.]

tedbîr al- gerekeni yapmak, tedbir almak (1709)

1709. *bu teşvîş elinden beni hem sen al*

baña ögredüvêr vü tedbîr al

[= Sen beni bu karışıklığın elinden kurtar; (buna) hemen alıştır ve bana gerekeni yap.]

yêl al- (mec.) yel almak, ziyan olmak (5678)

5678. *eger māl ise avcum içinde yêl*

ve ger zühd ise anı hoş aldı sêl

[= Eğer avucumda mal (var) ise ziyan oldu ve takva (var) ise heba oldu.]

yol al- yol almak, ilerlemek (4189, 4334)

4189. *ol on günde yol aldıdı yüz mîl*

ki her bir gün anayıldı yüz yıl

[= O, on günde yüz mil yol almıştı ki her bir gün ona yüz yıl (gibiydi).]

3.2.4.2.11. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *aldur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

göñül aldur-²⁵⁹ âşık olmak (777, 1425, 1666)

777. *göñül aldurana ne aşşı ögüt*

yoğ işler düzene ne aşşı ögüt

[= Âşık olana (ve) olmayacak işler yapana öğüdün faydası yok.]

3.2.4.2.12. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ara-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ağız ara-²⁶⁰ ağız aramak (3780)

3780. *ki ol zengiye var ağızın ara*

senün söyledüğüni ol çün göre

[= O zenciye git (ve) ağzını ara; senin söylediklerini o değerlendirsin.]

3.2.4.2.13. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *aş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

seyl başından aş- boyunu aşmak, iş haddini geçmek (1944)

²⁵⁹ krş. TTü. *gönlünü kaptırmak* ‘âşık olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

²⁶⁰ krş. TTü. *ağız aramak* ‘birinin düşüncesini dolaylı yoldan öğrenmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 44a]

1944. *êşit kim ne dër Nevbahâr'a Süheyl
ki 'aşk ile başından aşdı seyl*

[= Süheyl'in boyunu aşan aşk ile Nevbahâr'a ne söylediğini dinle.]

şu baştan aş- iş haddini geçmek (1493, 2045, 2599, 3041, 5462)

1493. *ecel çün erişe şu başdan aş
bulınmaz amân gölgeden güneşe*

[= Ecel ulaştığında iş haddini geçer; gölgeden güneşe kaçılmaz.]

3.2.4.2.14. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *aşur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başına aşur-²⁶¹ iş başından aşmak (2452)

2452. *degül at ki depdi depdi devletin
başına aşurdu cihân miñnetin*

[= (O), at değil sanki mutluluğunu tepti; dünya sıkıntısını başına doladı.]

3.2.4.2.15. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *at-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cân at-²⁶² çok istemek, arzu etmek (4800)

4800. *gönül bağladılar u cân atdılar
şāruñ kapısına degin gitdiler*

[= İçten sevdiler ve çok istediler; şehrin kapısına kadar gittiler.]

cânı oda at- tehlikeli bir işe girişmek (90, 567, 1311, 2001, 2040, 4526)

90. *koyup 'akluñı nefsiñe uymağıl
gözün göre cânuñ oda atmağıl*

[= Aklını bırakıp nefsine uyma; göz göre göre tehlikeli bir işe girme!]

kend'özün oda at-²⁶³ kendini ateşe atmak (537, 549)

537. *dëdi ey cigerküşem açğıl gözün
dirêgā ki atduñ oda kend'özün*

[= "Ey ciğerparem gözünü aç; eyvah ki kendini ateşe attın." dedi.]

oda at- (mec.) ateşe atmak, tehlikeye girmek (4443)

4443. *bugün yüz kızardur birağur uda
yarın göz karardur atar oda*

[= Bugün yüz kızartır, utandırır; yarın göz karartır, ateşe atar.]

taş at-²⁶⁴ tan atmak, gün ağarmak (1375, 1525, 1538, 1735, 1845, 1938, 2609, 2868, 2869, 2947, 3173, 3215, 3521, 3745, 3929, 4075, 4093, 4182)

²⁶¹ krş. TTü. *başına dolamak* 'musallat etmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

²⁶² krş. TTü. *can atmak* 'çok istemek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

²⁶³ krş. TTü. *kendini ateşe atmak* 'bile bile tehlikeli bir işe girmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1386b]

²⁶⁴ krş. EAT *taş atmak* (*dağ atmak*) 'şafak sökmek' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3718] TTü. *tan atmak* 'gün doğmaya başlamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2259b]

1375. çü **tañ atdı** gün toğmağa tutdı yüz

Süheyl'e nakāş geldi göñli yavuz

[= Tan attığında güneş doğmaya başladı; nakkaş Süheyl'e sıkıntılı geldi.]

yabāna at- uzaklaştırmak (714, 814, 3145, 3194, 4455, 4937, 4970)

714. ilerükiden hāli oldı bēter

ki ger bulsa cānın **yabāna atar**

[= Öncekinden durumu daha kötü oldu eğer ki (onu) bulsa canını uzaklaştırır.]

3.2.4.2.16. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **atıl-** yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yabāna atıl- uzaklaştırılmak (4524)

4524. tutulmadı sözüüm tutuldı dir ġ

elimden **yabāna atıldı** dir ġ

[= Eyvah, sözüm tutulmadı; (o) elimden alındı, uzaklaştırıldı.]

3.2.4.2.17. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **atlan-** yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ata atlan- ata binmek (383, 480, 903, 2179, 2870, 3216, 4610, 4747)

383. ol ohtın ki **atlandı atına**

gelürdi sekiz yüz biñ er kıatına

[= Atına bindiği zaman, sekiz yüz bin yiğit yanına gelirdi.]

3.2.4.2.18. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **azdur-** yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yol azdur- ~ yoldan azdur- yolu şaşırmak, yolu değiştirmek (4052, 4539)

4052. anuñ kim benüm yüzüme güldi ol

beni **yoldan azdurdı** vü tutdı yol

[= O, bana ilgi gösterdi; beni doğru yoldan ayırdı ve (kendi) yoluna koydu.]

3.2.4.2.19. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **bağla-** yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bél bağla- bel bağlamak, güvenmek (1959)

1959. sen işbu gece bu işe **bağla bél**

getür balta vü hācet olmaya bél

[= Sen bu gece bu işe güven; balta getir ve bel (küreği) gerekmez.]

bélin bağla- hazırlanmak (1270, 4852)

1270. yarındası okıdı Çīn élini

konuklamağa **bağladı bélini**

[= Ertesi gün Çin ülkesini davet etti (ve) ağırlamaya hazırlandı.]

el bağla-²⁶⁵ saygı göstermek (3593)

3593. *yakın geldiler baş yere urdılar
ileyinde **el bağlayup** turdılar*

[= Yaklaştılar yere baş koydular; huzurunda saygı gösterip dikildiler.]

gönül bağla-²⁶⁶ âşık olmak (311, 538, 4800, 5534)

311. *eger sevmeye edesin baş yünül
sen aña ol ayruğa **bağlar gönül***

[= Eğer sevmeye ölçsüzlük edersen; sen ona o başkasına âşık olur.]

gözin bağla-²⁶⁷ (mec.) gözünü bağlamak (2723, 4150)

2723. *ecel kişinin **bağlayıcak gözin**
bilürsin alur örce eyler sözün*

[= Ecel insanın gözünü bağlayınca; bildiğini alır (ve) can sıkın sözünü söyler.]

hâtır bağla- âşık olmak, gönül bağlamak (552)

552. *divâr nakşına **hâtıru bağlama**
'ayıblamasunlar seni ağlama*

[= Duvar resmine gönül bağlama; ağlama, seni ayıplamasınlar.]

heves bağla-²⁶⁸ heves etmek (3413)

3413. *aña boyalı böz yeter ola pes
çü **bağlaya dîbâ vü Çîn'e heves***

[= Ona boyalı kumaş yeter sonra ipekli kumaş ve Çin'e heves eder.]

şaf bağla-²⁶⁹ saf tutmak, sıralanmak (3436)

3436. *kiminceleri **bağladılar şaf**
kimi çevre otlarlar idi 'alef*

[= Bazıları sıralandı; bazısı etrafta otlanırdı.]

3.2.4.2.20. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **bağ-** yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

havāya bağ- (mec.) kibirlenmek, kendisini üstün görmek (174)

174. *ne dartup kişi kend'özin gördüğü
havāya bağup gögsini gerdüğü*

[= Kişinin kendisini üstün görmesi, göğsünü girmesi gibidir.]

3.2.4.2.21. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **baş-** yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayak baş- ~ ayak baş- ayak basmak, gitmek (486, 1787, 2087)

²⁶⁵ krş. TTü. *el bağlamak* 'saygı için ellerini kavuşturup durmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

²⁶⁶ krş. TTü. *gönül bağlamak* 'içten sevmek, âşık olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

²⁶⁷ krş. TTü. *gözünü bağlamak* 'doğruyu bulamaz, düşünemez duruma getirmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 976a]

²⁶⁸ krş. EAT *heves bağlamak* 'hevese kapılmak, heves etmek' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1915]

²⁶⁹ krş. TTü. *şaf bağlamak* 'sıralanmak, sıraya girmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2001b]

486. *yine vardı karşısına dört tāk
ki **başmaz** idi anlara hēç **ayak***

[= Tekrar (kimsenin) gitmediği yerlere; dört kemer karşısına gitti.]

od baş-²⁷⁰ ateş basmak, vücut ısısı artmak (4509)

4509. *kıyās eyle gör nēce kaçā katı
ki yēldendi **od başardı** atı*

[= Ne kadar çok kaçtığını kıyas et ki atı rüzgârdan ateş basardı.]

3.2.4.2.22. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *başıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bilü başıl- düşünemez olmak (4156)

4156. *ķazā baş götürse **başılur bilü**
anı işler uşlu ki eyler delü*

[= Kader meydana geldiğinde (insan) düşünemez olur; bunu yapar ki akıllıyı deli eder.]

3.2.4.2.23. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *başar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

iş başar- iş bitirmek, bir işi tamamlamak (2455, 3364, 3930, 5159, 5215, 5279, 5454)

2455. *belinleyütürdi girdi şara
yigit ger gerek şarda **iş başara***

[= Korkuyla irkildi, şehre girdi; şehirde iş bitirmesi için yiğit ve cesur olmalı.]

3.2.4.2.24. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *başla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

çeri başla- askere komutan olmak (2539)

2539. *öğinde bu kim yanlış iş işledüm
ki kalmadum anda **çeri başladum***

[= Zihninde: “Orada kalmadım, askere komutan oldum bunda yanlış yaptım.” (dedi).]

söze başla- söze başlamak, konuşmak (884)

884. *eşer eylemiş ‘aşk odı cānına
söze başladı vü oturdu yanına*

[= Aşk ateşi gönlüne etki etmiş; yanına oturdu ve söze başladı.]

3.2.4.2.25. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bat-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

fikre bat-²⁷¹ düşünceye dalmak (1783)

²⁷⁰ krş. TTü. *hararet basmak* ‘vücut ısısı artmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1046a]

²⁷¹ krş. TTü. *düşünceye dalmak* ‘derin derin düşünmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 742a]

1783. *Süheyl anı görürdi hayrân kalup
gehîfikre batup gehîşâd olup*

[= Süheyl, bazen düşünceye dalıp bazen mutlu olup beğenerek ona bakardı.]

kayguya bat- kaygılanmak, endişeye düşmek (877)

877. *melûl oldu kayguya batdı yine
döşeginün üstine yatdı yine*

[= Yine üzüldü (ve) kaygılandı; yatağının üzerine uzandı.]

3.2.4.2.26. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bırağ-* ~ *bırağ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adı toprağa bırağ- saygınlığı ayaklar altına almak (1140)

1140. *döker yüz şuyın yele vērür udi
adı toprağa birağur ‘aşk odı*

[= (Kişi) saygınlığını yitirir, utanmayı feda eder; aşk ateşi saygınlığı ayaklar altına alır.]

cânı oda bırağ- (mec.) canı ateşe atmak (3235, 5669)

3235. *senün yoluna şu gibi ahtum
kilüm şuya cān oda birahtum*

[= Senin yoluna su gibi aktım; utanmayı bıraktım (ve) canı ateşe attım.]

halel bırağ- zarar vermek (3054)

3054. *egerçi bu şuretce olur muhāl
halel ma ‘niye hēc birağmaz hayāl*

[= Gerçi bu görünüşçe imkânsız olsa da hayal manaya hiç zarar vermez.]

nażar bırağ- bakmak, meşgul olmak (167, 1649, 4621, 5552)

167. *nażar hēc birağmaz ma ‘āşîye ol
şefā ‘atcidür kamu ‘āşîye ol*

[= O günahlara hiç bakmaz; bütün asilere şefaattçidir.]

ögin bırağ- aklını kaçırmak (1725)

1725. *bu tañ ma ‘niye birağugör ögün
ki nāgeh yuvası içinden gögün*

[= Bu şaşılacak anlama aklını kaçıırırsın ki ansızın göğün, yuvası içinden...]

şuya gilīm bırağ- ~ **şuya kilüm bırağ-** utanmayı bırakmak (1917, 3235)

1917. *bunı dedi vü ağlaşdıları delim
çü şuya birağmışlardı gilīm*

[= Bunu dedi ve utanmayı bıraktıklarından çok ağlaşmışlardı.]

uda bırağ- utandırmak (4443)

4443. *bugün yüz kızardur birağur uda
yarın göz karardur atar oda*

[= Bugün yüz kızartır, utandırır; yarın göz karartır, ateşe atar.]

vehme biraḥ- yersiz korkuya düşmek (3585)

3585. *nefîr ü naḳāre vü şurnā üni*
*iḡen ḳatı **vehme biraḥdı** anı*

[= Toplanma borusu, davul ve zurna sesi onu çok kötü korkuya düşürdü.]

yabāna biraḥ- heba etmek, ziyan olmak (192, 2461, 3818)

192. *ṭon olursa zerbaft u kimḥā vü naḥ*
*kişi geymeyicek **yabāna biraḥ***

[= Sırmalı ve ipek kumaştan giysi olursa; kişi (onu) giymeyince ziyan olur.]

3.2.4.2.27. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *biç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bahā biç- paha biçmek (3150)

3150. ***bahā biç** dilekce senüñdür tavar*
degül ‘ayb bāzırgān aşşı ḳovar

[= İsteğine göre paha biç, mal senindir; tüccarın yarar gözetmemesi ayıp değil.]

3.2.4.2.28. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bayıḳ bil- iyice anlamak (83, 1503, 1564, 1677, 1763, 2576, 2716, 2779, 4014, 5232)

83. ***bayıḳ bil** ki ḳuvvet vèren ol durur*
ger ekse dirildür gerek öldürür

[= İyice anla ki güç veren O’dur; gerek can verir gerekse can alır.]

bellü bil- iyice anlamak (2696, 3091, 3229, 4285)

2696. *velè **bellü bildüm** bular bunda yoḥ*
becid ṭutdum baḥş iḡen oldı çoḥ

[= Fakat iyice anladım (ki) bunlar burada yok; pek çok bahsedildi, ciddi buldum.]

bir bil- birlemek, Allah’ın birliğini dile getirmek (44, 87)

44. *anı **bir bilürler** taparlar aḡa*
dutar yönini ḳamu andın yaḡa

[= O’nu birlerler, O’na taparlar; herkes O’ndan yana yönelir.]

ḡaber bil- bilgi edinmek, haber almak (593, 647, 680, 893, 1369, 2456, 4275, 4741, 4750, 4753)

593. *çü **bildük** şehüñ ḳayḡusından **ḡaber***
yöriyelüm ‘ālemi serbeser

[= Padişahın endişesinden haber aldığımızda; dünyayı baştan başa yürüyelim.]

işini bil- ne yapacağını bilmek (3039)

3039. ***işini bilen** gözedür ulu işin*
eli èrmeyesine ḳomaz başın

[= Ne yapacağını bilen büyük işi umar; yapamayacağına baş koymaz.]

ķadrini bil-²⁷² değerini bilmek (3196, 3981, 4045, 4060, 4603, 5243)

3196. *benüm ķadrümi ne ķadar bilesin*

seni bilmedüm ne ķadar bilesin

[= Benim değerimi ne kadar bilirsin; seni anlamadım, ne kadar bilirsin?]

kend'özini bil- kendini bilmek (207, 1780, 2232, 5070)

207. *bilür kend'özini ki kem nesnedür*

anı eyle bildügi hem nesnedür

[= Kendini bilir ki eksiktir; böyle bilmesi de bir şeydir.]

ķıymetin bil- değerini bilmek (3899, 4080)

3899. *anuy ķıymetin kimsene bilmeye*

anuy haznesinde biri olmaya

[= Kimse onun değerini bilmez; kimsenin hazinesinde böylesi olmaz.]

oranın bil- haddini bilmek, ölçülü davranmak (3400, 3401, 3402, 4134, 4242)

3400. *oranın bilicek ķişi hoş olur*

ķamu yêrde her bir işi hoş olur

[= Kişi ölçülü davrandığında iyi olur; her yerde her bir işi güzel olur.]

yol yorı bil- yol yordam bilmek, iz sürmek (2629)

2629. *birez aqlaram yol bilürem yorı*

ben ardından yêtem aqlul yörü

[= İz sürerim, (bundan) biraz anlarım; (sen) yavaş yürü ben arkadan yetişeyim.]

3.2.4.2.29. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bildür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

oranın bildür-²⁷³ haddini bildirmek (5258)

5258. *eger kimse arada baş ķaldura*

ol aqa hem oranın bildüre

[= Eğer orada isyan eden olursa; o ona haddini bildirir.]

3.2.4.2.30. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bile-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

diş bile-²⁷⁴ (mec.) isteği artmak, iştah göstermek, çok arzulamak, gözüne kestirmek (1382, 1566, 1932, 3264, 3846, 4916)

1382. *bugün ol senün olduğın dilemek*

dağı görmedin aqa diş bilemek

[= Bugün o, senin dilediğin (şeydir) ve görmeden onu çok istemek...]

²⁷² krş. TTü. *ķadrini bilmek* 'değerini bilmek, yararlanmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1260b]

²⁷³ krş. TTü. *haddini bildirmek* 'yola getirmek, cezalandırmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1022b]

²⁷⁴ krş. EAT *diş bilemek* 'iştahalanmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1182]

3.2.4.2.31. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *birle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

Tağrı'yı birle- Allah'ın birliğine tanıklık etmek (85)

85. *âdem oğlın Tağrı'yı birlegil*
degülsin taş andan yana bir egil

[= İnsanoğlusun Allah'ın birliğine tanıklık et! Taş (gibi katı) değilsin Allah'a yakın ol!]

3.2.4.2.32. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bêsle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cân bêsle- keyfine bakmak (4250, 4255)

4250. *eger dileye kim öğüt esleye*
günün hoş geçüre vü cân bêsleye

[= Eğer dilerse öğüt dinler; gününü güzel geçirir ve keyfine bakar.]

3.2.4.2.33. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bişür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sözi bişür- ölçülü konuşmak, sözü tartmak (5042, 5336)

5042. *kamu ittifāk ile dil üşürüp*
edeb bekleyüp sözi bişürüp

[= Hepsi birlik ile bir ağızdan söyleyip edepli davranarak ölçülü konuştular.]

3.2.4.2.34. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bitür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

işini bitür-²⁷⁵ (mec.) canına kastetmek (1500)

1500. *niķābın yüzinden götürdi tamām*
Süheyl'ün işini bitürdi tamām

[= Örtüsünü yüzünden kaldırdı (ve) Süheyl'in canına kastetti.]

3.2.4.2.35. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *boyat-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

edīm boyat- (mec.) ilgisine mazhar etmek (4)

4. *göñül ehline 'aşkın eyler nedīm*
Yemen'de boyadur Süheyl'e edīm

[= (Allah), gönül erine aşkı arkadaş yapar; Süheyl'i Yemen'de ilgisine mazhar eder.]

3.2.4.2.36. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bozart-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

beniz bozart- güç kaybetmek, benzi solmak (4693)

²⁷⁵ krş. TTü. *işini bitirmek* 'öldürmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

4693. *tolandum geçdüm bozardup beniz*

at ile tağ u taş gemi ile deniz

[= Güç kaybederek dolaştım; at ile dağ taş (ve) gemi ile deniz geçtim.]

3.2.4.2.36. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bul-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

amān bul-²⁷⁶ kurtulmak (5370)

5370. *amān bulmaz erişecek ecel*

ne sulṭān-ı a ‘zam ne şadr-ı ecel

[= Ecel eriştiğinde ne büyük sultan ne ulu sadrazam kurtulamaz.]

çāre bul- çözüm elde etmek (35, 570, 589, 635, 735)

35. *anuy nêteligin bilimedi ‘aql*

dürişdi vü çāre bulmadı ‘aql

[= O’nun ne olduğunu akıl anlayamadı; uğraştı ve çözüm elde edemedi.]

destūr bul- izin verilmek, müsaade edilmek (710)

710. *çü destūr bulmadı döndi gērü*

ümîdin üzüp oda yandı gērü

[= İzin çıkmayınca geri döndü; ümidini kesip yine çok üzüldü.]

eylūk bul- iyilik görmek (231)

231. *pes eylūk bulcaḡ ne ādem ola*

ki yırtıcı ḡayvāndan alu ḡala

[= (Kişi) iyilik görünce sonra nasıl insan olur; (o), yırtıcı hayvandan âciz kalır.]

eyü ad bul- nam kazanmak (811)

811. *ki vèrmek ile bulasın eyü ad*

biliş ola senünle cümle yad

[= Vermekle nam kazanırsın; tüm tanımayanlar seninle aşina olur.]

faḡr bul- iftihar etmek, övünmek (4586: 2)

4586. *ki ṭapusına varıcaḡ bula faḡr*

oturursa ṭurursa bula faḡr

[= (Allah’ın) huzuruna geçince iftihar eder; sükûnet bulup kendini verirse iftihar eder.]

felāḡ bul-²⁷⁷ kurtulmak, selamete ermek (2624)

2624. *bayıḡ ḡîle êdici bulmaz felāḡ*

fesād ehli işinde olmaz şalāḡ

[= Şüphesiz hile yapanlar kurtulmazlar; ara bozucuların işinde iyileşme olmaz.]

ferah bul- sevinmek (1545)

1545. *revān taḡtına aḡdı aldı ḡadeh*

eline vü pes cānı buldı ferah

²⁷⁶ krş. TTü. *aman bulmak* ‘kurtulmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 111a]

²⁷⁷ krş. TTü. *felah bulmak* ‘kurtulmak, onmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 857b]

[= Hemen tahtına çıktı, eline kadeh aldı ve sonra gönlü sevindi.]

furşat bul- fırsat bulmak (4862)

4862. *êşitdi nakâş ağlar iken ünin
dêdi bulmuşam uşda furşat günin*

[= (O) ağlarken nakkaş, sesini duydu; “İşte, gününü fırsat bulmuşum!” dedi.]

hidāyet bul- (mec.) doğru yola girmek (92)

92. *sa ‘ādet anuñ kim müsülmān ola
hidāyet bulup ehl-i ĩmān ola*

[= Mutluluk, müslüman olan kimsededir ki (o) doğru yola girip iman sahibi olur.]

hürmet bul- saygı görmek (3028)

3028. *atañdan şehet kadr ü hürmet bulam
çü kullık yêrine getürmiş olam*

[= Şayet kulluğu yerine getirdiğimde, babandan değer ve saygı görürüm.]

icāzet bul- izin almak (5222)

5222. *icāzet bulup girdi ol içerü
biti şundı baş kodı tırdı gêrü*

[= O, izin alıp içeri girdi; mektup sundu, saygı gösterdi (ve) geri çekildi.]

‘ināyet bul- lütuf elde etmek, yardım görmek (372)

372. *êşit saña bir hoş hikāyet kılam
eger Tanrı’dan uş ‘ināyet bulam*

[= Şayet Allah şimdi yardım ederse dinle, sana bir güzel hikāye anlatayım.]

ķadr bul- değer görmek (3028)

3028. *atañdan şehet ķadr ü hürmet bulam
çü kullık yêrine getürmiş olam*

[= Şayet kulluğu yerine getirdiğimde, babandan değer ve saygı görürüm.]

ķolay bul-²⁷⁸ fırsat bulmak, kolay elde etmek (185, 2484, 2767, 2970)

185. *ķarañulıķıla çü barışdı ay
ne hoş nūrı dutmağa buldı ķolay*

[= Ay karanlıkla uyuştığında; ışığı tutmaya nasıl güzel fırsat buldu?]

murād bul- isteğine kavuşmak (406, 5578)

406. *açup yüzünü gördi buldı murād
ol aya muvāfık Süheyl urdı ad*

[= Yüzünü açıp gördü, isteğine kavuştu; o aya munasip Süheyl adını koydu.]

nuşret bul- üstünlük sağlamak, zafer elde etmek (2758)

2758. *Yemen ķavmine buldı nuşret bular
sübaşayı anda şehīd êtdiler*

[= Bunlar Yemen halkına üstünlük sağladı; komutanı orada şehit ettiler.]

rāḥat bul- rahat etmek, huzur bulmak (4838)

4838. *cihān işi geh kaygudur geh güvenç
kişi gāh rāḥat bulur gāh renç*

[= Dünya işi bazen endişedir bazen sevinç; kişi bazen rahat eder bazen sıkıntı çeker.]

renç bul- sıkıntı çekmek (4838)

4838. *cihān işi geh kaygudur geh güvenç
kişi gāh rāḥat bulur gāh renç*

[= Dünya işi bazen endişedir bazen sevinç; kişi bazen rahat eder bazen sıkıntı çeker.]

ri'āyet bul- gözetilmek, korunmak (3645)

3645. *ne zehre kimse zulm éde güç başınç
ra'iyet ri'āyet bulup oldu dinç*

[= Ne görmezden gelme (ne) zulmetme (ne) zorbalık (oldu); (halk) gözetilip korunarak selamete erdi.]

şafā bul- neşe ve sevinç içinde olmak, huzur bulmak (165)

165. *meger kim şefā 'at kıla Muştafā
ki bula kıyāmetde gönlüm şafā*

[= Meğer Mustafa kıyamette şefa'at eder de gönlüm huzura erer.]

şavāb bul- sevap kazanmak (1711, 4726)

1711. *getürgil ne kim olur ise cevāb
şavāb ola vü hem bulasın şavāb*

[= Her ne cevap verirse ilet; (böylesi) doğru olur hem de sevap kazanırsın.]

tamām bul- son bulmak, bitmek (334)

334. *okıyup eşidicegez hāş u 'ām
delim dürlü ma'nī bulaydı tamām*

[= Herkes okuyup işitince birçok anlam (karmaşası) son bulurdu.]

terbiyet bul- eğitim görmek (347)

347. *heves var eger terbiyet buladı
hünerlerde key bīnāzır oladı*

[= Hevesi var eğer eğitim görseydi; becerilerde çok eşsiz olurdu.]

yêr bul-²⁷⁹ yer bulmak (210)

210. *ne yêr bula her demde egri dūn²⁸⁰
ki şığamaz ocağda egri odun*

[= Her devirde kötü (ve) alçak nasıl yer bulabilir; eğri odun ocağa yerleşemez.]

yol bul-²⁸¹ (668, 937, 1388, 2238, 3505, 3879, 4595, 5382)

²⁷⁹ krş. TTü. *yer bulmak* 'bir işe bir yere yerleşmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2575b]

²⁸⁰ Yazmada: *dun*.

²⁸¹ krş. EAT *yol bulmak* 'fırsat bulmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4652] TTü. *yol bulmak* 'çare bulmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

1. fırsat bulmak

668. *gözel kızıdır şāh fağfüruñ ol
güneş görmege anı **bulmaya yol***

[= O, padişah Çin hükümdarının güzel kızıdır; güneş onu görmeye fırsat bulmaz.]

2. çare bulmak

3505. *şoñ ucu kıza katı yalvardı ol
ki noldı **bulivêresin** baña yol*

[= O, sonunda kıza: “Ne olur bana çare buluversen?” (diye) çok yalvardı.]

zafer bul- başarı kazanmak, üstünlük sağlamak (1579, 5054)

1579. *kişi şabr ile **bulur** işe **zafer**
ëveceklik êdende kalmaya fer*

[= İnsan sabırla işte başarı kazanır; acelecilik edince itibar kalmaz.]

zevķ bul- hoşlanmak (134)

134. *bölük bölük şaf şaf cavķ cavķ
ferişteler andan **bulurlardı zevķ***

[= Bölük bölük, sıra sıra, küme küme melekler ondan hoşlanırdı.]

3.2.4.2.38. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bula-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başın bula- onaylar şekilde baş sallamak (2824)

2824. *getürdiler karşı tırdı bular
bulara baħar şāh **başın bular***

[= (Onları) getirdiler, (padişah) karşısında durdular; padişah onlara bakıp baş salladı.]

3.2.4.2.39. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *buldur-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

çāre buldur- bir işi sonuca vardırmaq (589)

589. *ya hoğ **bulduravan** size **çāre** ben
ya kamuñuzı uravan dāra ben*

[= Yahut ben işi sonuca vardırayım ve hepinizi idam edeyim.]

3.2.4.2.40. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bulın-* ~ *bulun-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

amān bulın- kurtuluşa ermek, kurtulmak (1493)

1493. *ecel çün erişe şu başdan aşā
bulınmaz amān gölgeden güneşe*

[= Ecel ulaştığında iş haddini geçer; gölgeden güneşe kaçılmaz.]

devā buln- çare bulunmak (450)

450. *olur dürlü hācet katuñda revā
bulnur kamu derde senden **devā***

[= Çeşitli istekler huzurunda uygun olur; bütün dertlere senden çare bulunur.]

farķ bulın- ayırt edilmek (2222)

2222. *gören dēye ol sen yā sen ol*

bulınmaya farķ eylemeklige yol

[= Gören “O sensin.” ya da “Sen osun.” der; (buna) ulaşmak ayırt edilmez.]

furşat bulun- fırsat elde edilmek, imkân bulunmak (1456)

1456. *çü furşat bulunmuş iken fevt ola*

anı bilmiş ol girmez ayruķ ele

[= Fırsat olmuşken kaçır; onun bir daha ele geçmeyeceğini bil.]

hāzır bulın- hazır bulunmak (3492)

3492. *ol arada hāzır bulınur kıapar*

şu altına eltür gemiden şapar

[= Orada hazır bulunur, yakalar; gemiden ayrılır, su altına götürür.]

meded bulun- yardım edilmek (3560)

3560. *hünük yēlcügez esdidi aķşamın*

meded ol bulundu cānına hemīn

[= Ne güzel akşamın rüzgârı esmişti; o an vücuduna iyi geldi.]

şalāh bulın- iyileşmek, düzelmek (4602)

4602. *fesāda varup aķşam işi şabāh*

dikildügi yerde bulunmaz şalāh

[= Akşam kötülüğe gidip sabah durduğu yerde (kişinin) durumu daha iyi olmaz.]

3.2.4.2.41. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kulağını bur-²⁸² (mec.) uyarmak, ihtar etmek (1435, 1807)

1435. *‘aşķ öğredür edeb kişiyē illā kıakıyup*

bencileyin kimsene kulağını burmadı

[= Aşk edep (sahibi) kişiyē illa azarlayıp öğretir; benim gibi kimseye kulak burmadı.]

3.2.4.2.42. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *burtar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüz burtar-²⁸³ hoşnutsuzluk göstermek, yüzünü asmak (2614, 4419)

2614. *yüzin burtarup dēdi nakāşa hey*

oķı atduķ u gēzledüķ aķı yay

[= Hoşnutsuzluk gösterip Nakkaş’a: “Hey kardeş, nişan aldın ve oku attın!” dedi.]

²⁸² krş. TTÜ. *kulağını bükmek* ‘uyarıda bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1518b]

²⁸³ krş. EAT *yüz burtarmak* → *burtarmak* ‘yüzünü buruşturmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4780]

3.2.4.2.43. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *buyur-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘aṭā buyur- lütufta bulunmak, kerem etmek (5318)

5318. *Süheyl ol ulular sözinde ḥaṭā*

çü bulmadı buyurdu üküṣ ‘aṭā

[= Süheyl, bu yüce (kişilerin) sözünde yanlış bulmadığında (onlara) çok lütufta bulundu.]

icāzet buyur- izin vermek (5221)

5221. *eger buyurasız icāzet gire*

Yemen şāhının bitisini vēre

[= Eğer izin verirseniz (o) girecek (ve) Yemen padişahının mektubunu verecek.]

iṣāret buyur- işaret vermek (1208)

1208. *iṣāret buyur kim süci içmeyem*

ki kullık edem oturam açmayam

[= İşaret ver ki şarap içmeyeyim; kulluk edeyim, sükûnet bulayım, yayılmayayım.]

3.2.4.2.44. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *bükül-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bēli bükül-²⁸⁴ beli bükülmek, güçsüzleşmek (564, 4129)

564. *şu bedr ay bigi yüzi oldu hilāl*

büküldi bēli dili oldu lāl

[= Şu dolunay gibi yüzü hilal oldu; güçsüz kaldı, konuşamaz oldu.]

3.2.4.2.45. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *büz-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kaş büz-²⁸⁵ kaş çatmak (4973)

4973. *ki Taḥrī ‘dan ümîdünî üzesin*

kaşuḡ büzmez iseḡ işün düzesin

[= Allah’tan ümidini kesiyorsun; kaş çatmazsan işini düzene sokarsın.]

3.2.4.2.46. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çal-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

çevre çal-²⁸⁶ etrafı incelemek (161, 2376, 3747)

161. *ki çevre çalup nesne bulmaz elüm*

yapışmağa ger nēce ola ḥālüm

[= Etrafı inceleyip bir şey elde etmem; tutunmaya şayet ne zaman halim olur?]

dırnaḡ çal- kavgayı körüklemek (4048)

²⁸⁴ krş. TTü. *beli bükülmek* ‘bir iş yapamayacak duruma düşmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 297a]

²⁸⁵ krş. EAT *kaş büzme* ‘kaş çatmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2329]

²⁸⁶ krş. EAT *çevre çalmak* ‘etrafı yoklamak, araştırmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 877-878]

4048. *anı görüp oğrulayın neçeler*
kimi güler ü kimi dırnağ çalar

[= Birçoğu gizlice onu görüp bazısı güler bazısı kavgayı körükler.]

kamçı çal-²⁸⁷ kamçılama (2469)

2469. *çü Şa'lık kamçı çalup atına*
erişdi gérü ol dükân katına

[= Salûk atını kamçıladığında yine bu dükkân yanına ulaştı.]

3.2.4.2.47. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çat*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kaş karağ çat-²⁸⁸ kaşlarını çatmak, surat asmak (2852)

2852. *gece gündüz işi idi ağlamak*
açılmazdı çatmış idi kaş karağ

[= İş gece gündüz ağlamaktı; kaşlarını çatmış, gülmezdi.]

kaşını çat-²⁸⁹ kızmak, öfkelenmek (4230)

4230. *üküş fikir ile her gece yatmağıl*
turup kaşuñı erteden çatmağıl

[= Her gece çok düşünce ile yatma; kalkıp sabahtan öfkelenme!]

3.2.4.2.48. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çek*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adın çek- adını anmak, hatırlamak (5682)

5682. *tutulur dilüm kim vèreven cevāb*
bularuñ adın çekmemekdür şavāb

[= Dilim tutulur, nasıl cevap vereyim; iyi (olan) bunların adını anmamaktır.]

āvāz çek- yüksek ses çıkarmak (1510)

1510. *kopuza yine sūz ile düzdi sāz*
bu şi'ri eyitdi vü çekdi āvāz

[= Kopuza yine acı ile ayar verdi; yüksek ses çıkardı ve bu şiiri söyledi.]

belā çek- zorluk yaşamak, sıkıntı çekmek (1904, 2266, 2918, 4163, 5131, 5643, 5651)

1904. *bırağup yère 'ārı vü nāmūsı*
dürişüp belā çekdüğüm kamusı

[= Ar ve hayâyı ayaklar altına alıp çabalayıp zorluk yaşadığım hepsi...]

egriye çek- yanlış yola götürmek (314)

314. *ol egriye çeker sen ko toğruya şap*
ol od yandurur üstine sen şu sep

²⁸⁷ krş. TTü. *kamçı çalmak* 'kamçılama' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1288b]

²⁸⁸ krş. EAT *kaş karağ çatmak* 'kaş çatmak, surat asmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2329]

²⁸⁹ krş. ET *kaşın tügmek* 'kaşını çatmak' [J. Wilkens (2021). *EUES. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*, s. 341a] TTü. *kaşlarını çatmak* 'kızmak, öfkelenmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1345a]

[= O, yanlış yola götürür sen bırak doğruya gir; o ateş yakar sen üstüne su serp.]

el çek-²⁹⁰ el çekmek, feragat etmek (429, 690, 5660)

429. *ki ben t̄acumı tahtumı m̄alumu
v̄erem oğluma v̄ü çekem elümi*

[= Ben tacımı, tahtımı, malımı oğluma vereyim ve el çekeyim.]

emek çek-²⁹¹ emek çekmek, zahmet çekmek (1699, 2538, 3894, 5025)

1699. *maḳāmuḡa geldüḡ ne ḥācet d̄emek
ȳeyem ḡuşṣaḡı ḡünki çekd̄üḡ emek*

[= Yerine geldin konuşmaya gerek yok; zahmet çektiğinden kaygı duyarım.]

ḡarīblik çek- gurbetlik içinde bulunmak (681)

681. *saḡa v̄ācib olur anı istemek
ḡarīblik çeküben ȳemek ḡoḡ emek*

[= Gurbetlik içinde bulunup çok zahmet çekmek (ve) onu aramak sana şart olur.]

ḥōn çek- sofrayı kurmak (4634)

4634. *buyurdı ki önüne ḥōn çekdiler
aḡırladılar u diḡü diḡdiler*

[= Emretti ve önüne sofrayı kurdular; ağırladılar ve söylenenleri dinlediler.]

sōze çek-²⁹² sorguya çekmek (3607)

3607. *ulular ki andaydı bir kez in
sōze çekdilerdi anı bir kez in*

[= Yüce kişiler oradaydı; onu bir kez sorguya çekmişlerdi.]

yaḡdan kılı çek-²⁹³ bir işi kolayca yapmak (1572)

1572. *çıkardılar aḡulcaḡın bāḡdan
n̄ete kim çekdiler kılı yaḡdan*

[= (Onu) yavaşça bahçeden tereyağından kıl çeker gibi çıkardılar.]

yol çek- yol yürümek (2786)

2786. *ḡerü ṣāḡ ṣordı eyitgil ki ol
gelince baḡa dek niḡün çekdi yol*

[= Padişah yine sordu: “O, bana gelinceye kadar niçin yol yürüdü? Söyle!”]

zahmet çek-²⁹⁴ zahmet çekmek (1047)

1047. *d̄edi çekdi zahmet bugün ṣāḡ-ı Çīn
ḡeḡürür keremden ḡulunuḡ ṣuḡın*

[= “Çin padişahı bugün zahmet çekti; kulunun kusurunu bağışlar.” dedi.]

²⁹⁰ krş. TTü. *el çekmek* ‘vazgeçmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

²⁹¹ krş. TTü. *emek çekmek* ‘bir işte çok çalışarak yorulmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 793a]

²⁹² krş. EAT *sōze çekmek* ‘sorguya çekmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3551]

²⁹³ krş. TTü. *tereyağından kıl çeker gibi* ‘bir işi kolayca yaparak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2330a]

²⁹⁴ krş. TTü. *zahmet çekmek* ‘güçlülükle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2640a]

3.2.4.2.49. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çevür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüz çevür-²⁹⁵ yüz çevirmek (2368, 2540, 4155, 4564, 4632, 4775, 5101, 5652)

2540. *Süheyl oğlan âdem eger anşuzın*

çevürürse t̃ālī ‘ andan yüzün

[= Eğer kader, fâni Süheyl’den ansızın yüz çevirirse...]

3.2.4.2.50. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çılh- ~ çık-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adı çık-²⁹⁶ tanınmak, ünlenmek (4283)

4283. *çaķ aña deġin kim murâduñ senüñ*

elüñe gire çıkā aduñ senüñ

[= Tamamen isteġin eline geçene (ve) sen tanınana kadar...]

elden çık-²⁹⁷ yok olmak, yitmek, elden çıkmak (3045)

3045. *çü dirlik düzgüni elden çıkar*

belā kişi boynına çılbur daķar

[= Yaşam düzeni kaybedildiġinde dert kişinin boynuna yular geçirir.]

sözinden çılh-²⁹⁸ sözünü yerine getirmemek (2740)

2740. *sübaşı sözinden nakāş çılhmadı*

yêrin bekledi ġerü baķmadı

[= Komutan nakkaşın sözünden çıkmadı; yerinde bekledi, geriye bakmadı.]

yola çılh-²⁹⁹ yola çıkmak, harekete geçmek (3640)

3640. *ki bir ġün kamumuz çılhavuz yola*

kime uğrar isevüz ol şāh ola

[= Bir ġün hepimiz yola çıkalım; kime rastlarsak o padişah olsun.]

3.2.4.2.51. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çıķar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ad çıkā- ünlenmek, tanınmak (2728, 3646, 4468, 5417)

2728. *benüm şāh-ı Çīn’den³⁰⁰ çü yoķdur udum*

yanar oda girem çıkāram adum

[= Benim Çin padişahından çekincem olmadıġından yanan ateşe girerim, ünlenirim.]

cān çıkā- sıkıntı çekmek (3794)

²⁹⁵ krş. TTü. yüz çevirmek ‘gösterdiġi ilgiyi kesmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2630b]

²⁹⁶ krş. TTü. adı duyulmak ‘tanınmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 23a]

²⁹⁷ krş. TTü. elden çıkmak ‘ay.’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

²⁹⁸ krş. TTü. sözünden çıkmamak ‘birinin isteklerine sözüne uyarak davranmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2153a]

²⁹⁹ krş. TTü. yola çıkmak ‘yolculuġa başlamak, harekete geçmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

³⁰⁰ Yazmada: şāh u Çīnden.

3794. *girüp zahmete nêce çıkardı cān*
êşidüp adın altunuñ kodı kân

[= Zahmete girip çok defa sıkıntı çekti; altının adını işitip kaynağı bıraktı.]

göge çıkar³⁰¹ (mec.) çok övmek (1021)

1021. *ne yêre ki êrişesiz aña*
eyü aduñuzı çıkara göge

[= Hangi yere ulaşırsanız; iyi şöhretinizi çok över.]

şu görmeyüben tēzcek edügin çıkar³⁰² gereğinden önce hazırlanmaya kalkışmak (2909)

2909. *şu görmeyüben tēzcek edügin çıkaran ben*
od yanmayuban ol ki tenūra kıza benven

[= Su görmeden hemen çizme çıkaran benim; ateş yanmadan ocağı ısıtan benim.]

yola çıkar- harekete geçirmek (4994)

4994. *yola çıkarup nêce êtdi revān*
Süheyl uyuban nêce gitdi revān

[= (Onu) harekete geçirip nasıl gitti; Süheyl uyup nasıl yola koyuldu?]

3.2.4.2.52. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *çürü*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dili çürü- söyleyecek sözü bitmek (362)

362. *dil anlayanuñ dili çürimeye*
sözi düzenüñ ağızı kurımaya

[= Dil bilenin sözü bitmesin; söz yazanın sözü tükenmesin.]

3.2.4.2.53. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dağın*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ad dağın- bir şeyin adıyla anılmak, adını almak (541)

541. *bunu nêce senden şakınurdum*
bağıl adını hem dağınurdum

[= Bunu nasıl senden sakladım ve cimri adını alırdım?]

3.2.4.2.54. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dart*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kılıç dart³⁰³ kılıç çekmek (180)

180. *biliş ādemi hoş nişe incide*
niçün darta kılıç dūrte cıda

³⁰¹ krş. TTü. *göklere çıkarmak* ‘aşırı derecede övmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 957a]

³⁰² krş. TTü. *dereyi görmeden paçaları sıvamak* ‘henüz ortada bir şey yokken hazırlanmaya kalkışmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 633b]

³⁰³ krş. TTü. *kılıç çekmek* ‘saldırmak amacıyla kılıcı kınından çıkarmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1408a]

[= Dost, insanı doğrudan nasıl incitir; neden kılıç çeker, süngü dokundurur?]

3.2.4.2.55. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *deg-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eli deg-³⁰⁴ gücü yetmek (349, 799)

349. *sözümü şımadı eli degmedi*
budur toğrusı kim gönül egmedi

[= Sözümü dinlemedi, gücü yetmedi; doğrusu ilgi duymadı.]

eylügen deg-³⁰⁵ iyiliği dokunmak (1108)

1108. *bir âdem durur yüzi benzer aya*
degir eylügen yohsula vü baya

[= Yüzü aya benzeyen bir insandır; zengin ve fakir herkese iyiliği dokunur.]

3.2.4.2.56. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dër-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘aklını dër-³⁰⁶ kendine gelmek, aklını başına toplamak (1528, 1537, 1890)

1528. *sen uşşuñı tağıtma ‘akluñı dër*
key eşit ki kuluñ tapuñ ne dër

[= Sen aklını dağıtma kendine gel; kulun huzurunda ne söyler iyice dinle!]

kend’özün dër-³⁰⁷ aklı başına gelmek (1248)

1248. *Süheyl-i Yemen çün dërer kend’özün*
eşidür nakāş ile şāhuñ sözün

[= Yemenli Süheyl kendini topladığında nakkaş ile padişahın sözlerini duyar.]

ögin dër-³⁰⁸ aklını toplamak, kendine gelmek (127, 633, 683, 1233, 1507, 1509, 1575, 1653, 1663, 1883, 1900, 2872, 2894, 3144, 3229, 3552, 3592, 3852, 3951, 4016, 4027, 4103, 5374, 5450)

127. *görindi erişicek aña degin*
gör imdi kim ol nêce dërdi ögin

[= Ulaşıncaya kadar (ona) göründü; şimdi bak o nasıl kendine geldi?]

özün dër- kendini toplamak (1556)

1556. *Süheyl anı gördi vü yumdı gözün*
tağıtmadı ‘aklını vü dërdi özin

[= Süheyl onu gördü ve gözünü kapattı; aklını dağıtmadı ve kendini topladı.]

³⁰⁴ krş. TTü. *eli değmek* ‘bir şey yapmaya vakit ve fırsat bulmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

³⁰⁵ krş. TTü. *iyiliği dokunmak* ‘yararlı olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1237a]

³⁰⁶ krş. TTü. *aklını devşirmek* ‘aklı başına gelmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 62a]

³⁰⁷ krş. TTü. *kendini toplamak* ‘bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1386b]

³⁰⁸ krş. EAT *ögünj dirmek* ‘aklını başına toplamak’ [Osman Yıldız (2007). *Dâsitân-ı Sultân Mahmûd Mesnevisi*’nde Fiiller. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 135]

3.2.4.2.57. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *déril-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ögi déril- kendine gelmek, toparlanmak (3902)

3902. *gözüm açıla oñıla göynügüm
bolay kim birezcük **dérile ögüm***

[= Gözüm açılır, sıkıntım düzelir; belki birazcık kendime gelirim.]

ögi başına déril- hoşluk başına üşüşmek (1450)

1450. *ögi çün **başına dérildi** gèrü
şanayduñ ölüdür dirildi gèrü*

[= Hoşluk başına üşüştüğünde ölmüş tekrar dirilmiş sanırdın.]

3.2.4.2.58. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dərişdür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kend'özin dərişdür-³⁰⁹ kendini toparlamak, iyileşmek (676)

676. *melikzāde tutdı nakāşuñ sözün
dərişdürdi günden güne **kend'özin***

[= Şehzade nakkaşın sözünü dinledi; günden güne kendini toparladı.]

3.2.4.2.59. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dérşür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ögin dérşür- aklını toparlamak, kendine gelmek (2335, 3373)

2335. *kalān kavmi hođ hey dèyince degin
tağıtdı vü **dérşürdi** kendü **ögin***

[= Kalan halkını “Hey!” deyinceye kadar dağıttı ve aklını toparladı.]

3.2.4.2.60. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dile-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

destür dile- izin istemek (720)

720. ***diledidi destür** ben vèrmedüm
anuñ gıtdüğini revā görmedüm*

[= İzin istemişti ben vermedim; onun gitmesini uygun görmedim.]

hācet dile-³¹⁰ istekte bulunmak (1422)

1422. *garīb ola vü kişi mazlūm ola
çü **hācet diler** şanma maħrūm ola*

[= Çaresiz olan ve sıkıntı çeken kişi, istekte bulunduğu yoksun kalır sanma.]

‘özür dile- özür dilemek (1079, 1741, 1765, 1900, 5077)

1079. *kamusını vèrür ü **‘özürin diler**
ki az nesneyi çoħ görür ulular*

³⁰⁹ krş. TTü. *kendini toparlamak* ‘sağlığına kavuşmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1386b]

³¹⁰ krş. TTü. *hacet dilemek* ‘istekte bulunmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1021a]

[= Yüce insanlar az şeyi çok görür (diye) özür diler ve hepsini verir.]

3.2.4.2.61. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dire-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayah dire-³¹¹ ayak diremek (3615, 4501)

3615. *ayah diredüm önegülik edüp
yola girdüm atam katından gidüp*

[= Ayak diredim, inatçılık edip babamın huzurundan ayrılp yola çıktım.]

3.2.4.2.62. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *doğın-* ~ *tokın-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağ[ı] taş a tokın- sıkıntı yaşamak (4460, 5462)

4460. *gün olup tokınursa taş a ayak
elimden gelür anda baş oynamak*

[= Gün gelir sıkıntı yaşarsa; orada tehlikeye atılmaya gücüm yeter.]

3.2.4.2.63. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dög-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

başın dög- (mec.) çaresizlik duymak (3793, 4026)

3793. *ara yerde bîçāre yel kovduğun
başın döğdüğin ü elin ovduğun*

[=Orada çaresiz boşuna uğraştığını; çaresizlik duyduğunu ve ne yapacağını şaşırıldığını...]

sovuğ demür dög- boşuna çabalamak (5081)

5081. *bu kimseyiçün kim geçürdüñ ‘ömür
anuy issi var döğme sovuğ demür*

[= Bu kimse için ömürünü verdin; onun sahibi var, boşuna çabalama.]

yol dög-³¹² yol yürümek (821, 1128)

821. *atasından ayrıldı diler ki ol
ki geçe denizleri döge yol*

[= O, babasından ayrıldı; denizleri geçmek, yol yürümek ister.]

3.2.4.2.64. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dök-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ağça dök- çok para harcamak (1340)

1340. *ol arada bir ulu bünyād urur
döker ağça dün ü gün andan turur*

[= Orada büyük bir yapı inşa eder; bundan dolayı gece gündüz çok para harcar.]

³¹¹ krş. TTü. *ayak diremek* ‘kendi tutumundan şaşmamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 195a]

³¹² krş. TTü. *yol tepmek* ‘çok uzun bir süre yürümek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

göynügi dök-³¹³ derdini anlatmak (5651)

5651. *beni qor ki üküş belā çekmege*

*aṇa azacuk **göynügüm dökmege***

[= Çok sıkıntı çekmekten (dolayı) ona azıcık derdimi anlatmaya beni bırakır.]

hōn dök- sofra kurmak, ziyafet vermek (3601, 4215, 5558)

3601. *delim dürlü çalguyıla бүkdiler*

*birez geçicek daḥı **hōn döktiler***

[= Çok çeşit çalgıyla dans ettiler; biraz geçince de sofra kurdular.]

kan dök- öldürmek, cana kıymak (151, 1519, 1552, 1566, 2172, 4120)

151. *atı Düldül ü kılıcı Zü'lfikār*

*ki **kanlar döker** çün kınından çıkar*

[= Atı Düldül ve kılıcı Zülfikardır ki kınından çıktığında öldürür.]

kanlu yaş dök-³¹⁴ çok üzülme, ağlamak (1608, 4888, 5223)

1608. *Süheyl'ün gözün gördi ol dem nakāş*

*ki **dökmiş** idi siller bigi **kanlu yaş***

[= Nakkaş o an Süheyl'in gözünü gördü; seller gibi çok üzülüp ağlamıştı.]

yaş dök- ağlamak, göz yaşı dökmek (2915, 4063, 4861, 5085)

2915. *ol uyḥu arasında **yaş dökdi** çoḥ*

düş içinde şu içmek aşısı yoḥ

[= O uyku sırasında çok ağladı; düş içinde su içmenin faydası yoktur.]

yüz şuyın dök- saygınlığını yitirmek (1140, 3005, 3236, 4115, 5648)

1140. ***döker yüz şuyın** yēle vērür udı*

adı toprağa biraḡur 'aşk odı

[= (Kişi) saygınlığını yitirir, utanmayı feda eder; aşk ateşi saygınlığı ayaklar altına alır.]

3.2.4.2.65. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dökül-* ~ *dökil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

hōn dökül- sofra kurulmak, ziyafet verilme (841, 5310)

841. *çü şerbet içildi **döküldi** **hōn***

çanaḥ geldi bir kişi öḡine on

[= Şerbet içildiğinde ziyafet verildi; bir kişinin önüne on tabak geldi.]

kan dökül- cana kıyılmak, ölüme yol açmak (4472, 4474)

4472. *çü ērdiler anda açıldı busu*

***döküldi** **kan** aḥdı nēte ki şu*

[= (Onlara) pusu kuruldu, oraya ulaştıklarında su gibi kan aktı, cana kıyıldı.]

³¹³ krş. TTü. *derdini dökmek* 'derdini dile getirmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 639a]

³¹⁴ krş. TTü. *kanlı yaş dökmek* 'büyük üzüntüyle ağlamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1299a]

kanlu yaş dökül- kanlı yaş dökülmek, çok ağlamak (5505)

5505. *döküldi yere ol kadar kanlu yaş*

ki yeri götüren öküz oldu yaş

[= Yere o kadar kanlı yaş döküldü ki yeri taşıyan öküz göz yaşı içinde kaldı.]

yaş dökil- ağlamak (3366)

3366. *kan akmağdan ol yeg ki dökile yaş*

yaş olsun göz andan ki kırıya baş

[= Ağlamak kan akmaktan iyidir; yok olmaktansa göz yaş olsun.]

yüzi şuyın dökil- saygınlığını kaybetmek (5006)

5006. *ütüzmeye heç oynayuban oyun*

komaya dökilmege yüzi şuyın

[= Oyun oynayıp hiç kaybetmez; saygınlığını elden bırakmaz.]

3.2.4.2.66. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dön-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

devrān dön- zaman geçmek (1213, 3458, 3976)

1213. *budağ karar u dürlü devrān döner*

gerekli kuş ağaca bir kez konar

[= Dal kurur ve çok zaman geçer; kuşun ağaca bir kez konması gerekir.]

sözinden dön-³¹⁵ sözünden dönmek (4327)

4327. *seni gönderem bizden oşanmağıl*

ben işbu sözümde döne şanmağıl

[= Seni göndereyim, bizden bezme; bu sözümde dönerim sanma!]

3.2.4.2.67. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dur-* ~ *tur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dek dur-³¹⁶ sakın durmak, rahat durmak (2008, 2802, 3592, 3670)

2008. *niçün dek dururken bir āh eyledün*

şanasın ki katı günāh eyledün

[= Niçin sakın dururken çok kusur işlemişsin gibi bir ah ettin.]

karşu tur-³¹⁷ karşı durmak, boyun eğmemek (949)

949. *şaruğ üstine geldi üşte alur*

buğ karşu turmağ nècesi olur

[= Şehrin üzerine geldi işte alıyor; boyun eğmemek nasıl olur?]

ķavle tur- sözünde durmak (1094, 1143, 4521, 5011)

³¹⁵ krş. TTü. *sözünden dönmek* ‘verdiği sözü tutmamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2153a]

³¹⁶ krş. EAT *dek durmak* (*dek turmak, tek durmak, tek turmak*) ‘sessiz, sakın durmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1063-1064]

³¹⁷ krş. TTü. *karşı durmak* ‘direnmek, dayanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1336b]

1094. *çü kavlı étdünüz **kavle tırmaq** gerek*

şaruñ terkini bugün urmaq gerek

[= Anlaştığınızda sözünüzde durmak gerek; şehri bugün terk etmeniz gerek.]

örü tur³¹⁸ ayağa kalkmak (551, 636, 747, 855, 874, 974, 1249, 1469, 1554, 1570, 1637, 1786, 1839, 1964, 2077, 2174, 2237, 2502, 3200, 3613, 4212, 4432, 4666, 4668, 4803, 4871, 4956, 4975, 4997, 5353)

551. ***tur örü** bu endîşeden geçelim*

kılup zevk yeyelim içelim

[= Ayağa kalk, bu kaygıyı bırakalım; yiyelim içelim, eğlenelim.]

sözine dur- sözünde durmak (4316)

4316. *ve ger düşmenün **durmaya sözine***

anuñ ile mîh urasın gözine

[= Eğer düşmanın sözünde durmazsa; onunla gözüne çivi çakarsın.]

yüze tur- yüz yüze gelmek (4306)

4306. *nêçeme ki key alp durur şāh-ı Çm̃*

***yüzüme tırmaz** gönülür kıçın*

[= Çin padişahı ne kadar çok yiğittir ki yüz yüze gelemez, arkasına yönelir.]

3.2.4.2.68. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *durış-* ~ *turış-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

karşu durış- karşı durmak (4500)

4500. *anı gördi Cālūs dūrüşdi key*

*depindi vü çoñ **karşu durışdı** key*

[= Cālūs onu gördü, çok mücadele etti; tepindi ve çok karşı durdu.]

yüz turış- yüz yüze gelmek (4308)

4308. *erün yüzi çün bir kezden döne*

*dürüşürse **yüz turışmaz** yine*

[= Yiğit bir defa yüz çevirdiğinde çabalasa da yüz yüze gelemez.]

3.2.4.2.69. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dut-* ~ *tut-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayak tut- ~ **ayah dut-** içki sunmak (833, 1062, 1156, 1160, 1619, 2162, 2316, 2323, 2796, 5558)

833. *gerekdür ki biz kullıñ eyleyevüz*

***ayak tutavuz** şehi toylayavuz*

[= Bizim kulluk etmemiz gerekir; içki sunalım, şahı ağırlayalım.]

āzād tut- serbest bırakmak (1255, 4252)

³¹⁸ krş. EAT *örü durmak* ‘ayağa kalkmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3122]

1255. *şāh eydür hele göñlüñi şād tut*
bu kayğudan özüñi āzād tut

[= Padişah: “İç rahatlığını koru, bu endişeden kendini serbest bırak.” der.]

‘**aziz tut-** değer vermek, hürmet göstermek (1853, 2015, 3048, 3619, 4592)

1853. *ev issi beni tutdı ijen ‘azē*
hêç olmaya şanurduķ böyle biz

[= Ev sahibi bana çok hürmet gösterdi; biz hiç böyle olmaz zannederdik.]

becid tut- önem vermek, üzerine düşmek (348, 1030, 1334, 2696, 4219)

348. *bu kamusıyla çünkü tutdum becid*
anı düzmege kaç gün oldu mücid

[= Bu hepsiyle önem verdiğimden; (o), bunu yazmaya kaç gün çaba gösterdi.]

boyun tut- razı olmak, boyun eğmek (1042, 3046)

1042. *felek hükümün altında tutsun boyun*
ki ‘adlün de barışdı kurd u koyun

[= Dünya hükmün altında boyun eğsin; adaletin kurt ve koyuna barış getirdi.]

taķ ~ daķ dut-³¹⁹ kusur bulmak (5587, 5629)

5587. *yarar ger ‘ayblayan u taķ dutan*
çü bilür ki bustān içinde biten

[= Ayıplayan ve kusur bulan (olması) mümkün; çünkü (kişi) bahçede yetişeni bilir.]

dilin tut-³²⁰ dilini tutmak (286, 4011)

286. *kişi bulmayıcak tutaram dilüm*
şınamışvan işbu kadardur bilüm

[= (Erdemli) kişi bulmayınca dilimi tutarım; tecrübe etmişim ve bunu bilirim.]

elin tut- yardım etmek (3647, 3651, 5018, 5364, 5463)

3647. *ulunuñ kiçinün şorardı hālin*
düşen kişilerin tutardı elin

[= Büyüğün küçüğün durumunu sorardı; muhtaç olanlara yardım ederdi.]

fer tut- güçlenmek (5054)

5054. *yine tutdı yēñi yigit bigi fer*
meşakķat çerisine buldı zafer

[= Yine delikanlı gibi güçlendi; zorluk askerine üstünlük sağladı.]

göñlini şād tut- iç rahatlığını korumak (1255, 4252, 4576, 4873)

1255. *şāh eydür hele göñlüñi şād tut*
bu kayğudan özüñi āzād tut

[=Padişah: “İç rahatlığını koru, bu endişeden kendini serbest bırak.” der.]

³¹⁹ krş. EAT *dak dutmak* (*dak tutmak, tak tutmak, dak kılmak*) ‘kusur bulmak, kınamak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 977-978]

³²⁰ krş. TTÜ. *dilini tutmak* ‘gelişigüzel konuşmaktan sakınmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 662a]

göñli aşah tut- alçak gönüllü olmak (5008, 5438)

5008. *vefā beklemekde kuşana kuşah*
tuta göñlini her bir işde aşah

[= (O), vefa beklemeye hazırlanır; her bir işte alçak gönüllü olur.]

göñli yavuz tut- kederlenmek, canı sıkılmak (2133, 4972)

2133. *biz ardından yel bigi yetevüz*
şımarla ki tutmaya göñlin yavuz

[= Biz arkasından rüzgâr gibi yetişiriz; (onu) tembihle canı sıkılmasın.]

hoş dut-³²¹ ağırlamak, iyi davranmak (912, 1023, 1280, 2316, 3922, 4275, 4845)

912. *bile kim degülsin anuñ düşmeni*
*gele katuñ **hoş duta** ol seni*

[= Onun düşmanı olmadığını anlasın ki huzuruna gelip seni ağırlasın.]

karār tut- (278, 634, 964, 1330, 1374, 1524, 1940, 1982, 2189, 2366, 2471, 2483, 2678, 3187, 3498, 3742, 3850, 4415, 4710, 4735, 5050, 5055, 5179, 5192, 5386)

1. rahat etmek, huzur bulmak

278. *elif bigi ha toğrı ol zînhār*
*ki cān üstinde **tutasın karār***

[= Aman, hep elif gibi doğru ol ki üzerindeki can rahat etsin!]

2. durmak, bulunmak, beklemek, kalmak

964. *şağa şola kıllar **dutarlar karār***
kimi Türk kimi Rūm kimi Tatar

[= Kimi Türk kimi Rum kimi Tatar köleler (onun) sağında solunda bulunur.]

3. yerleşmek, konaklamak

3850. *hemān ağaç u tahtı kim Nevbahār*
*iki gece **tutmuş** idi anda **karār***

[= Nevbahār o an ağaç ve tahtta iki gece konaklamıştı.]

ma' zūr dut- bağışlamak, mazur görmek (1761, 5079)

1761. *bilüben ki **ma' zūr dutar** suçın*
el urdı beline toladı saçın

[= Suçunu bağışlayacağını anlayıp el uzattı, saçını beline doladı.]

nūr tut- aydınlatmak, ısıtmak (2074, 3215)

2074. *çü toğdı güneş çevreyi **tutdı nūr***
cihān geydi kākum çıkardı şamūr

[= Güneş doğduğunda etraf aydınlandı; dünya samur (kürkünü) çıkardı, kakım giydi.]

orın tut- yer almak, oturmak (1470)

1470. *gëyüp zerkeşî kıymetî tonların*
*gërü havz yanında **tutdı orın***

³²¹

krş. TTü. *hoş tutmak* 'birine iyi ve sevecenlikle davranmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1111b]

[= Altın işlemeli, değerli giysilerini giyip yine havuz kenarına oturdu.]

sefer tut- yola çıkmak, yolculuk etmek (1368)

1368. *eli günü zevk ü ayş ü temāşā kılmağı
kamusın gèrü kodum üş ilerü **tutdum sefer***

[= Memleketi, zevki, eğlenceyi, gezmeyi hepsini arkada bıraktım, işte yola çıktım.]

sözin dut- verdiği sözü yerine getirmek (3212)

3212. *iş edindi kend'özine anşuzın
dilegince vardı **dutdı sözin***

[= Kendisine hemen görev saydı; istediğinin peşinden gitti ve sözünü yerine getirdi.]

turaḥ tut- yerleşmek, yer edinmek, yer tutmak (4122)

4122. *eger gözden ayruḥ gönülünden ıraḥ
'aceb gör ki ol **tutdı cānda turaḥ***

[= Eğer gözden uzak gönülden uzak (derlerse) şaşılır; o yüreğe yerleşti.]

ümîd tut- ümitlenmek (5203, 5697)

5203. *ümîd anı **tutdı** ki bir gün ola
Yemen'den yaḡa gire oğlu yola*

[= Bir gün olur da oğlu Yemen'e yola çıkar (diye) ümitlendi.]

yād tut-³²² hatırlamak (1856, 2062, 4873)

1856. *çü eşitdi nakāş inen oldı şād
Süheyl'ün kamu sözlerin **tutdı yād***

[= Nakkaş işittiğinde çok sevindi; Süheyl'in tüm sözlerini hatırladı.]

yasın dut-³²³ üzüntüsünü duymak, yasını tutmak (4145)

4145. *sen ol nesneyi nète isteyisin
ki bulamayacak **dutasın yasın***

[= Sen o şeyi nasıl ararsın; bulamayınca üzüntüsünü duyarsın.]

yol tut- yola çıkmak, yola koyulmak (600, 998, 1723, 1771, 2482, 2519, 2531, 2711, 3659, 3826, 3873, 3928, 4052, 4104, 4210, 4398)

600. *çü nakḡāş işitdi anı **tutdı yol**
vezîrine şāhuḡ tēz erişdi ol*

[= Nakkaş onu işitince yola çıktı; padişahın vezirine hemen ulaştı.]

yön dut- bir yere yönelmek, ilgi ve dikkatini vermek (44, 51, 525, 3399, 3532, 4594)

44. *anı bir bilürler taparlar anı
dutar yönini kamu andın yaḡa*

[= O'nu birlerler, O'na taparlar; herkes O'ndan yana yönelir.]

yüzin dut-³²⁴ yönelmek, teveccüh etmek (49, 126, 215, 686, 2254, 2578, 3600, 4625, 4762, 5489, 5583)

³²² krş. TTü. *yād etmek* 'anmak, hatırlamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2498a]

³²³ krş. TTü. *yasını tutmak* 'kötü bir olay sonunda üzüntü duymak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2541b]

49. *nête başduğın bilür aňlar izin
eşidür bilür kıanda **dutsa yüzin***

[= Nasıl bastığını bilir (ve) izini anlar; nereye yönelse işitir (ve) bilir.]

3.2.4.2.70. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *dutıl-* ~ *tutul-* ~ *tutul-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dili tutul- dili tutulmak (2247, 3484, 5682)

2247. *şoloğ dem kıza düşdi iş müşkili
büküldi belı vü **tutuldı dili***

[= O anda kıza zor geldi; güçsüz oldu ve dili tutuldu.]

3.2.4.2.71. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

āvāze düş- ün kazanmak, ünlenmek (857)

857. *ķamu elde āvāze düşdi tamām
eşitdi eyü adını hāş u ‘ām*

[= Bütün ülkede ün kazandı; iyi şöhretini büyük küçük herkes duydu.]

ayağdan düş-³²⁵ gücü kuvveti azalmak, güçten düşmek (637, 4026)

637. *anı gördiler kim ayağdan düşüp
yatur dürlü kayğı başına üşüp*

[= Onu gücü azalmış gördüler; çeşitli endişeler başına toplanmış (bir durumda) yatıyor.]

deriğ fikre düş- çok fazla düşünmek, düşünceye dalmak (634)

634. *birez göñli ola ki tuta karar
deriğ fikre düşerse sevdā karar*

[= Gönlü biraz olur da rahatlar; çok fazla düşünürse sevdaya karışır.]

dile düş- dile düşmek (1573, 5344)

1573. *dilemezler idi ki kimse bile
anuñ hāli olmaya düşse dile*

[= Kimse bilsin istemezlerdi; bu durumda dile düşmesin.]

ele düş-³²⁶ ele girmek, yakalanmak (4170, 4513)

4170. *çü zengî vü Kaytās bigi cuhud
ele düşdi vü gitdi nāmūsı ud*

[= Yahudi; zenci ve Kaytās gibi yakalandı ve haysiyeti gitti.]

³²⁴ krş. EAT *yüz tutmak* (*yüz dutmak*) ‘yönelmek, teveccüh etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4789-4792]

³²⁵ krş. EAT *ayaklardan düşmek* ‘yıkılmak, kuvvetten düşmek’ [Kerima Filan (2003). *Rûz-nâme’de Birleşik Fiiller. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 49 (2001), 124] TTü. *kuvvetten düşmek* ‘gücü azalmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1547b]

³²⁶ krş. EAT *ele düşmek* ‘ele girmek, yakalanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1425] TTü. *ele girmek* ‘yakalanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

endîşeye düş- kaygılanmak (3849)

3849. *giderdi düşüp fikr ü endîşeye
çü dördüncü gün érdi ol mîşeye*

[= Düşünceye dalıp kaygılanıp yol alırdı; dördüncü günde meşeliğe ulaştı.]

fikre düş- düşünceye dalmak (1850, 3849)

1850. *senün fikrüne düşmiş idüm bayık
bilimezdüm esrük midüm yâ ayık*

[=Şüphesiz senin düşüncene dalmıştım; sarhoş muyum veya ayık mıyım anlayamazdım.]

garîblığa düş-³²⁷ uzaklara gitmek (1480, 1627, 3484)

1480. *Yemen elini kodum uş garîblığa düşdüm
ne gönül ile gërü kendü elümüze varam*

[=Yemen ülkesini bıraktım işte uzaklara gittim; ülkeme nasıl aynı duyguyla gideyim?]

gönül düş-³²⁸ âşık olmak, gönlünü kaptırmak (2431)

2431. *gönül saña düşdi vü ben yābana
ne ata bilür hālîmi ne ana*

[= Âşık oldum ve uzaklardayım; hālîmi ne annem ne babam bilir.]

hayāle düş-³²⁹ hayale dalmak (1517)

1517. *hayāline düşüp olduñdı ey Süheyl hayāl
gel indi uş yüzini gördüñ oldu saña hāl*

[= Ey Süheyl, (onun) hayaline dalıp hayal olmuştun; gel şimdi işte yüzünü gördün, sana iyi geldi.]

ırak düş- ~ ırak düş-³³⁰ ayrı kalmak, uzak düşmek (2494, 3699, 4201)

2494. *yārumdan ırak düşdüm yērümden āvāre
zahmet yēter āhîri beni cānuma yētürdi*

[=Sevdiğimden ayrı kaldım, yerimden oldum; sıkıntı ulaşır sonunda canımdan bezdirdi.]

işi şol düş-³³¹ işi ters gitmek (4067)

4067. *işi şol düşüp düşmiş tağa
yēlerdi gehî şola vü gehî şağa*

[= İş i ters gidip dağa çıkmış; bazen sola bazen sağa koşardı.]

ittifāk düş- rast gelmek, tesadüf etmek (122, 5266)

122. *zihî gör ne hoş düşdügin ittifāk
ki bir gece Hāk'dan erişdi Burāk*

³²⁷ krş. TTü. *gurbete düşmek* 'aile ocağından uzak bir yere gitmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 992a]

³²⁸ krş. TTü. *gönli düşmek* 'âşık olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

³²⁹ krş. TTü. *hayale dalmak* 'hatıraları düşünmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1067a]

³³⁰ krş. TTü. *uzak düşmek* 'uzak olmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2433a]

³³¹ krş. TTü. *işi aksi gitmek* 'istenilen sonucu elde edememek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

[= Bak, rast gelmen ne güzel; bir gece Allah'tan Burâk (sana) ulaştı.]

korkuya düş-³³² korkmak, korkuya kapılmak (184)

184. *eger kaçsadı düşüben korkuya*
erişmeyedi reng ü koқыya

[= Eğer korkup kaçsaydı renk ve kokuya ulaşmazdı.]

muḥālif düş- ters gelmek, karşı gelmek (315)

315. *ki her bir ‘amel bakıcaḳ çep ü rāst*
çü nefse muḥālif düşe ola rāst

[= Her bir yapılanı doğru ve yanlış (biçiminde) bakınca nefse ters gelmesi doğrudur.]

oda düş- (mec.) ateşe düşmek, acı çekmek (3819, 4144)

3819. *yatam topraḡ üstine taş yaştanam*
düşem oda vü çāremi isteyem

[= Toprak üstüne uzanayım taşı yastık edineyim; acı çekeyim ve çare arayayım.]

oñat düş- uygun düşmek, doğru olmak (2607, 3024, 3406, 4432, 4450, 5249)

2607. *dēdi eyle ētmek degül maşlahat*
ki düşmez olur degme vaktin oñat

[= Öyle yapmak hayırlı değil, dedi; herhangi bir zaman uygun düşmez.]

öğine düş- hatırlamak, aklına gelmek (625, 1251, 2020, 2036, 2515, 2839, 3447)

625. *ne vaḥtın öğüme düşe ol nigār*
bilüm ile ‘aqlum olur tār u mār

[= O resim (gibi güzel), ne vakit aklıma gelse aklım darmadağın olur.]

söze düş- konuşmaya başlamak (1902)

1902. *huşūşa ki söz kolayın bileler*
söze düşicek gör neler kıllalar

[= Özellikle uygun sözü bilirler; konuşmaya başlayınca bak neler yaparlar.]

tağa düş- ıssız yerlere gitmek (1945, 3550, 4067)

1945. *dēdi anşuzın eyle beñzer ki ben*
düşeven tağa tutavan yaban

[= “Öyle anlaşıyor ki ben ansızın ıssız yerlere giderim.” dedi.]

taşra düş-³³³ uzak kalmak (5313)

5313. *tapuñda yine yēdük içdük*
bugün düşmedük taşra çün içdük

[= Yine huzurunda yedik içtik; bugün içtiğimizden uzak kalmadık.]

tuzağa düş- yakalanmak, tuzağa düşmek (1523, 3146)

1523. *ki andan gērü oñasıdur işün*
gelüp tuzağa düşesidür kuşuñ

³³² krş. TTü. *korku düşmek* ‘endişelenmek, korkmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1482b]

³³³ krş. TTü. *uzak düşmek* ‘uzak bulunmak, uzak olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2433a]

[= Ondan sonra işin uygun olacaktır; kuşun gelip yakalanacaktır.]

uyhuya düş- uyumak, uykuya yenik düşmek (2364)

2364. *Süheyl anda uyhuya düşmiş iken
gülün yanına gör ne bitdi diken*

[= Süheyl o anda uyumuşken gülün yanında diken bak nasıl bitti.]

yola düş- yola çıkmak, gitmeye başlamak (2718, 2813, 2877, 2926, 3617, 4054, 4099, 4429)

2718. *ben sen turalum yola düşelüm
öñümüze gelmez ise tuş ölüm*

[= Sen ve ben kalkalım, yola çıkalım; ölüm karşımıza çıkmazsa...]

zahmete düş- sıkıntı yaşamak, zahmet çekmek (3115)

3115. *benüm bigi uş uğraduñ ni ‘mete
görü terk edüp düşmegil zahmete*

[= İşte benim gibi nimete rastladın; yine ayrılıp sıkıntı yaşama!]

3.2.4.2.72. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düşür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

zahmete düşür- sıkıntıya sokmak (5059)

5059. *dédi zahmete düşüren buyıdı
belâlar bize üşüren buyıdı*

[= “Sıkıntıya sokan (ve) bize bela musallat eden buydu.” dedi.]

3.2.4.2.73. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düz-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

düzen düz- hazırlık yapmak (2900, 3971, 5262, 5395)

2900. *ol kimse ki dağıtmağičün kendü düzenin
bir dürlü dağı vara vü düzen düze benven*

[= Kendi düzenini dağıtıp birçok yere giden ve hazırlık yapan benim.]

endāze düz- hesap yapmak, ölçmek (1346, 3726)

1346. *ulu taht hem öñine bağlamış
anuñ bigi endāze düzmiş imiş*

[= Onun gibi ölçmüş ve önüne büyük taht yapmış.]

yarağ ~ yarağ ~ yarağ düz-³³⁴ hazırlık yapmak (788, 1032, 1791, 2069, 5266)

788. *vezîre dedi çün giderler ırağ
yöri tîzrek düz bulara yarağ*

[= Vezire: “Uzağa gidiyorlar, hemen git onlara hazırlık yap!” dedi.]

³³⁴ krş. EAT *yarak düzmek* → *yarak etmek* ‘hazırlık yapmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4313-4317]

3.2.4.2.74. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düzet-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

tuzah düzet- tuzak kurmak (1130)

1130. *düzetmiş durur ol bizümçün tuzah
ki uşlu kişi durur fikri uzak*

[= O, akıllı ve uzak görüşlü kimsedir; bizim için tuzak kurmuştur.]

3.2.4.2.75. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *düzil-* ~ *düzül-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

düzen düzil- hazırlanmak (5581)

5581. *ecel erişicek ümîd üzilür
bir ayruhsı müşkil düzen düzilür*

[= Ecel gelince (insanın) ümidi kırılır; bir başka zorluk hazırlanır.]

yarah düzül- hazırlık yapılmak (793)

793. *çü düzüldi yarah yola girmeye
gelür oğlu atasını görmege*

[= Yola çıkmaya hazırlık yapıldığında oğlu babasını görmeye gelir.]

3.2.4.2.76. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *edin-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘âdet edin-³³⁵ alışkanlık hâline getirmek (316)

316. *ëvecekligi ‘âdet edinmegil
saña şormayınca sözi demegil*

[= Aceleciliği alışkanlık hâline getirme! (Bir kimse) sana sormayınca konuşma!]

döşek edin- yatak yapmak (2855)

2855. *ênüp atını bağladı vü yine
döşek edinüp sağı sağdı yine*

[= İnüp atını bağladı ve tekrar yatak yapıp ağlayıp inledi.]

harîf edin- dost edinmek (287)

287. *huşûşa eger kimse ola zarîf
dürüşüp anı edinürven harîf*

[= Özellikle eğer kişi zarif olsa; çalışıp onu dost edinirim.]

iş edin-³³⁶ (3212, 4583)

1. bir şeyi görev olarak kabul etmek, görev saymak

3212. *iş edindi kend'özine aınsuzın
dilegince vardı dutdı sözün*

³³⁵ krş. TTü. *âdet edinmek* ‘bir şeyi alışkanlık durumuna getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 28b]

³³⁶ krş. TTü. *iş edinmek* ‘1. görev olarak kabul etmek; 2. bir şeyi kendi sorunu durumuna getirmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

[= Kendisine hemen görev saydı; istediğinin peşinden gitti ve verdiği sözü yerine getirdi.]

2. kendi işi saymak

4583. *ne lāzımdur **édinmek iş** guşşayı*

uzatmaḥ şikāyet édüp kışşayı

[= Kaygıyı iş edinmek, yakınıp hikâyeyi uzatmak (gibi) lazım değildir.]

konuḡ edin- birini ağırlamak, konuk etmek (4377)

4377. ***édindi** anı kend'özine **konuḡ***

ḥoḍ olaşıyımış gözine konuḡ

[= Onu kendisi ağırladı; üstelik (bu durum) gözünü bağlamış.]

kulaḡına küpe edin-³³⁷ bir olaydan alınan dersi unutmamak (5406)

5406. *bu öğütleri **kulaḡunuza** siz*

***küpe edinüḡ** kim beni aḡasız*

[= Bu öğütleri unutmayın ki beni hatırlarsınız.]

yār edin- dost edinmek (5647)

5647. *kimi kim tena 'umda **yār edinem***

ḥarḡüm bilem ḡamḡüsār edinem

[= Bollukta kimi dost edineyim? Dostumu bileyim, (onu) dert ortaḡı yapayım.]

3.2.4.2.77. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *eg-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bıyık eg- büyüklük taslamak (3633)

3633. *gelürdi ṭavşan elinden bıyık*

*ki ṭavşancıla **egmeyeydi bıyık***

[= Tavşan şüphesiz yapabilirdi; yırtıcı kuşa büyüklük taslamazdı.]

göḡül eg- yönelmek, ilgi duymak (349)

349. *sözümü şımadı eli degmedi*

*budur ṭoḡrusı kim **göḡül egmedi***

[= Sözümlü dinlemedi, gücü yetmedi; doğrusu ilgi duymadı.]

3.2.4.2.78. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *egle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

göḡlini egle-³³⁸ kendini oyalamak, hoşça vakit geçirmek (510, 624, 1779, 3973)

510. *çıkup taḡta aldı kopuzu ele*

*ki **göḡlini egleye** bir dem çala*

[= Tahta çıkıp kopuzu eline aldı; bir süre çalıp kendini oyalar.]

kend'özün egle- kendini avutmak, oyalamak (981, 2922)

³³⁷ krş. TTü. *kulaḡına küpe etmek* 'bir olaydan alınan dersi unutmamak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1518b]

³³⁸ krş. TTü. *gönlünü eğlemek* 'hoşça vakit geçirmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

981. *okurdu dün ü gün ulular sözün*
anunla egler idi kend'özin

[= Gece gündüz büyüklerin söylediklerini okurdu; bununla kendini avuturdu.]

özin egle- kendini avutmak (2195)

2195. *dédi girdüm gördüm evde yüzün*
kitāb okur oturmuş egler özin

[= “Eve girdim, onu oturmuş kitap okur ve kendini avutur (durumda) gördüm.” dedi.]

3.2.4.2.79. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *elt-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş a elt-³³⁹ sonuçlandırmak (4402, 5007, 5018, 5543)

4402. *deñizi vü kuruyı vü tağı taşı*
aratduram baş a eltem işi

[= Denizi, karayı, dağı taşı arattırayım ve işi sonuçlandırayım.]

3.2.4.2.80. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *er-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eli er-³⁴⁰ gücü yetmek, muktedir olmak (579, 3039)

579. *şu kim anı heç ādemī görmeye*
degüldür ‘aceb ger elüm ermeye

[= Onu, hiç insan görmez ve buna gücü yetmez (desek) şaşılacak (şey) değildir.]

murāda er- arzusu yerine gelmek (658, 694, 2023, 3918, 5292)

658. *dilerven hoş ola murāda ere*
key ad ile ‘ālemde devlet süre

[= Arzusuna ulaşsın, iyi olsun isterim; iyi ad ile dünyada mutluluk sürsün.]

murādına eribil- muradına kavuşabilmek, arzusunun nail olabilmek (3918)

3918. *murāduña şāllāh eribilesin*
gêrū elünjüze varibilesin

[= Emeline inşallah kavuşabilirsin; tekrar ülkenize ulaşabilirsin!]

zevāl er- yok olmak, çökmek (391, 420)

391. *oğul çün ağa atası tahtına*
zevāl ermeye devlet ü bahtına

[= Oğul, babasının tahtına çıktığında saadet ve ikbal yok olmaz.]

3.2.4.2.81. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ergür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

murādına ergür- birini arzusunun ulaştırmak (582)

³³⁹ krş. EAT *baş a iltmek* → *baş a iletmek* ‘sona erdirmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 418]

³⁴⁰ krş. EAT *eli ermek* ‘fırsat bulmak, gücü yetmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1433] TTü. *eli ermek* ‘yapabilmek, ulaşabilmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

582. *aladum ne şāhuñ kıızıysa anı*
murādına ergusredüm oğlanı

[= Hangi padişahın kızıysa onu alayım; çocuğu arzusuna ulaştırayım.]

3.2.4.2.82. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *eri-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüregi yağı eri-³⁴¹ korkmak (957)

957. *bizi gördi vü şandı hakikat yağı*
eridi hemān dem yüregi yağı

[= Bizi gördü ve gerçek düşman sandı; o an çok korktu.]

3.2.4.2.83. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *eriş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eli eriş- gücü yetmek (4404)

4404. *çerim vardur begligüm ü mālum*
neye kim şunar isem erişür elüm

[= Askerim, beyliğim ve malım vardır; neye uzansam gücüm yeter.]

murādına eriş- arzusuna ulaşmak (4828, 5315)

4828. *güvendi cānı*³⁴² *vü gönli eyledi şād*
murādına erişdi vü oldı şād

[= Gönü sevindi ve şenlendi; arzusuna kavuştu ve mutlu oldu.]

3.2.4.2.84. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *geç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

hadden geç- sınırı aşmak, fazla olmak (2083)

2083. *ki hadden geçüpdür sözün toğrusı*
bizüm zahmetümüzdür baş ağrısı

[= Sözün doğrusu (bu) fazla olmuştur; sıkıntımız zahmet vermemizdir.]

hoş geç- iyi vakit geçirmek, dirliği güzel geçmek, sıkıntı çekmemek (305, 1811, 2005, 4613, 4704, 4842, 5100)

305. *ne var yoğısa mülkümüz mālumuz*
şükür hoş geçer kamudan hālümüz

[= Ne var malımız mülkümüz yoksa? Şükürler olsun, herkesten iyi vakit geçiriyoruz!]

nāzı geç-³⁴³ hatırı sayılmak (3148)

3148. *ya sayru olur yā katumdan kaçar*
yaluñuz oğuldur nāzı geçer

[= Ya hastalanır ya da yanımdan kaçır; tek çocuktur, hatırı sayılmak.]

³⁴¹ krş. TTü. *yüreğinin yağı erimek* ‘çok korkmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

³⁴² Yazmada: *canı*.

³⁴³ krş. TTü. *nazı geçmek* ‘dilediğini kabul ettirecek kadar hatırı sayılmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1755a]

sözinden geç- sözünü dinlememek (1289)

1289. *dēdi şanmañuz şeh sözinden geçem*
şıyam andı alam süciyi içem

[= “Padişahın sözünü dinlemem, yemini bozar (ve) içki içerim zannetmeyin.” dedi.]

zāyi‘ geç- boşa geçmek, yitmek (3891)

3891. *anı kıovar iseñ ki senden kaçır*
bayık ‘ömrüñi bil ki zāyi‘ geçer

[= Onu takip edersen senden kaçır; şüphesiz ömrün boşa geçer anla!]

3.2.4.2.85. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *geçür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

keremden geçür- bağışlamak, kerem etmek (1047)

1047. *dēdi çekdi zahmet bugün şāh-ı Çīn*
geçürür keremden kılınuñ şuñın

[= “Çin padişahı bugün zahmet çekti; kulunun kusurunu bağışlar.” dedi.]

3.2.4.2.86. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gel-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

acı gel-³⁴⁴ üzüntü vermek, yaralayıcı olmak (2362, 3003)

2362. *kışı yolda izde inen şak gerek*
nēçeme acı gelse söz hāq gerek

[= Kişi, yolda çok uyanık olmalı; ne kadar üzüntü verse de doğru söz gerek.]

baş buğ gel- sıkıntıya girmek (2569)

2569. *ki ‘ālemde er göreler kim imiş*
baş buğ gelicek kim işler imiş iş

[= Dünyada yiğit kimmiş görsünler; sıkıntıya girince kim iş yaparmış?]

dile gel-³⁴⁵ (511, 3488)

1. söylemeye başlamak, dillenmek

511. *çü düzüp koşup zahme urdı kıla*
kılun geldi her birisi bir dile

[= Akort edip tele mızrap vurdu; telin her biri ayrı dile geldi.]

2. sözü edilmek, konuşulmak

3488. *bir er kıardaşum var Kaytās adı*
ki gelmez dile hulķı vü hūsni adı

[= Kaytās adında bir yiğit kardeşim var; adı, güzelliği ve ahlakının sözü edilmez.]

diline gel- malum olmak (2136, 2137)

³⁴⁴ krş. TTü. *acı gelmek* ‘kırmak, üzme’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 8b]

³⁴⁵ krş. EAT *dile gelmek* ‘evvelce söylemezken söylemeye başlamak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1148]

2136. *zihî fâl u çün **diline geldi** bil*³⁴⁶

ne kim şanusı var ise oldu yel

[= Ne hoş fal ve malum olduğunda her ne tahmini varsa kaybolduğunu bil.]

ele gel-³⁴⁷ meydana gelmek, ele geçmek (784, 5585)

784. *eger dilegümüz **gelürse ele***

katuğa bu oğluğ yine tēz gele

[= Eğer dileğimiz olursa oğlun yanına tekrar hemen gelir.]

elinden gel-³⁴⁸ yapabilmek, gücü yetmek (623, 737, 928, 1056, 3145, 3633, 3887, 3910, 4282, 4418, 4460, 4544)

623. *velē **geldüğince elümden** hüner*

harîr üzre yazdum dēdüm ben eger

[= Fakat incelik yapabildikçe ipek üzerine çizibildim, dedim.]

işe gel-³⁴⁹ işe yaramak (3041)

3041. *ol ayak depindiği **gelmez işe***

çü şu vara başdan yukaru aşı

[= İş haddini geçtiğinde o inat etmesi işe yaramaz.]

işi onat gel- işi iyi olmak, işi uygun düşmek (2530)

2530. *görürler eyerlü uyanlu bir at*

*dēdiler **geliser işümüz onat***

[= Eyerli bir at gördüler; “İşimiz iyi olacak!” dediler.]

işi tuş gel- işi denk gelmek, işi rast gelmek (1640, 1854)

1640. *bu bir nēçe beyti düzip yırladı*

***işi tuş gelesin** sēzüp tañladı*

[= Bu birçok beyti hazırlayıp söyledi; işinin denk geleceğini fark edip şaşırdı.]

işi tutaş gel- işi rast gelmek (4821)

4821. *ki biri Süheyl ola biri nakāş*

*şükür aña kim **geldi işüm tutaş***

[= Biri Süheyl biri nakkaş olacak; şükür ki işim rast geldi.]

kend'özine gel-³⁵⁰ kendine gelmek (533)

533. *biri dēr ki görindi perî gözine*

*gülāb ile yuğ **gele kend'özine***

[= Biri: “Peri görüldüğünde (o kişi) gülsuyu ile yıkansın, kendine gelir.” der.]

ķuru gel- eli boş gelmek, armağansız gelmek (2425)

³⁴⁶ Yazmada: *yil*.

³⁴⁷ krş. EAT *ele gelmek* ‘elde edilmek, husul bulmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1425]

³⁴⁸ krş. TTü. *elinden gelmek* ‘yapabilmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

³⁴⁹ krş. EAT *işe gelmek* ‘işe yaramak, fayda vermek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 2112]

³⁵⁰ krş. TTü. *kendine gelmek* ‘ayılmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1386b]

2425. *gerek ola dēyūben aldum idi māl*
ķuru gelmegi tūtmadum saņa fāl

[= Lazım olur diye eşya almıştım; sana boş gelmeyi hayırlı görmedim.]

ögi gel- kendine gelmek (535, 3073, 3226)

535. *getürdi aņa vērdi dārū-yı nūş*
ögi geldi başladı kıldı ħurūş

[= Ona şarap getirdi, verdi; kendine gelmeye başladığında coştı.]

ögine gel- aklına gelmek, aklına düşmek (1220)

1220. *bu mevzūn ġazel hem ögine gelür*
şunup ħopuzını eline alur

[= Şu vezinli gazel aklına geldi ve uzanıp kopuzunu eline aldı.]

söze gel-³⁵¹ konuşmak (4117)

4117. *benüm bigi olur ki yoĥdur bilüm*
söze gelmege nēte vara dilüm

[= Benim gibi bilgisi olmayanın dili nasıl konuşsun?]

tuş gel- rast gelmek, karşılaşmak (819, 2718, 4827)

819. *ki bugūn Yemen şāhınuĥ oĥlı uş*
geçer idi Ćīn'e saņa geldi tuş

[= Bugün Yemen padişahının oğlu Çin'e gidiyordu sana rast geldi.]

uca gel- sona gelmek (3524)

3524. *bu kez gördi ol geldüğini uca*
şataşdı bir dürlü daĥı güce

[= O bu defa sona geldiğini anladı; birçok başka zorluğa rastladı.]

yakın gel- yaklaşmak (3593, 4208)

3593. *yakın geldiler baş yere urdılar*
ileyinde el bağlayup turdılar

[= Yaklaştılar yere baş koydular; huzurunda saygı gösterip dikildiler.]

yüzine ut gel- utanmak, hicap duymak (1157)

1157. *Süheyl'e naķāş dēr ki sözümi tut*
dilersenķ ki gelmeye yüzüne ut

[= Nakkaş Süheyl'e: "Utanmak istemiyorsan sözümü dinle!" dedi.]

3.2.4.2.87. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *getür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dile getir-³⁵² (652, 1473, 1547, 3947, 4013, 4015, 5591)

1. konuşturmak, konuşmasını sağlamak

³⁵¹ krş. EAT *söze gelmek* 'dile gelmek, söylemeye başlamak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3552]

³⁵² krş. EAT *dile getirmek* 'söylemek, ağza almak, anmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1148]

652. *çü nakāş oğlanı **getürdi dile**
atası dèdi ne dilerseñ dile*

[= Nakkaş çocuğu konuşturduğunda babası: “Ne dilerseñ dile (benden)!” dedi.]

2. söylemek

1473. *kopuzın düzdi el urdı kıla
bu şi ‘ri **getürdi şoloğ dem dile***

[= Kopuzunu hazırladı tele dokundu; şu şiiri o an söyledi.]

ele getür- (597, 744, 994, 3227, 3821, 4030, 4869)

1. yakalamak

597. *kamudan farĖa bu işdür hele
ki nakkaşı biz **getürevüz ele***

[= Bu iş hepsinden önemlidir; nakkaşı yakalayalım.]

2. hizmetine almak

744. *çü sen şāh olup tahta oturasın
diledüğünî tēz **ele getüresin***

[= Sen padişah olup tahta çıktığında istediğini hemen hizmetine alırsın.]

3. kazanmak, elde etmek

994. *nakāş eydür gitme birezcük otur
bu şehzādenün göñlin **ele getür***

[= Nakkaş: “Gitme, birazcık otur! Bu şehzadenin gönlünü kazan.” dedi.]

ilerü getür- önce tutmak, önem vermek (91)

91. *müsülmānlık işin **ilerü getür**
müsülmān olıgör ferāgat ötür*

[= Müslümanlık’ı önce tut; isteyerek vazgeç (ve) müslüman ol.]

ķaya getür-³⁵³ (mec.) yok etmek, tahrip etmek (2370, 2412, 4301)

2370. *uzatmışdı şöyle fesāda elin
ki **ķaya getürmiş** idi Ćĭn ėlin*

[= Elini böyle kötülüğe yöneltmişti; Ćin’i sıkıntıya sokmuştu.]

şavāda getür- yazmak (5614)

5614. *kitābı çü kaşd eyledüm kim düzem
şavāda getürem beyāza yazam*

[= Kitabı düzenleyeyim, yazayım (ve) temize çekeyim istedim.]

şehādet getür- şehadet getirmek (5489)

5489. ***şehādet getürdi** vü yumdı gözin
ulu Tağrı ‘ya toğru dutdı yüzün*

[= Şehadet getirdi ve gözünü kapattı; yüce Allah’a doğru yöneldi.]

yèrine getür-³⁵⁴ yerine getirmek (119, 3028, 5056, 5379, 5564)

³⁵³

krş. Osm. *ķaya getür-* ‘bozguna uğratmak, yok etmek, yıkmak; dize getirmek’ [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskicil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 65-68]

119. *ne kim oldu buyruḡ bitürdi tamām*
ḡamusın yèrine getürdi tamām

[= Her ne emir verdi; (o) hepsini yerine getirdi.]

3.2.4.2.88. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gir-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ele gir-³⁵⁵ (577, 594, 762, 1075, 1409, 1456, 1479, 1801, 2358, 2462, 3092, 3168, 3917, 4283, 4401, 4408, 5080, 5471, 5566, 5646)

1. kazanmak, elde etmek

577. *kişi göñli yoḡ nesneye çün vère*
bulınmaz nètesi eline gire

[= Kişi olmayacak şeye yöneldiğinde (onu) nasıl elde edeceği bulunmaz.]

2. ele geçmek, yakalanmak

594. *gezelüm Çalap şallah kolay vère*
anuş çāresi elümüze gire

[= Allah inşallah uygun olanı verir, biz gezelim; bunun çaresi (onun) yakalanması.]

ḡanına gir-³⁵⁶ canına kastetmek (3076, 3688, 3911, 5183)

3076. *baḡup gördüm ḡanuma girdüm uş*
zihī zaḡm kim cānuma urdum uş

[= İşte bekleyip gördüm (ve) canıma kastettim. Ne iyi, darbeyi kendime vurdum!]

ḡulaḡa gir- etki etmek (322)

322. *ögütten uyuyan göñül uyanur*
ḡulaḡa giren söz cāna boyanur

[= Uyuyan gönül öğütlerle uyanır; etki eden söz gönüle ulaşır.]

yère gir- (mec.) vefat etmek (3634)

3634. *ecel érdi girdi yère şāhumuz*
göḡe çıḡdıydı feryād u āhumuz

[= Ecel ulaştı, padişahımız vefat etti; imdat ev ahımız göḡe yükselmişti.]

yola gir-³⁵⁷ yola çıkmak, yolculuk etmek (693, 726, 771, 793, 816, 855, 2025, 2631, 2792, 2850, 3615, 4266, 4332, 4336, 4338, 4351, 4364, 4790, 4795, 4831, 5203, 5265)

693. *dilerven icāzet ola ben ḡula*
ki varmaḡiçün Çīn'e girem yola

[= Bendeniz, Çin'e gitmek için yola çıkmama izin verilsin istiyorum.]

zaḡmete gir- zahmet etmek, çaba göstermek (968, 3794)

³⁵⁴ krş. TTü. *yeline getirmek* 'istenileni yapmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2575b]

³⁵⁵ krş. EAT *ele girmek* 'ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1428-1429]

³⁵⁶ krş. TTü. *kanına girmek* 'birini öldürmek veya öldürtmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1292a]

³⁵⁷ krş. EAT *yola girmek* 'yola koyulmak, yola çıkmak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4648-4649]

968. *görişür dër zahmete girdünüz
ki bugün gelüben bizi gördünüz*

[= (Onlarla) görüştü: “Bugün gelip bizi gördünüz, zahmet ettiniz.” dedi.]

3.2.4.2.89. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *git-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

karār git- huzuru kaçmak, tedirgin olmak (1438, 1948)

1438. *Süheyl'ün ünin eşidüp Nevbahār
yayındı ögi gıtdi andan karār*

[= Nevbahār, Süheyl'in sesini işitince aklı dağıldı, huzuru kaçtı.]

ögi git- aklı başından gitmek, kendini kaybetmek, bayılmak (1235, 1297, 1662, 3071, 3123, 3224, 3961, 4108, 4669, 4809, 4819)

1235. *gidüp ögi düşdi tıldı gözi
şarardı şol gül bigi taze yüzi*

[= Kendini kaybedip düştü, gözü doldu, şu gül gibi körpe yüzü sarardı.]

uşşı git- kendini kaybetmek, aklı başından gitmek (519, 1298)

519. *gidüp uşşı āh ētdi düşdi yere
kimesneye yol yoḥ kim anda gire*

[= Kendini kaybedip acı ile içini çekti ve yere düştü; kimseye izin yok ki oraya girsın.]

yële git-³⁵⁸ heba olmak, boşa gitmek (237, 1310, 3072)

237. *acı söz bilişleri key yad ēder
ne kim eylük ētdünse yële gider*

[= Kötü söz dostları çok uzak tutar; her ne iyilik yaptınsa boşa gider.]

yola git-³⁵⁹ yola çıkmak (2843, 3824, 4088)

2843. *kim üşenür ise ki yola gide
ne kim gönli dilerse anı ēde*

[= Yola çıkmaya kim korkuyorsa gönlü nasıl isterse onu yapsın.]

3.2.4.2.90. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gönül-* ~ *gönül-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yola gönül- yola çıkmak (772, 2154, 4692, 4713, 4728, 5068)

772. *anañı ḳo bunda gönül sen yola
fiḡān ētsün arduñca saçın yola*

[= Anneni burada bırak, sen yola çık; (o) arkandan feryat etsin, saçını yolsun.]

3.2.4.2.91. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gör-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

azı üküş gör-³⁶⁰ azı çok saymak (997)

³⁵⁸ krş. EAT *yële gitmek* ‘heder olmak, boşa gitmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4491]

³⁵⁹ krş. TTÜ. *yola gitmek* ‘yolculuğa çıkmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603].

997. *vêrûp dêr ‘ayıplamayasız bizi
ulularsız **üküş görüñüz azı***

[= (Hediyeleri) verip “Bizi ayıplamayınız yücesiniz azı çok sayın.” dedi.]

düş gör- rüya görmek (1694, 3391)

1694. *ya âdem eşitdi vü yâ **gördi düş**
ya **hoğ** Tanrı bile nête oldu tuş*

[= Ya insan duydu ya da rüya gördü; (buraya) nasıl rastladığını Allah bilir.]

güce gör-³⁶¹ (1198, 2658, 2663, 2724, 3107, 3143, 3231, 3369, 4101, 4466, 5459)

1. güçlük çıkarmak

1198. *geñezce şeşer düğümü uşlu kişi
güce görse çıkar cāhilün dişi*

[= Akıllı kişi kolayca düğümü çözer; (düğüm) güçlük çıkarsa cahilin dişi çıkar.]

2. zoruna gitmek, ağır gelmek

2724. *bahādurlığına **güce görüben**
dêdi hāşe kim eşidem bunu ben*

[= Yiğitliğine ağır gelip “Ben bunu dinleyeyim, haşa!” dedi.]

hor gör-³⁶² küçümsemek (5460)

5460. *za ‘f’ olsa düşmen anı **görme hor**
kavî olıcak ol seni nête kor*

[= Düşman zayıf olsa onu küçümseme; güçlenince seni nasıl bırakır?]

iş gör-³⁶³ iş yapmak (766, 5003)

766. *kimün ile oturasın tırasın
yad êlde nêce dürlü **iş göresin***

[= Kiminle arkadaşlık edersin? Gurbette birçok çeşit iş yapacaksın!]

kend’özin gör- kendini beğenmek (174)

174. *ne dartup kişi **kend’özin gördügi**
havāya bakup gögsini gerdügi*

[= Kişinin kendisini üstün görmesi, göğsünü girmesi gibidir.]

lâyık gör- uygun görmek (540, 875)

540. *eger seni **görmeseydüm lâyık**
şakınayıdum tâc u tahtı bayık*

[= Eğer seni uygun görmeseydim şüphesiz taç ve tahtı esirgerdim.]

revā gör- uygun görmek, münasip bulmak (98, 687, 720, 778, 1404, 1744, 1973, 3136, 3221, 3412, 3844, 4563, 4728)

³⁶⁰ krş. TTü. *azı çoğa saymak* ‘küçük bir armağanı çok beğenmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 212b]

³⁶¹ krş. EAT *güce görmek* ‘güçlük çıkarmak, zoruna gitmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1837-1838]

³⁶² krş. TTü. *hor görmek* ‘birine değersiz gözle bakmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1109b]

³⁶³ krş. TTü. *iş görmek* ‘iş yapmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1219a]

98. *şafā istegil tutma gönülde çirk*
Çalap birliğine revā görme şirk

[= Huzur ara, gönülde kir tutma; Allah'ın birliğine şirki uygun görme.]

şatu bāzār gör- alışveriş yapmak (4009)

4009. *eyitdi ki var indi odana otur*
şatu bāzāruş gör ü işüñ bitür

[= “Şimdi odana git otur, alışverişini yap ve işini bitir.” dedi.]

şavāb gör- uygun görmek, doğru bulmak (1018, 2031, 2093, 3639, 4387, 5150)

1018. *eyit sen nêtesi görürsin şavāb*
hele ger varurşavuz ola şevāb

[= Sen hangisini uygun görürsün, söyle? Eğer gidebilirsek hayırlı olur.]

3.2.4.2.92. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *göster-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

diş göster- (mec.) gülmek, sırtıtmak (4039)

4039. *bugün başuma geldi bir müşkil iş*
bu hālîme sen gülme gösterme diş

[= Bugün başıma zor bir durum geldi; bu hâlîme sen gülme.]

hüner göster- marifet göstermek, beceri sergilemek (149, 361, 4992)

149. *‘Aliyy ibn Ebûṭālib ol şîr ü ner*
ki gösterdi ‘ālemde dürlü hüner

[= Ebûṭālib'in oğlu Ali, cesurdu ve dünyada çeşitli marifet gösterdi.]

yol göster- kılavuzluk etmek, tarif etmek (1046, 3199)

1046. *yügürü çıkar taşra görüşür ol*
ilerü yörür şāha gösterür yol

[= Yürüyüp dışarı çıkar, görüşür; öne yürür, padişaha kılavuzluk eder.]

3.2.4.2.93. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *götür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağ götür-³⁶⁴ çekilip gitmek, uzaklaşmak (4363)

4363. *ķara eşidicek hemān dem yayağ*
baş urdı yere vü götürdi ayağ

[= Zenci işitince o an yürüyüp yere baş koydu ve çekilip gitti.]

baş götür-³⁶⁵ (2488, 2497, 2497, 4156)

1. şiddetlenmek, baş kaldırmak, artmak

³⁶⁴ krş. EAT ayak götürmek (ayak götürüp gitmek) ‘çabucak çekilip gitmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 304-305]

³⁶⁵ krş. EAT baş götürmek ‘1. başını kaldırmak; 2. meydana gelmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 430]

2488. *içimde yanan ‘aşk odı çün **baş götürdi***

başuma kazā gör ne serencām getirdi

[= İçimde yanan aşk ateşi şiddetlenince kader başıma ne olaylar getirdi, bak.]

2. yükselerek görünmek, başını kaldırmak

2497. *güneş **baş götürdi** velē şāh-ı Çīn*

başın götürirmez ü tokır için

[= Güneş göründü ama Çin padişahı başını kaldıramaz ve içi solur.]

güç götür-³⁶⁶ katlanmak, sabretmek (1200, 3013, 4531, 5385)

1200. *baña ne yaraşurdı içmek süci*

*velē şımadum söz **getürdüm güci***

[= Bana şarap içmek nasıl yakışırdı ama sözü bozmadım, sabrettim.]

kan gövdeyi götür- kan gövdeyi götürmek (2587)

2587. *bu resm ile kırışdılar bir zamān*

götürdi** atı gövde **gövdeyi kan

[= Bu durumda bir süre birbirini öldürdüler; kan gövdeyi götürdü.]

3.2.4.2.94. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *göyün-* ~ *göyne-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

özi göyne- ~ **özi göyün-**³⁶⁷ içi yanmak, çok üzülmek (639, 1407, 2028, 2029, 2030, 2406, 2444, 2712, 4020, 4049, 4274, 4399, 4569, 4652, 4851, 5169, 5514)

639. *çü nakāş anı gördi **göynüp özi***

açup ağzını dökdi tatlu sözini

[= Nakkaş onu görünce içi yanarak ağzını açıp tatlı söz söyledi.]

özi bağı göyün- yüreği yanmak, üzülmek (4046)

4046. *meger bir **özi bağı göyner** ola*

ki anuñ için tarta biraz belā

[= Oysa yüreği yanan bir (kimse) olsun ki onun için biraz sıkıntı çeksin.]

3.2.4.2.95. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *gözle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

furşatın gözle- fırsat gözlemek (471)

471. *bunu fikr edüp **furşatın gözledi***

atası izin dāyimā izledi

[= Bunu düşünüp fırsat gözledi; babasının izini sürekli takip etti.]

kolayın gözle- fırsat beklemek (2882)

2882. *hēc endikmeyin **kolayın gözledi***

çü birahtı şaşt oñın gezledi

³⁶⁶ krş. EAT *güç götürmek* ‘güçlüğe katlanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1848-1849]

³⁶⁷ krş. EAT *özü göyünmek* (*özü göynemek, özü göyünmek, özü gövünmek*) ‘çok acı duymak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3170]

[= Okçu yüzüğünü bırakıp okunu kirişe yerleştirdiğinde; hiç şaşırmadan fırsat bekledi.]

3.2.4.2.96. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *iç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

and iç-³⁶⁸ yemin etmek (1031, 1285, 1307, 1310, 1870, 2051, 2674, 2737, 2815, 3125, 3764, 4537, 4565)

1031. *dēgil içmişem and u kōrhar canum*
gerek ola evvel konuhlık benüm

[= “Yemin ettim ve korkuyorum; önce misafirlik olmalı.” de.]

3.2.4.2.97. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *in-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

topuğına şu in- çok yorulmak (3384)

3384. *çağırmakdan oldı dimāğı kuru*
topuğına şu indi turu turu

[= Bağırmaktan sersem oldu; dikile dikile çok yoruldu.]

3.2.4.2.98. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kaç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kanı kaç-³⁶⁹ (mec.) şaşırmak (2613)

2613. *naḳāş gördi vü karşıladı anı*
vezîrün ḳaḳıyup ḳaçupdı kanı

[= Nakkaş onu gördü ve karşıladı; vezirini azarlayıp şaşırmıştı.]

yabāna kaç- uzaklaşmak (1122, 4641)

1122. *çü bir lahza oturur atdan uçar*
bu yigit elinden yabāna ḳaçar

[= Bir an konar (ve) attan uçar; bu yiğidin elinden uzaklaşır.]

3.2.4.2.99. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kaçur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cānını kaçur- canını kurtarmak, tehlikeden uzaklaşmak (26, 4475)

26. *şu ‘aḳreb ki hem zaḥm birkaç urur*
bayık kōrhuban cānını ḳaçurur

[= Şu akrep birkaç yara açar hem de şüphesiz korkup canını kurtarır.]

3.2.4.2.100. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kal-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

‘acāyibe kal- hayrete düşmek, şaşırmak (1029)

³⁶⁸ krş. EAT *and içmek* (ant içmek) ‘yemin etmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 145-147]

³⁶⁹ krş. TTÜ. *kanı çekilmek* ‘çok şaşırmak, donakalmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1292a]

1029. *senüñ işüñi şāh-ı Çîn anlaya*
‘acāyibe kaluban tañlaya

[= Çin padişahı senin durumunu öğrenir; hayrete düşer, tuhaf bulur.]

alu kal³⁷⁰ âciz kalmak, geri kalmak (231, 2608, 3812, 4454, 4459, 5388)

231. *pes eylük bulıcağ ne âdem ola*
ki yırtıcı hayvāndan alu kala

[= (Kişi) iyilik görünce sonra nasıl insan olur; (o), yırtıcı hayvandan âciz kalır.]

hayrān kal- hayran kalmak (36, 505, 590, 1783, 3728, 3958)

36. *hemîñ çāre oldur ki fermān olup*
işine vü şun ‘ına hayrān kalup

[= Her zaman buyrulan çare; (Allah’ın) işine ve sanatına hayran kalmaktır.]

taña kal³⁷¹ hayret etmek, hayretle hayranlık duymak, şaşırmak (135, 331, 357, 1014, 1150, 1703, 1887, 2464, 2467, 2467, 2508, 2604, 2791, 2918, 3052, 3327, 3457, 3609, 3798, 3856, 3898, 4056, 4294, 5017, 5299)

135. *kılurlardı dürlü du ‘ālar aña*
kalurlardı yüzünü görüben taña

[= Ona çeşitli dualar ettiler; yüzünü görüp hayret ederlerdi.]

yādigār kal- hatıra olarak kalmak (226)

226. *çü kalmayısar kimseneye rūzigār*
hemîñ ol yêg eylük kala yādigār

[= Dünya kimseye kalmayacak ancak üstün iyilik hafızada yer eder.]

3.2.4.2.101. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kaldur*- yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş kaldur³⁷² (1142, 1237, 1607, 2276, 4061, 4892, 5258)

1. ortaya çıkmak, doğmak

1142. *güneş çünki maşrıkdan baş kaldurur*
cihān içini nūr ile taldurur

[= Güneş doğudan doğduğunda dünyayı ışık ile kaplar.]

2. uyanmak, ayılmak

1237. *meger kim birez baş kaldurdı*
şāhı görüp utanuban tırdı

[= Meğer biraz ayıldı (ve) padişahı görünce utanıp ayağa kalktı.]

3. şiddetlenmek

2276. *gèrū uş belā odı kaldurdı baş*
bile yanısar kıru katında yaş

³⁷⁰ krş. EAT *alu kalmak* ‘geri kalmak, aşağı kalmak’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 116-117]

³⁷¹ krş. EAT *daña kalmak* (II) → *taña kalmak* (II) ‘şaşa kalmak, dona kalmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 991-993]

³⁷² krş. EAT *baş kaldırmak* ‘belirgin durum göstermek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 443]

[= Tekrar şimdi bela ateşi şiddetlendi; kuru yanında yaş birlikte yanacak.]

4. isyan etmek

5258. *eger kimse arada **baş kaldura**
ol aña hem oranını bildüre*

[= Eğer orada isyan eden olursa; o ona haddini bildirir.]

3.2.4.2.102. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kap-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönül kap- gönül almak, hoşnut etmek (1770)

1770. *kolın açdı vü çoçdı katı katı
gönül kapmağa key bilürdi yatı*

[= Kollarını açtı ve sıkı sıkı sarıldı; gönül almada işini iyi bilirdi.]

3.2.4.2.103. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kapıl-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönül kapıl- (mec.) aşırı sevgi duymak (670, 1529)

670. *şu bir görmek ile **kapıldı gönül**
anuş ‘aşkına hem yapıldı gönül*

[= Bu bir görmeyle aşırı sevgi duydu ve onun aşkına gönül verdi.]

3.2.4.2.104. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

karış kar- beddua etmek (5231)

5231. *diler kim benüm gönlümi araya
n’èdem ger baña ol **karış kara** ya*

[= Benim hatırımı yoklamayı istiyor eğer bana beddua ederse ne yaparım?]

3.2.4.2.105. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *karar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gözi karar- korkmamak (4119)

4119. *ne yere varasıysam **ko varam**
gözüm kararup gönlümi kovaram*

[= Hangi yere gideceksem bırak gideyim; korkmayıp yüreğimi dinlerim.]

kaş karar- karanlık çökmek (1027, 1966, 2588)

1027. *vezîri çü gönderdi şaha nakâş
yakın oldu ahşama **karardı kaş***

[= Nakaş, veziri padişaha gönderdiğinde akşam oldu (ve) karanlık çöktü.]

3.2.4.2.106. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *karart-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

göz karart- gözünü karartmak, korkmamak (4443)

4443. *bugün yüz kızardur birağur uda*
yarın göz karardur atar oda

[= Bugün yüz kızartır, utandırır; yarın göz karartır, ateşe atar.]

yüz karart- yüz karartmak, sinirlenip surat asmak (5445)

5445. *huşuşa ki gammāz olursa sözün*
êşitme vü karardugörgil yüzün

[= Özellikle sözü ara bozucu olursa; dinleme ve yüzünü karart.]

3.2.4.2.107. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *katlan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

zahmete katlan- zahmete katlanmak (1012, 2179, 2352)

1012. *ka-demrence kılubanın atlana*
bizümçün birez zahmete katlana

[= Lütfedip atlansın; bizim için biraz zahmete katlansın.]

3.2.4.2.108. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kayna-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kanı kayna- içi ısınmak, sevmek (1296)

1296. *kim anı görür ise kaynar kanı*
hüner komamışdur ki bilmez anı

[= Onu gören kısa zamanda sever; bilmediği hüner kalmamıştır.]

3.2.4.2.109. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kes-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ümîdini kes- ümidini kesmek (4173)

4173. *ol üçünün aḥvāli bu resmedi*
ümîdini hêç birisi kesmedi

[= O üçünün durumu bu şekildeydi; hiç biri ümidini kesmedi.]

yol kes-³⁷³ soygunculuk yapmak (4554)

4554. *ben uş bundavan ḥāzır sağ esen*
keserven başın bulıcaḳ yol kesen

[= İşte ben hazır (ve) sağ salım buradayım; soyguncu gelince başını keserim.]

3.2.4.2.110. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kıy-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cânına kıy- öldürmek (704, 3811, 4938)

704. *dêdi oḡlı yalvaru êy şehriyār*
benüm cānuma kıymaḡıl zînhār

[= Oḡlu yalvararak: “Ey padişah beni sakın öldürme!” dedi.]

³⁷³ krş. TTü. *yol kesmek* ‘ıssız yerlerde soygunculuk yapmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

3.2.4.2.111. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ko-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ad ko- ad vermek, ad koymak (54, 299, 384)

54. *yeli vü şuyı toprağı vü odi*
*karişdurdı **adın Âdem kodı***

[= Rüzgârı, suyu, toprağı ve ateşi karıştırdı; (ona) Âdem adını verdi.]

baş ko- baş koyarak saygı göstermek (1010, 2986, 3039, 3686, 3923, 5222)

1010. *şımarladı dahı baña ol yigit*
*ki fağfûra **baş koyubanın eyit***

[= O yiğit bana “Çin hükümdarına başkoyarak saygı göster, söyle.” (diye) tembih etti.]

bir yaña ko- bir tarafa bırakmak (3109)

3109. *çü kız gördi kim kızdı iñen cuhud*
*söz örcedür³⁷⁴ **bir yaña kodı ud***

[= Kız, Yahudi’nin çok kızdığını gördüğünde; can sıkıcı sözden utanmayı bir tarafa bıraktı.]

elden ko-³⁷⁵ bırakmak, vazgeçmek (4938)

4938. *kişi kendü cānına ol dem kıya*
*ki neye kuvanakdı **elden kıya***

[= Kişi kendi canına o an kıyar; güvendiği her ne varsa vazgeçer.]

kulağ ko-³⁷⁶ kulak vermek, dinlemek (5452)

5452. ***kulağ ko** vü şālih kişiniñ sözün*
ēşitgil ü uğurlağıl kend’özin

[= Kulak ver ve uygun kişinin sözünü dinle; kendisini uğurla.]

yolına baş ko-³⁷⁷ yoluna baş koymak (4772, 5425)

4772. *eyitdi ki **yoluña kodum başum***
ne kim sen buyurasın oldur işüm

[= “Yoluna baş koydum her ne emredersen işim odur.” dedi.]

3.2.4.2.112. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kop-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

içi kop-³⁷⁸ heyecanlanmak (2012, 2547)

2012. *sen āh edicek **kopdı** katı **içüm***
ne oldı eyit bir bileyim şuçum

[= Sen ah edince çok heyecanlandım; söyle kabahatim ne bir bileyim?]

³⁷⁴ Yazmada: *sözi uzadur*.

³⁷⁵ krş. EAT *elden komak* (*elden koymak*) ‘elden bırakmak, terketmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1423-1424]

³⁷⁶ krş. TTÜ. *kulak vermek* ‘işitmeye çalışmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1518b]

³⁷⁷ krş. TTÜ. *yoluna baş koymak* ‘bir amaca yönelmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2602-2603]

³⁷⁸ krş. EAT *içi kopmak* ‘çok heyecanlanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 2001]

kıyāmet kop- (mec.) kıyamet kopmak (3682)

3682. *peşīmānlığa birağupdur cānın*
kıyāmet kopınca geyür yas tonın

[= (O) pişman olmuştur; kıyamet kopunca yasa bürünür.]

3.2.4.2.113. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *koş-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş koş-³⁷⁹ üstüne düşmek, ilgilenmek (1465, 5642)

1465. *göñül kapucı eyle oynar oyun*
ki baş koşduğun bilse tartar boyun

[= Gönül alıcı öyle aldatır ki üstüne düştüğünü bilse nazlanır.]

3.2.4.2.114. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kov-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

aşşı kov-³⁸⁰ yarar gözetmemek (3150)

3150. *bahā biç dilekce senüñdür tavar*
degül ‘ayb bāzīrgān aşşı kovar

[= İsteğine göre paha biç, mal senindir; tüccarın yarar gözetmemesi ayıp değil.]

yél kov-³⁸¹ boş işler peşinde koşmak (2632, 3747, 3793)

2632. *Süheyl inen oğlan durur nevcüvān*
olup yigit oğlan olur yél kovan

[= Süheyl, boş işler peşinde koşan çok genç bir çocuktur.]

3.2.4.2.115. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kul-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yavu kul-³⁸² kaybetmek, yitirmek (3876, 3896, 4202, 4981, 5426)

3876. *kara yüzlü Şa ‘lūk anı bulduğun*
hemān gece yine yavu kulduğun

[= Kara yüzlü Salûk’un onu bulduğunu; o anda gece yine kaybettiğini...]

3.2.4.2.116. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

tuzah kur- ~ tuzag kur-³⁸³ tuzak kurmak (3968, 4169, 4278)

³⁷⁹ krş. EAT *baş koşmak* ‘canla başla bir işin üzerine düşmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 445-446]

³⁸⁰ krş. EAT *assı kovmak* ‘menfaat peşinde koşmak’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 253]

³⁸¹ krş. EAT *yel kovmak (yel koğmak)* ‘faydasız dolaşmak, abesle uğraşmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4504]

³⁸² krş. EAT *yavu kılma* (yava kılma, yavı kılma, yavı kulma, yavu kulma) ‘kaybetmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4410-4415]

³⁸³ krş. TTü. *tuzak kurmak* ‘bir şeyi yakalamak için düzenek hazırlamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2395a]

3968. *anun fikri var imiş inen uzak
delim kuş düşe dëyi **kurdi tuzak***

[= Onun ileri görüşü varmış; çok kuş düşer diye tuzak kurdu.]

3.2.4.2.117. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kurı-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş kurı- yok olmak (3366)

3366. *kan akmağdan ol yeg ki dökile yaş
yaş olsun göz andan ki **kurıya baş***

[= Ağlamak kan akmaktan iyidir; yok olmaktansa göz yaş olsun.]

dil damağ kurı-³⁸⁴ dili damağı kurumak (4801)

4801. *tudak yarılıp **dil damağ kurıyup**
baş ağrıyup bu hem ayağ sürüyüp*

[= Dudak yarıldı, dili damağı kurudu; bu hem ayak sürüdü hem sıkıntı çekti.]

3.2.4.2.118. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *kuşan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bëlin kuşan- hazırlanmak (2302, 2561, 4318, 4458)

2302. *eger kaçıya ve eger üşene
bëlin kullıgıña gerek kuşana*

[= Eğer öfkelenir ve üzülrse hizmetine hazırlanmalıdır.]

kuşak ~ kuşah kuşan- hazırlanmak (81, 5008)

81. *anun emriyle **kuşanur kuşak**
karınca ne var olduğıçün uşak*

[= Onun emriyle hazırlanır; karıncanın küçük olmasında ne var?]

3.2.4.2.119. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *oķı- ~ oķu-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

āferīn oķı- ~ āferīn oķu- takdir etmek, beğenmek (1022, 1260, 1357, 4416, 4571, 4773)

1022. *ēşiden size **oķıya āferīn**
dëyeler ki aķsent fağfūr-ı Çīn³⁸⁵*

[= Duyan sizi takdir eder; “Aferin, Çin hükümdarı!” derler.]

tesbīh oķu- Allah’ı zikretmek (7, 43)

7. ***oķur** dün gün aña **tesbīh** mevc
deñiz üzre oynayıcak fevc fevc*

[= Dalgalar, deniz üstünde bölük bölük hareket edince gece gündüz O’nu zikreder.]

³⁸⁴ krş. TTü. *dili damağı kurumak* ‘çok susamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 662a]

³⁸⁵ Yazmada: *fağfūr u Çīn*.

3.2.4.2.120. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *olubil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

şād olubil- mutlu ve huzurlu olabilmek (1587)

1587. *aḡa dēdi naḡāš ēy šāhzād*
dūrişgil ki göñlün olubile şād

[= Nakkaş, şehzadeye: “Kendini toparla ki gönlün huzurlu olabilsin.” dedi.]

3.2.4.2.121. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *otur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dek otur-³⁸⁶ rahat durmak, sakın olmak (2173, 2383, 5024)

2173. *bilüben hele dek oturmavavuz*
gücümüz yeter güç getürmeyevüz

[= Bilip özellikle rahat durmayız; gücümüz yeter, sıkıntıya katlanmayız.]

3.2.4.2.122. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *oyna-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş oyna-³⁸⁷ tehlikeye atılmak, canını hiçe saymak (1762, 1915, 2729, 4397, 4460, 4492, 4631, 5648)

1762. *‘aceb bu ki kılı toladı kıla*
kıl üstine baş oynayup ne kıla

[= Acaba bu saçı saça doladı; saç üzerinde tehlikeye atılıp ne yapar?]

oyun ~ oym oyna- aldatmak, (mec.) hile yapmak (1465, 1593, 2157, 2668, 2880, 3046, 4560, 5006, 5207, 5648)

1465. *göñül kapucı eyle oynar oyun*
ki baş koşduğun bilse tartar boyun

[= Gönül alıcı öyle aldatır ki üstüne düştüğünü bilse nazlanır.]

3.2.4.2.123. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *saç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

saçu saç-³⁸⁸ saç bağışlamak (437, 838, 3600, 5051, 5274)

437. *güher incü altun saçu saçdılar*
yēdi dün ü gün yēdiler içdiler

[= Mücevher, inci, altın ve saç bağışladılar; yedi gece yedi gündüz yiyip içtiler.]

yabāna saç- (273, 455, 2969)

³⁸⁶ krş. EAT *dek oturmak* (tek oturmak) ‘rahat durmak, dek durmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1065-1066]

³⁸⁷ krş. EAT *baş oynamak* ‘canını feda etmekten çekinmemek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 451-452]

³⁸⁸ krş. EAT *saçı saçmak* → *saçu saçmak* ‘bazı düğün ve şenliklerde ortaya saçılması âdet olan para, inci, şeker, hububat gibi şeyleri saçmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3215] TTü. *saçı atmak* ‘ay.’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1999a]

1. (mec.) önemsiz görmek

273. *yiylüp yêründen yêle uçmağıl*
tuz etmek haqqın yabāna saçmağıl

[= Bozulup konumun boşa gitmesin; tuz ekmek hakkını önemsiz görme!]

2. savmak, uzaklaştırmak

455. *yigirmi otuz kapuyı açdıdı*
kamu gıuşşayı yabāna saçdıdı

[= Yirmi otuz kapı açmıştı; bütün kaygıyı savmıştı.]

3.2.4.2.124. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *sağ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sağu sağ-³⁸⁹ ağıt yakmak (2487, 2495, 2855)

2487. *ëniş ënüben yokuş ağar idi*
bunu dër idi sağu sağar idi

[= İnış inip yokuş çıkardı; bunu söyler, ağıt yakardı.]

3.2.4.2.125. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şalla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sebük şalla- ciddiyetsiz davranmak (1454)

1454. *sen olmaya tama naçar kılasın*
sebük şallama sen gerek bilesin

[= Sen dama bakarsın (bunu) yapma; ciddiyetsiz davranmamayı bilmelisin.]

3.2.4.2.126. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şay-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bahā şay- ödemek, para vermek (2306, 3167, 3194, 4142)

2306. *baş urdı Süheyl eyitdi şehā*
ki bu kula şaymışdur atam bahā

[= Süheyl padişaha saygı gösterdi: “Bu köleye babam para vemiştir.” dedi.]

cānın yoğa şay- canını tehlikeye atmak, canını hiçe saymak (3222)

3222. *bunu dëdi vü şaydı cānın yoğa*
bırakdı şuya kend’özin kim boğa

[= Bunu dedi ve canını tehlikeye attı; kendini boğmaya suya bıraktı.]

3.2.4.2.127. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şı-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

sözi şı- söz dinlemek (349, 834, 991, 1013, 1200, 1280, 1311, 1746, 1800, 2316, 4287, 5152, 5423)

349. *sözümü şımadı eli degmedi*
budur toğrusı kim gönül egmedi

³⁸⁹ krş. TTü. *sagu sağmak* ‘ağıt yakmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2003b]

[= Sözümlü dinlemedi, gücü yetmedi; doğrusu ilgi duymadı.]

3.2.4.2.128. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şid-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ödi şid- ödü kopmak, çok korkmak (2493, 2973, 4074)

2493. *aşlanlar ile tağda nête diriliserven*

ödüm şidar idi eşidürsem ki it ürdi

[= Aslanlarla dağda nasıl yaşayacağım; köpek hırlaması duysam çok korkardım.]

3.2.4.2.129. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şığa-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kol şığa-³⁹⁰ bir işe hazırlanmak (2521)

2521. *buyurdi ki at tartuñ bindi ol*

Yaratğan'a şığındı vü şığadı kol

[= O, at çekin diye emretti (ve) bindi; Yaradan'a sığındı ve hazırlandı.]

3.2.4.2.130. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *söyle-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eyü söyle- (mec.) güzel davranmak (229, 1107, 3518, 5554)

229. *eger şorar iseñ ki eylük nedür*

eyü söyleyügör ü etmek yêdür

[= Eğer iyilik nedir diye sorarsan; iyi konuş ve etmek yedir.]

3.2.4.2.131. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *şusa-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cânına şusa- (mec.) canına susamak (3365)

3365. *anı bilmez ol kim kıanına şusar*

şanasın ki kendü cānına şusar

[= O bunu bilmez ki belasını arar; sanırsın ölmek ister.]

қанına şusa-³⁹¹ (661, 1821, 1878, 2623, 3365)

1. öldürmek istemek

661. *ol ümîdi vèrmesedi cānuma*

ecel bellü şuşadıdı қанума

[= O bana ümit vermeseydi; malum ecel (beni) öldürmek istemişti.]

2. belasını aramak

2623. *seni şanduğ âdem ola dēvdüñ*

қануға şusaduñ key evdün

[= Seni insan sandık şeytan çıktın; belanı aradın, çok acele ettin.]

³⁹⁰ krş. TTü. *kolları sıvamak* 'bir iş yapmaya istekle hazırlanmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1459b]

³⁹¹ krş. TTü. *қанına susamak* 'belasını aramak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1292a]

3.2.4.2.132. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *sür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yère yüz sür- baş koyup saygı göstermek (1041, 1249, 2185, 5148)

1041. *çü eşitdi nakāş karşı varup*
du ‘ā kıldı dedi yère yüz sürüp

[= Nakkaş (onları) duyduğunda karşılayıp saygı gösterip dua etti, konuştu.]

3.2.4.2.133. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *tağıt-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ögi tağıt- dikkatini dağıtmak (683)

683. *zamān ile Çîn eline giresin*
ögüñi tağıtmayasın gerek dèresin

[= Zamanla Çin ülkesine girersin; dikkatini dağıtma, dikkatini toplaman gerekir.]

3.2.4.2.134. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *tağla-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüregin tağla-³⁹² içi yanmak, üzülme (538, 2010, 2798, 4847, 4998)

538. *dîvār nakşına göñlüñi bağladuñ*
yüregüñi ‘aşk odu ile tağladuñ

[= Duvar resmine gönlünü verdin; aşk ateşi ile için yandı.]

3.2.4.2.135. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *tart-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

belā tart- zahmet çekmek (3565, 4046, 4231, 4653, 5024, 5662)

3565. *atına dedi ey belā tartıcı*
saña nişe yoh yerde etdüm güci

[= Atına: “Ey, zahmet çekici! Sana nasıl yok yere eziyet ettim?” dedi.]

boyun tart- (mec.) nazlanmak (1465)

1465. *göñül kapucu eyle oynar oyun*
ki baş koşduğun bilse tartar boyun

[= Gönül alıcı öyle aldatır ki üstüne düştüğünü bilse nazlanır.]

çeri tart-³⁹³ asker toplamak (4380)

4380. *şāh ardınca vardı çeri tartuban*
dürişdi vü istedi tağ u yaban

[= Padişah peşinden gitti, asker toplayıp uğraştı ve her yeri aradı.]

emek tart- çaba göstermek (3890, 4358)

³⁹² krş. TTÜ. *yüregini dağlamak* ‘acıyla kıvrınmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

³⁹³ krş. EAT *çeri tartmak* (*çeri dartmak*) ‘asker toplayıp götürmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 869]

3890. **emek tartuban** varduğun hêç olur
üşendüğün arduğun hêç olur

[= Çaba gösterip ulaştığın, sıkıldığın yorulduğun ziyan olur.]

kend'özini tart- (mec.) nazlanmak (1880)

1880. *bu kim gösteresin bana yüzünü
gêrû tartasın şöyle kend'özünü*

[= Sen, bana yüzünü gösterirsin; tekrar şöyle nazlanırsın.]

kılıç tart- (mec.) kılıç çekip saldırmak (118)

118. *inanmayuban kimse çevürse yüz
kılıç tartup anuñ derisini yüz*

[= Kimse inanmayıp geri dönerse; saldırıp onun canını al.]

yol tart-³⁹⁴ yol yürümek (3894)

3894. *ne yol tartasın ne çekesin emek
ne içmek gerek sana vü ne yemek*

[= Ne yol yürürsün ne çaba gösterirsin; sana ne içmek ne de yemek lazım.]

3.2.4.2.136. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *toğ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

güneş toğ- güneş doğmak (111, 616, 1261, 1782, 2074, 4892)

111. *güneş toğduğı yêrden aña degin
ki gêrû batar üşte tutdı yolın*

[= Güneş doğduğu yerden tekrar batana kadar işte yol alır.]

3.2.4.2.137. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *toğra-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bağrını toğra- yüreğini parçalamak, yüreğini dağlamak (3867)

3867. *nête oldı nêcesi uğraduñ
ki gördüm seni bağrumı toğraduñ*

[= Nasıl oldu, nasıl rastladın; seni gördüm yüreğimi parçaladın.]

yüregini toğra- yüreğini dağlamak (574)

574. *dêdi bu iş kimseye uğramasun
yüregin benim bigi toğramasun*

[= Bu iş kimsenin başına gelmesin; bendeki gibi acı ve üzüntü vermesin.]

3.2.4.2.138. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *toz-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yabāna toz-³⁹⁵ (mec.) uzağa gitmek (2911, 3114)

³⁹⁴ krş. EAT *yol çekmek* 'yol almak' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4653]

³⁹⁵ dey. *yabāna toz-* 'kırlara koşmak, kırlara kaçmak' [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 87]

2911. *ol kimse ki başmağına yapışmaz iken toz
tağlara taziğan u yabāna toza benven*

[= O kişi ki ayakkabısına toz konmazken; benim gibi dağlara düşer ve uzağa gider.]

3.2.4.2.139. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *turut-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kulaḥ turut- kulaklarını dikmek

2582. *ne kozı ki aç kurt nece kulaḥ
turudup ede koyı alah bulaḥ*

[= Ne çok kuzu ki aç kurt nasıl kulaklarını dikmiş; koyunu altüst etsin.]

3.2.4.2.140. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *uç-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yēle uç- (mec.) boşa gitmek (273)

273. *yiylüp yērūnden yēle uçmaḡıl
tuz etmek haqqın yabāna saçmaḡıl*

[= Bozulup konumun boşa gitmesin; tuz ekmek hakkını önemsiz görme!]

3.2.4.2.141. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *uḡra-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

güce uḡra-³⁹⁶ sıkıntıya düşmek, darda kalmak (1744, 1862, 2934)

1744. *ṭamuḡ dahı boyuḡ bigi imiş yüce
revā görme kim uḡrayam ben güce*

[= Damın da boynun gibi yüksekmiş; sıkıntı yaşamamı uygun görme.]

3.2.4.2.142. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *unut-* ~ *unut-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

kend'özünü unut- kendini kaybetmek (209, 283, 2419, 4185, 4798)

209. *cihān dönse döndürmeye yüzünü
unutmaya her demde kend'özünü*

[= Dünya çevirse (o) yüz çevirmez; her zaman kendini kaybetmez.]

3.2.4.2.143. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *ur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ad ur-³⁹⁷ ad koymak, ad vermek (406, 5205, 5321)

406. *açup yüzünü gördi buldı murād
ol aya muvāfıḡ Süheyl urdı ad*

[= Yüzünü açıp gördü, isteğine kavuştu; o aya münasip Süheyl adını koydu.]

bahā ur- değer biçmek (3165)

³⁹⁶ krş. EAT *güce uḡramak* 'güçlülükle karşılaşmak, sıkıntıya düşmek' [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1839]

³⁹⁷ krş. EAT *ad urmak* (*ad vurmak*) 'ad vermek, ad koymak' [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 22-23]

3165. *anā bu dēdügi degüldür oran*

bahā urımadı bu evi ören

[= Bu söylediği ona hesaplı değildir; bu gönlü yaralı, değer biçemedi.]

baş ur-³⁹⁸ saygıyla baş koymak (422, 655, 975, 1683, 2306, 2789, 3593, 4363, 4669)

422. *baş urdı yere vü du ‘ā eyledi*

şāhuñ tapusına bunu söyledi

[= Yere saygıyla baş koydu ve dua etti; padişahın huzurunda şunu söyledi.]

başın taş ur-³⁹⁹ çok pişman olmak (4946, 5185, 5503)

4946. *bıñardan şon uç nece kaçurduğın*

başın taş ol demde kaç urduğın

[= (Kızı) pınardan sonunda nasıl kaçırdığını; o anda ne kadar pişman olduğunu...]

bend ur- bağlamak (2761, 2777)

2761. *ulu oğlı fağfūrun atdı kemend*

Naķāşı tutuban boynına urdı bend

[= Çin hükümdarının büyük oğlu ip fırlattı; Nakkaş’ı tutup boynunu bağladı.]

bezm ur- eğlence düzenlemek (1252, 1789)

1252. *kaçan kim atam bağda bezm uradı*

yēyüp içmege meclisin kuradı

[= Ne zaman ki babam bahçede eğlence düzenler; yiyip içmeye meclis kurardı.]

boynını ur-⁴⁰⁰ öldürmek (3790, 5058, 5168)

3790. *ne kılınç ile göñlini sorduğın*

ne kılıç ile boynını urduğın

[= Nasıl bir tavırla hatrını sorduğunu; kılıç ile nasıl öldürdüğünü...]

bünyād ur- saray inşa etmek (1315, 1321, 1332, 1340)

1315. *ol arada kim bir eyü yer görem*

şehe tanam u anda bünyād uram

[= Orada iyi bir yer göreyim; padişaha danışır ve o zaman saray inşa ederim.]

dāra ur- idam etmek (589)

589. *ya hoş bulduravan size çāre ben*

ya kamuñuzı uravan dāra ben

[= Yahut ben işi sonuca vardırayım ve hepinizi idam edeyim.]

dögün ur-⁴⁰¹ yara açmak, yaralamak (1498, 2430)

³⁹⁸ krş. EAT *baş urmak* ‘saygı ile eğilmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 455]

³⁹⁹ krş. TTü. *başını taştan taş vurmak* ‘çaresiz kalarak çok pişman olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

⁴⁰⁰ krş. TTü. *boynunu vurmak* ‘başını keserek öldürmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 390a]

⁴⁰¹ krş. EAT *dögün urmak* (*dögün vurmak*) ‘yara açmak, dağ basmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1227-1228]

1498. *bakup gördi ki ol yüzi kim ay u gün
görürse yüregine ura döğün*

[= Baktığında onun yüzü ay ve güneş gibiydi; (yüzünü) görürse yüreğine yara açar.]

el ayağ ur-⁴⁰² ısrarla yapmaya devam etmek (4714)

4714. *el ayağ uram baş taşta yaştanam
dürişem varam yārumı isteyem*

[=İsrarla devam edeyim taşta başımı dayayayım; uğraşayım gidip sevdiğimi arayayım.]

el ur-⁴⁰³ eline almak, dokunmak, el atmak (1176, 1275, 1292, 1473, 1761, 1766, 1819, 2705, 3110, 3138, 3172, 5661)

1176. *getürür urur elini kopuza
diler kim çala vü ol kopuzı düze*

[= Getirir kopuza dokunur; akort etmeyi ve çalmayı ister.]

êşitmeze ur- duymamış gibi yapmak (3386)

3386. *şehetbâzılık êdüp eydür ağı
êşitmeze urmağıl iñen dahı*

[= Dost: “Güzelle eğlenip çok da duymamış gibi yap.” der.]

görmeze ur- görmemiş gibi yapmak (1532)

1532. *bu kez çün geliser yüzüñi çevür
görürseñ ne var anı görmeze ur*

[= Bu defa geldiğinde yüzünü çevir; onu görürsen ne olur, görmemiş gibi yap.]

kulağ ur-⁴⁰⁴ dinlemek, dikkatini vermek (1961, 5375)

1961. *ben işbu yañadın dürişem üküş
kulağ uravan dinleyem aña tuş*

[= Ben bu taraftan uğraşayım çok dikkatimi vereyim karşıdan dinleyeyim.]

resim ur- resim yapmak (620, 629, 1499)

620. *şabāhı turup aldum ele kalem
ki resm urmağičün kalemı çalam*

[= Sabah kalkıp elime kalem aldım; resim yapmak için çizeyim.]

şuçı yüze ur-⁴⁰⁵ birinin kusurunu yüzüne söylemek (2639)

2639. *kiçiler yolu toğru varmaz olur
ulular suçı yüze urmaz olur*

[= Küçüklerin yolu doğruya gitmez olur; büyükler kusuru yüze söylemez olur.]

⁴⁰² krş. EAT *el ayak urmak* ‘el ve ayakla ısrar hareketleri yapmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1420]

⁴⁰³ krş. EAT *el urmak (elini urmak)* ‘el uzatmak, dokunmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1447]

⁴⁰⁴ krş. EAT *kulağ urmak (kulağ urmak, kulağ urmak)* ‘dinlemek, kulak vermek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2719]

⁴⁰⁵ krş. TTü. *aybını yüzüne vurmak* ‘birinin kusurunu yüzüne vurmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 204b]

terkini ur-⁴⁰⁶ terketmek, vazgeçmek (758, 1094, 1481, 1581, 3242, 3820, 4121, 4204, 5519, 5521)

758. *şu vaktin kim ol şüreti görmişem*
*ķamu ‘ālemün **terkini urmışam***

[= Resmi gördüğüm zaman bütün dünyadan vazgeçtim.]

yüz ur-⁴⁰⁷ yönelmek, yön tutmak (2414, 3242, 3617, 3750, 3842)

2414. *gerek şindi bir ķevüklik pes edem*
*ķi ķurtulur isem **yüz uram** gidem*

[= Şimdi bir kurnazlık yapmam gerek; sonra kurtulursam yön tutar, giderim.]

yüzün yere ur-⁴⁰⁸ saygıyla yere başını koymak (1051, 1092, 4942, 5422)

1051. *ileyinde **yüzünü yere urur***
elin bağlayup ķarřusına şurur

[= Huzurunda saygıyla yere başını koyar; el pençe divan durur.]

zaķm ur- yara açmak, yaralamak (26, 1491)

26. *şu ‘akreb ķi hem **zaķm** birkaç **urur***
bayıķ ķorķuban cānını kaçurur

[= Şu akrep birkaç yara açar hem de şüphesiz korkup canını kurtarır.]

3.2.4.2.144. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **urdur-** yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dāra urdur- idam ettirmek (4756)

4756. *bugün sizi **urduravan dāra** ben*
melāmet edem ile vü řāra ben

[= Ben bugün sizi şehre rezil edeyim (ve) idam ettireyim.]

3.2.4.2.145. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi **urın-** ~ **urun-** yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

adın urın- ad olarak almak (4293)

4293. *yigit yegli uydı baņa ķevredin*
urındum** ķarāmīvü oğrı **adın

[= Yiğit ve yağmacı olan herkes çevreden bana bağlandılar; eşkıya adını aldım.]

baş urun- çaresizce dövünmek, pişman olmak (2481)

2481. *şoņ uķi eline alup iki taş*
*dögüندی vü **urundı** taşlara **baş***

[= Sonunda eline iki taş alıp; dövündü ve başını taşlara vurdu.]

⁴⁰⁶ krş. EAT *terkini urmak* ‘terketmek, vazgeçmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 3794]

⁴⁰⁷ krş. EAT *yüz urmak* (yere yüz urmak, yüzün yere urmak, yüz toprağa urmak, yüz yere komak, yüz yere koymak) ‘yüz tutmak, teveccüh etmek, gitmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4792-4796]

⁴⁰⁸ krş. EAT *yere yüz urmak* → *yüz urmak* ‘yüz sürmek, yere kapanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4537]

3.2.4.2.146. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *oşan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cânından oşan-⁴⁰⁹ canından bezmek (715)

715. *anası güşşadan oda yandıdı*
atası ho cânından oşandıdı

[= Annesi kaygıdan kederlenmişti; babası canından bezmişti.]

3.2.4.2.147. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *uzat-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ayağın kilîmi kadar uzat- ayağını yorganına göre uzatmak (3042)

3042. *şu kimse kim âsâyişin gözedür*
ayağın kilîmi kadar uzadur

[= Rahatını gözetken kişi ayağını yorganına göre uzatır.]

dil uzat-⁴¹⁰ dil uzatmak, kötü söylemek (175, 3134, 3681)

175. *er ol ola kim ‘aybını gözedür*
yoğ ol kim dil ayruhlara uzadur

[= Er odur ki kusuruna bakar; olmayan başkalarına dil uzatır.]

el uzat-⁴¹¹ el uzatmak, ele geçirmeyi istemek (5404)

5404. *kişi mālına hêç el uzatmağuz*
tavar ayruğun olsa gözetmeğüz

[= Kişinin malına hiç el uzatmayın; davar başkasınınsa ummayın.]

3.2.4.2.148. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *üşür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

dil üşür-⁴¹² hep bir ağızdan söylemek (4028, 5042)

4028. *anun kavmi kaygusını yédiler*
dil üşürüp anı çok dédiler

[= Onun halkı kaygılandı; hep bir ağızdan çok söylediler.]

3.2.4.2.149. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *üz-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gücin üz- (mec.) gücünü kırmak, gölgede bırakmak (1341, 1988, 3278, 5128, 5517)

1341. *yüce köşk ‘âlîsarây düzer*
nêçe kişinüñ anda gücin üzer

[= Yüksek köşk büyük saray yapar; birçok kişiyi gölgede bırakır.]

⁴⁰⁹ krş. TTü. *canından usanmak* ‘ölümü göze alacak kadar sıkıntıda olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

⁴¹⁰ krş. TTü. *dil uzatmak* ‘bir kimse için kötü söylemek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 662a]

⁴¹¹ krş. TTü. *el uzatmak* ‘birinden bir hakkı almaya kalkışmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

⁴¹² krş. EAT *dil üşürmek* ‘birçok kimse bir sözü aynı şekilde bir ağızdan söylemek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1158-1159]

ümîd üz- ümidini kırmak (427, 710, 1514, 1588, 2901, 2961, 3516, 3588, 3816, 4973, 5026)

427. *dèdi eylese tañlacak tahtı düz
kamu müdde ‘înüñ ümîdini üz*

[= Öyleyse sabah olunca tahtı hazırla; bütün ısrarcıların ümidini kır.]

3.2.4.2.150. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *üzil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ümîd üzil- ümidi kırılmak (5581)

5581. *ecel erişicek ümîd üzilür
bir ayruhsı müşkil düzen düzilür*

[= Ecel gelince (insanın) ümidi kırılır; bir başka zorluk hazırlanır.]

3.2.4.2.151. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *var-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

karşu var- karşılamak (967, 1041, 1302, 1352)

967. *turuban gelenlere karşu varur
çü ol şāh-ı Çîn’üñ vezîrin görür*

[= Çin padişahının vezirini gördüğünde kalkıp gelenleri karşılar.]

yakın var-⁴¹³ yaklaşmak, yakın durmak (129, 266)

129. *tevaqquf ben uş bunda qalurvanun
yakın varur isem yakılurvanın*

[= Ben işte burada durup kalırım; yakın durursam yanarım.]

yavu var-⁴¹⁴ kaybolmak, zayi olmak (881, 1717, 2998, 3117, 3802, 4322, 4769, 5018, 5483)

881. *bunu dèdi vü zār zār inledi
yavu vardı vü kıızı belinledi*

[= Bunu söyledi ve zır zır ağladı; kayboldu ve kıızı irkildi.]

yële var-⁴¹⁵ boşa gitmek (1215)

1215. *ne kim ‘ömür geçdise vardı yële
meger bu iki gün ki iki gün sênüñ ile*

[= Ömür nasıl geçdiyse boşa gitti; meğer bu seninle iki gün (yaşamakmış).]

3.2.4.2.152. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *varma-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

eli varma-⁴¹⁶ eli varmamak (2385)

⁴¹³ krş. EAT *yakın varmak* ‘yaklaşmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4218-4219]

⁴¹⁴ krş. EAT *yavu varmak* (*yavı varmak*) ‘kaybolmak, zayi olmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4417-4418]

⁴¹⁵ krş. EAT *yële varmak* (I) ‘heba olmak, boşa gitmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4496-4497]

⁴¹⁶ krş. TTü. *eli varmamak* ‘bir işi yapmaya gönlü razı olmamak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 773b]

2385. *göricek yüzün gönli hêç vèrmedi*
*ki başın kese hem **eli varmadı***

[= Yüzünü görünce gönlü razı olmadı; başını kesmeye eli varmadı.]

3.2.4.2.153. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *vèr-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

amān vèr- fırsat vermek (2005, 5471)

2005. *bu hāletde hoş geçdiler bir zamān*
*kazā **vèrmiş** idi bulara **amān***

[= Bu durumda bir süre güzel vakit geçirdiler; kader bunlara fırsat vermişti.]

başın vèr-⁴¹⁷ başını vermek, ölüme razı olmak (3587, 3664)

3587. *hemîñ çāre oldur erişem tıram*
*nête vèrem el belki **başum vèrem***

[= Tek çare kalkmak ve gitmektir; nasıl teslim olayım belki başımı veririm.]

boyın vèr- ~ **boyun vèr-**⁴¹⁸ boyun eğmek, teslim olmak (1593, 1998, 3632, 4203)

1593. *şu kim ‘aşka **vèrmemiş** ola **boyun***
bunuñ bigi oynamaz olur oyun

[= Aşka boyun eğmemiş kişi bunun gibi oyun oynamaz olur.]

cān vèr-⁴¹⁹ (20, 398, 1133, 5496)

1. can vermek, canlanmasına yol açmak

20. *yöridür yazı vü kış şovuğun sürüp*
*yöridür kuru gövdeye **cān vèrüp***

[= Yaz ve kış soğuğunu tanzim eder; bedene can verip (onu) yürütür.]

2. ölmek

5496. *bunu dēyüturur iken **vèrdi cān***
gērū geldügi yêrine vardı cān

[= Bunu söylerken öldü; can geldiği yere tekrar gitti.]

düşün vèr-⁴²⁰ mola vermek, mola vermek için konaklamak (4303)

4303. *çeriler yaşadukda koşun koşun*
*kolay yêr bulıcağ **vèrürdük düşün***

[= Askerleri yan yana topladıkça; uygun yer bulup mola vermek için konaklardık.]

el vèr-⁴²¹ teslim olmak (3587)

3587. *hemîñ çāre oldur erişem tıram*
*nête **vèrem el** belki **başum vèrem***

⁴¹⁷ krş. TTü. *başını vermek* ‘kendini feda [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 264a]

⁴¹⁸ krş. EAT *boyun vermek* (*boy vermek*) ‘itaat etmek, boyun eğmek’ [TDK (1995). *Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 656-657]

⁴¹⁹ krş. TTü. *can vermek* ‘1. ölmek; 2. canlanmasına sebep olmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

⁴²⁰ krş. DKK *düşün vèr-* ~ *düş vèr-* ‘konaklamak, mola vermek’ [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār’da Eskiçil Öğeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 47-48]

⁴²¹ krş. EAT *el vermek* ‘teslim olmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1450-1452]

[= Tek çare kalkmak ve gitmektir; nasıl teslim olayım belki başımı veririm.]

göñül vèr-⁴²² (545, 548, 577, 1126, 1425, 1462, 1560, 2792, 3124, 5481)

1. meyletmek, bir işi yapmaya yönelmek

545. *nêçe kaçd êdersem **göñül vèrmedi***

elüm anı hêç yihmağa varmadı

[= Ne kadar niyet edersem yönelmedi; onu yıkmaya hiç elim varmadı.]

2. istemek, âşık olmak

548. *şakındugum ol idi görmeyesin*

*görüp aña **göñlüni vèrmeyesin***

[= Görmeyesin görüp ona âşık olmasın (diye) sakladığım buydu.]

haber vèr- haber vermek, bildirmek (632, 988, 1001, 1240, 2447, 4428, 4754, 5269)

632. *şeh eydür vezîre eyâ pürhüner*

*varuñ oğluma têz **vèrûñ haber***

[= Padişah: “Ey, hüner sahibi vezir; gidin oğluma hemen haber verin.” dedi.]

icâzet vèr-⁴²³ izin vermek (684, 727, 735, 945, 1333)

684. *dürişgil kim atan **icâzet vère***

çeri altun akçayile at vère

[= Sebat et ki baban izin verir; asker, altın para ile at verir.]

nişân vèr- işaret vermek (580, 665, 5000)

580. *ne ola bir kişi **vèrse idi nişân***

ki bir kızdur atası adı fülân

[= Ne olur bir kişi bir kız (vardır) babasının adı filan (diye) işaret verseydi.]

öğüt vèr- öğüt vermek, nasihat etmek (303, 323, 324, 330, 1522, 1586, 1599, 2044, 2098, 3518, 4422, 4576, 5070, 5374, 5390)

303. *katumda otur u beni tâze tut*

*êşitgil ne kim **vèrür isem öğüt***

[= Yanımda otur ve beni canlı tut; her ne öğüt verirsem dinle.]

ruḥşat vèr- müsaade etmek, yol açmak (373, 5444)

373. *ki saḡlık baḡışlaya **fuṣṣat vère***

*tamām eylemeklige **ruḥşat vère***

[= (Allah) saḡlık baḡışlasın, fırsat versin; (iş) tamamlamaya yol açsın.]

selām vèr- selamlamak, esenlemek (171, 1527, 3999, 4208, 4536)

171. *oḡurvan taḡiyyāt **vèrürven selām***

diri olduğumca vü temme'lkelām

[= Uzun ömür dilerim; selamlarım; ben yaşadıkça söz tamamlanır.]

ṭanuḡlık vèr- ~ **tanuḡlık vèr**- şahitlik etmek (74, 1245)

⁴²² krş. TTü. *gönül vermek* ‘1. âşık olmak; 2. meyletmek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 963b]

⁴²³ krş. TTü. *icâzet vermek* ‘izin, onay vermek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1139b]

74. *ne kim anı ‘aql anlar göz görür
anuy birliğine **tanuqlık vèrür***

[= Nasıl akıl anlar ve göz görür; onun birliğine şahitlik eder.]

yaqayı vèr⁴²⁴ yakalanmak, bir şeyin etkisinde kalmak (1977, 5661)

1977. *kişi ‘aşka **vèricegez yaqayı**
yakasın yırtar tutar yaqayı*

[= Kişi aşka yakalandığında yakasını yırtar, (kendini) dışarı atar.]

yan vèr⁴²⁵ uzak durmak, sırtını dönmek (2939)

2939. *gèrü döndi vü mîşeye **vèrdi yan**
görür bir ijen yüksek ağaç revân*

[= Geri döndü ve meşeye uzak durdu; o an birçok yüksek ağaç gördü.]

yèle vèr⁴²⁶ ziyan etmek, boşa gitmek, heba etmek (742, 753, 1140, 1186, 1998, 2762, 3672, 3886, 4026, 5368)

742. *bu devlet vaqârını **vèrme yèle**
ki tâc eylemeye başuñdan gile*

[= Bu makam şerefini, tacı başından ziyan etme ki (sonra) yanıp yakılma.]

yol vèr⁴²⁷ izin vermek (2349)

2349. ***vère yol** vara uyhuıyı gözine
gerekmez meger cānı kend’özine*

[= Gözüne uyku girmesine izin verir; meğer canı kendisine gerekmez.]

3.2.4.2.154. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *vèril-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

haber vèril- bildirilmek (176)

176. *bunu böyle bilmek gerek ‘aqlıdan
haber vèrilen böyledür naqlıdan*

[= Bunu mantıken böyle bilmeli; rivayetten bildirilen böyledir.]

3.2.4.2.155. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yağ-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

cān yağ-⁴²⁸ üzmek, acı vermek (5225)

5225. *koçalıgum ohtında fūrkat odı
cānum yağtı yüzümde şu komadı*

[= İhtiyarlığımda ayrılık ateşi acı verdi, saygınlık bırakmadı.]

⁴²⁴ krş. TTü. *yakayı ele vermek* ‘kaçamayarak ele geçmek, yakalanmak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2504a]

⁴²⁵ krş. EAT *yan vermek* ‘uzak durmak, arka çevirmek, kaçınmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4294]

⁴²⁶ krş. EAT *yele vermek* ‘heba etmek, mahvetmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4497]

⁴²⁷ krş. EAT *yol vermek* ‘müsaade etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4663-4664]

⁴²⁸ krş. TTü. *can yakmak* ‘üzmek, acı vermek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 437a]

cânını oda yah- yüreğini yaralamak, çok üzme (1239)

1239. *hele yahdı cânımı oda benüm*
kurutdı tamarda ne kim var kanum

[= İşte yüreğimi yaraladı; damarda ne kadar kanım (varsa) kuruttu.]

3.2.4.2.156. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yan-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

oda yan-⁴²⁹ (710, 715, 922, 1124, 1229, 1406, 3072, 3359, 3493, 3747, 3810, 4199, 5679)

1. (mec.) ateşe düşmek, çok üzülmek

710. *çü destür bulmadı döndi gëri*
ümîdin üzüp oda yandı gëri

[= İzin çıkmayınca geri döndü; ümidini kesip yine çok üzüldü.]

2. ateşe yanmak, ateşe verilmek

922. *görüür kim çeri çevre konmuş durur*
şaruş yöresi oda yanmış durur

[= Baktı ki asker etrafı kuşatmış ve şehrin çevresi ateşe verilmiştir.]

yanu yan-⁴³⁰ şikâyetle bulunmak, dert yanmak (2299, 3361, 5363)

2299. *kimesne aña yanmadın hêç yanu*
yöridi gümürdenü ü söylenü

[= Kimse ona hiç şikâyetle bulunmadan; homurdanarak ve söylenerek çıktı.]

yüregi yan-⁴³¹ acımak (883)

883. *çü dāye yavuz hâlde gördi kıızı*
ki yüregi yanup şarardı yüzi

[= Dadı kıızı kötü durumda gördüğünde acıyıp benzi attı.]

3.2.4.2.157. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yandur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

oda yandur- (mec.) ateşe düşürmek, üzüntü vermek (3236)

3236. *yüzüm şuyını dökme ayruş yere*
beni oda yandurmağıl ey sere

[= Ey sersem! Şerefimi yok yere heba etme; beni ateşe düşürme.]

3.2.4.2.158. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yap-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönül yap- iyi davranmak, gönlü hoş etmek (274)

⁴²⁹ krş. EAT *oda yanmak* → *oda göyünmek* ‘ateşe yanmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 2920]

⁴³⁰ krş. EAT *yanu yanmak* ‘dert yanmak, şikâyetle bulunmak’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 4294]

⁴³¹ krş. TTÜ. *yüregi yanmak* ‘çok acımak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 2626a]

274. *gücün çün yéter yıkma yapğıl gönül*

sözün çün geçer évme söyle anıl

[= Gücün yetdiğinde gönül kırma, iyi davran; sözün geçtiğinde acele etme, yavaş söyle.]

yuva yap- yuva yapmak, yuva kurmak (4545)

4545. *ki degşürmek için çayırdan havā*

yapayıldı şunğur başında yuva

[= Çayırdan hava değıştirmek için akdoğan başında yuva yaptı.]

3.2.4.2.159. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yapıl-* yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gönül yapıl- gönül vermek, âşık olmak (670)

670. *şu bir görmek ile kapıldı gönül*

anuy ‘aşkına hem yapıldı gönül

[= Bu bir görmeyle aşırı sevgi duydu ve onun aşkına gönül verdi.]

3.2.4.2.160. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yar-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

yüregini yar- yüregini yaralamak, üzmek (587, 1479, 1975)

587. *ki yatmış durur hasta vü bîkarār*

ol āh êtdükce yüregümi yarar

[= O, hasta ve huzursuz yatmıştır; ah dedikçe yüregimi yaralar.]

3.2.4.2.161. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yavşur-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

tenür kızmış iken çörek yavşur- bir fırsatı değerlendirmek (3089)

3089. *bize çok bahā dēmege utanur*

çörek yavşurun kızmış iken tenür

[= Bize pahalı demeye çekiniyor; (bu) fırsatı değerlendirin.]

3.2.4.2.162. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yayın-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

ögi yayın- aklı dağılmak (1438, 2948)

1438. *Süheyl’ün ünün eşidüp Nevbahār*

yayındı ögi girdi andan qarār

[= Nevbahār, Süheyl’in sesini işitince aklı dağıldı, huzuru kaçtı.]

3.2.4.2.163. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yè-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

emek yè- emekle çalışmak, çabalamak, zahmet çekmek (340, 681, 3195, 4178, 5144, 5624, 5644)

340. *ola kim okıyup du‘ā kılarlar*
emek yèdügümüzi çün bileler

[= Emekle çalıştığımızı anladıklarında belki okuyup dua ederler.]

ğam yè- üzölmek (4012)

4012. *degöl düşmene dosta hem demegil*
peşîmân olup sonra ğam yèmegil

[= Değöl düşmana dosta da söyleme; sonra pişman olup üzölme.]

ğuşsa yè- üzölmek, tasalanmak, kaygılanmak (289, 477, 509, 885, 924, 956, 999, 1246, 1628, 1699, 1861, 1890: 2, 1952, 2406: 2, 2572, 2999, 3279, 3285, 3417, 3511, 3707, 4161: 2, 4221, 4224: 2, 4225, 4226: 2, 4417, 4556, 4675, 4777, 4986, 5378, 5453)

289. *cihānda dağı ‘ömr dedükleri*
dün ü gün delim ğuşsa yèdükleri

[= Dünyada da ömür dedikleri; gece ve gündüz kaygı çekmektir.]

ķayğı ~ ķayu yè- meraklanmak, kaygılanmak (474, 591, 598, 808, 1205, 1949, 2002, 2413, 2433, 2634, 3239, 3734, 3785, 4028, 4103, 4768, 5436)

474. *bu ol kilid anıhtarıdur dedi*
ki cānum anuķ ķayğusını yèdi

[= Bu o kilidin anahtarıdır; canım buna meraklandı.]

renc yè- zahmet çekmek (393, 654, 3454, 3733, 4314, 5034)

393. *dirēğā bu taht u bu māl u bu genc*
ki dērdi dedelerümüz yèdi renc

[= Yazık bu taht, mal ve hazineye ki dedelerimiz topladı, zahmet çekti.]

zahm yè- yaralanmak (3265, 4499)

3265. *bu sözleri dinledi kız key*
yüregi yèdi zahm inledi key

[= Kız bu sözleri çok dinledi; çok ağladı yüreğı yaralandı.]

3.2.4.2.164. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yèt-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

güci yèt- üstesinden gelmek, gücü yetmek (274, 310, 783, 2561, 2727, 2925, 3107, 4361, 5199, 5455)

274. *gücün çün yèter yıķma yapğıl gönöl*
sözün çün geçer évme söyle anıl

[= Gücün yetdiğinde gönöl kırma, iyi davran; sözün geçtiğinde acele etme, yavaş söyle.]

3.2.4.2.165. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yètüribil-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

bahā yètüribil- değer biçmek, paha biçmek (3988)

3988. *n'ola ger varup gösteresin şaha
ki **yêtüribile** buña **bahā***

[= Eğer (bunu) padişaha gidip göstersen ne olur; buna paha biçebilir.]

3.2.4.2.166. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yık-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

göñül yık- gönül kırmak (274)

274. *gücün çün yeter **yıkma** yapğıl **göñül**
sözün çün geçer évme söyle añıl*

[= Gücün yetdiğinde gönül kırma, iyi davran; sözün geçtiğinde acele etme, yavaş söyle.]

3.2.4.2.167. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yitür-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

baş yêtür- başını yedirmek, ölümüne sebep olmak (1413, 3677, 4441)

1413. *bu 'aşk işi ey neçe **baş yêtürür**
çekimez kişinün yükün yitürür*

[= Bu aşk işi ey ne çok başını yedirir; kişi yükünü taşıyamaz, yok olur.]

3.2.4.2.168. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yol-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

şacın yol- çok üzölmek (2926, 4058, 4887, 5503)

2926. *gêrû bindi ata vü düşdi yola
geh ağlayu gehî **şacın yola***

[= Kâh ağlayarak kâh üzölerek; tekrar ata bindi ve yola düştü.]

3.2.4.2.169. Niteleyicisi isim ya da isim soylu bir sözcük, baş üyesi *yum-* yarı yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller şunlardır:

gözin yum-⁴³² (267, 4140, 5489)

1. (mec.) görmezlikten gelmek

267. *kişi 'aybına bahma **gözünü yum**
Çalap Tanrı'nun rahmetin andan um*

[=Kişinin kusuruna bakma görmezlikten gel; Allah Taala'nın rahmetini O'ndan bekle.]

2. ölmek

4140. *sen ayruk kişi tavarın umduñ
ki kavzayasın hem **gözün yumduñ***

[= Sen başkasının malını bekledin; yakalanırsın ve ölürsün.]

⁴³² krş. TTü. *gözünü yummak* '1. ölmek; 2. görmezlikten gelmek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 976a]

3.2.4.3. Asıl fiil + tasvir fiilinden oluşan birleşik fiiller:

3.2.4.3.1. Ünlülü Zarf Fiil + *bil-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesi için yeterli gücün bulunduğunu ya da bunun ihtimal dâhilinde olduğunu bildirir.

alibil- alabilmek, almaya gücü yetmek (3618, 4285, 4313)

3618. *ne māl alibildüm ne tavar*

yanumda bulundu bu birkaç güher

[= Ne eşya alabildim ne binek; yanımda şu birkaç mücevher var.]

başaribil- başarabilmek, muvaffak olmak (5159, 5247, 5416)

5159. *bağışladı geydürdi gönül hoş*

zihî er ki başaribile iş

[= Gönül hoşluğuyla bağışladı, (onu) giydirdi; iş başarabilen yiğide aferin!]

bekleyübil- bekleyebilmek, sabırla beklemeye çalışmak (3264)

3264. *dişüm biledüm saña sözi koğıl*

nêçe bekleyübile aç kurt ağıl

[= Seni arzuladım, konuşmayı bırak; aç kurt ağılda ne kadar bekleyebilir?]

benzeyübil- benzeyebilmek (2680)

2680. *döner bu felek dembedem günegün*

nête benzeyübile bir güne gün

[= Bu felek sürekli türlü türlü döner; bir gün bir güne nasıl benzeyebilir?]

bulibil- bulabilmek (2847, 3284, 4145)

2847. *bola kim bulubilevüz ahsuzın*

begümüzi vü pâdişāhuñ kızın

[= Belki ansızın beyimizi ve padişahın kızını bulabiliriz.]

çıkıbil- çıkabilmek (4494)

4494. *n'ola kim çıkıbile bir yañarah*

yavuz göz bu yigitden olsun ırāh

[= Ne olur öbür tarafa ulaşabilse; kem göz bu yigitten uzak dursun.]

dölenibil- huzura kavuşabilmek, huzur bulabilmek (4452)

4452. *çü ben olmayavan senünle bile*

‘aceb nête gönlüm dölenibile

[= Seninle beraber olmadığımı acaba gönlüm nasıl huzur bulabilsin?]

düzibil- nazmedebilmek, nazmı başarmak (5335)

5335. *ki ma ‘nî fehm êde sözi bile*

terāzūlayup lafz düzibile

[= Sözü mana ile birlikte anlar; ölçerek söz nazmedebilir.]

édibil- yapabilmek, yapmaya gücü yetmek (280, 3497, 3893)

280. *ne bahtuludur ol kim **édibile**
diriken ölümünden öñdin öle*

[= O öyle bahtlıdır ki canlıyken ölümünden önce ölmeyi becerebilir.]

éribil- erebilmek, ulaşmaya gücü yetmek (3286, 3918)

3286. *üçüncü gün aña varıbilevüz
yêl oñat olur ise **éribilevüz***

[= Üçüncü gün oraya gidebiliriz; rüzgâr elverirse ulaşabiliriz.]

gidebil- gidebilmek (4284)

4284. *şu kıızı dèmezven ki **gidebile**
degül yol eri yine dönmiş ola*

[= Bu kıza gidebilir demem; (o), yolcu değil tekrar dönmüş olmalı.]

gizleyübil- saklayabilmek, saklamayı başarmak (1193)

1193. *tutam sırruñı **gizleyübilesin**
gözüñ yaşını nècesi silesin*

[= Sırrımı tutayım, saklayabilirsin; gözyaşını önceki gibi sil!]

göribil- görebilmek, karşılaşmaya imkân ve ihtimal olmak (4655, 5435)

4655. *Süheyl'ün yüzün nète **göribilem**
ya isteyü anuñ yolunda ölem*

[= Süheyl'in yüzünü nasıl görebilirim ya da onu arayarak yolunda (nasıl) ölebilirim.]

inanibil- inanabilmek, güvenmek (4312)

4312. *nète **inanibile** kurda çobān
ne eylük şana ilana bāğbān*

[= Çoban kurda nasıl inanabilir; bahçıvan yılana nasıl iyilik düşünebilir?]

olubil- olabilmek, gerçekleşmek (1587, 1930, 4139, 4517)

1587. *aña dèdi naķāş éy şāhzād
dürişgil ki göñlüñ **olubile** şād*

[= Nakkaş, şehzadeye: “Kendini toparla ki gönlün huzurlu olabilsin.” dedi.]

şahlayubil- saklayabilmek, muhafaza edebilmek, koruyabilmek (3261)

3261. *aç ādem ki halvetde bula öyin
nète **şahlayubile** oruc ayın*

[= Ücrada yemek bulan aç insan, (onu) oruç ayına nasıl saklayabilsin?]

şayıbil- sayabilmek, hesaplayabilmek (446)

446. *yine elli biñ yunt tayı bile
kalanın nète kişi **şayıbile***

[= Yine taylı elli bin at (vereyim); kişi kalanını nasıl sayabilsin.]

söyleyübil- söyleyebilmek (5655)

5655. *kime açsam sırrumı kend'özüm
kime karşı **söyleyübilem** sözüm*

[= Kendi sırrımı kime söylesem; sözlerimi kime karşı söyleyebilirim.]

uçabil- uçabilmek (3069)

3069. *ki Çîn'e degin uçabilür uzağ
nêçe çîne yêdi vü üzdi tuzah*

[= (O), Çin'e kadar uzağa uçmaya gücü yeter; çok defa kuş yemi yedi ve tuzak bozdu.]

varibil- gidebilmek, ulaşabilmek (3286, 3918, 4388)

3286. *üçünci gün aña varibilevüz
yêl oñat olur ise êribilevüz*

[= Üçüncü gün oraya gidebiliriz; rüzgâr elverirse ulaşabiliriz.]

yêtüribil- yetirebilmek (3988)

3988. *n'ola ger varup gösteresin şaha
ki yêtüribile buña bahā*

[= Eğer (bunu) padişaha gidip göstersen ne olur; buna paha biçebilir.]

3.2.4.3.2. Ünlülü Zarf Fiil + *dur-* ~ *tur-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinin bir süre devam ettiğini bildirir.

añaatur- sürekli anmak, hatırlamak (5197)

5197. *bilürem atam añlar ola beni
nête kim añaatururam ben anı*

[= Nasıl ki ben onu sürekli anarım; babam da beni anar, bilirim.]

bağadur- ~ **bağadur-**⁴³³ devamlı bakmak, seyretmek (1342, 3068, 3111)

1342. *dağı bir eyü bāğ taht urmağa
ki bağadura oturan ırmağa*

[= Ayrıca bir güzel bahçe, taht yapma (arzusuyla) durgun nehre devamlı bakar.]

beliñleyütur- korkuyla irkilmek (2455, 2916)

2455. *beliñleyüturdu girdi şara
yigit ger gerek şarda iş başara*

[= Korkuyla irkildi, şehre girdi; şehirde iş bitirmesi için yiğit ve cesur olmalı.]

dâyütur- devamlı söylemek (5496)

5496. *bunu dâyeturur iken vêrdi cān
gêrû geldügi yêrine vardı cān*

[= Bunu söylerken öldü; can geldiği yere tekrar gitti.]

gelidur- geledurmak (3297)

3297. *gelidurgıl beni eglegil
ben eglervenin sen dağı eglegil*

[= Geledur (ve) beni oyala; ben oyalanırım sen de oyalan.]

göreatur- sürekli bakmak (1928, 2309)

1928. *göreğura idüm yöriyicegez*

bu gönlüm meger döleneydi birez

[= Yürüyünce sürekli bakarım meğer gönlümü bu biraz yatıştırır.]

gözedüdur- beklemeye devam etmek, umadurmak (5385)

5385. *bilüñ kim gözedüduran iş ucın*

gerek kim götüre neçenüñ gücin

[= Gözü işin sonunda olan birçok zorluğu halletmeli.]

ohşayudur- sürekli okşamak (1779)

1779. *ki ohşayudur göñlini eglegil*

bu bendin yaña azın azın egil

[= Sürekli okşa (ve) gönlünü oyala; benden tarafa biraz biraz yaklaş.]

umadur- bekleyedurmak (797, 1588, 1843)

797. *dédi oğlan éy atam anam añıl*

umaduruñ beni bês altı yıl

[= Çocuk: “Ey anam babam hatırlayın ve beni beş altı yıl bekleyedurun!” dedi.]

3.2.4.3.3. Ünlülü Zarf Fiil + *gel-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde bir süreklilik olduğunu bildirir.

olugel-⁴³⁴ olagelmek, sürekli olmak (5369)

5369. *nedür çāre her bir toğan öliser*

bu böyle olugeldi vü olısar

[= Her doğan ölecek, (bunun) çaresi nedir? Bu böyle olageldi ve olacak.]

tolagel- yayılmak, devamlı dolmak (1559, 4177)

1559. *tolageldi bāğ içi müşk ü ‘abîr*

bu ‘aşkı neler ögredür gör ya bir

[= Bahçe içine misk ve güzel koku yayıldı; bu aşk nelere alıştırır bir gör.]

3.2.4.3.4. Ünlülü Zarf Fiil + *gör-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde süreklilik, teşebbüs, istek, kesinlik bildirir.

açagör- açmayı denemek (4407)

4407. *yêgil içgil hâtırıñ açagör*

melûl olma vü kayğudan kaçagör

[= Ye iç (ve) gönlünü ferahlat; üzülme ve endişeden uzak dur.]

aldayugör- hile yapmayı istemek (5383)

5383. *terāzû vü hem kîle toğru dutuñ*

demezven ki aldayugörüñ utuñ

[= Terazî ve de ölçeği doğru tutun; hile ile kazanın demiyorum.]

añlayugör- anlamak, kavramak (1708, 2692)

1708. *elimden dahı ne gele bilmezem*

*sen **añlayugör** ben hele bilmezem*

[= Elimden de ne gelir bilmem; sen anla işte ben bilmiyorum.]

başdurıgör- gidermek, yok etmek (4254)

4254. *sen ol şuyıla tozı **başdurıgör***

ki cān gözi ol tozdan olmaya kör

[= Sen o suyla tozu gidermeye çalış ki o tozdan gönül gözü kapanmasın.]

bırağugör- (aklını) yitirmek, kaçırmak (1725)

1725. *bu tañ ma ‘niye **bırağugör** ögün*

ki nāgeh yuvası içinden gögün

[= Bu şaşılacak anlama aklını kaçıırırsın ki ansızın göğün, yuvası içinden...]

dirilmeyigör- (kesinlikle) yaşamak (224)

224. *bañıl olma vü tar **dirilmeyigör***

kim ölicegez saña gēñ ola gūr

[= Cimri olma ve darlık içinde yaşa da ölünce mezar sana rahat gelsin!]

dürişigör- gayretle çalışmak, uğraşmak (337, 4339, 5097)

337. *bir arada işün yogiken otur*

***dürişigör** ü Türki 'ye hoş getür*

[= Bir ara işin yokken otur uğraş ve Türkçeye güzelce çevir.]

édegör- etmek, sürekli yapmak (1594, 4400, 5171, 5381, 5387)

1594. *bir iki gün işün de şabr **édegör***

ki düşmenlerün gözleri ola kör

[= Bir iki gün işinde sabret ki düşmanların gözleri kör olsun.]

érişigör- gitmek, ulaşmak (2448, 4339)

2448. *gel erlik demidür sözümi eşit*

***érişigör** uyur iken ol yigit*

[= Yiğitlik zamanıdır, gel sözümü dinle; o yiğit uyurken git.]

gidegör- sürekli gitmek (2296)

2296. *pes eydür bu olmaya tırmañ yeri*

***gidegör** uşşuñ var ise yöri*

[= Sonra “Bu durma yeri olmasın; aklın varsa yürü, sürekli git.” dedi.]

gözetmeyügör- aramamak, gözlememek, fırsat beklememek (2361)

2361. *gözün aç uyhu **gözetmeyügör***

çi görmez ola çi uyıyan çi kör

[= Gözünü aç, uyku bekleme; ne uyuyan ne kör göremez.]

güyegör- beklemeye devam etmek (2526)

2526. ***güyegördiler** üzegü gerdiler*

at üstinde kaplan bigi tırdılar

[= Üzeniği gerdiler (ve) beklemeğe devam ettiler; at üzerinde kaplan gibi durdular.]

kaçagör- kaçmak, istekle uzaklaşmak (310, 4407)

310. *gücün yêtdüğince eşitgil bunı
sen andan kaçagör kova ol seni*

[= Yapabildiğince şuna kulak ver; sen ondan kaç, o seni kovalar.]

karardugör- devamlı karartmak (5445)

5445. *huşûşa ki gammâz olursa sözün
eşitme vü karardugörgil yüzün*

[= Özellikle sözü ara bozucu olursa; dinleme ve yüzünü karart.]

kovagör- kovalamak, devamlı peşinden gitmek (4510)

4510. *kovagördiler aña yêtmediler
uzadı vü ardınca gitmediler*

[= Kovaladılar, ona yetişemediler; uzaklaştı ve (onun) ardından gitmediler.]

olgör- (kesinlikle) olmak (91)

91. *müslmānlık işin ilerü getür
müslmān olgör ferâgat ötür*

[= Müslümanlık'ı önce tut; isteyerek vazgeç (ve) müslüman ol.]

öğredügör- sürekli alıştırmak (5449)

5449. *dağı oğluña öğredügör hüner
hünerlü yêg 'avret⁴³⁵ ki hünersüz er*

[= Ayrıca çocuğunu beceriye sürekli alıştır; becerikli kadın beceriksiz erkekten iyidir.]

şatagör- satmayı denemek (3989)

3989. *çıkardı vèrdi dèdi kim ü tır
şatagör ki müflisligüm vaktidür*

[= Çıkardı ona verdi: "Kalk da bunu satmayı dene, iflastayım." dedi.]

söyleyügör- devamlı konuşmak (229)

229. *eger şorar iseñ ki eylük nedür
eyü söyleyügör ü etmek yêdür*

[= Eğer iyilik nedir diye sorarsan; iyi konuş ve ekmek yedir.]

tutagör- sürekli tutmak (2316)

2316. *dègil gèrü gelsün şımasun sözi
ayağ tuta hoş tutagörsün bizi*

[= Söyle geri gelsin sözü bozmasın; kadeh sunup bizi hoş tutsun.]

umagör- ummak, sürekli beklemek (4525)

4525. *becid oluban çoğ umagördi ol
sözümnden çıhup katına girdi ol*

[= O çabalayarak çok bekledi; sözümnden çıkıp yanına gitti.]

vermeyügör- (kesinlikle) vermemek (1998)

1998. *tekebbürlige vermeyügör boyun
anuş odı vèrür yèle yüz şuyın*

[= Kibirilenmeye teslim olma! Onun ateşi şerefini heba eder.]

3.2.4.3.5. Ünlülü Zarf Fiil + *kal-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde süreklilik olduğunu bildirir.

yatuḳal- yatıp kalmak (3370)

3370. *cuhud anda kim yatuḳalmış idi
uyıdı şanasın ki ölmüş idi*

[= Yahudi orada yatıp kalmıştı; (öyle) uyudu ki öldü sanırsın.]

3.2.4.3.6. Ünlülü Zarf Fiil + *tut-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde süreklilik olduğunu bildirir.

uzaduṭut- uzun süre dikkat etmek, uzun uzun bakmak (3578)

3578. *uzaduṭutup baḳıcaḳ Nevbahār
ne görür görür bir ‘aceb ulu şār*

[= Nevbahār uzun uzun bakınca ne görsün; (orada) bir acayip büyük şehir görür.]

3.2.4.3.7. Ünlülü Zarf Fiil + *vèr-* tasvir fiili

Bu birleşik, asıl fiilin gerçekleşmesinde tezlik bildirir.

alıvèr-⁴³⁶ alıvermek, hemen almak (3149, 3301, 4286, 4521, 5556)

3149. *ḳaravaşuṅ gel şatalum aṅa
ne dilerseṅ alıvèreyim saṅa*

[= Gel köleni ona satalım; ne istersen sana alıvereyim.]

bilivèr- bilivermek, çabucak bilmek (3199, 3509)

3199. *ne bilivèrürsin anı édeyim
ne yol gösterürsin aṅa gideyim*

[= Ne (yapacağını) çabucak bilirsin, onu yaparım; nasıl yol gösterirsin oraya giderim.]

bulivèr- buluvermek, çabucak elde etmek (2961, 3301, 3505, 3658, 3879)

2961. *baṅa yol bulivère azmış iken
ḳavişdura ümîḳüm üzmiş iken*

[= Yolu kaybetmişken bana yol bulur; ümidimi kesmişken bir araya getirir.]

dèyüvèr-⁴³⁷ deyivermek, hızlıca tarif etmek (3511, 3952, 4589)

3511. *eger sen aṅa yol dèyüvèresin
anuṅ ḡuşşasını yèyüvèresin*

[= Eğer sen ona hızlıca yol tarif edersen; onun kaygısını çekiverirsin.]

düzivèr- hemen hazırlamak (4794)

⁴³⁶ krş. TTü. *alıvermek* ‘çabucak almak’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 96b]

⁴³⁷ krş. TTü. *deyivermek* ‘çabucak demek’ [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 651b]

4794. *azıh düzivêrdi hem ol hoş kişi
ki bularuñ içün başardı işi*

[= O iyi kişi onların işi başarması için hemen azık hazırladı.]

gösterivêr⁴³⁸ hemen göstermek (3892)

3892. *sözümü eşidür isen gêrû dön
sana gösterivêrem uşda yön*

[= Sözümlü duyarsan geri dön; sana işte hemen yön göstereyim.]

koyuvêr⁴³⁹ bırakmak, hızlıca salmak (3748)

3748. *yanıldum dèyü kend'özine katı
kakıdı kapup koyuvêrdi atı*

[= Şaşırdım diye kendisine çok kızdı, atı yakalayıp hızlıca saldı.]

öğredüvêr⁴⁴⁰ hemen alıştırmak (1709)

1709. *bu teşvîş elinden beni hem sen al
bana öğredüvêr vü tedbîr al*

[= Sen beni bu karışıklığın elinden kurtar; (buna) hemen alıştır ve bana gerekeni yap.]

şahivêr- salıvermek, serbest bırakmak (5093)

5093. *Süheyl'i revân eltdiler gerdege
şahivêrdiler şâhini ördege*

[= Süheyl'i hızla gerdege göturdüler; şahini ördege salıverdiler.]

şunivêr- sunuvmek, çevik bir şekilde uzatmak (1778)

1778. *hemîn saçlarınuñ bölügin aña
şunivêrdi vü meyli andan yaña*

[= Ona hemen saçlarının örgüsünü ve ilgisini sunuverdi.]

tutivêr- tutuvmek, çabucak ele geçirmek (4279)

4279. *elikdürem ü tutivêrem anı
nête kurtara ol elimden cânı*

[= Onu ele geçireyim ve tutuvereyim; o elimden canını nasıl kurtarabilir?]

urivêr- hızlıca yapmak, etmek (1321)

1321. *ol arada bünyâd urivêreyim
Süheyl'i ben öz katuma dèreyin*

[= Orada saray inşa edivereyim; Süheyl'i kendi yanıma getireyim.]

yêyüvêr- yiyivermek (3511)

3511. *eger sen aña yol dèyüvêresin
anuy guşşasını yêyüvêresin*

[= Eğer sen ona hızlıca yol tarif edersen; onun kaygısını çekiverirsin.]

438 krş. TTü. gösterivermek 'çabucak göstermek' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 974b]

439 krş. TTü. koyuvmek 'salmak, sertbest bırakmak' [TDK (2019). *Türkçe Sözlük*, s. 1493b]

440 krş. öğretmek 'birine bir şeyi alıştırmak' [Sir Gerard Clauson (1972). *EDPT*, s. 114a]

3.2.4.4. Asıl fiil + yarı tasvir fiilinden oluşan birleşik fiiller:

3.2.4.4.1. Ünlülü Zarf Fiil + Yarı Tasvir Fiili

başa düş- bastırmak, çökmek, kaplamak (3474)

3474. *çü zulmet **başa düşdi** nûrî şara
ol iki gök arası oldu kara*

[= Karanlık bastırdığında şehir aydınlığı, iki mavi arası siyaha döndü.]

boylayu gel- yarışmak, boy ölçüşmek (825)

825. *gerek lutf u hem ululuk eyleyü
gelesiz bu şehzādeyi⁴⁴¹ **boylayu***

[= İyilik ve de büyüklük göstererek bu şehzade (ile) yarışabilirsiniz.]

duru ~ turu gel-⁴⁴² ayağa kalkmak (475, 748, 1085, 1544, 2171, 3930)

475. ***туру geldi** yerinden oldu revān
yanındağı yancuğa şaldı revān*

[= (Anahtarı) yanındaki çantaya koydu; yerinden ayağa kalktı, hızlıca gitti.]

egirdü bak-⁴⁴³ baştan ayağa bakmak, yan bakışla süzmek (2168)

2168. *iki oğlına bahdı kıya kıya
egirdü bakar kimse kim kaçkıya*

[= Baştan ayağa bakan kimsenin öfkelenildiği gibi iki evladına sert sert baktı.]

gözedü getir- beklemeye başlamak (1859)

1859. ***gözedü getir** çünkü güneş bata
gece ola halk kamusu yata*

[= Beklemeye başla çünkü güneş batar, gece olur, halkın hepsi uyur.]

isteyü var- arayıp bulmak (2813)

2813. *vereyim saña uşda māl u çeri
yola düş **isteyü var** buları*

[= İşte sana mal ve asker vereyim; yola çık ve bunları arayıp bul.]

korhudi git- korkutup gitmek (901)

901. *nakāş dedi şehzādeye n'èdevüz
ki fağfūrî biz **korhudi gidevüz***

[= Nakkaş şehzadeye: “Ne yapalım da Çin hükümdarını korkutup gidelim?” dedi.]

koşa ko- birlikte zikretmek (110)

110. *Çalap Tanrı aña habîbüm dedi
adın kendü adıyla **koşa kodı***

⁴⁴¹ Yazmada: *şehzādei*.

⁴⁴² krş. EAT *duru gelmek* (*tura gelmek, turu gelmek*) ‘ayağa kalkmak, kıyam etmek’ [TDK (1996). *Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 1270]

⁴⁴³ bk. TAŞ, çalışmasında *egri bah-* (M 2286) birleşimini *kıya bah-* (D 2286) ile olan anlam ilgisi üzerinden inceler ve *kıya bak-* ‘göz ucuyla, yan bakmak’ anlamını teklif eder [İbrahim Taş (2015). *Süheyl ü Nev-Bahār*’da *Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 71-72]

[= Allah Taala ona sevdiğim dedi; (onun) adını kendi adıyla birlikte zikretti.]

sataşı gel- karşılaşmak, rastlamak (2344)

2344. *ki olmaya kişi sataşı gele
gerek şaklıgum ile olam hele*

[= Şimdi uyanık olmalıyım ki kimseyle karşılaşmayayım.]

ṭayanu ḳal- dayanmak, yaslanmak, dayanıp kalmak (3186)

3186. *çü kend'özine yanu yanu ḳala
hemîn bir 'aşāya ṭayanu ḳala*

[= Kendisiyle dertli dertli kaldığında o an bir değneğe dayandı.]

3.2.4.4.2. -(U)p Ekli Zarf Fiil + Yarı Tasvir Fiili

alup git- birlikte götürmek (4528, 4759)

4528. *Süheyl'i ol arada çün ṭutdılar
şeh-i Hâverân'a alup gîtdiler*

[= Süheyl'i orada yakaladıklarında Hâverân şahına götürdüler.]

baḳup gör- bakıp görmek (617, 3076)

617. *baḳup gördüm ol fitne-i şār u el
yürür ṭamda ḳapmış niḳābını yel*

[= O, ülkenin güzeline bakıp gördüm; damda peçesini rüzgâr sıyırmış yürüyor.]

çalup yırla- çalıp söylemek (1293)

1293. *ḳopuzı düzüp zaḥme urdı ḳıla
çalup yırladı ḳopuzı ile bile*

[= Kopuzu akort edip tele vurdu; kopuzuyla birlikte çalıp söyledi.]

düzüp ḳoş- hazırlamak, düzen vermek (511, 792, 5551)

511. *çü düzüp ḳoşup zaḥme urdı ḳıla
ḳıluḡ geldi her birisi bir dile*

[= Hazırlayıp tele mızrap vurdu; telin her biri ayrı dile geldi.]

gelüp geç- gelip geçmek (937)

937. *çerimüz niçün böyle gāfil ola
ki yağı gelüp geçmege yol bula*

[= Askerimiz neden böyle düşüncesiz davranır; düşman gelip geçmeye fırsat bulur.]

gelüp git- gelip gitmek, bir yere uğramak (923, 3152)

923. *çıraḳdan görünürdi nêtdükleri
gelüp birbirine gîtdükleri*

[= Işıktan ne yaptıkları, birbirine gelip gittikleri görünürdü.]

gülüp oyn- gülüp oynamak, eğlenmek (5099)

5099. *geçen nesneden kişi geçmek gerek
gülüp oynayup yeyüp içmek gerek*

[= Kişinin olanları geride bırakması; gülüp oynayıp yiyip içmesi gerekir.]

koyup git- bırakıp gitmek, terk etmek (2081, 2143)

2081. *ki bizi koyup gidesiz ey sere*

degül maşlahat varmağ ayruğ yere

[= Ey ahmak, bizi bırakıp gidersiniz; başka yere gitmek iş değil!]

tolanup gez- gezip dolaşmak (860)

860. *diler kim cihānı tolanup geze*

göre her ne kim görünürse göze

[= Dünyayı gezip dolaşmayı, her ne görünürse görmeyi ister.]

varup git- gitmek, devam etmek (806)

806. *bu resme iki menzile yëtdiler*

ķavum döndi bular varup gitdiler

[= Bu şekilde iki menzile ulaştılar; insanlar döndü, bunlar devam ettiler.]

yëdürüp içür-⁴⁴⁴ yedirip içirmek, misafir ağırlamak (845)

845. *bu zevķ ile üç günü geçürdiler*

ķamusına yëdürüp içürdiler

[= Bu üç günü ziyafet ile geçirdiler; hepsini yedirip içirdiler.]

yëyüp iç- yiyip içmek, keyifli zaman geçirmek (432, 513, 1252, 1326, 1920, 5099)

432. *ulu kiçi begler ķamu geldiler*

yëyüp içüp oynayuban güldiler

[= Beyler, büyük ve küçük herkes geldiler; yiyip içip oynayarak eğlendiler.]

3.2.4.4.3. Kip Ekli Asıl Fiil + Yarı Tasvir Fiili

aldı gitdi aldı gitti, yakalayıp götürdü (4816, 4860)

4816. *ķişiler ki bekci idi tıtdılar*

ol ikisini aldılar gitdiler

[= Onlar bekçiydi, yakaladılar; bu ikisini aldılar gittiler.]

durdı gitdi kalktı gitti (5569)

5569. *sözi dükedüp durdılar gitdiler*

sevinü güvenü şükür ëtdiler

[= Konuşmayı bitirip kalktılar gittiler; sevine kıvana şükrettiler.]

ķoya gide bırakır gider (5075)

5075. *baņa dahı şindi anı ëdeler*

ya hoş öldürüp ķoyalar gideler

[= Bunu şimdi bana da yaparlar; yahut öldürüp bırakır giderler.]

vara gide durmaya gide (3786)

⁴⁴⁴

krş. ET (KB) *yëtür- içür-* ‘yedirmek, içirmek’ [Ahmet Karaman (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkillemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, s. 807]

3786. *görü i   e varas n gidesin*

bu zindan bucağında sen n' desin

[= Tekrar i ine durmayas n gidesin; bu zindan bucağında sen ne yaparsın?]

KAYNAKÇA

- Ağakay, M. A.** (1943). *Türkçe Felsefe Terimlerinin Dil Bakımından Açıklanması Dolayısıyla Bazı Kelime Yapı Yolları*. Cumhuriyet Basımevi.
- Aktan, Bilal** (2010). Dîvânu Lüġâtî't-Türk'ün Söz Varlığında Yer Alan İkilemeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 1-12.
- Alibekiroğlu, S.** (2019). *Türkçede Sözcük Yapımı*. Grafiker Yayınları.
- Atalay, B.** (1946). *Türkçe'de Kelime Yapma Yolları*. İbrahim Horoz Basımevi.
- Atmaca, E.** (2011). *Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine Söz Varlığındaki Değişmeler ve Anlam Olayları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Aydın, E. & Taş, İ.** (2021). Süheyl ü Nev-bahâr'da kocın- yacan- Birleşigi Üzerine. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(2), 1350-1363.
- Banguoğlu, T.** (1990). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baydar, T.** (2013). İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49, 55-66.
- Bilgen, İ.** (1989). *Dîvânu Luġâtî't-Türk'te Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Biray, H.** (1999). *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boz, E.** (2016). Türkiye Türkçesinde Olası Sözlüksel Boşluklar İçin Bir Telafi Yöntemi: Geri Oluşum. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(4), 1694-1702.
- Can, M.** (2010). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Cin, A.** (2012). *Mesud bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr (Kenzü'l-Bedâ'î) İnceleme-Metin-Dizin*. Eğitim Yayınevi.
- Clauson, S. G.** (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Çiçekli, G.** (2019). *Orhon Türkçesinde Söz Yapımı: Birleştirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

- Çürük, Y.** (2017). *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dilçin, C.** (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilçin, C.** (1991). *Mes‘ud Bin Ahmed Süheyl ü Nev-Bahâr İnceleme-Metin-Sözlük*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dizdaroğlu, H.** (1962). *Türkçede Sözcük Yapma Yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eker, S.** (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları.
- Erdal, M.** (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon, (1)*. Wiesbaden Harrassowitz.
- Eren, H.** (1995). Türkçede Douplet Örnekleri. *Türk Dili*, 523, 731-736.
- Ergin, M.** (1977). *Türk Dil Bilgisi*. Minnetoğlu Yayınları.
- Filan, K.** (2003). Rûz-nâme’de Birleşik Fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 49 (2001), 114-128.
- Gencan, T. N.** (1966). *Dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Genç, N. E.** (2003). *Süheyl ü Nev-Bahar’da İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Gençer, Z.** (2011). Tarihî Türk Lehçelerinde “ber-/bir-” Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller ve Anlamları Üzerine. *Dil Araştırmaları*, 8, 77-91.
- Hazar, M.** (2015). Türkçede Fono-Semantik ve Morfo-Fonolojik Yolla sözcük Türetme, *1. Uluslar arası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*, 28-30 Mayıs, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- İlhan, N.** (2001). Birleşik Fiil Kuruluşunda A-I-U Ünlüleri. *Türk Dili*, 596, 177-182.
- Kaçalin, M. S.** (2023). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karacaoğlu, M. Ö.** (2010). *Birleşik Kelimelerin Yazımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karaman, A.** (2021). *Eski Türkçede (VIII.-XII. yüzyıl) İkilemeler*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

- Kartlaşmış, E.** (2019). *Hakas Türkçesinde Fiil Söz Yapımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, C.** (2021). *Uygurca Altun Yaruk Giriş-Metin-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z.** (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kök, A.** (2004). *Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi TİEM (73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Naskali, E. G.** (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nazarov, Z.** (2005). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiillerin Leksik-Gramer özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12(28), 83-89.
- Ölmez, M.** (2017). Eski Uygurca İkilemeler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Ölmez M. & Aris, G.** (2019). Eski Uygurca Ölüler Kitabı'ndaki İkilemeler Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 67, 39-64.
- Ölmez, M. & Can, Z. P.** (2020). Eski Uygurca Abhidharma Metinlerindeki İkilemeler. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2(2), 211-238.
- Ölmez M. & Sevim S.** (2019). Kşanti Kılğuluk Nom Bitig'e Özgü İkilemeler. *Türkiyat Mecmuası*, 29(2), 499-524.
- Ölmez, Z.** (1998). Kutadgu Bilig'de İkilemeler (2), M. Ölmez & J. P. Laut (Ed.), *Bahşı Ögdisi: 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, Simurg Yayınları, İstanbul, s. 235-260.
- Ölmez, Z.** (1997). Kutadgu Bilig'de İkilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 19-40.
- Ölmez, Z.** (2003). Çağataycada Yardımcı Eylemler ve Deyimler Üzerine, Aysu Ata & Mehmet Ölmez (Ed.), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu: Mustafa Canpolat Armağanı*, Ankara, s. 119-133.
- Özel, S.** (1977). *Türkiye Türkçesinde Sözcük Türetme ve Birleştirme*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özer, H. & Demirtaş, Y.** (2018). Yunus Emre Divanında Geçen İkilemeler Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 163-171.

- Palmer, F. R.** (2020). *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*. (çev.) Ramazan Ertürk, Ayrıntı Basımevi, Ankara.
- Salan, E.** (2016). Eski Anadolu Türkçesinde Aruz Vezni ve Uyağın Ek Kullanımına Etkisi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi (Bilig)*, 77, 295-318.
- Sarı, İ.** (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözcükselleşme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sönmez, A.** (2018). *Türkçe Sözlük'teki Birleşik Kelimeler Üzerine İnceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Şahin, H.** (1997). Ferah-nâme'de Geçen İkilemeler Üzerine. *The Journal of Ottoman Studies*, 17(17), 125-135.
- Şen, S.** (2002). *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Şirin, H.** (2020). Türkçede İkili (Doublet) Alıntılar. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(40), 15-22.
- Tabcu, H.** (2014). *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri'nin İkilemeler Açısından Mukayesesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Taş, İ.** (2014). qaya gel-/getür- in Old Ottoman Turkish and Its Reflections on Ottoman Poetry. *Dil Araştırmaları*, 14, 63-74.
- Taş, İ.** (2015). *Süheyl ü Nev-Bahâr'da Eskicil Ögeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ.** (2016). Kutadgu Bilig'de İkilemeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 60(2), 43-96.
- Taş, İ.** (2016). Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı: “Birleştirme” ve Bir Tasnif Denemesi, Gülден Sağol Yüksekaya (Ed.), *Yûsuf Has Hâcib ve Ölümsüz Eseri Kutadgu Bilig*, Türk Uygarlığı Araştırma Merkezi Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, 183-193.
- Taş, İ.** (2019). *Şeyyâd Hamza Yûsuf ve Zelîhâ: Gramer-Metin-Çeviri-Notlar-Sözlük-Dizin-Tıpkıbası*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T.** (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tezcan, S.** (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. Simurg Yayınları.

- Tezcan, S.** (1995). Mes'ûd ve 14. yy. Türk Edebiyatı Üzerine Yeni Bilgiler. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 65-84.
- Tezcan, S.** (2010). Etimoloji Önerileri, Ülkü Çelik Şavk (Ed.), *III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 26-29 Mayıs, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, s. 819-829.
- Tezcan, S.** (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tietze, A.** (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. Simurg Yayınları.
- Timurtaş, F.K.** (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. Kapı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu** (1935). *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*. Devlet Basımevi.
- Türk Dil Kurumu** (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, c. 1, s. 1-444.
- Türk Dil Kurumu** (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, c. 7, s. 2246-2576.
- Türk Dil Kurumu** (2019). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu** (1995). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 1, s. 1-746.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 2, s. 747-1381.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 3, s. 1383-2142.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 4, s. 2143-2902.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 5, s. 2903-3877.
- Türk Dil Kurumu** (1996). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. 6, s. 3879-4814.
- Turan, Z.** (1996). Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevherî Fiili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 44, 265-289.
- Yıldız, M.** (2010). Seyf-i Sarayinin Gülistan Tercümesinde Aynı İsim Unsurlarının Kıl- ve Et- Yardımcı Fiilleriyle Kullanımından Oluşan Eş Değer Birleşik Fiiller ve Oğuzca Etkisi. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1), 687-706.

Yıldız, O. (2007). Dâsitân-ı Sultân Mahmûd Mesnevisi'nde Fiiller. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 129-150.

Yıldız, S. B. (2019). *Eski Uygurca Maitrisimit'te İkilemeler (Kumul Nüshası)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

DİZİN

A

‘acāyibe kal-, 212
‘aceb ol-, 120
‘adāvet ol-, 120
‘ādet edin-, 198
‘ādet eyle-, 91
‘ādet ol-, 120
‘adl èt-, 72
‘adl eyle-, 91
‘adl ü dād, 35
‘adl ü dād eyle-, 91
‘afv èt-, 72
‘afv eyle-, 91
‘ahd èt-, 72
‘ahd eyle-, 92
‘ahd kıl-, 111
‘aql u hūş, 36
‘aql u rāy, 36
‘aqlını dēr-, 184
‘alef eyle-, 92
‘ām eyle-, 92
‘ām ol-, 121
‘amel èt-, 73
‘ār u nāmūs, 36
‘arz èt-, 73
‘arz eyle-, 92
‘āşī ol-, 122
‘āşık ol-, 122
‘atā buyur-, 178
‘ayb ol-, 123
‘ayş ü zevk, 36
‘azīz ol-, 123
‘azīz tut-, 190
‘azīz ü zelīl, 36
‘azm èt-, 74
‘azm eyle-, 92
‘azm ü meyl, 37
āb-ı hayāt, 60

āb-ı hayvān, 60
acı èt-, 72
acı gel-, 202
acı söz, 49
acı şu, 50
açagör-, 240
ad çıkar-, 182
ad dağın-, 183
ad ko-, 215
ad ur-, 224
ādem oğlanı, 55
ādem oğlu, 55
adı çık-, 182
adı toprağa bırak-, 169
adım adıl-, 161
adın çek-, 180
adın urın-, 227
āferin kıl-, 111
āferīn okı- ~ āferīn oku-, 217
āgāh ol-, 120
āgāz èt-, 72
ağır başlu, 65
ağır ol-, 121
ağırla- toyla-, 45
ağız ara-, 165
ağız yarı, 55
ağu ol-, 121
ağızından şeker ak-, 162
āh èt-, 72
āh eyle-, 92
āh ile vāy, 35
āh kıl-, 111
ah u kara, 35
āh u zārī, 35
ahmak ol-, 121
ahşam ol-, 121
aķar ol-, 121
aķça dök-, 186
al èt-, 73

alaḥ bulaḥ, 27
alaḥ bulaḥ èt-, 73
aldayugör-, 240
aldı gitdi, 247
alıbil-, 237
alıvèr-, 243
alu ḳal-, 212
alu ol-, 121
alup git-, 246
amān bul-, 173
amān bulın-, 177
amān ol-, 121
amān vèr-, 229
ancaḥ ~ ancaḥ, 71
and iç-, 211
aṇaṭur-, 239
aṇılmaz ol-, 121
aṇlar ol-, 122
aṇlayugör-, 241
arı ol-, 122
arḳa ol-, 122
ārzū èt-, 73
ārzū eyle-, 92
ārzū ḳıl-, 111
aṣḥāb-ı kehf, 60
aṣl u faṣl, 36
aṣşı ḳov-, 216
aṣaḡ u yūce, 36
aṣaḥ ol-, 122
āṣikār eyle-, 92
āṣikār ḳıl-, 111
āṣikār ol-, 122
āṣüfte ol-, 122
ata atlan-, 166
ata sözi, 55
āvāre ḳıl-, 111
āvāre ol-, 122
āvāz çek-, 180
āvāze düş-, 193
ayaḡ[ı] ṭaṣa ṭokın-, 186

ayaḡın kilīmi ḳadar uzat-, 227
ayaḥ baḡı, 55
ayaḥ baḡı ol-, 123
ayaḥ dire-, 186
ayaḥ götür-, 209
ayaḥdan düş-, 193
ayaḳ ad-, 161
ayaḳ baş- ~ ayaḥ baş-, 168
ayaḳ ṭut- ~ ayaḥ dut-, 189
ayın bayın, 27
ayın bayın ol-, 123
ayruḥsı ol-, 123
ayruḥ ḳıl-, 73
ayṣ èt-, 73
ayṣ eyle-, 92
ayṣ ü zevḳ èt-, 73
az u çoḡ, 36
az üküṣ, 27
āzād èt-, 74
āzād ḳıl-, 111
āzād ol-, 123
āzād ṭut-, 190
azı üküṣ gör-, 207

B

bāḡ baḥçe, 27
bāḡ u baḥçe, 37
baḡrı baş, 62
baḡrı baş ḳıl-, 112
baḡrı baş ol-, 123
baḡrı ṭaṣ, 62
baḡrını ṭoḡra-, 222
bahā biç-, 170
bahā ol-, 124
bahā ṣay-, 219
bahā ur-, 224
bahā yètüribil-, 235
bahāda ‘azīz, 66
bahāne èdinici ol-, 124
baḥl ol-, 124
baḥṣ èt-, 74

baḥş eyle-, 92
baḥş ol-, 124
baḫadur- ~ baḫadur-, 239
baḫup gör-, 246
bal u yağ, 37
başa düş-, 245
başdurıgör-, 241
başḫun ét-, 74
başḫun eyle-, 93
baş aç-, 159
baş ağrısı, 55
baş ağrısı ol-, 124
baş eren, 50
baş götür-, 209
baş göz ol-, 124
baş kaldur-, 212
baş ko-, 215
baş korḫusu, 56
baş koş-, 216
baş kırı-, 217
baş ol-, 124
baş oyna-, 218
baş ur-, 224
baş urun-, 227
baş yétür-, 236
baş yünül ét-, 74
başa buḡ gel-, 202
başa élt-, 200
başarıbil-, 237
başı eline al-, 163
başı ḫoş ol-, 124
başı ḫayu ol-, 125
başı yèynicek eyle-, 93
başın bula-, 177
başın döğ-, 186
başın taşa ur-, 224
başın vèr-, 229
başına aşur-, 165
başını ağrıt-, 162
bay u yoḫsul, 37

bayık bil-, 171
bāzırgānlık eyle-, 93
becid ol-, 125
becid tut-, 190
bedr ay, 50
beg eyle-, 93
bēgāne ét-, 74
bekā eyle-, 93
bekleyübil-, 237
bél bağla-, 167
belā çek-, 180
belā ét-, 74
belā ol-, 125
belā tırt-, 221
bēli bükül-, 179
bēlin bağla-, 167
bēlin kuşan-, 217
belinleyütur-, 239
bellü bil-, 171
bend ur-, 224
bengü şu, 50
beḡiz bozart-, 173
beḡzeyübil-, 237
berāberlık ét-, 74
bēter ol-, 125
beyni boş, 62
bezm ur-, 224
bırağugör-, 241
bıyık eg-, 199
bīçāre ol-, 125
bīḫaber kıl-, 112
bīhüş ol-, 125
bīḫarār ol-, 125
biliş ol-, 125
biliş ü yad, 37
bilivèr-, 243
bilü başıl-, 168
bilü ile ‘aql, 37
bilüsüz ét-, 74
bīmest ol-, 126

bir aracıda, 69
bir arada, 69
bir bil-, 171
bir dem, 68
bir demde, 70
bir eyle-, 93
bir kezin, 70
bir lahza, 68
bir nefes, 69
bir ol-, 126
bir sözi iki eyleme-, 93
bir yaña қо-, 215
birez, 67
biri iki eyle-, 93
birince, 66
birkaç, 66
birlik ét-, 75
bızârlıh ol-, 126
boş eyle-, 94
boyar ol-, 126
boyın vèr- ~ boyun vèr-, 229
boylayu gel-, 245
boynını ur-, 225
boyun tart-, 222
boyun tüt-, 190
böğün eyle-, 94
böyle, 67, 71
bu ara, 50
bu aracıda, 70
bu arada, 70
bu aradan, 70
buçuk dem, 69
buğur, 69
bugün, 50, 69
bulıbil-, 237
bulıvèr-, 243
buñalsılık ol-, 126
busağsılık ét-, 75
busu aç-, 159
busu açıl-, 160

buyruk ol- ~ buyruğ ol-, 126
bünyād ur-, 225

C

cān alıcı, 54
cān at-, 165
cān bèsle-, 172
cān çıkar-, 182
cān gözi, 56
cān u gönül, 37
cān vèr-, 230
cān yağ-, 232
cāmı oda at-, 165
cāmı oda birağ-, 169
cānın yoğa say-, 219
cānına kaşd eyle-, 94
cānına kıy-, 215
cānına şusa-, 220
cānından oşan-, 227
cānını kaçur-, 211
cānını oda yağ-, 232
cāzūluk kıl-, 112
cehd ét-, 75
cehd eyle-, 94
cehdlik kıl-, 112
cem' eyle-, 94
cevāb ol-, 126
cevāhir hem altun, 38
cezm eyle-, 94
cid ol-, 126
cihān gözine tar ol-, 127
coş ét-, 75
coş eyle-, 94
coş kıl-, 112
cömerd ol-, 127

Ç

çağ ol-, 127
çalup yırla-, 246
çāre bul-, 173
çāre buldur-, 177
çāre ét-, 75

çāre eyle-, 94
çāre kıl-, 112
çāre ol-, 127
çāresüz ol-, 127
çarḥ-ı felek, 61
çep ü rāst, 38
çeri başı, 56
çeri başı ol-, 127
çeri başla-, 169
çeri tart-, 222
çert āleti, 56
çevre çal-, 179
çevük ol-, 127
çevüklük èt-, 75
çıkıbil-, 237

D

da‘ vī èt-, 75
daḡ ol-, 127
dāra ur-, 225
dāra urdur-, 227
dāsītān èt-, 75
dek dur-, 188
dek otur-, 218
delü ol-, 127
delük eyle-, 94
demür ton, 51
dér- ü irk-, 48
derc eyle-, 95
derc ol-, 128
deriḡ fikre düş-, 194
dermān ol-, 128
dest res ol-, 128
destūr bul-, 174
destūr dile-, 185
destūr ol-, 128
devā bulın-, 177
devlet ü baḥt, 38
devrān dön-, 188
devr-i felek, 61
dèyütür-, 239

dèyüvèr-, 244
dırnaḡ çal-, 179
didim didim èt-, 75
dil damaḡ kırı-, 217
dil uzat-, 227
dil üşür-, 228
dile düş-, 194
dile gel-, 202
dile getür-, 204
diler ol-, 128
dili çürü-, 183
dili lāl ol-, 128
dili tutul-, 193
dili yavuz, 62
dilin tut-, 190
diline gel-, 202
dimāḡı kuru, 62
dimāḡı ter èt-, 76
dīn ü īmān, 38
dinç ol-, 128
dinçlik ol-, 128
dirēḡ èt-, 76
dirēḡ eyle-, 95
dirēḡā vü āh, 38
diri kıl-, 112
diri ol-, 128
dirilmeyigör-, 241
dirlik èt-, 76
dirlik yatı, 56
diş bile-, 172
diş göster-, 209
dost ol-, 129
dögün ur-, 225
dök- saç-, 45
dök- ü saç-, 49
dölenibil-, 237
döşek edin-, 198
du‘ ā al-, 163
du‘ ā èt-, 76
du‘ ā eyle-, 95

du‘ā kıl-, 112
durdı gitdi, 248
duru ~ turu gel-, 245
dügün eyle-, 95
dümük ol-, 129
dün buçuğı, 56
dün buçuq, 54
dün dulpi, 56
dün gün, 27
dün içi, 56
dün ü gün, 38
düni günü, 28
dünün günin, 28
dürüşigör-, 241
dürüst ol-, 129
düş gör-, 208
düşer ol-, 129
düşmān ol-, 129
düşün vēr-, 230
düşürmiş ol-, 129
düz- koş-, 46
düz- ü koş-, 49
düzen düz-, 197
düzen düzil-, 197
düzen eyle-, 95
düzibil-, 237
düzivēr-, 244
düzüp koş-, 246

E

ebleh ol-, 129
eblehlik èt-, 76
èdegör-, 241
édibil-, 237
edīm boyat-, 173
egirdü baq-, 245
egren eyle-, 95
egriye çek-, 180
ehil ol-, 130
ehl-i beyit, 61
ehl-i ĩmān ol-, 129

ehl-i mestūr ol-, 130
el ayaq ur-, 225
el bağla-, 167
el çek-, 180
èl gün, 28
èl şar, 28
el ur-, 225
el uzadıcı, 54
el uzat-, 227
èl ü boy, 38
èl ü gün, 38
èl ü şār, 39
èl ü şehir, 39
èl ü uya, 39
el vēr-, 230
elde ol-, 130
elden çık-, 182
elden kı-, 215
ele düş-, 194
ele gel-, 202
ele getir-, 205
ele gir-, 206
eli açuq, 62
eli baqlu, 62
eli deg-, 184
eli èr-, 200
eli èriş-, 201
eli şulu, 63
eli varma-, 229
elin tüt-, 190
elinden gel-, 203
eline al-, 163
emek çek-, 181
emek tart-, 222
emek yè-, 234
èmin ol-, 139
emr eyle-, 95
encüme ol-, 130
endāze düz-, 197
endēşe èt-, 76

endēşe eyle-, 95
endēşe kıl-, 112
endīseye düş-, 194
ēniş yoķuş, 28
eñü yañu, 29
eñü yañu ol-, 130
er ‘ avrat, 29
er ol-, 130
er ü avrat, 39
ēribil-, 238
ērişigör-, 241
ēрте gēce, 29
ēрте ol-, 130
esen ol-, 130
esen uğur eyle-, 96
eşer ēt-, 76
eşer eyle-, 96
esīr eyle-, 96
esīr ol-, 131
esrūk ol-, 131
ēşitmeze ur-, 225
ēveceklik ēt-, 81
evi ħarāb, 63
evi ören, 63
evvel ķadem, 51
eylūgi deg-, 184
eylūk bul-, 174
eylūk ēt-, 76
eylūk kıl-, 113
eyü ad, 51
eyü ad bul-, 174
eyü dil, 51
eyü ol-, 131
eyü söyle-, 220
eyü yavuz, 29

F

faħr bul-, 174
faħr eyle-, 96
faħrī ol-, 131
fārię ēt-, 77

fārię ol-, 131
farķ bulın-, 177
farķ ēdil-, 72
farķ ēt-, 77
farķ eyle-, 96
fāş ēt-, 77
fāş eyle-, 96
fażl ēt-, 77
fażl eyle-, 96
fehm ēt-, 77
felāh bul-, 174
fer tūt-, 190
ferāęat ol-, 131
ferah bul-, 174
ferāmūş ēt-, 77
fermān ol-, 131
ferş ēt-, 77
feryād eyle-, 96
fesād ehli, 56
fevt ol-, 131
fidā eyle-, 96
fidā kıl- ~ fidī kıl-, 113
fidī ol-, 132
fięān ēt-, 77
fięān eyle-, 97
fıkr ~ fikir eyle-, 97
fıkr ēt-, 78
fıkr ü şağınç, 39
fikre bat-, 169
fikre düş-, 194
fikri endāze kıl-, 113
fikri uzaħ, 63
firāset ēt-, 78
fitl eyle-, 97
furşat bul-, 174
furşat bulun-, 177
furşat ol-, 132
furşatın gözle-, 210
fużullıķ eyle-, 97
fużullıķ kıl-, 113

G

- ğadr eyle-, 97
ğāfil ol-, 132
ğālib ol-, 132
ğam yè-, 235
ğamgüsār ol-, 132
ğammāz ol-, 132
ğanī kıl-, 113
ğanī ol-, 132
ğarīb ol-, 132
ğarīblığa düş-, 194
ğarīblıq çek-, 181
ğark èt-, 78
ğark ol-, 132
ğavgā èt-, 78
gece gündüz, 29
gece vü gündüz, 39
gedāy ol-, 133
gedük eyle-, 97
gel- git-, 46
gelidur-, 239
gelüp geç-, 246
gelüp git-, 247
genc ü māl, 39
genç ay, 51
gēn ol-, 133
geñez kıl-, 113
geñez ol-, 133
gèrçek ol-, 133
gerek ol-, 133
gereklü ol-, 133
ğırīv eyle-, 97
gidebil-, 238
gidegör-, 241
gider ol-, 133
gile èt-, 78
gile eyle-, 97
girde pīç èt-, 78
gizleyübil-, 238
göge ağ-, 161
göge çıkar-, 183
gök yüzi, 57
gök yüzine ağ-, 161
göñ[ü]li arı, 63
göñli aşah tut-, 191
göñli aşak, 63
göñli aşak ol-, 133
göñli hoş ol-, 133
göñli yavuz, 63
göñli yavuz ol-, 134
göñli yavuz tut-, 191
göñlini egle-, 199
göñlini şād tut-, 191
göñül aç-, 159
göñül açıl-, 160
göñül ah-, 162
göñül al-, 163
göñül aldur-, 164
göñül bağla-, 167
göñül düş-, 194
göñül eg-, 199
göñül ehli, 57
göñül gözi, 57
göñül kap-, 213
göñül kapıl-, 213
göñül kapucı, 55
göñül vèr-, 230
göñül yap-, 233
göñül yapıl-, 234
göñül yık-, 236
göreçur-, 240
göribil-, 238
görmez ol-, 134
görmeze ur-, 225
gösterivèr-, 244
göynügi dök-, 187
göz karart-, 214
göz kararı, 57
göz yaşı, 57
gözedü getür-, 245

gözedüdur-, 240
gözetmeyügör-, 241
gözi açıl-, 160
gözi karar-, 213
gözi toh, 63
gözin bağla-, 167
gözin yum-, 236
gözinden yüregi kanı aḡ-, 162
gözine konuk ol-, 134
ḡuluv èt-, 78
ḡuluv eyle-, 97
ḡuşsa yè-, 235
ḡuşsasız ol-, 134
güce gör-, 208
güce uğra-, 223
güci yèt-, 235
gücin üz-, 228
güç èt-, 78
güç eyle-, 98
güç götür-, 210
güç ol-, 134
güç ü başınç, 39
gül- oyna-, 46
gül suyu, 57
gülinç ol-, 134
gülüp oyna-, 247
gümānı yavuz ol-, 134
gümürden- ü söylen-, 49
günāh èt-, 79
günāh eyle-, 98
güneş toḡ-, 222
güstāhlıḡ èt-, 79
güvenç ol-, 134
güyegör-, 242
güyegü ol-, 134
güzāf ol-, 135

H

ḡaber bil-, 171
ḡaber eyle-, 98
ḡaber kıl-, 113

ḡaber vèr-, 230
ḡaber vèril-, 232
ḡaberdār ol-, 135
ḡācet dile-, 185
ḡācet ol-, 135
ḡacil kıl-, 113
ḡacīl ol-, 135
ḡadden geç-, 201
ḡaḡ ol-, 135
Ḥaḡ yolu, 57
ḡaḡīr ol-, 135
ḡal eyle-, 98
ḡalel bıraḡ-, 170
ḡamle èt-, 79
ḡamle kıl-, 113
ḡarāb èt-, 79
ḡarāb eyle-, 98
ḡarāb kıl-, 114
ḡarāb ol-, 135
ḡarām etmek, 51
ḡarām kıl-, 114
ḡarāmī oḡru, 30
ḡarāmī ol-, 135
ḡarāmī vü oḡrı, 40
ḡarāmīlıḡ èt-, 79
ḡarc èt-, 79
ḡarc eyle-, 98
ḡaref eyle-, 98
ḡarf ol-, 135
ḡarīf edin-, 198
ḡarīf ol-, 136
ḡarīf ü konuk, 40
ḡāş ‘ām, 30
ḡāş u ‘ām, 40
ḡāşıl ol-, 136
ḡāṭır aç-, 159
ḡāṭır bağla-, 167
ḡāṭırı hoş ol-, 136
ḡātimü’l-enbiyā, 61
ḡatm eyle-, 98

havāya baķ-, 168
ḥayāl ol-, 136
ḥayāle düş-, 194
ḥayf ol-, 136
ḥayr ol-, 136
ḥayr şer, 30
ḥayrān kal-, 212
ḥayrān ol-, 136
ḥaz al-, 163
ḥazef ol-, 136
ḥāzır bulın-, 178
ḥāzır eyle-, 98
ḥāzır kıl-, 114
ḥāzır ol-, 136
hêç bir, 66
hêç ol-, 137
helāk êt-, 79
helāk eyle-, 98
helāk ol-, 137
ḥelāl êt-, 79
ḥelāl eyle-, 99
ḥelāl ol-, 137
hemîşe eyle-, 99
hemnişin ol-, 137
her bir, 66
her dem, 69
heves baĝla-, 168
heves êt-, 80
heves şevķ, 30
hezl ü cid, 40
hırş u āz, 40
ḥışm eyle-, 99
ḥicāb ol-, 137
hidāyet bul-, 174
ḥikāyet kıl-, 114
ḥikāyet ol-, 137
ḥikāyet yolu, 57
ḥitāb kıl-, 114
ho êt-, 80
ḥōn çek-, 181

ḥōn dök-, 187
ḥōn dökül-, 187
ḥōn eyle-, 99
ḥor gör-, 208
ḥoryad ol-, 137
ḥoş dut-, 191
ḥoş eyle-, 99
ḥoş geç-, 201
ḥoş ol-, 137
ḥüb ol-, 137
ḥulk êt-, 80
ḥulk eyle-, 99
ḥumār aç-, 159
ḥuroş êt-, 80
ḥuroş kıl-, 114
ḥurrem ol-, 138
ḥuşk ol-, 138
ḥüküm eyle-, 99
hüner göster-, 209
ḥürmet bul-, 174
ḥürmet êt-, 80

I

ılı söz, 51
ılı su ~ ılı su, 51
ırak ~ ıraḥ ol-, 138
ırak düş- ~ ıraḥ düş-, 195
ırak eyle-, 99
ıssı şovuḥ, 30

İ

‘ināyet bul-, 175
‘ināyet kıl-, 114
‘ināyet ol-, 138
‘işret êt-, 81
‘işret eyle-, 100
‘işret ü zevķ, 40
‘işret ü zevķ eyle-, 100
‘itāb eyle-, 101
‘ivaż eyle-, 101
‘izzet kıl-, 114
icāzet al-, 163

icāzet bul-, 175
icāzet buyur-, 178
icāzet ol-, 138
icāzet vèr-, 230
iç taş, 31
iç- yè-, 46
içi acı-, 159
içi boş, 64
içi kop-, 216
iẖtilāt èt-, 80
iẖtiyār eyle-, 100
iẖtiyāt èt-, 80
iẖtiyāt eyle-, 100
iḵbāl u baht, 40
iki yahası bir olma-, 138
iki yüzlü, 65
ilenç al-, 163
ilerü getür-, 205
iltifāt eyle-, 100
inanıbil-, 238
incine ol-, 138
intizār èt-, 80
intizār eyle-, 100
iñ ciñ, 31
iñ ciñ ol-, 138
iri vü uşak, 40
isteyü var-, 245
iş başar-, 169
iş edin-, 198
iş èt-, 81
iş eyle-, 100
iş gör-, 208
iş ol-, 139
iş pēşe, 31
iş pēşe eyle-, 100
işāret buyur-, 179
işāret èt-, 81
işbu, 65
işe gel-, 203
iş açıl-, 160

iş oñat gel-, 203
iş şol düş-, 195
iş tañ ol-, 139
iş tuş gel-, 203
iş tutaş gel-, 203
iş yèl, 64
işini bil-, 171
işini bitür-, 173
i‘tibār eyle-, 101
i‘tibār ol-, 139
i‘timād èt-, 81
itlik eyle-, 101
ittifāk düş-, 195
ittifāk èt-, 81
ittifāk eyle-, 101
ittifāk ol-, 139

K

ķabül èt-, 81
ķabül eyle-, 101
ķabül kıl-, 114
ķabül ol-, 139
ķaçagör-, 242
ķādir ol-, 139
ķadr bul-, 175
ķadri ‘azīz ol-, 139
ķadrini bil-, 171
ķāhillik èt-, 82
ķahr eyle-, 101
ķāl u ķīl, 40
ķāl u ķīl ol-, 139
ķamçı çal-, 179
ķan ağla-, 162
ķan dök-, 187
ķan dökül-, 188
ķan gövdeyi götür-, 210
ķanā‘at kıl-, 115
ķanı ıssı, 64
ķanı kaç-, 211
ķanı kayna-, 214
ķanına gir-, 206

kanına şusa-, 221
kānī' ol-, 140
kanlu yaş dök-, 187
kanlu yaş dökül-, 188
kār èt-, 82
kār eyle-, 102
kara baht, 51
kara baş, 52
kara karga, 52
kara kaygu, 52
kara yer, 52
karañulık ol-, 140
karañurañ ol-, 140
karār èt-, 82
karār eyle-, 102
karār git-, 207
karār kıl-, 115
karār ol-, 140
karār tut-, 191
karardugör-, 242
karavaş ol-, 140
karavaş u kul, 41
karı ol-, 140
karış kar-, 213
karşu durış-, 189
karşu tur-, 188
karşu var-, 228
kaşd èt-, 82
kaşd eyle-, 102
kaş büz-, 179
kaş karañ çat-, 180
kaş karañ, 31
kaş karar-, 214
kaşı karağı açıl-, 161
kaşını çat-, 180
katı söz, 52
kavī ol-, 140
kavl èt-, 83
kavl eyle-, 102
kavle tur-, 189

kavm kable, 31
kavül ol-, 140
kavzan- düriş-, 46
kaya getür-, 205
kayd ol-, 140
kaygu ~ kayu ye-, 235
kayguya bat-, 169
kāyim ol-, 141
kayu ol-, 141
kazā vü kader, 41
kāzī ol-, 141
kelām ol-, 141
keleci èt-, 83
kelīmu'llāh, 61
kemend eyle-, 102
kend'özin dër-, 184
kend'özin dërişdür-, 185
kend'özin egle-, 199
kend'özin gör-, 208
kend'özin oda at-, 166
kend'özin ucuz eyle-, 102
kend'özine gel-, 203
kend'özini bil-, 171
kend'özini tart-, 222
kend'özünü unut-, 224
kerem èt-, 83
kerem eyle-, 102
kerem ol-, 141
keremden geçür-, 202
kesād eyle-, 102
key èt-, 83
kılıç dart-, 183
kılıç tart-, 222
kılınç èt-, 83
kılınç eyle-, 102
kısmet èt-, 83
kısmet kıl-, 115
kısmet ol-, 141
kisu ol-, 141
kıyām eyle-, 102

kıyām kıl-, 115
kıyāmet günü, 57
kıyāmet kop-, 216
kıyās ét-, 83
kıyās eyle-, 103
kıyās kıl-, 115
kıymet ol-, 141
kıymetin bil-, 171
kız kardaş, 52
kız kuşu, 58
kızıl dil, 52
kızıl yañağı toz ol-, 141
kiçi vü ulu, 41
kīn eyle-, 103
kitāb eyle-, 103
koca ol-, 142
kocın- yacan-, 47
kol şığa-, 220
kolay bul-, 175
kolay ol-, 142
kolayın gözle-, 210
konuk édin-, 198
koñşı ol-, 142
korh- üşen-, 47
korquya düş-, 195
koş- u düz-, 49
koşa ko-, 246
kovagör-, 242
koya gide, 248
koyun u kurt, 41
koyup git-, 247
koyuvér-, 244
kör ol-, 142
kul ét-, 83
kul eyle-, 103
kul karavaş, 32
kul ol-, 142
kul u karavaş, 41
kulağa gir-, 206
kulağına küpe édin-, 198

kulağını bur-, 178
kulağ ko-, 215
kulağ turut-, 223
kulağ ur-, 225
kulavuz ol-, 142
kullık ét-, 84
kullık eyle-, 103
kullık kıl-, 115
kurd u kuş, 41
kuru gel-, 203
kuru gövde, 52
kuru yük ol-, 142
kuş südi, 58
kuşak ~ kuşah kuşan-, 217

L

lāf ol-, 142
lāğ ét-, 84
lāğ eyle-, 103
lāyık gör-, 208
lāyık ol-, 142
lecāc eyle-, 103
luţf ét-, 84
luţf eyle-, 103

M

ma‘ lūm ol-, 143
ma‘ nī ol-, 143
ma‘ zūr dut-, 192
mağbūn ol-, 143
mağbūb ol-, 143
mağrem ol-, 143
mağrūm ol-, 143
māl u genc, 41
māl u tavar, 41
māl-ı Kārūn, 61
māni‘ ol-, 143
māt eyle-, 103
māt kıl-, 115
māt ol-, 143
mazlūm ol-, 144
meded bulun-, 178

meded  t-, 84
meded ol-, 144
mehel ol-, 144
mekr   al, 42
mekr   al eyle-, 104
mekr   telb s, 42
mel met  t-, 84
mel met ol-, 144
mel l ol-, 144
menzil al-, 163
mer amet k l-, 115
merhem ol-, 144
mes  d ol-, 144
me   l ol-, 144
me   r ol-, 145
meyl  t-, 84
meyl eyle-, 104
meyli ol-, 145
mey   m ol-, 145
milk   tavar, 42
minnet ol-, 145
misk n  t-, 84
misk n ol-, 145
mu   l ol-, 145
mu   lif d   -, 195
mu   bb eyle-, 104
mu    c ol-, 145
mu      r ol-, 145
muntaz r ol-, 146
mur  d bul-, 175
mur  da  r-, 200
mur  d na  rg r-, 200
mur  d na  ribil-, 200
mur  d na  ri  -, 201
mu      t-, 85
mu     ol-, 146
muv  f k ol-, 146
m b rek ol-, 146
m btel  k l-, 115
m cid ol-, 146

m lk   m l, 42
m nevver k l-, 115
müsellim k l-, 116
m s lm n ol-, 146
m   ref ol-, 146
m   kil eyle-, 104
m       ol-, 146
müyesser ol-, 146

N

n     eyle-, 104
n  m u neng, 42
nam  z k l-, 116
n  m s   r, 32
n  m s ile   r, 42
n  z k l-, 116
n  zar b r   -, 170
n  zar  t-, 85
n  zar eyle-, 104
n  zar k l-, 116
n  z  ge  -, 201
nəzm ol-, 147
ned m eyle-, 104
neng eri, 58
nesene, 60
nesne, 60
n' t-, 85
n  te, 67
n' yle-, 105
ni   n, 68
ni   r  t-, 85
n    ol-, 147
ni   n eyle-, 105
ni   n v r-, 231
no   n, 71
nol-, 147
no    t-, 85
no   eyle-, 105
no   k l-, 116
no   ol-, 147
n r t t-, 192

nuşret bul-, 175

O

od baş-, 168

oda at-, 166

oda düş-, 195

oda yan-, 233

oda yandur-, 233

oğruluk ét-, 85

ohşayudur-, 240

okı- çağır-, 47

ol aracuk-, 53

ol arada, 70

ol aradan, 70

ol araya, 70

olıbil-, 238

olıgör-, 242

olugel-, 240

omaç ét-, 85

onjat düş-, 195

onjat ol-, 147

oranın bil-, 172

oranimi bildür-, 172

orın tut-, 192

oşal ol-, 147

oşağ ol-, 147

otur- tur-, 47

oyun ~ oyun oyna-, 218

Ö

‘özür dile-, 186

ödi şıd-, 220

ögi başına dèril-, 185

ögi dèril-, 185

ögi gel-, 203

ögi git-, 207

ögi tağıt-, 221

ögi yayın-, 234

ögin al-, 164

ögin bırak-, 170

ögin dèr-, 184

ögin dèrşür-, 185

öğine düş-, 196

öğine gel-, 204

öğredügör-, 242

öğredüvèr-, 244

ögür ol-, 148

ögüt vèr-, 231

ölüm eri, 58

ölüm eri eyle-, 105

ölüm eri ol-, 148

önegulik ét-, 85

ören eyle-, 105

ören kıl-, 116

ören ol-, 148

ören yèr, 53

örü tur-, 189

öz bağır, 32

öz göynügi, 58

özi bağı göyün-, 210

özi göyne- ~ özi göyün-, 210

özin dèr-, 184

özin egle-, 199

P

pādişāh ol-, 148

pādişāh-ı cihān, 61

pāre kıl-, 116

pāyumāl ol-, 148

peşimān ol-, 148

pīç ol-, 148

pīr ol-, 148

R

rāhat bul-, 175

rahmet ét-, 86

rāst ol-, 148

rāzını aç-, 160

rāzī ol-, 149

red ét-, 86

red eyle-, 105

rehā kıl-, 116

renc eyle-, 105

renc yè-, 235

renç bul-, 175
resim ur-, 226
revā eyle-, 105
revā gör-, 208
revā ol-, 149
revān èt-, 86
revān eyle-, 105
revān ol-, 149
ri' āyet bul-, 175
ruḥṣat vèr-, 231
rūzī kıl-, 116
rūzī ol-, 149
rūsvāy kıl-, 117
rūsvāy ol-, 149

S

sa'd ol-, 149
sa'y èt-, 86
şabr èt-, 86
şabr eyle-, 105
şaç şaḳal, 32
şaç u şaḳal, 42
şaçın yol-, 236
şaçu şaç-, 218
şaf bağla-, 168
şafā bul-, 176
sağ esen, 32
sağ ol-, 150
şaḡır eyle-, 106
şaḡır ol-, 150
saḡu saḡ-, 219
şaḡlayubil-, 238
saḡt èt-, 86
sak ol-, 150
şaḳal saç, 33
şaḳalı düz ol-, 150
sākin ol-, 150
şalā eyle-, 106
şalāḥ bulın-, 178
şalāḥ ol-, 150
şalivèr-, 244

şarp ol-, 150
şarpraḡ ol-, 150
şatagör-, 242
sataşı gel-, 246
şatu bāzār, 33
şatu bāzār èt-, 86
şatu bāzār gör-, 209
şatun al-, 164
şavāb bul-, 176
şavāb gör-, 209
şavāb ol-, 150
şavāda getür-, 205
savaş èt-, 86
savaş eyle-, 106
şavt ol-, 150
şayd èt-, 86
şayıbil-, 238
şayru ol-, 151
sebeb kılın-, 120
sebeb ol-, 151
sebük şalla-, 219
sed ol-, 151
sefer èt-, 87
sefer tüt-, 192
seḡer vakti, 58
seḡer yèli, 58
sehl ol-, 151
sèl al-, 164
selām vèr-, 231
şenā kıl-, 117
serāsīme ol-, 151
serḡoş kıl-, 117
serḡoş ol-, 151
sevdāyī ol-, 151
sevin- güven-, 47
seyl başından aş-, 165
sèz- aḡla-, 48
şınıḡlu ol-, 151
sır ol-, 151
sırrı aç-, 160

silsile ol-, 152
sivrisinek, 53
siyāset ét-, 87
şohbet ét-, 87
şohbet eyle-, 106
şon ucı, 33
sovuḡ demür döğ-, 186
soymaç eyle-, 106
söyleyübil-, 238
söyleyügör-, 242
söz aç-, 160
söz ol-, 152
söze başla-, 169
söze çek-, 181
söze düş-, 196
söze gel-, 204
sözi bişür-, 173
sözi mevzün, 64
sözi şı-, 220
sözi tatlu, 64
sözi uşul, 64
sözin dut-, 192
sözin eyle-, 106
sözinden çıḡ-, 182
sözinden dön-, 188
sözinden geç-, 201
sözine dur-, 189
şu baştan aş-, 165
şu görmeyüben tēzcek edügin çıkar-, 183
şuç ét-, 87
şuçı yüze ur-, 226
şunıvēr-, 244
şuya gilīm biraḡ- ~ şuya kilüm biraḡ-, 170
şübaşı ~ şubaşu, 58
şüfāl ol-, 152
süst ol-, 152
süvār ol-, 152

Ş

şād eyle-, 106
şād kıl-, 117

şād ol-, 152
şād olıbil-, 218
şādılık kıl-, 117
şādīlık ét-, 87
şāh ét-, 87
şāh eyle-, 107
şāh ol-, 152
şākir ol-, 152
şāzumān ol- ~ şādumān ol-, 153
şefā' at kıl-, 117
şeh māt, 33
şeh māt ol-, 153
şehādet getir-, 205
şehetbāzılık ét-, 87
şehīd ét-, 87
şehriyār ol-, 153
şerḡ eyle-, 107
şerīk eyle-, 107
şikār ét-, 87
şikār eyle-, 107
şikār kıl-, 117
şikāyet ét-, 88
şindi, 67
şoloḡ ~ şoloḡ, 65
şom ol-, 153
şöyle, 67, 71
şūrīde kıl-, 117
şükr ét- ~ şükür ét-, 88
şükür eyle-, 107
şükür kıl- ~ şükürin kıl-, 117

T

ta' zīm eyle-, 108
taḡ başı, 58
taḡ taş, 33
taḡ u bel, 42
taḡ u taş, 43
taḡ u yaban, 43
taḡa düş-, 196
taḡyār ol-, 153
taḡammül kıl-, 118

taḥsīn ét-, 88	tedbīr al-, 164
taḫ ~ daḫ dut-, 190	tedbīr eyle-, 108
taḫdīr eyle-, 107	tedbīr kıl-, 118
ṭama ağ-, 161	teemmül kıl-, 118
ṭama ^c ét-, 88	teferrüc ét-, 88
ṭama ^c eyle-, 107	teferrüc kıl-, 118
ṭama ^c kıl-, 118	tefevvüz kıl-, 118
tamām bul-, 176	tekye kıl-, 118
tamām ét-, 88	telef eyle-, 108
tamām eyle-, 107	telef ol-, 154
tamām ol-, 153	temāšā ét-, 88
ṭanuḫ ol-, 153	temāšā kıl-, 119
ṭanuḫlık vēr- ~ tanuḫlık vēr-, 231	tena ^c um ét-, 89
ṭanz eyle-, 108	tenūr kızmış iken çörek yavşur-, 234
ṭaṇ at-, 166	terahḫum kıl-, 119
ṭaṇ ol-, 153	terbiyet bul-, 176
ṭaṇ yeri, 59	tercüme eyle-, 108
ṭaṇa ḳal-, 212	terk ét-, 89
Taṇrı'yı birle-, 172	terk eyle-, 108
ṭap ol-, 153	terkini ur-, 226
ṭapu ét-, 88	tesbīḥ oku-, 218
ṭapu kıl-, 118	teşvīṣ ol-, 155
ṭar ol-, 154	tevaḳḳu ^c ét-, 89
tār u mār, 43	tevāzu ^c kıl-, 119
tār u mār eyle-, 108	tevażzu ^c ét-, 89
tār u mār ol-, 154	tevbe ét-, 89
ṭarab ol-, 154	tīmār étdür-, 91
taşavvur ét-, 88	ṭoḡrı yol ~ ṭoḡru yol, 53
taş u tağ, 43	ṭoḡruluk ét-, 89
taşra düş-, 196	ṭolagel-, 240
ṭatlu dil, 53	ṭolanup gez-, 247
ṭatlu söz, 53	ṭolu ay, 53
ṭaṭvīl ol-, 154	ṭolu ol-, 155
ṭavar ol-, 154	ṭon eyle-, 108
ṭavar u māl, 43	ṭopṭolu ol-, 155
ṭayanu ḳal-, 246	ṭopuḡına şu in-, 211
tāze kıl-, 118	ṭorilda- ṭodilda-, 48
tebāh ét-, 88	ṭoy eyle-, 108
tebāh ol-, 154	ṭur- düş-, 48
tebdīl ol-, 154	ṭuraḫ eyle-, 109

turaḥ tūt-, 192
turfe yēl, 53
tuṣ eyle-, 109
tuṣ gel-, 204
tuṣ ol-, 155
tutaḡör-, 242
tuṭaṣ ol-, 155
tutivēr-, 244
tutsaḡ ol-, 155
tuyūr u vuḥūṣ, 43
tuz etmek ~ duz etmek, 34
tuz etmek ḥaḡḡı, 59
tuzaḡa düş-, 196
tuzaḡ düzet-, 197
tuzaḡ ḡur- ~ tuzaḡ ḡur-, 217

U

uca gel-, 204
ucuz èt-, 89
uçabil-, 239
uda biraḡ-, 170
ulu eyle-, 109
ulu kiçi, 34
ulu söz, 53
ulu vü kiçi, 43
ulu ya kiçi, 43
ululuḡ èt-, 89
ululuḡ eyle-, 109
umadur-, 240
umagör-, 243
urivēr-, 245
uṣ ol-, 155
uṣ u ‘aḡl, 43
uṣlu ol-, 155
uṣlu vü ‘āḡil, 44
uṣṣı git-, 207
uṣ indi, 67
uṣaḡ ü iri, 44
uṣbu, 65
uyḡuya düş-, 196
uz ol-, 155

uzaduṭut-, 243

Ü

ümīḡ tūt-, 192
ümīḡ üz-, 228
ümīḡ üzil-, 228
ümīḡini kes-, 214
ün dın, 34

V

vācib ol-, 156
var eyle-, 109
vara gide, 248
varıbil-, 239
varup git-, 247
vaṣf èt-, 90
vebāl ol-, 156
vehme biraḡ-, 170
veli‘ ahd ḡıl-, 119
vèrmeyüḡör-, 243
viṣāl ol-, 156

Y

yāban otı, 59
yabāna at-, 166
yabāna atıl-, 166
yabāna biraḡ-, 170
yabāna ḡaç-, 211
yabāna ṣaç-, 219
yabāna toz-, 223
yad biliṣ, 34
yad èt-, 90
yād èt-, 90
yad eyle-, 109
yād eyle-, 109
yād ḡıl-, 119
yad ol-, 156
yād tūt-, 192
yad u biliṣ, 44
yādigār ḡal-, 212
yaḡdan ḡılı çek-, 181
yaḡlu ol-, 156
yakayı vèr-, 231

yaqın gel-, 204
yaqın ol- ~ yaqın ol-, 156
yaqın var-, 228
yaqın ol-, 156
yāl ü bāl, 44
yalın eyle-, 109
yan vēr-, 231
yanu yan-, 233
yār edin-, 199
yār ol-, 156
yarağ ~ yarağ ~ yarağ düz-, 197
yarağ u yat, 44
yarağ düzül-, 197
yarağ eyle-, 109
yarağ kıl-, 119
yarım eyle-, 110
yārī kıl-, 119
yaru buçuğ, 34
yas eyle-, 110
yasın dut-, 192
yaş dök-, 187
yaş dökil-, 188
yaş ol-, 157
yat eyle-, 110
yat ol-, 157
yatlu ol-, 157
yatukal-, 243
yavu kıl-, 119
yavu kul-, 216
yavu var-, 229
yavuz dil, 54
yavuz ét-, 90
yavuz göz, 54
yavuz ol-, 157
yavuz yol, 54
yaz u güz, 44
yaz u kış, 44
yaz ya kış, 45
yazı vü dere, 44
yazın u kışın, 45

yè- iç-, 48
yè- ü iç-, 49
yèdürüp içür-, 247
yèg ol-, 157
yègrek ol-, 157
yèl al-, 164
yèl kov-, 216
yèl kovan, 66
yèl kovan ol-, 157
yèl ol-, 157
yèle ağzın aç-, 160
yèle git-, 207
yèle uç-, 223
yèle var-, 229
yèle vēr-, 232
yemek vü içmek, 45
yèn- ü için-, 49
yèñi ay, 54
yèñül ol- ~ yünül ol-, 158
yèr altı, 59
yèr bul-, 176
yèr eyle-, 110
yèr gök, 35
yèr yüzi, 59
yère yüz sür-, 221
yèrine getür-, 205
yèyüp iç-, 247
yèyüvèr-, 245
yigit yègli, 35
yim ét-, 90
yitüribil-, 239
yoğ yère, 71
yoğsul u bay, 45
yol al-, 164
yol azdur- ~ yoldan azdur-, 167
yol bul-, 176
yol çek-, 181
yol dög-, 186
yol eri, 59
yol ét-, 90

yol eyle-, 110
yol göster-, 209
yol iz, 35
yol kes-, 214
yol tart-, 222
yol tut-, 193
yol vèr-, 232
yol yorı, 35
yol yorı bil-, 172
yola çıḡ-, 182
yola çıkar-, 183
yola düş-, 196
yola gir-, 206
yola git-, 207
yola gönıl-, 207
yoldaş kıl-, 119
yoldaş ol-, 158
yolına baş ḡo-, 215
yorul- u ar-, 49
yoş ol-, 158
yön dut-, 193
yöri- yügür-, 48
yuva yap-, 233
yüce ağ-, 161
yüregi acı-, 159
yüregi dāḡ, 64
yüregi yaḡı eri-, 200
yüregi yan-, 233
yüregın taḡla-, 221
yüregın toḡra-, 223
yüregini figār eyle-, 110
yüregini yar-, 234
yüz burtar-, 178
yüz çevür-, 181
yüz qarart-, 214
yüz qarası, 59
yüz şuyı, 59
yüz şuyın dök-, 187
yüz tırış-, 189
yüz ur-, 226

yüze tır-, 189
yüzi gökcek, 64
yüzi şulu, 65
yüzi şuyın dökıl-, 188
yüzın dut-, 193
yüzın yère ur-, 226
yüzine ut gel-, 204

Z

ẓa‘îf ol-, 158
ẓafer bul-, 176
ẓahm ur-, 226
ẓahm yè-, 235
ẓahmet çek-, 181
ẓahmete düş-, 196
ẓahmete düşür-, 197
ẓahmete gir-, 206
ẓahmete ḡatlan-, 214
zār u zār èt-, 90
zarılıḡ kıl-, 120
zārī vü nāle, 45
ẓarīf ol-, 158
zārīlık èt- ~ zārīlıḡ et-, 90
zārīlık eyle-, 110
ẓāyi‘ geḡ-, 201
ẓāyi‘ ol-, 158
zebün ol-, 158
zehr eyle-, 110
zevāl èr-, 200
zevḡ bul-, 177
zevḡ èt-, 90
zevḡ eyle-, 110
zevḡ kıl-, 120
ẓıkr èt-, 91
zīr ü bem, 45
zīr ü zeber, 45
zīr ü zeber eyle-, 111
zīrek ol-, 158
ziyān eyle-, 111
ẓulm èt-, 91